

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA
V ZRCADLE SOCIÁLNĚ-VĚDNÍHO VÝZKUMU

Michal Kořan a kol.

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA V ZRCADLE SOCIÁLNĚ-VĚDNÍHO VÝZKUMU

Praha 2009

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV, Praha), Mgr. Ing. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšejja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Vydání této publikace bylo hrazeno z prostředků výzkumného záměru „Česká republika v mezinárodní politice“, identifikační kód MZV 4854605401.

Recenzovali: JUDr. Marek Čejka, Ph.D.
PhDr. et Dipl.-Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Michal Kořan a kol.

Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2009.

© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2009

Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek

Obálka: Jan Šavrdá

Tisk: Petr Dvořák – tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-86506-81-4

Akademie a politika – jak se to rýmuje?

I.

Zkoumání a sledování politiky – jmenovitě pak politiky zahraniční a zahraničních vztahů, které nejsou nic jiného než prostě politika, dokonce prodloužení politiky domácí v širším mezinárodním kontextu – je víc než jen legitimním akademickým zájmem, akademickou disciplínou. Je to zkoumání jednoho z nesčetných aspektů fungování společnosti a vposledku pak zkoumání člověka. Rousseau kdysi napsal, že ze všech druhů poznání nejméně pokročilé se mu zdá poznání člověka. Řekl bych, že se od jeho časů moc nezměnilo, ovšem hlavně v důsledku proměnlivé povahy zkoumaného objektu a permanentní proměnlivosti vztahů a procesů ve společnosti. Je to poznání, které nemůže mít konce a v zásadě nemá ani pevně definované hranice svého předmětu.

Jestliže může být politika podrobena uměleckému zobrazení a umělecké analýze (mám zde na mysli nečetná výtvarná díla, inspirovaná mezinárodním a politickým děním, děsivostí konfliktů a drsnou povahou lidského konání – snad stačí jména jako Goya, Delacroix, Dalí, u nás třeba Josef Čapek), proč by měla věda zůstat stranou?

Politologie, studium mezinárodních vztahů, těsné sepětí ekonomického, historického a sociologického přístupu (u těch osvícenějších dokonce spojených v jedné osobě) je důležitým prostředkem nejen „poznání pro poznání“, ale mělo by sloužit i jako významný způsob sebereflexe těch, kdo politiku vykonávají (že se tak neděje, není chybou vědy, ale chybou oněch praktiků). Jsou to oni, kdo je tím „divošským kmenem“, který zkoumáte, třebaže antropologie – potenciálně skutečná filozofie člověka – je vaším zkoumáním k uzoufání nedotčena. Ovšem stejnou měrou je vašimi obory a poznatky nedotčena antropologie (s několika málo čestnými výjimkami, například pražský rodák Arnošt Gellner). Při čtení Saída, Fukuyamy, Huntingtona nebo Zakarií to je patrné na první pohled. Vzájemná nedotčenost mívá někdy takovou hoř-

ce zábavnou formu. Před nedávnem jsem slyšel jednoho z vůdčích evropských badatelů na poli mezinárodních vztahů s obdivem hovořit o práci jistého amerického badatele, který mu zjevil neobyčejnou a podnětnou pravdu: každý člověk má několik identit, hierarchizovaných a vzájemně se ovlivňujících, některé trvalé, jiné proměnlivé, což se pak promítá i do lidského konání třeba i v mezinárodní politice. Pro mne bylo velkým překvapením jeho překvapení – tato teze je totiž v antropologii starou vestou už nejméně třicet let.

Historie, to je obor, který v podstatě vypráví paralelně a jinými prostředky tentýž příběh, který vyprávíte vy. Historie je vždy příběhem politiky, ať už se zabývá viděním světa jakožto sýra provrtaného červy nebo analyzuje velké příběhy Středomoří či studené války.

Dalším a výsostně politickým oborem je filozofie. Přímá linka zde vede od Aristotela či Platona třeba k Popperovi.

Řekl bych, že „opravdová věda o zahraniční politice“, aspoň podle mého soudu, by neměla být uzavřena do svého, pro sebe samu definovaného předmětu, ale měla by vždycky být orientována na člověka. Má-li analýza posloužit i k reflexi, musí být „o člověku“, který je jejím tvůrcem, vykonavatelem i objektem.

II.

Jiná otázka je poznatelnost politiky akademickými nástroji. Vědecká analýza vychází, či měla by vycházet, z empirie, která je v tomto případě z větší části zprostředkována. Málokterý akademik je současně i praktikujícím politikem, a pokud se praktikující politik vydá do vod akademické analýzy, je vždycky třeba se mít na pozoru, co nám to vlastně nabízí. Obyčejně jen obratněji a do větší hloubky formulovaný vlastní politický názor. Tedy něco, co by vlastně mělo být předmětem analýzy, je nabízeno jako analýza sama. Příkladem budiž Pat Buchanan a jeho State of Emergency, popřípadě práce Kissingera, Brzezinského, o Madeleine Albrightové ani nemluvě. Badatel také nebývá tak blízko politické praxi, aby měl vlastní podstatnou zkušenost a současně schopnost ji zprostředkovat. A stejně pak vždycky bude otázka, jestli ten, kdo se osobně „namočil“ do politiky, nebude spíš hledat cesty k ospravedlnění, racionalizaci nebo „dovysvětlení“ svých vlastních politických kroků. To už ani nemluvě o tom, co z té skutečné politiky, jejího kontextu a zákulisí takový člověk prozradí.

Co s tím? Akademická analýza rozebírá děje tak, jak jsou „vidět“, když se samozřejmě neomezuje pouze na jejich mediální zobrazení. Asi neexistuje politik, který by se rozhodl, že bude neokonzervativcem nebo sociálním liberálem, a těmto ideologickým mantinelům beze zbytku a poctivě podřídil své konání. Není na světě stát, který by měl skutečnou vlastní zahraniční politiku a tu sledoval striktně podle nějakého plánu (pokud vůbec nějaký plán má, to bývá spíš výjimkou). Že o tom mluví a odvolává se na to, ještě neznamená, že to skutečně dodržuje. Kompromis, to sladké útočiště všech politiků, je vždycky ústupkem od ideálu a ještě více od akademicky definovaného „čistého“ přístupu. Politická teorie je hezká věc, ale vždycky bude nejméně jeden krok za realitou.

Jako všechna tvrzení, ani toto nelze brát jako vždy a všeobecně platné. Dialog mezi vědou a praxí je nutný – pro vědu proto, že bez něho je ochuzena o významný pramen. Nejen jeden akademik by také přišel o možnost ukojení vlastního já a ochudil by své vlastní ambice akademické i lidské. Pro politiku je dialog důležitý proto, že bez něho ztrácí významnou zpětnou vazbu, ve vzácných případech osvěcených politiků by ztratila i inspiraci.

Budiž vám přáno co nejvíc akademické rozkoše, protože by to mohlo znamenat, že například máme osvěcené politiky, kteří naslouchají svým dobře orientovaným, vzdělaným a chytrým rádcům.

PhDr. Václav Hubinger, CSc.
Ministerstvo zahraničních věcí České republiky

Obsah

Česká zahraniční politika a její výzkum <i>Michal Kořan</i>	11

ČÁST I BILATERÁLNÍ A MULTILATERÁLNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Česká politika vůči Spolkové republice Německo: od normalizace k evropeizaci <i>Vladimír Handl</i>	19

Místo Rakouska v české (československé) zahraniční politice <i>Miroslav Šepták</i>	44

Co je to multilateralismus? Konceptualizace pojmu multilateralismus v české zahraniční politice <i>Tomáš Weiss, Věra Řiháčková</i>	56

ČÁST II BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Čeští vojáci a operace na udržení míru OSN <i>Oldřich Bureš, Lenka Dušková</i>	75

Energetická bezpečnost České republiky a (energetické) vztahy s Ruskou federací <i>Lukáš Tichý</i>	99

ČÁST III MEDIÁLNÍ OBRAZ ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Mediální obraz zahraničí a zahraniční politiky České republiky <i>Jan Křeček</i>	123

Média a politika: Analýza zahraničního zpravodajství českých médií <i>Vlastimil Nečas</i>	134

ČÁST IV LIDSKOPRÁVNÍ, TRANSFORMAČNÍ A MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Česká republika a lidská práva ve vnějších vztazích Evropské unie <i>Martin Hrabálek, Lubomír Majerčík, Hubert Smekal</i>	149

Česká republika a Mezinárodní trestní soud: poslední dějství <i>Lubomír Majerčík</i>	164

Dekonstrukce české politiky lidských práv <i>Vít Klepárník</i>	190

Environmentální rozvojová pomoc České republiky – příklad Střední Asie <i>Petr Kment</i>	209

Podpora demokracie a česká zahraniční politika <i>Petr Hlaváček</i>	224

Narcismus jako jazyk české zahraniční politiky <i>Ondřej Slačálek</i>	240

Résumé	261

Literatura	263

O autorech	288

Česká zahraniční politika a její výzkum

Michal Kořan

Zahraniční politika či diplomacie obecně je po staletí obestřena auroou tajemství, výjimečnosti a uzavřeného světa pro sebe. I v demokratických společnostech si zahraniční politika udržuje odstup od ostatních odvětví veřejné správy a snad i jistou dávku izolace od běžného podrobného demokratického skrutinia. Je sice pravda, že s rostoucím počtem aktérů, participujících na zahraniční politice v domácím politickém kontextu, dostává tato exkluzivita stále vážnější trhliny. Existuje však i opačný trend – tím, jak se rozšiřuje zahraničněpolitická agenda, která je vládními aktéry rozhodována mimo tradiční národní kontext, izolace od domácí politiky opět narůstá (Webber-Smith, 2002: 36–37).

Navzdory této exkluzivitě a uzavřenosti – či snad právě pro ni – vábí zahraniční politika bezpočet pozorovatelů, komentátorů a badatelů. I oni se však musejí potýkat s relativní uzavřeností zahraničněpolitického prostředí a tím i s nedostatkem aktuálních a relevantních informací, nejistotou ohledně patřičnosti metod, konceptů i zaměření výzkumu. Není proto překvapivé, pokud se např. jedna z ikon studia zahraniční politiky, Alexander L. George, na konci své dlouhé kariéry „ohlédl zpět“ a namísto odpovědí na to, co a proč je zahraniční politika, našel spíše další hádanky a přetrvávající trhliny v našem poznání (George, 2006). Bylo by však nespravedlivé soudit posledních padesát let systematického výzkumu zahraniční politiky jen na základě toho, co všechno se nepodařilo. Koneckonců, jsou omezení, která patrně věda o zahraniční politice nepřekoná nikdy. Spíše připomeňme, že byla vyvinuta řada (více či méně) slibných analytických přístupů k zahraniční politice, které přece jen dovolují postavit její studium na pevnější výzkumné základy (viz např. Neack–Hey–Haney, 1995 /eds./; Kaarbo, 2003; Hudson, 2005; Hudson, 2007: 3–36; viz též Druláková–Drulák, 2007).

V rámci analýzy zahraniční politiky se za posledních pět desetiletí objevily přístupy, analyzující rozhodovací procesy (např. Allison, 1969; Snyder–Bruck–Sapin, 1991), byrokratickou a administrativní kulturu i kulturní vlivy jako takové (Ripley, 1995; Hudson, 1997 /ed./), přístupy pracující s psychologickou stránkou jedince – aktéra (Axelrod, 1973; Singer–Hudson /eds./, 1992) či analyzující vlivy domácí politiky (Gourevitch, 1978; Putnam, 1988; Milner, 1997) a veřejného mínění (Holsti, 2004). Analýza zahraniční politiky se rovněž může zabývat vlivy mezinárodního systému a globalizace (Rothgeb, 1995; Foyle, 2004). Analýza zahraniční politiky se tak opírá o poznatky většiny sociálních a humanitních věd, se sociologií a psychologií v popředí. Kromě tohoto zlomkovitého výčtu pochopitelně přetrvává klasický zájem o studium (a psaní) biografii významných aktérů zahraniční politiky i o analýzy založené na (mezinárodně)právním či ekonomickém základě. Zmíněné výzkumné programy zahraniční politiky pochopitelně doplňuje nezměrné množství studií tvořených jako *policy* či *working papers*, s cílem ovlivnit zahraniční politiku kýženým směrem.

Stejně tak se do studia zahraniční politiky promítají hlavní teoretické směry disciplíny mezinárodních vztahů, jako (neo)realismus (Wolforth, 2008), (neo)liberalismus (Doyle, 2008) či konstruktivismus (Kubálková, 2001). Nemalou měrou do studia – či spíše kritiky – zahraniční politiky promlouvají kritické či přímo postmoderní směry (např. Campbell, 1999).

Zastánci všech zmíněných – a mnoho dalších – způsobů a směrů studia zahraniční politiky čelí společným výzvám. Analýza zahraniční politiky se hemží otázkami typu: jakým způsobem získat, analyzovat a využít data týkající se zahraniční politiky, jakým způsobem získat přístup k relevantním aktérům, jak se naopak vyhnout riziku zaujetí příliš empatického postoje k těmto aktérům a udržet si potřebný analytický odstup. Jednou z nejsložitějších otázek je otázka po legitimitě a normativitě zahraniční politiky jako takové. V neposlední řadě odborníci na zahraniční politiku musí řešit i takové problémy jako hledání materiální podpory svého výzkumu, hledání způsobů komunikace výsledků své práce a hledání optimálního vlivu a smyslu jejich výsledků na zahraniční politiku jako takovou.

Veliká rozmanitost výzkumné agendy na straně jedné a podobnost společných výzev na straně druhé vytváří významný potenciál pro tvůrčí setkávání odborníků na zahraniční politiku – ať už na stránkách odborných časopisů (např. časopis *Foreign Policy Analysis*), na konferencích a sympoziích či při

spolupráci na společných výzkumných projektech. V rámci těchto interakcí dochází ke střetávání konceptuálních, metodologických, teoretických i jednotlivých specificky „národních“ přístupů.

Rovněž v České republice existuje dlouhá tradice výzkumu české zahraniční politiky, datující se do samého období vzniku samostatného státu (viz např. Had–Valenta a kol., 1993). Jako systematictější zdroj empirických dat k české zahraniční politice slouží po již mnoho desetiletí řada *Dokumenty a Data*, vydávaná Ministerstvem zahraničních věcí ČR. Tento empirický zdroj je od roku 1998 doplněn každoroční *Zprávou o zahraniční politice České republiky*, sestavovanou Ministerstvem zahraničních věcí ČR, která podává základní přehledová data o české zahraniční politice. Mimořádnou aktivizaci *analytického* úsilí o porozumění české zahraniční politice přinesly procesy integrace do NATO a zejména do EU. Určité shrnutí tohoto vývoje pak představuje ambiciózní publikace *Zahraniční politika České republiky 1993–2004* kolektivu autorů, vedeného prof. O. Pickem (Pick–Handl /eds./, 2004). Pokud lze hovořit o vytvoření nějakého ucelenějšího výzkumného programu v rámci studia české zahraniční politiky, pak právě integrační cesta a později evropská a bezpečnostní studia a jejich vazba na ČR by byly kandidáty. Integrační procesy jakožto určitý výzkumný program doplňuje citlivá doména české zahraniční politiky – její středoevropský rozměr (zejména pak k německy mluvícím sousedům). K této oblasti vyšla rovněž výjimečně bohatá kolekce publikací.

Zejména poslední roky jsou pak svědkem nebývalého nárůstu analytického zájmu o českou zahraniční politiku. Dle rešerší publikačních výstupů v českém jazyce za roky 2007 a 2008 bylo veřejně publikováno 58 knih a monografií, 24 drobných tisků a policy paperů a 81 článků (bez článků v denním tisku), tak či onak reflektujících českou zahraniční politiku (viz *Vybraná literatura* in Kořan, 2008b; 2009). Přes toto úctyhodné číslo a navzdory dlouhodobé tradici a rozmanitosti výzkumu (již zde nelze konkrétně charakterizovat) zůstává řada výzkumných agend uzavřených, teoretických, metodologických a konceptuálních přístupů nevyužitých, a to vše za podmínky, kdy v rámci výzkumné komunity odborníků na českou zahraniční politiku neexistuje stabilnější komunikace. Studium zahraniční politiky tak většinou přináší spíše dílčí analýzy, bez využití potenciálu dalších sociálních věd, o nichž není vedena systematictější diskuse hlavně v obdobně zaměřeném badatelském prostředí. V rámci výzkumu české zahraniční politiky tak

nemůže být plně využit kapitál, který se v jednotlivých výzkumných či univerzitních pracovištích a think-tancích nachází.

V úsilí přispět k překonání tohoto deficitu zorganizoval Ústav mezinárodních vztahů v únoru 2009 sympozium *Česká zahraniční politika a její výzkum*. Cílem bylo představit českou zahraniční politiku ve světle nejrozmanitějších společensko-vědních oborů a zároveň i umožnit výměnu teoretických, metodologických a faktografických zkušeností a poznatků. Neméně významným cílem bylo zaměření na interakci odborníků z akademického prostředí s aktéry tvorby české zahraniční politiky (ČZP). Z toho důvodu bylo sympozium pořádáno na půdě (a s podporou) Ministerstva zahraničních věcí ČR (otázku této interakce otevírá ve svém úvodním příspěvku dlouholetý český diplomat a antropolog Václav Hubinger). Od počátku bylo a je sympozium chápáno jako počátek stabilní a kontinuální tradice pravidelného setkávání komunity odborníků na zahraniční politiku. Ovšem nejen to – smyslem je i diskuse o vlastních výzkumných výsledcích. Proto byly vybrány nejhodnotnější příspěvky, které reflektovaly čtyři základní společné výzkumné dimenze sympozia – Bilaterální a multilaterální rozměr ČZP, Bezpečnostní rozměr ČZP, Mediální obraz ČZP a Lidskoprávní, transformační a mezinárodněprávní rozměr ČZP – a tyto příspěvky byly upraveny do podoby kolektivní monografie.

V bilaterální a multilaterální části si nejdříve Vladimír Handl všímá postupného procesu normalizace a následné evropeizace jednoho z klíčových bilaterálních vztahů České republiky – k Německu. Obdobná kombinace citlivosti a významu provází vztahy mezi ČR a Rakouskem, které v ucelené formě poodkrývá ve své studii Miroslav Šepták. Neukotvenost konceptu „multilateralismus“ vedlo autory, Tomáše Weisse a Věru Řiháčkovou, k analýze různých způsobů užití tohoto termínu v České republice. V části věnované bezpečnostnímu rozměru české zahraniční politiky mapují a hodnotí Oldřich Bureš a Lenka Dušková účast českých vojáků v operacích na udržení míru v rámci Organizace spojených národů, přičemž mimo jiné upozorňují na určitý paradox, kdy ČR je dlouhodobě v těchto operacích aktivní, a přesto se tomuto tématu v českém prostředí nikdo dlouhodobě systematicky nevěnuje. Lukáš Tichý ve svém příspěvku k energetické bezpečnosti ČR vychází z interních a vnějších rizik české energetické bezpečnosti a tato následně vztahuje k energetickým vztahům k Ruské federaci, přičemž zvláštní pozornost je věnována i roli EU v této problematice. Třetí část publikace je za-

měřena na porozumění vztahu mezi médii a zahraniční politikou. V prvním příspěvku se Jan Křeček zamýšlí nad selektivitou médií při jejich „zpravování“ o okolním světě a o české zahraniční politice při užití deníku *MF Dnes* jako referenčního bodu. Ve druhém příspěvku této části se obdobným tématem, ovšem metodologicky odlišně, zabývá Vlastimil Nečas. Pracuje zejména s konceptem *agenda setting* a všímá si způsobu pokrytí české zahraniční politiky třemi hlavními českými televizními kanály za rok 2008. Čtvrtá, nejrozsáhlejší část poskytuje několik zásadně odlišných pohledů na lidskoprávní dimenzi české zahraniční politiky. Vít Klepárník k lidskoprávní dimenzi ČZP přistupuje kriticky a polemicky, za volného užití metody dekonstrukce podhaluje skryté významy, ideje a předpoklady této agendy. Obdobně kriticky zakončuje celou část Ondřej Slačálek, který v poststrukturalistickém duchu odhaluje jednu z inherentních vlastností všech zahraničních politik – její sklony k narcisismu a k promítání vlastních hodnot do okolního světa a do zahraniční politiky. Tyto sklony analyzuje právě na příkladu české zahraniční politiky. Empiričtější postoj zaujal Petr Hlaváček, který popisuje zrod, formulaci a realizaci konceptu transformační spolupráce (podpory demokracie ve světě). Pozapomenutou, ale významnou agendu české zahraniční politiky – environmentální rozvojovou pomoc – si za své téma vybral Petr Kment. Martin Hrabálek, Lubomír Majerčík a Hubert Smekal obohatili čistě národní pohled na lidskoprávní dimenzi ČZP o rozměr evropský – mimo jiné se táží, do jaké míry je ČR schopna prosazovat své lidskoprávní priority na úrovni EU, zda pro své záměry má spojence a zda je ČR ve svém postupu konsistentní. Lubomír Majerčík ve svém příspěvku analyzuje bolestivý proces přistoupení ČR k Mezinárodnímu trestnímu soudu.

Předkládaná publikace měla za cíl svěst dohromady kolektiv autorů, kteří různými metodologickými nástroji, konceptuálními a teoretickými přístupy reflektují aktuální témata české zahraniční politiky. Věda – a tím méně věda sociální – není nadána schopností přesně a objektivně „zrcadlit“ okolní realitu (viz např. Rorty, 1979). Svým způsobem to ani úkolem sociální vědy být nemusí – sociální věda by měla umět pojmenovávat aktuální problémy, pohlížet na ně z různých úhlů pohledu a zejména o svých výsledcích diskutovat v co nejobornějším a nejotevřenějším duchu. Za kolektiv autorů si dovoluji vyjádřit naději, že publikace *Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu*, stejně jako sympozium, z něhož tato publikace vzešla, může představovat střípek v takové diskusi.

ČÁST I

BILATERÁLNÍ A MULTILATERÁLNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Česká politika vůči Spolkové republice Německo: od normalizace k evropeizaci*

Vladimír Handl

Obecné prvky

Česká zahraniční politika byla historicky často vnímána prostřednictvím geopolitických determinantů – převážně jako řešení nesnadné otázky: jak zajistit bezpečnou existenci malého státu mezi Německem na jedné straně a Ruskem na straně druhé. Hlavní motto transformační fáze české zahraniční politiky po roce 1989–2004 – „návrat do Evropy“ – znamenalo vždy mimo jiné odpověď i na tuto otázku. Úspěšná normalizace vztahů se sousedy a hlavními partnery ve spojení se vstupem do NATO a EU nesnadnou geopolitickou rovnicí uspokojivě vyřešila.

S uplynutím dvaceti let od počátku nové éry česko-německých vztahů lze konstatovat následující: charakter těchto vztahů byl určován především tím, že oba státy poprvé v moderních dějinách vycházejí z kongruence hodnot i strategických zájmů. Stavějí totiž svou politiku na:

- příslušnosti obou států k Západu,
- zájmu o rozvoj multilaterálních institucí a
- snaze o posilování mezinárodněprávních rámců mezinárodních vztahů.

Poprvé v novodobé éře jsou oba státy od let 1999/2004 díky členství v NATO a EU propojeny sítí nejen bilaterálních, ale také multilaterálních vazeb, existujících v rámci sdíleného institucionálního a normativního pro-

storu. Jak zájmová kongruence, tak normativní a institucionální homogenita podstatně relativizují význam dvou dalších prvků, které tradičně rozvoj česko-německých vztahů zatěžovaly:

- asymetrii mocenských potenciálů obou států a
- potřebu vyrovnat se se zátěží minulosti.

V reakci na polarizační vliv politiky vlády G. Bushe mladšího nicméně někteří čeští představitelé několikrát vyjádřili přesvědčení, že trvá obtížné postavení České republiky mezi oběma kontinentálními mocnostmi – Německem a Ruskem.¹ Takový pohled na českou politiku *de facto* zpochybňoval hlavní výsledek transformační fáze české zahraniční politiky – její plnoprávné ukotvení v euroatlantických multilaterálních institucích a sblížení mj. právě s Německem. Naznačoval, jako by zahraničněpolitická cesta ČR dvacet let po konci studené války vedla nikoli „zpět do Evropy“, ale „*Zwischeneuropy*“, tedy jakéhosi nárazníkového pásma; logickým důsledkem byla z tohoto pohledu potřeba řešit otázku bezpečnosti sérií nových kroků a opatření – především těsnějším spojením s USA, a tedy mj. vybudováním americké protiraketové obrany na území ČR

Česká politika vůči SRN: politické koncepce a přístupy

Diferenciace české scény

Česká politika nebyla v pohledu na svého souseda nikdy zcela jednotná, podobně jako se pouze částečně shodla na vztahu k NATO a EU. Atlantický proud české politiky (zastoupený především v ODS), blízký realistické škole myšlení, sice usiloval o aktivní spolupráci se SRN, ale preferoval vztahy s anglosaskými zeměmi.² Byla pro něj charakteristická orientace na národní stát, a tedy skepse vůči supranacionálním prvkům evropské integrace; podporoval EU jako instrument odstraňování bariér pro hospodářskou spolupráci, integrační „aktivismus“ SRN v měnové a politické oblasti vnímal převážně kriticky. Naopak evropeistický proud (zastoupený především nalevo od politického středu) se orientoval prioritně na EU a snažil se vyvažovat či oslabit dominanci USA; intenzivní vztah s „evropským Německem“ byl považován za důležité východisko. Zastánci internacionalismu (zejména strany politic-

kého středu a část ČSSD) koncepčně spojovali orientaci na NATO i EU jako vzájemně komplementární. SRN vnímali jako převážně postnacionálního aktéra, který se příkladným způsobem vyrovnal s nacistickou minulostí a je nejdůležitějším státem, který důsledně spojuje evropskou a atlantickou dimenzi politiky. Poslední proud – autonomisté – na SRN pohlížel převážně s obavou; zároveň jako ohrožení vnímal i příklon k Západu, odmítal jak NATO, tak EU a členství ČR v nich.

Bereme-li v úvahu jako organizující princip zahraniční politiky vztah k vlastnímu národnímu státu, spojuje evropeisty a internacionalisty postoj národně-federativní: podporuje posilování nadnárodních prvků evropské integrace tam, kde je vnímá jako nezbytné. Naopak, atlantici a autonomisté tvoří proud státně-nacionální, jenž se k prohlubování evropské integrace staví skepticky nebo přímo odmítavě.³

Vládní programy: od „dvoukolejnosti“ k depolitizaci

Vztah k Německu v období 1990–2004 zaujímal v české politice prominentní místo a obsahoval prvek dvoukolejnosti: vyjadřoval jak naději na vytváření nové Evropy bez dělicích bariér a dobrou bilaterální spolupráci, tak obavu z možných snah o revizi výsledků druhé světové války. S normalizací vztahů a integrací do NATO a zejména EU pak Německo po roce 2004 jako zvláštní téma české politiky *de facto* mizí; objevuje se spíše v širším kontextu multilaterální bezpečnosti a integrační politiky.

To se odráželo i v programových a koncepčních dokumentech jednotlivých vlád. V programu vlády národního porozumění se kromě SSSR neobjevoval žádný jednotlivý stát. Německo patřilo do podmnožiny sousedních států, jež byla oslovena velmi obecně.⁴ Program federální vlády v letech 1990–1992 i proto podpořil bez předběžných podmínek sjednocení Německa. Tematizoval otázku hospodářských vztahů: „*Sme presvedčení, že vytvorenie nemeckej menovej, hospodárskej a sociálnej únie nebude mať negatívne dopady na našu ekonomickú spoluprácu a obchod s NDR a perspektívne i s politicky zjednoteným Nemeckom.*“ V politické rovině se orientoval na integrační proces, bezpečnost a zachování teritoriálního statu quo: „*Chceme, aby sa zjednocovanie Nemecka využilo na urýchlenie európskej integrácie. Nevylučujeme pritom možnosť začlenenia zjednoteného Nemecka do NATO. Za nevyhnutné však považujeme záruku neporušiteľnosti západnej poľskej hranice na Odre a Nise.*“⁵

Vláda České republiky, která směřovala k rozpuštění ČSFR a státní samostatnosti, již akcentovala spíše obavy: věnovala mimořádnou pozornost (sudeto)německé otázce a soustředila se na odmítnutí požadavků představitelů sudetských Němců.⁶ Podobně defenzivní pozici zaujal i následující vládní program (1996), i když byl již stručnější.⁷ Programový dokument vlády ČSSD se vrátil k dvoukolejnosti vztahů: na jedné straně zdůraznil potřebu vzájemné vztahy se SRN rozvíjet a orientoval se na jejich budoucnost, na straně druhé zdůraznil, že „*vláda přitom vychází z nezpochybnitelnosti výsledků druhé světové války*“.⁸

Všechny programy následujících vlád ukazují na postupné omezování významu otázek minulosti; důvodem bylo především odmítnutí požadavků sudetoněmeckých organizací a jejich reprezentantů/zastánců spolkovou vládou SPD a Zelených a rovněž Evropskou unií – jak Evropskou komisí, tak i Evropským parlamentem. Vládní program roku 2002 již přímo druhou světovou válku nezmiňoval, zdůrazňoval pouze, že základem vzájemných vztahů je deklarace z roku 1997.⁹ V dalším programovém dokumentu (2004) byla relace vůči SRN jmenovitě pojednána, jen pokud jde o historické otázky, opět byla zdůrazněna deklarace z roku 1997 a navíc i usnesení Poslanecké sněmovny PČR z 24. 4. 2002.¹⁰ Prakticky identickou formulaci obsahoval i program vlády Jiřího Paroubka (2005).¹² Těmito dokumenty odkazy na minulost v programech českých vlád končí: program první vlády Mirka Topolánka se bilaterálním vztahů (a tedy ani SRN) nevěnoval, což platí i o programu vlády z roku 2007, v němž je Německo zmíněno pouze v kontextu výstavby labské vodní cesty.¹³ Stručné Programové prohlášení vlády ČR pod vedením Jana Fišera z (2009) se zaměřilo především na EU, ale potvrdilo rovněž závazek pěstovat dobré sousedské vztahy.¹⁴

Konsenzus garanční politiky, dissent ve vztahu vůči EU

Mezi velmi důležité projevy vztahu vůči SRN patří to, že se v průběhu transformačního období postupně vytvořil konsenzus všech politických stran, reprezentovaných v parlamentu, se základními přístupy k řešení historických otázek. Dokazují to jednak výše uvedené programy jednotlivých vlád, jednak schválení česko-německé deklarace z roku 1997 všemi „systémotvornými politickými stranami“ (stranami hlavního proudu); dokument odmítl pouze strany „antisystémové“ – levicově radikální KSČM a extrémní pravice Republikánů (SPR-RPČ).¹⁴ Náznaky sjednocení pozic existovaly již v polo-

vině devadesátých let: všechny politické strany, včetně KSČM, přivítaly projev prezidenta Václava Havla ze 17. 2. 1995, jenž *de facto* narýsoval půdorys politické shody v pohledu na druhou světovou válku a odsun Němců. Česko-německá deklarace v roce 1997 podporu KSČM ještě nezískala, protože sice posilovala obrannou pozici české strany, ale vycházela v rámci kompromisu také vstříc straně německé. Naopak dubnové usnesení PSP ČR k dekretům prezidenta Beneše (24. 4. 2002) schválila i KSČM. Tento, nikoli nesporný dokument sjednotil parlament (od voleb 1998 již bez Republikánů) na obraně trvalé platnosti daných právních aktů. Co je důležitější, získal KSČM pro uznání pozitivní role česko-německé deklarace – a to nehledě na to, že ji o pět let dříve KSČM vnímala jako novou „mnichovskou zradu“.¹⁵

V české politice se tedy vytvořil stabilní *defenzivní konsenzus ve vztahu k minulosti na bázi garanční politiky*, usilující o to, nedopustit ohrožení vnitropolitických (mj. majetko-právních) poměrů státu a ochránit jeho mezinárodní postavení. Naopak, shoda politických stran byla vždy omezená, pokud šlo o vstřícná gesta vůči sudetským Němcům – ať už to bylo Havlovo odsouzení odsunu z přelomu let 1989/1990, nebo tzv. Paroubkovo gesto vůči sudetoněmeckým antifašistům z roku 2005.

Stabilní konsenzus, i když většinou nevyslovený, existoval vždy rovněž ve vztahu k praktické, nepolitické spolupráci se SRN na všech úrovních – národní, krajské, příhraniční. Německo zde bylo vnímáno jako soused a součást stále těsněji propojeného regionu.

Se vstupem České republiky do EU v roce 2004 a s kontroverzní zahraniční politikou G. W. Bushe se ovšem daleko výrazněji začalo projevovat *vyčerpání konsenzu českých systémotvorných stran v multilaterální oblasti* – především ve vztahu k finalitě EU a podpoře americké vojenské politiky. Zjevně odpadl disciplinující efekt úsilí o integraci do NATO a EU. Absence konsenzu znamenala, že se česká politika podstatně měnila se změnou vládní koalice a s výměnou osob v prezidentské funkci. Odlišné pojetí evropské integrace a částečně i bezpečnosti bylo možné vypožorovat z posunů, k nimž došlo v programových prohlášeních vlády J. Paroubka (2005) a následujících vlád M. Topolánka (2006, 2007). Oblasti shody trvaly v otázkách, jako jsou rozšíření EU a některé sektorální politiky (reforma zemědělské politiky, justice a vnitro atd.), naopak podstatné rozdíly existují ve vztahu ke konstitučnímu vývoji EU (otázka finality EU, v praktické rovině vztah k *Lisabonské smlouvě*) a ve vztahu k americkému programu protiraketové obrany. Z kon-

senzu se postupně vyčlenila zejména euroskeptická část ODS a prezident Klaus (vystoupil z ODS v prosinci 2008), jednotní v nekompromisním odmítání *Lisabonské smlouvy*. Mírná většina strany naopak smlouvu po úpravách pragmaticky akceptovala.

Německo je v otázkách EU a NATO v českých dokumentech přímo oslovoováno jen omezeně, v programových dokumentech se v tomto kontextu prakticky nevyskytuje. Ovšem vzhledem k tomu, že SRN představuje klíčového aktéra v EU a jednoho z hlavních států NATO, který navíc integrační proces nepojímá účelově, ale jako principiální otázku, má vztah české politiky vůči EU a USA/NATO přímý vliv na úroveň politických vztahů.

Česká politika vůči SRN: koncepce dyadického vztahu

Česko-německý vztah lze analyzovat s použitím koncepce asymetrických dyád, tedy asymetrického bilaterálního vztahu sousedních zemí. Tradiční analýza dyadického vztahu vychází z geopolitických faktorů, jako jsou geografická blízkost, délka a charakter hranice, geografický a lidský potenciál obou zemí. Hlavním projevem dyadické asymetrie je nerovnost jednak co do míry, v jaké jsou oba partneři schopni ovlivňovat své vzájemné vztahy, a jednak v tom, nakolik slabší partner soustředí svou zahraniční politiku a mezinárodní aktivity na partnera superiorního.¹⁶

Problém asymetrického dyadického vztahu přitom vzniká nejen na straně silnějšího partnera, který může mít tendenci slabšího souseda přehlížet: Slabší partneři mohou vztah sami zatěžovat. Bývají zasaženi „jistým typem neurózy, kvůli níž sami sebe vnímají jako přehlížení. Právě proto mají tito partneři často tendenci poukazovat spíše na problematické aspekty, místo aby se soustředili na zjevné výhody vztahu, jako např. na volný přístup k mnohem většímu trhu, k inovativním myšlenkám a trendům, posílení bezpečnosti země.“¹⁷

Při použití koncepce dyád lze česko-německý vztah analyzovat na dvou úrovních: na úrovni bilaterální (*state-to-state ties*) a multilaterální (*state-to-system ties*). Konkrétně lze poněkud zjednodušeně hovořit o procesu dvojí normalizace (materiální a historické) a dvojí multilateralizace (přijetí ČR do NATO a EU). S jistým zjednodušením lze říci, že jestliže v transformačním období vývoje české zahraniční politiky (do vstupu do EU) vztahy

komplikovala bilaterální témata (*state-to-state ties*), spjatá s minulostí, pak po vstupu do EU vztahy ovlivňuje především přístup obou zemí k systému mezinárodních vztahů a jeho hegemonu, tedy k NATO/EU a specificky k USA (*state-to-system ties*).

State-to-state ties: Dvojí normalizace česko-německého vztahu

První rozměr normalizace – *normalizace materiální a institucionální* – nepředstavoval zásadní politický problém a je přehledný rovněž analyticky. Vychází z historicky bezprecedentní kongruence nebo alespoň kompatibility hodnot, zájmů a směřování obou stran. Nová situace umožnila prudký rozvoj politických, hospodářských a dalších vztahů, stejně jako jejich postupnou institucionalizaci.

Výsledek vývoje vzájemných česko-německých vztahů po roce 1990 potvrzuje obecnou tezi, že intradyadické vztahy (*state-to-state ties*), jež vykazují vysokou míru intenzity zejména v oblastech hospodářské a bezpečnostní, vytvářejí mezi oběma zeměmi relativně stabilní vazby, které nepodléhají jednoduše zásadním výkyvům a krizím.¹⁸

Podstatně složitější problém představoval *historický rozměr normalizace*. Usmíření Německa s bývalými oběťmi nacistické agrese a teroru zahrnuje jak morální imperativ, tak pragmatický zájem. Akademické pokusy definovat koncepci a praxi usmíření v německé politice se soustřeďují na řadu prvků.¹⁹ Zahrnují historický kontext, míru historické zátěže, pocit viny a ohrožení (zejména existenčního) ve vzájemných vztazích. Obracejí pozornost i na vznik a další rozvoj institucí a formalizovaných (ritualizovaných) vztahů a kontaktů, jež stabilizují způsob vzájemné komunikace, včetně společného „vzpomínání“.

Normalizace materiální a institucionální

První rozměr normalizace měl umožnit především jakýsi „*up-grading*“ *vzájemných vztahů* na úroveň odpovídající geografické blízkosti (společná hranice je dlouhá 860 km), míře hospodářské, průmyslově-technické a kulturní kompatibility.

Politický rámec vztahů a jejich institucionalizace

Hned počátkem devadesátých let přišla německá strana s konceptem bilaterální smlouvy, který uplatnila v jednání se všemi státy východní střední Evropy: materiální a institucionální normalizace vztahů tak měla *de facto* regionální charakter, specifika vztahu vůči Československu spočívala kromě historických otázek především v geografické blízkosti a ve vysoké míře kompatibility kulturní, právní, ekonomické a technologické. K intenzifikaci vztahů „zdola“ přispělo zrušení vízové povinnosti pro československé občany, vytváření moderní infrastruktury příhraničních vztahů – zejména otevírání nových hraničních přechodů – a postupná decentralizace a depolitizace vztahů, která umožnila rozvíjet přímé přeshraniční kontakty. Jako relativně málo problematická se jevila otázka ochrany německé menšiny.

Snahu o politickou normalizaci symbolizuje především dvoustranná politická smlouva z 27. 2. 1992,²⁰ jež vytvořila nebo dále rozvinula již existující základnu pro spolupráci obou států v oblasti politiky, hospodářství, ochrany životního prostředí, vědy a kultury regionálního rozvoje atd.

Hospodářské vztahy

Německo se stalo již počátkem devadesátých let hlavním hospodářským partnerem České republiky a získalo dominantní hospodářské postavení v celém regionu. Podíl Německa na zbožíovém obchodu České republiky vzrostl v letech 1990–1995 z 18, 8 % na 31,8 %, pokud jde o vývoz, a z 22,3 % na 25,8 %, pokud jde o dovoz. Podíl České republiky na německém vývozu vzrostl v roce 1995 na úroveň 1,61 % a dovozu 1,65 %. Německo navíc mělo, obrazně řečeno, v ruce „klíč k technologiím“, nezbytným pro úspěšné začlenění „nových demokracií“ do západní Evropy.²² Německé firmy usilovaly o výhodu prvních zahraničních firem na trhu („*first-mover advantage*“), snažily se využít znalosti prostředí, obecnou známost svých výrobních značek a sílu svých přímých investic; to vše jim umožňovalo rozšiřovat svůj podíl na českém trhu.²³

Prostřednictvím řady programů poskytovalo Německo Československu přímou hospodářskou pomoc – nejprve bilaterální, později multilaterální cestou. SRN byla největším přispěvatelem podpůrných programů EU PHARE a později SAPARD, jimž přispívala 28 % jejich rozpočtu.²⁴ Za desetiletí 1990–2000 na SRN připadalo 26 % přímých investic v ČR, a tedy druhé místo za Nizozemskem s 30 %.²⁵ V oblasti měnové politiky v roce 1997

Spolková banka svými intervencemi pomáhala zastavit pád koruny a stabilizovat situaci.²⁶ Úroveň vztahů znamenala návrat k historické normalitě před nástupem velké hospodářské krize v roce 1929, kdy směřovalo do Německa 26,8 % československého vývozu a dovoz z Německa dosahoval dokonce úrovně 38,6 %.²⁷ Rok po vstupu České republiky do EU dosahoval podíl Německa na českém vývozu 33,6 % a dovozu 30,1 %.²⁸ Podíl České republiky na německých dovozech se zvýšil na úroveň 2,8 % (třináctý stát v pořadí) a v oblasti vývozu dosáhl 2,4 % (dvanáctý stát v pořadí).²⁹

Spolková republika Německo se stala nejvýznamnějším ekonomickým partnerem České republiky, a to jak z hlediska zahraničních investic, tak vzhledem k objemu zahraničního obchodu, realizovaného se SRN. Zvláště významný byl fakt, že Německo představovalo nejvstřícnější trh pro odbyt české produkce, zejména technologicky vyspělých výrobků, a že Česká republika vykazuje vůči SRN od roku 1998 pozitivní obchodní bilanci.

Česká politika ovšem nebyla ve svém pohledu na zahraniční investory jednotná. V letech 1990–1992 vláda ČR více než vláda federální otevírala prostor spolupráci se zahraničními investory. Prosadila mj. neúspěšnější privatizační projekt – prodej Škody Mladá Boleslav německému Volkswagenu. Následující vlády se až do roku 1998 vyhýbaly státním pobídkám zahraničních investic, a to zejména z důvodů koncepčně-ideových a částečně i národních: nepovažovaly takové zásahy za systémové – zavádění kapitalistické ekonomiky mělo probíhat pokud možno bez velké účasti zahraničního (a v prvé řadě německého) kapitálu. S nástupem vlád, vedených ČSSD, tyto výhrady přestaly hrát roli a vlády zavedly celou řadu standardních investičních pobídek, kterými zahraniční kapitál (tedy i německé firmy) do země přivedly.

Spolupráce na regionální úrovni a v jednotlivých sektorech

Vývoj spolupráce po roce 1990 vedl samovolně cestou decentralizace, kterou se ovšem zpočátku někteří představitelé atlantického proudu pokusili korigovat. Reagovali tak zjevně mj. na skutečnost, že rozpad Československa z pohledu politického realismu vyústil v podstatné oslabení české politiky ve vztahu k německému sousedu. České vlády, vedené ODS v polovině devadesátých let, zřejmě i proto odkládaly vznik samosprávných celků a někteří politici přímo vyjadřovali obavu z přeshraniční spolupráce s německými regiony. Obavy se týkaly soudržnosti a efektivní správy státu a asymetrie mezi německou a českou ekonomikou a měnou. Řadu zábran se podařilo překo-

nat až koncem devadesátých let, po odchodu konzervativních vlád a s ustavením nových samosprávných celků, krajů. Praktická spolupráce v jednotlivých sektorech a na regionální/přeshraniční úrovni se postupně dalekosáhle depolitizovala a decentralizovala.

Normalizace historická

Nejobtížnějším úkolem rozvoje vzájemných vztahů bylo vyrovnat se s tragickou zátěží války a poválečného odsunu německého obyvatelstva. Blízkost k německým dějinám a kultuře znamenala i méně *political correctness* ze strany SRN, což odlišovalo vztahy vůči Čechům od vztahů vůči Polákům.³⁰ Navíc, pocit viny vůči Čechům je relativně slabý vzhledem k tomu, že obsazení státu proběhlo bez boje a osvobození provedly především sovětské armády. Vyhnání/násilné vysídlení německého obyvatelstva pak zejména v očích mnoha sudetských Němců jako by kompenzovalo míru viny, spojenou s jejich podporou nacismu.³¹ V průběhu devadesátých let došlo navíc k posunu ve veřejné diskusi o minulosti: kromě zločinů nacismu objevil diskuse i německé oběti, mj. mezi Němci, vysídlenými ze střední a východní Evropy.³²

Problém řešení historické agendy spočíval mj. v tom, že ve významu historického faktoru ve vzájemných vztazích existuje zásadní asymetrie: česká politika ovlivňovala osudy části německého etnika ve střední Evropě, včetně jeho odsunu po druhé světové válce. Nikdy ovšem nemohla (a nesnažila se) zpochybnit existenci německé státnosti. Naopak německá politika za druhé světové války nejen zlikvidovala českou/československou státnost, ale útočila proti samé existenci českého národa a jeho kultury. V obezřetné skepsi české politiky vůči Německu se tak zobecňují zakořeněné a často podvědomé obavy Čechů o národní přežití. Vztahy s Německem se dotýkají „genetického kódu“ české politiky, neřídí se jen politickou racionalitou, a nesou silný emocionální náboj, který je snadno politicky využitelný.

Řešení otázek minulosti se vyvíjelo v několika fázích. V průběhu procesu sjednocení Německa v letech 1989–1990 byla německé politika zahlcena agendou sjednocení a vyhýbala se jakékoli dodatečné zátěži. Odmítala proto jednat o historické agendě, vznášené československou stranou. Odsoouvala uspořádání otázek zejména stran odškodnění obětí nacismu na dobu po sjednocení státu. Převládající optimismus v československé/české politice se v této době projevil v „bianko šecích“ (M. Kunštát)³³ české politiky. Pre-

zident Václav Havel učinil osobní gesto ve vztahu k vyhnání/odsunu německého obyvatelstva v letech 1945–1947³⁴, jeho první návštěvy v prezidentské funkci směřovaly do Německa a československá diplomacie se nepokusila podmínit svůj souhlas se sjednocením Německa předběžnými podmínkami nebo s úsilím o účast na jednání 2+4. Zejména díky relativní váze Sudetoněmeckého krajanského sdružení (SKS) v politice CSU a nezastupitelné roli této strany ve vládní koalici se nicméně z požadavků SKS stal na obou stranách předmět vrcholné politiky, který v ČR mobilizoval i veřejnost a média.^{35, 36}

Spolková politika na tuto situaci reagovala v dalším období v letech 1991–1995 tím, že konfliktní otázky pokud možno odkládala, popř. se vyjadřovala k jejich morálním aspektům.³⁷ Na české straně ovšem ve stejné době převládala snaha dospět k finálnímu historickému vypořádání a pojit se tak proti možnému pronikání požadavků SKS do oficiální německé politiky. Vláda se proto při jednání o politické smlouvě z roku 1992 pokoušela prosadit tradiční československý požadavek neplatnosti mnichovské dohody (tedy nulitu od samého počátku, *ex tunc*). Navrhovala uzavřít majetkoprávní otázky jejich vzájemným vynulováním (princip „dvoji nuly“) a řešit pouze odškodnění obětí nacistické perzekuce. Usilovala rovněž o potvrzení trvalé neměnnosti hranic Československa. Prezident Havel sondoval možnost dosáhnout těchto ústupků na německé straně výměnou za účast sudetských Němců na české malé privatizaci a udělení německým zájemcům za jistých podmínek druhého (československého) občanství.³⁸

Ačkoli požadavky SKS do německé politiky ve skutečnosti pronikaly pouze okrajově, spojovala českou scénu na bázi minimálního konsenzu právě defenzivní „garanční politika“. Byla spíše projevem virtuální nejistoty stran budoucnosti německé politiky a zároveň i výsledkem instrumentalizace tématu ze strany řady českých i německých politických aktérů. Vliv přetrvávající nedůvěry na vzájemné vztahy byl zvláště citelný v polovině devadesátých let, kdy v Praze navíc převládla orientace atlantická, a tedy odmítání evropského integračního procesu na bázi *Maastrichtské smlouvy*. Česko-německé odcizení začalo ohrožovat i nadřazenou snahu obou států o integraci ČR (a dalších zemí Visegrádské skupiny) do NATO.

Česká politika proto iniciovala jednání, která vyústila v podpis bilaterální deklarace, jež měla osvobodit vzájemné politické vztahy od zátěže minulosti. Německá strana po jistém váhání na tento návrh přistoupila. Česko-

německá deklarace (21. 1. 1997) vychází z historické kauzality mezi válkou a vysídlením sudetských Němců, zakotvuje vůli obou stran nezatěžovat otázkami minulosti současné politické vztahy. Následná institucionalizace vztahů a odškodněním obětí nacismu (později i tzv. totálně nasazených) významně přispěla k normalizaci vztahů.

Období od roku 1998, zejména po přijetí ČR do NATO a EU, charakterizuje především přesun historické agendy opět do morální roviny (viz na německé straně vznik Centra proti vyhánění, na české realizace tzv. Paroubkova gesta). Vláda SPD–Zelených prosadila nejen faktické, ale i formální odmítnutí podpory požadavků sudetských Němců.³⁹ Tuto pozici převzala i následující vláda CDU/CSU a SPD. Zásadní význam mělo odškodnění obětí nacistické perzekuce a nucené práce a zahrnutí části německých občanů sudetoněmeckého původu do sociálních projektů, financovaných Fondem budoucnosti. Po přijetí České republiky do EU začala i politika CSU hovořit nikoli o materiální, ale o „morální restituci“ – tedy návratu vysídlených sudetských Němců do dějin českých zemí. I hlavní proud konzervativní politiky, včetně sudetoněmecké, se navíc snažil distancovat se přinejmenším od uplatňování přímých majetkových nároků.⁴⁰

Ve zpětném pohledu lze říci, že se na české straně prosazovaly dva přístupy. Ofenzivní pojetí směřovalo za rámec národního historického narativu a defenzivní garanční politiky. Prioritou bylo historické narovnání vztahů s německou stranou a vzájemné porozumění. Tento přístup byl nejlépe vyjádřen v gestech (Havlova omluva v roce 1990, Paroubkovo gesto v roce 2005), která akcentovala morální aspekty minulosti.

Zastánci atlantismu a autonomisté se soustředili na defenzivní pojetí řešení otázek minulosti, jež vycházelo z tradičního historického pohledu a prosazovalo jej v dialogu s druhou stranou. Prioritou bylo zajištění zájmů české strany před aktuálními nebo předpokládanými požadavky z (sudeto)německé strany, dotýkajícími se české státnosti, jejích hranic a majetkových poměrů.

Oba přístupy – ofenzivní i defenzivní – se stýkaly při uskutečňování aktivistické garanční politiky, zaměřené na uzavření otázek minulosti v politických vztazích s Německem („tlustá čára za minulostí“) a ochotu učinit úrok od nehybné a neproduktivní obrany čistě tradičních přístupů k minulosti. Bilaterální ujednání s Německem, týkající se minulosti (smlouva z roku 1992 i deklarace z roku 1997), vycházela z iniciativy české strany (výjimku tvoří

odškodnění nucené práce, které ovšem mělo multilaterální charakter) a obsahovala jak dodatečné garance pro českou stranu, tak gesta uznání utrpení druhé strany v důsledku poválečného odsunu německých obyvatel z Československa.

State-to-system ties: Dvojí multilateralizace česko-německého vztahu

Druhý rozměr dynamického rozvoje vzájemných vztahů umožnila jejich dvojí multilateralizace. Vývoj po roce 1989 ukazuje, že i v současnosti platí, že demokratické dyády mají tendenci vstupovat do multilaterálních spojeneckých svazků, které garantují jak vnější bezpečnost, tak status jejich vzájemných hranic a tím jejich vztahy významně stabilizují.⁴¹ Podobný význam má situace, kdy jsou *state-to-system ties* dyadických partnerů symetrické (oba partneři jsou nejen součástí systému, ale sdílejí blízkost k jeho leaderovi).⁴²

Námi analyzovaná česko-německá relace tyto obecné charakteristiky stabilního dyadického vztahu potvrzuje. Přijetí ČR do NATO a EU staví vazby s Německem jako podstatně silnějším partnerem do multilaterálního a tedy relativizujícího kontextu. Institucionální a normativní homogenizace celého prostoru střední Evropy navíc v zásadě završila transformační proces, zahájený po roce 1989.

Zároveň však zkušenost posledních dvou desetiletí ukazuje, že tyto výše popsané faktory negarantují ani vysokou úroveň politické blízkosti, ani kvalitu vztahů v konkrétním čase a situaci. I v době, kdy „objektivní“ faktory dyadického vztahu (oslabení dominantního postavení SRN, „*upgrading*“ postavení ČR díky postupné integraci do multilaterálních institucí NATO a EU, její hospodářský růst a diverzifikace hospodářských a politických vazeb) naznačovaly možnost posilování vyrovnanějšího partnerského vztahu, docházelo naopak k jeho ochlazení a českou politiku v řadě zásadních témat charakterizoval spíše odstup od jejího západního souseda.

Německo ve své politice přenášelo na východ svou poválečnou zkušenost s multilateralismem i strategii budování „kongeniálního prostředí“ („*milieu shaping*“), tak úspěšnou ve vztazích se západními partnery.⁴³ Česká představa o „návratu do Evropy“ byla mnohem vágnější a přejímání evropských a německých politických modelů bylo do jisté míry sporné. Strategické smě-

řování do západních struktur bylo nicméně předmětem konsenzu (minus KSČM). Jestliže bylo strategickým zájmem SRN překonat rizikové postavení „frontové země“,⁴⁴ chtěla česká politika uniknout pojetí prostoru mezi Německem a Ruskem jako jakési mezizóny, *Zwischeneuropy*.

Z hlediska německé politiky tak šlo o to, „přenést (na tyto země – pozn. autora) bezpečnost a stabilitu z naší části Evropy“. Státy střední a východní Evropy by se „koneckonců měly plně podílet na všech evropských institucích, především na EU a NATO“.⁴⁵ Česká politika vzhledem ke své vnitřní nejednotě stran charakteru zejména evropské integrace nehodnotila roli SRN jednoznačně: atlantici udržovali na politické úrovni od SRN jistý odstup, převládala strategická orientace na anglosaské země. V politické praxi vládních institucí představovalo Německo nicméně partnera, s nímž i vlády ODS rozvíjely v EU nejintenzivnější vztahy.

Internacionalisté a evropeisté vnímali úlohu západního souseda převážně pozitivně, se značným pochopením přijímali jeho integrační model. I oni ovšem hledali diverzifikované vztahy s vyspělými demokratickými zeměmi. Právě vlády ČSSD tak vstoupily do asociovaného svazku s Frankofonií a podepsaly dohodu o spolupráci v otázkách evropské integrace s Velkou Británií (jedinou dohodu ČR svého druhu).

Bezpečnostní dimenze

V oblasti bezpečnostní politiky se vzájemné vztahy rozvíjely s odlišnou dynamikou v oblasti vnitro- a vojensko-bezpečnostní: V prvním případě šlo převážně o technokratickou agendu, která přestala být politikem, jakmile nebyla nazírána prizmatem národní suverenity nebo v kontextu zrovnoprávnění pozice země přijetím do Schengenu. Rozvíjela se proto více méně plynule.

Ve druhém případě překonala česká strana postupně obavy ze západního souseda a využila nabízenou pomoc při přípravě na přijetí do NATO. Ale vzápětí se bezpečnostní téma stalo předmětem sporů: nový charakter euro-atlantických vztahů a větší autonomie EU vyústily v další diferenciaci v České republice i v Alianci jako takové – což vedlo i k výkyvům v česko-německých vztazích. Potvrzovalo se tak pravidlo, že čím technokratičtější agenda ve vzájemných vztazích, tím volnější jejich dynamika; naopak čím více politicky, strategicky a ideologicky relevantní agenda vztahů, tím větší rozdíly v přístupech obou zemí a zejména tím výraznější důsledek absence konsenzu na vnitropolitické scéně ČR.

Vnitřní bezpečnost

Spíše než vojenská bezpečnost to byla bezpečnost vnitřní, která byla po roce 1989 aktuálním politickým problémem. Readmisní systém, který SRN vyjednala s Polskem Česká republika v průběhu let 1993–1994, funguje jako „středoevropské nárazníkové pásmo“.⁴⁶ Agendu spolupráce diktuje husté pletivo každodenního stýkání ve společném geografickém prostoru střední Evropy. Česká republika rozvíjela spolupráci v oblasti vnitřní bezpečnosti kromě SRN v rámci programu twinning nejčastěji s Velkou Británií či Nizozemskem. Úspěšnost projektů, navrhovaných německou stranou, byla spojena s její geografickou blízkostí, zkušenostmi s transformací bývalé NDR, obeznámeností s českým prostředím.⁴⁷ Německá strana tak často měla roli, a tedy i výhodu prvního aktéra, který se v ČR systematicky angažoval. Výsledkem byla např. smlouva o policejní spolupráci se Spolkovou republikou Německo z 19. 9. 2000, jež umožnila mj. společnou policejní práci na obou stranách hranice již před vstupem ČR do EU.⁴⁸ Německá strana se snažila přenést svůj vlastní hraniční režim na vnější hranice svých východních sousedů. Společně s EU/Bruselem je měla k tomu, aby přizpůsobili svou politiku a zavedli vízový režim vůči zemím SNS.⁴⁹

Vojenská bezpečnost

Intenzivní vztahy mezi ČR a SRN se rozvíjely nejprve v souvislosti s transformací bezpečnostního uspořádání v Evropě, v polovině devadesátých let pak v souvislosti s rozšiřováním NATO. Po vstupu ČR do NATO a odcizení ve vztazích mezi SRN a USA se projevil rozdíl v pojetí atlantismu v bezpečnostní politice obou států. Navíc se česká politická scéna rozdělila ve svém pohledu na EBOP a později v reakci na projekt americké protiraketové obrany. Rostoucí kompatibilita institucionální (z vnitrostátního hlediska hlavně civilní kontrola vojenských sil, z mezinárodního hlediska členství obou států v NATO a EU) a kompatibilita „hardwarová“ (výcvik a výzbroj ozbrojených sil) nevyústily v plnou kompatibilitu „softwarovou“ (viz rozdíly v bezpečnostněpolitických koncepcích).

Česká i německá politika zpočátku vycházela z představy o „evropském mírovém uspořádání“, které by bylo založeno na KBSE/OBSE. Z tohoto období pochází dosud jediná česko-německá iniciativa v oblasti bezpečnosti – tzv. Pražské teze ministrů Genschera a Dienstbiera z dubna 1991.⁵⁰ Následně česká politika s jistou nedůvěrou vnímala snahy SRN o pokračování

politiky kooperativní bezpečnosti (vytvoření NACC, 1991; Partnerství pro mír, 1994).

Hlavní spojnicí mezi českou a německou vojenskou politikou se poté stal projekt rozšíření NATO a s ním spojená potřeba transformace a modernizace české armády. Německá strana financovala v letech 1995–2002 rozsáhlé projekty vojenské spolupráce, které pomohly překonat zbytky možných obav z německé vojenské moci a jejího použití v politice.⁵¹ Česká vojenská politika se nicméně primárně nadále orientovala na anglosaské země a teprve v Afghánistánu byli od března 2005 do září 2007 čeští vojáci nasazeni pod velením Bundeswehru v rámci Provinčního rekonstrukčního týmu v provincii Badakšan.⁵² Zintenzivnění vojenských vztahů nastalo, když SRN poskytla velitelství v Geltowě u Postupimi (Operative Hauptquartier EU) pro řízení česko-slovenské battle group 2009; počítá se i s výstavbou německo-česko-rakouské battle group (2012).

Spolková republika Německo byla jedním z hlavních aktérů budování autonomní schopnosti EU používat vojenskou sílu v mezinárodních vztazích. Naopak česká politika byla vzhledem ke své vnitřní diferencovanosti v této otázce nejednotná. Za vlády vedené ODS tak výsledná politika neochotného pragmatického přizpůsobení dynamice EBOP nečinila z ČR vyhledávaného partnera SRN. Irácká krize, sblížení SRN s Francií a s Ruskem v tzv. *coalition of unwilling* a následně zapojení ČR do amerického programu protiraketové obrany obě strany dočasně vzdálilo. Atlantici a část internacionalistů neviděli jinou cestu než se blíže přimknout k USA.⁵³ V důsledku toho se lišil i přístup české a německé politiky k otázce americké protiraketové obrany v ČR (a Polsku). S koncem vlády G. Bushe se ovšem podstatně oslabil polarizační efekt americké politiky a vzrostly možnosti nalézt všeobecně přijatelná východiska pro hlavní body bezpečnostní agendy i v česko-německých vztazích.

Evropská integrace

Politické a strategické otázky evropského integračního procesu ovlivnily česko-německé vztahy podobně jako otázky bezpečnostní. Vnitropolitická diferenciací v přístupu k EU byla na české straně přítomna již od počátku devadesátých let. Německá politika mohla na rozdíl od politiky české vycházet ze širokého „permissivního konsenzu“⁵⁴ ve vztahu k EU, který v zásadě odpovídá pozici českých internacionalistů.

Politické reprezentace obou zemí se zpočátku devadesátých let shodly spíše na obecnějších otázkách integračního procesu. Československá politika let 1990–1992 oceňovala význam „evropského Německa“ a v zásadě akceptovala maastrichtský model integračního procesu. Evropská angažovanost Německa byla vítána, představovala důležitý pilíř důvěry v demokratickou, nenacionalistickou politiku SRN, pomáhala překonávat přetrvávající odlišnosti v pojetí otázek minulosti ve vzájemných vztazích. S nástupem české vlády, akcentující atlantický pilíř zahraniční politiky a odmítající maastrichtský model integrace (1992–1997), stala se integrační politika ve vztazích mezi oběma vládami spíše zdrojem odcizení: obě vlády začaly vnímat politiku druhé strany jako „problém“.⁵⁵ Obdobné výkyvy v charakteru vztahů následovaly po každém dalším střídání českých vlád – v letech 1998–2006 převládala kompatibilita české a německé vládní politiky vůči EU, v letech 2006–2008 se projevil jistý odstup. V roce 2009 se naopak české předsednictví v EU stalo příležitostí pro dobrou a intenzivní spolupráci; z každodenní praxe vybočovalo otevřené odmítání německé politiky prezidentem Klausem a jeho souputníky.

V německé politice v letech 1990–1991 jednoznačně převládala tradiční souslednost priorit: nejprve mělo přijít prohloubení a až poté rozšíření EU.⁵⁶ Z počátku devadesátých let tak Německo podpořilo místo myšlenky rozšíření vyjednání asociačních dohod. Růst nejistoty, pokud jde o vnější podmínky (rozpad SSSR, válka na Balkáně), a zkušenosti z transformace NDR ovšem posílily v německém přístupu snahu uvažovat o regionu střední a východní Evropy strategicky: rozšíření EU se tak stalo nejlepším nástrojem stabilizace a transformace těchto zemí. Německá politika se hlásila k roli advokáta zemí střední-východní Evropy v procesu jejich integrace do EU.⁵⁷ Složitější byly však otázky nákladů, reformy institucí a politik EU a předpokládané (střednědobé) sociálně-ekonomické důsledky. Jako i při jiných „kolech“ rozšíření EU byly v konfliktu se strategickým zaměřením často krátkodobé zájmy a zájmy jednotlivých hospodářských sektorů; specifikou rozšíření EU na východ se staly požadavky Svazu vyhnanců. Svůj podstatný vliv měl i tradiční vnitřní institucionální pluralismus, který umožňuje mj. značný vliv sektorálních a regionálních zájmů a zvyšuje nároky na vnitřní koordinaci. V kontextu přípravy na volební rok 2002 tak německá vláda prosadila přechodná opatření, omezující volný pohyb pracovních sil, přímé platby zemědělcům nových členských států a možnosti kabotáže.

Na české straně zatěžovala přístup k EU v polovině devadesátých let uvedená vnitřní diferenciace. Zástupci vládních stran ODS a ODA se identifikovali nikoli s politikou SRN, ale s integračním pojetím bývalé britské premiérky Margaret Thatcherové. V průběhu devadesátých let zvažovali i alternativní integrační řešení – zpočátku např. přistoupení ČR k EFTA, Evropskému hospodářskému prostoru, později vstup do NAFTA.⁵⁸ Vyjádřením odstupu od EU se stalo podání přihlášky České republiky do EU o dva roky později, než tak učinily ostatní státy Visegrádské skupiny (v lednu 1996), navíc s kritikou výhradou.⁵⁹

To mělo nutně negativní důsledek pro česko-německé vztahy v oblasti evropské integrace i obecněji. Navíc k polovině devadesátých let chyběla komunikace na úrovni předsedů vlád, jen sporadicky se setkávali ministři zahraničních věcí, shoda v evropských otázkách se zúžila na podporu rozšíření EU. Ale rozdíly v přístupech k EU měly také strukturální charakter. Tak německá politika prosazovala v průběhu Konventu EU posílení postavení velkých států v EU. Česká republika, zastupovaná národně-federalisticky orientovanou vládou ČSSD, se naproti tomu angažovala při koordinaci pozice menších a středních států. Proevropská orientace vlády nicméně umožňovala hledat se SRN kompromis.

Podstatně složitější byl vztah k otázkám reformy EU v průběhu německého předsednictví v EU (2007). Prezident Klaus bezprecedentně varoval veřejnost před nastupujícím německým předsednictvím.⁶⁰ Česká vláda pravého středu obtížně balancovala mezi převládajícím státně-národním zaměřením ODS a národně-federativní preferencí KDU-ČSL a Strany zelených. Dlouho a obtížně hledala sjednocující stanovisko, Česká republika byla v SRN vnímána jako jeden z hlavních problémů jejího předsednictví. Koncepční rozchod s německou politikou měl i ekonomický rozměr. Zastánci hospodářského liberalismu odmítli německá opatření na stabilizaci finančních trhů v roce 2008 jako „návrat ke starému socialismu“ a dávali navíc najevo, že malé státy v EU nemají reálnou váhu v EU ani v době předsednictví.⁶¹

Přijetí do EU zajistilo nicméně rostoucí normativní a institucionální kompatibilitu ČR a SRN v jednotlivých sektorech, a to nehmle na politické preference vlád. Modelovým příkladem je jednak výše uvedená vnitro-bezpečnostní spolupráce. Další příklad nabízí oblast ochrany životního prostředí. SRN jednak prostřednictvím aktivní spolupráce s Českou republikou a s Polskem zajistila odstranění zdrojů největšího poškozování životního prostředí

a během devadesátých let tak byl *de facto* vyřešen problém tzv. černého trojúhelníku.⁶² Německá politika se snažila exportovat svůj model ochrany životního prostředí a v českém přístupu našla řadu podobných prvků. Česká republika své vztahy se SRN v této oblasti institucionalizovala a dále rozvíjela na základě bilaterální dohody o spolupráci z roku 1996, do spolupráce u přeshraničních témat zahrнула i orgány místní samosprávy. Tento symbiotický vztah přispěl k tomu, že se SRN může na Českou republiku po vstupu do EU obracet jako na rovnocenného partnera a provádět společně s ní projekty v Rumunsku.⁶³ Ani blízká spolupráce nicméně neznamenal plné přebírání německého modelu: Vláda SPD–Zelených např. nemohla uplatnit svůj přístup k jaderné energetice a nepodařilo se jí ani prosadit zavedení náročnějšího režimu monitoringu bezpečnosti provozu jaderné elektrárny Temelín, protože pro své snahy nenašla dostatečnou podporu v rámci EU.

Na německé straně se projevovaly v letech 2004–2007 obavy z akceschopnosti ČR při ochraně vlastních hranic. Obávané přijetí ČR do schengenského systému v prosinci 2007 nicméně přispělo ke sbližování a prohlubování společné agendy. Dalo se předpokládat, že podobně bude působit odbourávání dalších existujících bariér (zavedení volného pohybu pracovních sil, volný pohyb kapitálu), ve střednědobé budoucnosti i přijetí ČR do eurozóny atd.

Závěr: Slabost české politiky v době evropeizace česko-německého vztahu

S naplněním transformační agendy české zahraniční politiky, a tedy se vstupem do EU, vstoupily vzájemné vztahy v jistém smyslu do náročnější fáze, než tomu bylo v letech 1990–2004. Strategie historické normalizace a intenzifikace *state-to-state ties* byla v zásadě úspěšně naplněna. Multilateralizace česko-německých vztahů, a tedy především přijetí ČR do NATO a EU, vedla k odstranění prvotní asymetrie *state-to-state ties*. To zpětně posílilo dynamiku, decentralizaci a depolitizaci bilaterální i multilaterální spolupráce na všech úrovních.

Po vstupu do EU se však začala projevovat absence českého politického konsenzu ve strategických otázkách integrační a bezpečnostní politiky. V případě atlanticky a euroskepticky orientované exekutivy tak v Praze vznikala nová asymetrie *state-to-system ties* – tedy rozdíly v přístupu politiky obou

států k budoucímu uspořádání EU a vůči hegemonu NATO, Spojeným státům za vlády G. Bushe mladšího.

Ukazují se i nedořešené otázky institucionálního zajištění české politiky. Téměř neexistovala koordinace mezi jednotlivými aktéry, nebyla řádně ujasněna otázka jejich kompetencí, důležitá zejména v situaci, kdy je politická scéna výrazně názorově diferencovaná. Nejlepším příkladem tohoto jevu je neujasněná role prezidenta: různý výklad čl. 63 ústavy mu připisuje různou míru samostatnosti při vystupování vůči zahraničí. Ke zvýraznění jeho profilu přispěl fakt, že zaujímal důrazná stanoviska v otázkách, v nichž nestejnorodé vládní koalice jen s obtížemi hledaly kompromisní pozice.

Česká politika se tak v některých oblastech, jimž SRN (stejně jako většina států EU, v případě uznání samostatnosti Kosova i USA) přikládala prioritní význam z hlediska evropského a světového vývoje, jevila západnímu sousedovi jako mnohohlasá, málo čitelná a zejména, pokud jde o pozice prezidenta Klause, i koncepčně vzdálená.

Za této situace v rámci exekutivy chyběla české politice středně a dlouhodobá koncepce vztahu k SRN a politika byla ve vleku iniciativ jednotlivých aktérů. Jednotná koncepce by přitom měla definovat oblasti shody a rozdílů jak ve strategických otázkách, tak pokud jde o jednotlivé politické sektory. Ukázala by, že je SRN v rámci EU svými zájmy a přístupy České republiky velmi blízko.

S překonáním unilateralismu a polarizačního prvku v americké politice se dá očekávat, že argument návratu České republiky do bezprizorné *Zwischeneurop*y ustoupí do pozadí. Východiskem jakékoli nové české strategické agendy bude muset být opět univerzalistický kompromis mezi atlantickým a evropským směrem politiky, tentokrát navíc výrazněji otevřený globálním výzvám a odpovědnosti.

* *Text rozvíjí dva starší texty: Příspěvek, který pod názvem Česká republika a Německo: Vnímání druhé strany jako zahraničněpolitického aktéra před a po podepsání česko-německé deklarace (1996–2007) autor zpracoval pro Národní projekt výzkumu Ústavu mezinárodních vztahů v roce 2008. Starší příspěvek, Německá politika vůči České republice od doby sjednocení, byl přednesen na zasedání česko-slovensko-německé historické komise v roce 2005 ve Smolenici a vychází ve sborníku komise.*

Poznámky

- ¹ Topolánek (2007): Projev předsedy vlády Mirka Topolánka na konferenci U.S. Missile Defence in Europe: Consequences for the Transatlantic Relations, konané na MZV ČR 31. 5. 2007. *Zahraniční politika České republiky. Dokumenty*, MZV ČR, 2007/5, s. 35.
- ² Rozdělení české politiky do ideových proudů se opírá o model, který zpracovali Drulák–Kořan–Růžička (2008): *Außenpolitik im Ostmitteleuropa. Von Universalisten, Atlantikern, Europäern und Souveränisten*. *Osteuropa* 7/2008: 139–152, zde zejm. s. 146–148.
- ³ Rozdělení na národně-federativní a státně-národní proudy viz in Weichsel, Volker (2007): *Tschechien in Europa. Nationalpolitische Traditionen und integrationspolitische Konzepte*. Münster.
- ⁴ Programové prohlášení vlády ČSSR, 19. 12. 1989, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26630&tmplid=50.
- ⁵ Programové prohlášení vlády ČSFR, 3. 7. 1990, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26632&tmplid=50.
- ⁶ Vyjádřila své „znepokojení nad pokračující podporou, které se ze strany bavorské vlády dostává jednostranným požadavkům některých představitelů Sudetoněmeckého krajanského sdružení. Vláda bude důsledně chránit zájmy občanů České republiky. Nepřipustí posun zákonem stanovené časové hranice (25. 2. 1948) pro restituce a nebude iniciovat žádné výjimky ze zákonných či smluvních zásad pro usídlování cizích státních příslušníků na území České republiky.“ In: Programové prohlášení vlády České republiky, 13. 7. 1992, www.vlada.cz.
- ⁷ „Ve vztazích s Německem bude pokračovat v úsilí o to, aby se tyto vztahy zaměřily do budoucnosti a aby nebyly zatěžovány právními a politickými otázkami pocházejícími z minulosti. Vláda přitom vychází z nezpochybnitelnosti výsledků II. světové války.“ In: Programové prohlášení vlády ČR, 23. 7. 1996, s. 3., www.vlada.cz.
- ⁸ Programové prohlášení vlády České republiky, 18. 8. 1998, přednesené předsedou vlády Milošem Zemanem před Poslaneckou sněmovnou PČR.
- ⁹ Programové prohlášení vlády České republiky, 6. 8. 2002, přednesené předsedou vlády Vladimírem Špidlou před Poslaneckou sněmovnou PČR.
- ¹⁰ Programové prohlášení vlády České republiky, 24. 8. 2004, předložené předsedou vlády Stanislavem Grosselem Poslanecké sněmovně PČR, www.vlada.cz/vlada/vlada_progprohl.htm.
- ¹¹ Programové prohlášení vlády Jiřího Paroubka (2005), www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=29844&tmplid=50.
- ¹² Vláda Mirka Topolánka I. (4. 9. 2006–9. 1. 2007), programové prohlášení vlády, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=37071&tmplid=50. Vláda Mirka Topolánka II. (od 9. 1. 2007), Programové prohlášení vlády, 17. 1. 2008, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20780&tmplid=50.
- ¹³ Programové prohlášení vlády Jana Fischera, 1. 6. 2009, www.vlada.cz/assets/jednani-vlady/programove-prohlaseni/PVV-cerven-2009.pdf.

- ¹⁴ Viz 8. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, 5.–6. den schůze (11.–12. 2. 1997). Vyhodnocení postojů politických stran viz sekce o diskurzu let 1996–1997.
- ¹⁵ Preambule usnesení obsahuje vyjádření: „vyzdvihujíc pozitivní význam česko-německé deklarace a v ní vyjádřenou vůli nezatěžovat budoucnost politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti“. Usnesení Poslanecké sněmovny PČR k dekretům prezidenta republiky, 24. 4. 2002.
- ¹⁶ Riekhoff, Harald (1993): Introduction: *Toward a Comparison of Relations Between Austria/FRG and Canada/United States*. In: Riekhoff, Harald von-Neuhold, Hanspeter: *Unequal Partners. A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States*. Boulder etc.: Westview Press, s. 8.
- ¹⁷ Riekhoff, Harald: op. cit., s. 5.
- ¹⁸ Hegre, Havard (2004): *Size Asymmetry, Trade, and Militarized Conflict*. In: *The Journal of Conflict Resolution*; Jun 2004; 48, No. 3; s. 403–426.
- ¹⁹ Feldman, Lily Gardner (1999): *The principle and practice of reconciliation in German foreign policy: relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic*. In: *International Affairs*, Vol. 75, 1999/2, s. 333–356, zde s. 334. Yaacov Bar-Siman-Tov (ed.) (2004): *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford: University Press US.
- ²⁰ Smlouva mezi ČSFR a SRN o dobrém sousedství a vzájemné spolupráci, Sbírka zákonů č. 521/1992.
- ²¹ Zeman, Karel–Grexa, Boris (1998): *Ekonomické vztahy SRN ke státům střední a východní Evropy*. In: Handl, Vladimír–Hon, Jan–Pick, Otto (eds.): *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední Evropy*. Ústav mezinárodních vztahů–Karolinum, Praha, s. 126–127.
- ²² Seppain, Hélène (1993): *European Integration, German Unification and the Economics of Ostpolitik*. In: Kurz, Heinz D. (ed.): *The United Germany and the New Europe*. Aldershot, s. 83.
- ²³ Grabbe, Heather–Hughes, Kirsty (1997): *Enlarging the EU Eastwards*. London, s. 26.
- ²⁴ Dauderstädt, Michael (2003): *Von der Ostpolitik zur Osterweiterung Deutschlands Außenpolitik und die postkommunistischen Beitrittsländer*. (Friedrich Ebert Stiftung), Bonn, library.fes.de/fulltext/id/01179toc.htm.
- ²⁵ Jahn, Martin: *Vystoupení na IV. výroční konferenci česko-německého diskusního fóra, Mladá Boleslav 21.–22. 9. 2001*. Praha 2002, s. 19.
- ²⁶ Rozhovor autora s Borisem Lazárem, vyslancem ČR v SRN, červenec 1998, Berlín.
- ²⁷ Kosta, Jiří (1992): *Československo-německé hospodářské vztahy: vývoj–problémy–perspektivy*. Mezinárodní vztahy, 3/1992, s. 31.
- ²⁸ Zahraniční obchod s vybranými státy. Tabulka 19, Český statistický úřad, [www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/FE003CF670/\\$File/60060611.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/FE003CF670/$File/60060611.pdf) (cit.: 10. 10. 2006).
- ²⁹ Výpočet podle údajů Statistisches Bundesamt Deutschlands za rok 2005, www.destatis.de/themen/d/thm_aussen.php (cit. 10. 11. 2006).
- ³⁰ Kunštát, Miroslav (2007): *Nová německá vláda a morálně-historická dimenze česko-německých vztahů*. Mezinárodní vztahy 1/2007, s. 48–65.

- ³¹ Hahnová, Eva (1996): *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*. Praha: Prago Media; Tampke, Jürgen (2002): *Czech-German Relations and the Politics of Central Europe: From Bohemia to the EU*. Basingstoke: Palgrave Macmillan; Houžvička, Václav (2005): *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum.
- ³² Langenbacher, Erik–Eigler, Friederike (2005): *Memory Boom or Memory Fatigue in 21st Century Germany?* German Politics and Society, 2005, Vol. 23, Issue 76, No. 3.
- ³³ Kunštát, Miroslav (1998): *Německo a Česká republika*. In: Handl–Hon–Pick: op. cit., s. 197–214.
- ³⁴ Viz citace z dopisu Václava Havla Richardu Weizsäckerovi, Rudé právo, 4. 1. 1990. In: *Česko-německé vztahy po pádu železné opony. Dokumentace k česko-německým vztahům 1989–1997*. Sešity rady pro mezinárodní vztahy. Praha: Polaris, 1997, s. 25.
- ³⁵ Pojetí Heimatrecht je vyjádřeno v cílech SKS, viz *Ziele der Sudetendeutschen gemäß Satzung der SL*, www.sudeten.de/bas/index_b.htm (cit. 15. 3. 2006).
- ³⁶ *Sudetendeutschen fordern Teilnahme an. Rückkehrrecht und Entschädigungen für Enteignung verlangt*. Süddeutsche Zeitung, 21. 5. 1991, s. 2.
- ³⁷ Válek, Ladislav: *Schlußstrich unter Vergangenheit. Entschädigungsansprüche der Sudetendeutschen kein Thema*. Süddeutsche Zeitung, 12. 4. 1991. K otázce gesta viz Dienstbier, Jiří (1999): *Od snění k realitě: Vzpomínky z let 1989–1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 134.
- ³⁸ Dienstbier, Jiří: op. cit., s. 284.
- ³⁹ Schröder, Gerhard. Interview pro *Hospodářské noviny*, 4. 10. 2004.
- ⁴⁰ *Zentrum gegen Vertreibungen (ZgV) distanziert sich erneut von Preußischer Treuhand*, www.z-g-v.de/aktuelles/index.php3?id=482 (cit. 12. 3. 2006).
- ⁴¹ Gibler, Douglas M.–Wolford, Scott (2006): *Alliances, Then Democracy: An Examination Of The Relationship Between Regime and Alliance Formation*. The Journal of Conflict Resolution, Feb 2006; 50, No. 1; s. 129–153.
- ⁴² Benson, Michelle A. (2004): *Dyadic Hostility and the Ties That Bind: State-to-State versus State-to-System Security and Economic Relationships*. Journal of Peace Research, 2004; 41, No. 6, s. 659–676.
- ⁴³ Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Paterson, William E. (2000): *Germany's European diplomacy. Shaping the Regional Milieu*. Manchester–New York: Manchester University Press.
- ⁴⁴ Klaus Kinkel, vystoupení na 9. fóru „Bundeswehr und Gesellschaft“, pořádaném Welt am Sonntag, 3. 6. 1997. Bulletin, č. 47, 9. 6. 1997.
- ⁴⁵ Gemeinsamer Namensartikel von Bundesaußenminister Kinkel und Außenminister Hurd für die Süddeutsche Zeitung und die Times: „Eine strategische Vision für Europa“ vom 26. April 1994. In: *Dokumente 1949–1994*, CD-ROM, Presse und Informationsamt der Bundesregierung, D. 332.
- ⁴⁶ Stola, Dariusz (2001): *Two Kinds of Quasi Migration in the Middle Zone: Central Europe as a Space for Transit Migration and Mobility for Profit*. In: Clair Wallace–Dariusz Stola (eds.): *Patterns of Migration in Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, s. 91.
- ⁴⁷ „Předpokladem úspěšné spolupráce je zkušenost našich západních sousedů při transformaci a začlenění bývalé východoněmecké a německé policie do jednoho společného státu,

- délka společné hranice, dosavadní velmi dobré mezinárodní kontakty a příhraniční spolupráce a z toho plynoucí informovanost německých kolegů o organizaci a fungování naší policie.“ *Rozvoj moderních metod personálního řízení v resortu vnitra*. Policista, 1/2001, www.mvcr.cz/casopisy/policista/2001/0001/phare.html (cit. 10. 3. 2006).
- ⁴⁸ Viz např. bilaterální pracovní skupina Krystal, na níž se podílejí vyšetřovací orgány Bavorska, Saska, Durynska a Saska-Anhaltska. Viz *Výroční zpráva za rok 2003*. Policie České republiky, Národní protidrogová centrála, Služby kriminální policie a vyšetřování, www.mvcr.cz/policie/npdcr/2003_policie.html (cit. 15. 2. 2006).
- ⁴⁹ Grabbe, Heather (2000): *The sharp edges of Europe: extending Schengen eastwards*. International Affairs, 3/2000, s. 526.
- ⁵⁰ „Prager Thesen“, 11. 4. 1991, přetištěny např. v EuropaArchiv, 1991/10, D. 253–254. Ovšem „nadblokové“ pohledy na národní bezpečnost existovaly i v Polsku: náčelník generálního štábu Tadeusz Wilecki v letech 1990–1998 nedůvěřoval Západu a preferoval vizi středoevropské bezpečnostní konfederace, která by se prostírala mezi Baltským a Černým mořem. Ministr zahraničních věcí Polska Olechowski rezignoval v lednu 1995, protože považoval vládu Vladimíra Pawlaka za neutralistickou. Viz Ronald D. Asmus (2002): *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York: Columbia University Press, s. 150–151.
- ⁵¹ Vztah k Německu viz Daniel Kunštát (2006): *Středoevropské sousedství v perspektivě veřejného mínění*. In: Kunštát, Daniel (ed.): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 171, 174.
- ⁵² V roce 2006 zde bylo pod německým velením nasazeno 83 českých vojáků, www.army.cz/scripts/detail.php?id=6392 (cit. 10. 10. 2006).
- ⁵³ Tento postoj vyjádřila např. J. Šiklová v debatě o protiraketové obraně slovy: „Ano, bude se radši mýlit s Bushem, než abychom měli pravdu s Putinem.“ Cit. podle: Dvořák, Libor: *Výročí vstupu České republiky do NATO*, 12. 3. 2007. Český rozhlas 6, www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/327952.
- ⁵⁴ Pod permissivním konsenzem se rozumí automatická shoda parlamentních stran na základech vztahu vůči EU.
- ⁵⁵ Výjimku tvořila vláda bavorská, která pod vedením premiéra Stoibera od roku 1993 otevřeně zpochybňovala dosud federalisticky formulovanou politiku CDU a jmenovitě kancléře Kohla. Česká vláda, která šla v kritice EU podobným směrem, byla jen radikálnější, se ovšem s bavorskou politikou sblížit nemohla kvůli bariéře, kterou z obou stran tvořila sudetoněmecká otázka.
- ⁵⁶ Lippert, Barbara (2001): *Die EU-Erweiterungspolitik nach 1989 – Konzeptionen und Praxis der Regierungen Kohl und Schröder*. In: Schneider, Heinrich-Jopp, Mathias-Schmalz, Uwe (eds.): *Eine neue deutsche Europapolitik?* Bonn: Europa Union Verlag, s. 360–361. Autorka cituje H. Kohla, jenž se jednoznačně ohrazoval proti „přístupové lavině“ a prosazoval urychlené přijetí Maďarska, ČSFR a Polska „již zítra“. První český akademický příspěvek k této problematice viz Jerábek, Martin: *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union*. Manuskript disertační práce, IMS FSV UK, 2006.

- ⁵⁷ Kinkel, Klaus: *Erklärung der Bundesregierung*, 180. Sitzung des Deutschen Bundestages am 11. 6. 1997 zur Tagung des Europäischen Rates im Amsterdam am 16./17. Juni 1997. Bulletin č. 50, 16. 6. 1997, CD-ROM.
- ⁵⁸ Zahradil, Jan–Plecitý, Petr–Adrián, Petr–Bednář, Miloslav (1998): *Manifest českého euro-realismu*, www.ods.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf (cit. 10. 3. 2008).
- ⁵⁹ Přiložené memorandum obsahovalo mírný, leč zcela zjevný a bezprecedentní odstup od ES. Tyto signální momenty v politice pravicové koalice sice způsobovaly pohoršený údiv v EU, v domácím kontextu ale patřily k image premiéra Klause a posilovaly mu osobní sympatie. Text memoranda viz www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?id=25576&ido=8654&idj=1&amb=1 (cit. 10. 3. 2008).
- ⁶⁰ Klaus, Václav: *Novoroční projev prezidenta republiky*, 1. 1. 2007, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=siOAVU6u9HAM (20. 1. 2007).
- ⁶¹ Klaus, Václav: *Šílený nápad křísit Bretton-woodský systém*, 22. 10. 2008. Ekonomické texty, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=S2tTaK2vLTU6.
- ⁶² Jen na program modernizace českých tepelných elektráren v okresech přispěla částkou okolo 80 mil. DM. Viz Handl, Vladimír–Jehlička, Petr (2001): *Evropská environmentální politika Německa a její export na východ*. Mezinárodní politika, 11/2001, s. 10.
- ⁶³ Rozhovor s Veronikou Hunt Šafránkovou, ředitelkou odboru Evropské unie, a Šárkou Strahalovou, pracovnící odboru, Ministerstvo životního prostředí ČR, 19. 9. 2006, Praha.

Místo Rakouska v české (československé) zahraniční politice

Miroslav Šepták

Česká republika a Rakousko po dlouhá desetiletí společně procházejí spleťtým rámcem středoevropské politiky. Jejich vztahy nebyly vždy přímočaré, bezproblémové, přátelské, ale naopak po několik desetiletí je charakterizovala chladná až mrazivá korektnost. Často v nich hráli roli populističtí politici, emoce, pocity křivdy, touha po revizi nespravedlivého činu či senzacechtiví žurnalisté.

Následující příspěvek si klade za cíl upozornit na vybrané aspekty česko (slovensko)-rakouských vztahů od pádu železné opony po současnost. V souvislosti s vymezenou problematikou bych chtěl zodpovědět následující otázky: Která témata ovlivňovala kvalitu bilaterálního poměru a jak se k nim stavěla česká diplomacie? Proč po dlouhou dobu naše vztahy k Rakousku vyvolávaly více negativních emocí, než tomu bylo u většiny jiných zemí? Jaký je současný rozměr česko-rakouské relace a jaká je jeho budoucí perspektiva? O tématu česko-rakouských vztahů existuje bohatá odborná literatura, ve své většině koncentrovaná na období do vstupu České republiky do Evropské unie (např. Kunštát, 2004; Poláčková, 2004), popř. zaměřená na dílčí časové období (např. David, 2003; Kořan, 2008a), souhrnný pohled na léta 1989–2008 doposud postrádáme.

Nelehké sousedství (1989–2004)

Již meziválečná československá diplomacie – vzhledem k četným historickým, kulturním, občanským a politickým vazbám – připisovala Rakousku

velký význam. Přesto však v tomto období vzájemný poměr mezi Prahou a Vídní nepřekročil rámec chladně korektních vztahů. Zhoršení v podobě „mrazivého sousedství“ přinesl kontext studené války, zejména pak odlišná bloková příslušnost, která byla prolomena až v sedmdesátých letech minulého století.

Kvalitativní proměnu československo-rakouského poměru přinesl až pád železné opony. Podalpská republika chtěla sehrát v procesu transformace postkomunistických zemí „historickou“ roli a nemělo jít o pouhé aklamace (*Außenpolitischer Bericht* 1989, 1990: 62–63). Tehdy se zdálo, že Rakousko považuje Československo za skutečného partnera v „nové“ Evropě, poněvadž v době, prodchnuté euforií, podniklo vůči němu řadu vstřícných kroků.¹ Přátelská sousedská politika byla vyjádřena nejenom na úrovni komunikace mezi vládami, ale také na úrovni jednotlivých regionů, kde zahrnovala spolupráci mezi územními celky, nestátními organizacemi i zájmovými skupinami.² Doklad nové kvality partnerství obou středoevropských států poskytla první zahraniční cesta nového československého ministra zahraničních věcí Jiřího Dienstbiera do Rakouska, kde v prosinci 1989 se svým protějškem Aloisem Mockem symbolicky přestříhli ostnaté dráty na společné hranici (Dienstbier, 1999: 38). Ani rozpad Československa nic nezměnil na vzájemných, slibně se rozvíjejících vztazích. První návštěva českého prezidenta Václava Havla v podalpské republice na jaře 1993 naznačila, že česko-rakouská relace nebude vždy přátelská a bez vzájemných třecích ploch. Prezidentově návštěvě dominovala témata zatěžující vzájemné vztahy po dlouhou dobu – Temelín (JETE)³ a dekrety prezidenta Beneše. Havlovo úsilí prezentovat JETE jako bezpečné a odpovědné dílo skončilo neúspěchem. K otázce Benešových dekretů prezident poznamenal, že „je nutné odsoudit to, co bylo špatné“, současně však vyloučil jakékoli navrácení majetku či jinou finanční kompenzaci nad rámec smlouvy z roku 1974⁴ (MZV ČR, 1993: 81). Bilaterální poměr dále vyostřilo kontroverzní rozhodnutí české vlády o dostavbě JETE. Rakouští politici i veřejnost reagovali negativně, neboť krok severního souseda byl v příkrém rozporu se snahou podalpské země o vytvoření bezatomové střední Evropy.⁵ Spolkový kabinet přišel s návrhem nákladné přestavby Temelína bez patřičných finančních záruk na plynový a parovodní pohon.⁶ Když rozhovory uvízly ve slepé uličce, rakouský kancléř Franz Vranitzky dopisem důrazně apeloval na tehdejšího českého premiéra Václava Klause. Ani tato iniciativa nepomohla a česká strana zůstala ve svém rozhodnutí ne-

oblomná (*Außenpolitischer Bericht* 1993, 1994: 126–127, 616). Spor kolem JETE eskaloval na přelomu století, když rakouský parlament pod tlakem ekologických a občanských sdružení vyzval formou usnesení českou vládu k ukončení stavebních prací. Na dalším vyhocení situace se objektivně podílely i blokády česko-rakouských hraničních přechodů protitemelínskými aktivisty i zbytečná iniciativa České republiky. V době, kdy pravicově populistická Svobodná strana Rakouska v čele s charismatickým Jörgem Haiderem po nečekaném volebním úspěchu převzala vládní odpovědnost v koalici s lidovci, ostatní členské země Evropské unie uvalily na Rakousko sankce⁷ na znamení toho, že složení rakouského kabinetu je v rozporu se základními hodnotami, na nichž je Evropská unie budována (Feldner, 2000; Böhm–Lahodinsky, 2001: 31–79; Ender, 2001; Olt, 2001; Mayr-Harting, 2001).

Česká republika jako jediná z kandidátských zemí střední a východní Evropy se k nim plně přihlásila (Moravcová, 2007). Tento krok byl v podalpské republice vnímán jako odplata za výroky tehdy vládní FPÖ, která ústy svého předsedy Jörga Haidera vážala vstup naší republiky do EU na zrušení Benešových dekretů (David, 2003: 421). Postupem času se ukazovalo, jako by obě strany necítily potřebu věcného dialogu, což dále přispívalo k vzájemnému odcizení až lhostejnosti (Kunštát, 2001: 304). Naděje na určité zlepšení bilaterálních vztahů dávalo v prosinci 2000 podepsání tzv. Melkského protokolu, v němž se oba státy zavázaly k prověření bezpečnosti elektrárny a jejího vlivu na životní prostředí.⁸ Další rozhovory pak vyústily v přijetí Závěru melkského procesu a následných opatření. Tím měla být česko-rakouská diskuse o JETE v rámci nejvyšších politických jednání ukončena a přenesena na expertní úroveň.⁹ Prakticky souběžně s těmito rozhovory FPÖ iniciovala lidovou iniciativu proti Temelínu (*Veto gegen Temelín*). Svobodní tím chtěli získat politické body u veřejnosti a zastavit tak prudký pokles voličských preferencí. Do jejich „nadstranické“ kampaně se vložil bulvární a současně nejčtenější rakouský deník *Kronen Zeitung*, který měsíc před začátkem podpisové lhůty denně přinášel tendenční protijaderné zpravodajství, přičemž se mu podařilo do jisté míry potlačit rukopis FPÖ. Původně akce se silným politickým podtextem tak dostala nádech marketingového projektu s cílem zvýšit náklad novin prostřednictvím dostatečně atraktivního tématu (Dürnsteiner, 2002: 128–130). Lidovou iniciativu nakonec podepsalo přes 900 000 rakouských občanů. Její skutečný právní efekt byl minimální, objektivně však přispěl k další zbytečné eskalaci česko-rakouské relace.¹⁰

Problematika tzv. Benešových dekretů představovala po vzniku samostatné České republiky druhou oblast, nesmírně komplikující bilaterální vztahy. Oficiální rakouská diplomacie sice nezastávala identické stanovisko jako Svobodní, nicméně transfer milionů Němců a vyvlastnění jejich majetku bez náhrady označila z dnešního pohledu za protiprávní a antihumánní čin (*Außenpolitischer Bericht* 2000, 2001: 326). Česká strana otevřený dialog neodmítala, nicméně byla připravena vést konkrétní rozhovory pouze na technické úrovni. Zrušení všech dekretů, včetně těch týkajících se majetku, a odnětí československého státního občanství z historických, patriotických a především právních důvodů striktně odmítala.¹¹ Rozdílné pohledy na otázky společné minulosti se projeví naplno poté, co Haider v reakci na kontinuální pokles preferencí FPÖ znovu podmínil souhlas Svobodných se vstupem České republiky do Evropské unie zrušením dekretů. Na Haiderův výrok nešťastně reagoval český premiér Miloš Zeman, který v rozhovoru pro vídeňský týdeník *Profil* označil sudetské Němce za Hitlerovu pátou kolonu a vlastizrádce. Úsilí České republiky o vstup do Evropské unie rovněž aktualizovalo otázku, zda Benešovy dekrety, implementované do českého právního řádu za specifických podmínek, jsou v souladu s evropským právem. Celý spor tak překročil rámec bilaterálních vztahů a dostal se na půdu institucí Evropské unie (Domnitz, 2007: 25–73). Právní expertiza, vypracovaná na podnět Evropského parlamentu (*Froweinova zpráva*), došla ke stejnému závěru jako další odborný posudek zpracovaný na základě žádosti Evropské komise. Obě expertizy konstatovaly, že Benešovy dekrety nepředstavují z právního hlediska žádnou překážku přistoupení České republiky k Evropské unii (Moravcová, 2007: 63). Posudky vyvrátily hlavní požadavek kritiků Benešových dekretů – ti totiž nemohli už požadovat jejich úplné zrušení, což představovalo první příznak postupného odezdnávání sporu. Kartami ve prospěch České republiky zamíchaly i volby do Národní rady, konané na podzim roku 2002 (Hloušek, 2003). Z nich vyšla FPÖ jednoznačně poražena a výrazně oslabena. Protičeský postoj a nastolování agendy Benešových dekretů se ukázaly jako dlouhodobě neefektivní strategie. Svobodní následně reagovali příznačně, prakticky okamžitě korigovali dosavadní neplodnou politickou linii. Emoce kolem Temelína a Benešových dekretů ustoupily do pozadí, neboť proti rozšíření Evropské unie o deset nových států, včetně České republiky, hlasovali pouze dva poslanci FPÖ s poukazem na údajně neuspokojivé řešení dvou zmíněných kontroverzních témat.

Ačkoli v průběhu let 1989–2004 byly mezi oběma státy navázány úzké kontakty na mnoha úrovních – ať už vládních, regionálních, kulturních či hospodářských –, kvalita bilaterálních vztahů by jistě mohla být mnohem vyšší, kdyby do popředí nevystoupily křivdy minulosti a nově vzniklé konflikty.

Rakousko a Česká republika v Evropské unii (2004–2009)

Vstup České republiky do Evropské unie znamenal nejenom významný mezník české diplomacie, ale přinesl v konečném důsledku i výraznou pozitivní proměnu česko-rakouských vztahů. Společná platforma Evropské unie přispívá ke snížení vzájemných třecích ploch. Intenzivnější kulturní, vědecká, hospodářská a politická spolupráce vytváří prostor pro harmoničtější poměr a současně ukazuje, že rámec bilaterálních vztahů netvoří výhradně jen problematika dekretů prezidenta Beneše a JETE, jako tomu bývalo v nedávné minulosti (*Außenpolitischer Bericht* 2007, 2008: 356–357). Kromě Evropské unie pomáhá přátelskému poměru obou zemí i osobnost českého ministra zahraničních věcí Karla Schwarzenberga. Ten je rakouskou stranou vnímán jako dobře čitelný partner, který by mohl vzhledem ke své minulosti přinést nadhled na vzájemně kontroverzní témata. Schwarzenbergovu první návštěvu Rakouska v březnu 2007 i jeho dosavadní činnost posuzuje rakouská strana převážně pozitivně (Kořan, 2008a: 126). V praxi se kladné hodnocení českého ministra projevuje i tím, že mu rakouská média dávají daleko větší prostor, než tomu bylo obvyklé u jeho předchůdců (např. *Kurier*, 11. 1. 2009, online).

Jak ukázala nedávná doba, česko-rakouský poměr je velkou měrou poznamenáván rovněž vnitropolitickou scénou podalpské republiky. Především v období koalice Rakouské lidové strany (ÖVP) a Svobodných Haiderova formace svou vnitropolitickou silou ovlivňovala tvorbu rakouské diplomacie, ačkoli formálně byl za resort ministerstva zahraničních věcí odpovědný člen lidovců. Strmý pád FPÖ z politického výsluní, vrcholící rozkladem tzv. třetího tábora na dva navzájem si konkurující subjekty¹², se promítl nejenom do podzimních voleb do Národní rady v roce 2006, ale také znamenal pozitivní signál pro Českou republiku. Právě Svobodní často prosazovali krajní řešení stran JETE a Benešových dekretů. Výsledek volebního klání umožnil

„osvědčený“ model rakouského vládnutí – velkou koalici (Kořan, 2006: 25–27; Martykánová, 2007). Kabinet pod vedením vítězného, leč nevýrazného socialisty Alfreda Gusenbauera důrazně vystoupil proti jaderné energetice a v případě Temelína požadoval tzv. nulovou variantu – tj. její úplné odstavení (Regierungsprogramm 2007–2010, 2007: 83). Olej do ohně vzápětí přilila i Národní rada, když přijala rezoluci hrozící mezinárodní žalobou proti České republice kvůli jaderné elektrárně. Pozadu nezůstali ani rakouští ekologičtí aktivisté, kteří požadovali energičtější postup proti Temelínu. Tehdy se zdálo, že náš poměr k Vídni bude po krátkém oddychovém čase opět vyvolávat silné emoce. Odpověď na mnohé otázky naznačila oficiální návštěva Alfreda Gusenbauera v Praze. V metropoli na Vltavě oba státníci projevíli mnoho (nezvyklého) porozumění pro výhrady a obavy toho druhého. Mirek Topolánek reagoval vstřícně na intenzivní blokády hraničních přechodů odpůrci Temelína, když prohlásil, že je nepovažuje za iniciativu rakouské vlády. Gusenbauer naopak souhlasil se vznikem společné Parlamentní pracovní skupiny k problematice JETE a tím odsunul požadavek tzv. nulové varianty do pozadí (Kořan, 2008a: 125–126). Smíšená česko-rakouská parlamentní komise znamenala pro českou diplomacii určitý průlom. Šlo totiž o historicky první společnou pracovní skupinu složenou z českých poslanců a senátorů a rovněž historicky první společnou komisi zákonodárců z obou států.¹³ Vyřešení problémových okruhů, které byly doposud rozdílně hodnoceny oběma stranami, patřilo mezi její základní poslání. Jednání komise probíhala v konstruktivním duchu, neboť příslušní odborníci připravovali podklady k diskusi. Rakouská delegace ocenila otevřenost a připravenost české strany při předkládání požadovaných dokladů a informací. Jak Topolánek, tak Gusenbauer při návštěvě českého premiéra ve Vídni kladně ocenili činnost komise. Místo v minulosti emotivně vedeného dialogu probíhaly věcné rozhovory, a tak mohlo být uzavřeno pět z osmi diskutovaných okruhů. Ve zbylých třech se nepodařilo odstranit pochybnosti rakouské strany, ale došlo alespoň k výraznému sblížení stanovisek. Parlamentní skupina proto v červnu 2008 ukončila svoji činnost.¹⁴ Nelze tím ovšem považovat problematiku JETE za zcela uzavřenou.¹⁵ Obě strany totiž nadále rozdílně interpretují tzv. melkský proces. Česká strana jej považuje za naplněný, rakouská nikoli. Ani na právním hodnocení tohoto ujednání se Praha a Vídeň neshodují. Rakousko jej považuje za mezistátní smlouvu, Česká republika pouze za politickou dohodu. Ministerstvo zahraničních věcí ČR také odmítá jeho vymahatelnost podle

mezinárodního práva, čehož se dožaduje rakouská strana. Otázku Temelína nevnímám jako pouhý kolorit dnešní rakouské politiky či populistický prostředek většiny politických formací k získání voličských sympatií. Jde o principiální rozpor mezi oběma státy, spočívající v diametrálně odlišné koncepci energetické politiky, přetrvávající bezmála tři desetiletí. V budoucnu v něm spatřuji největší konfliktní potenciál. Rakousko se vydalo cestou budování plynových elektráren, rozvoje a efektivního využívání obnovitelných zdrojů energie, kdežto Česká republika preferuje postupné rozšiřování vlastních jaderných energetických kapacit. Nedávná krize kolem dodávek ruského plynu do Evropy ukazuje, že sbližování odlišných stanovisek v oblasti energetiky by mohlo být ku prospěchu obou zemí, které by tak mohly společně čelit nečekaným událostem.

Jedním z dalších významných témat bilaterálních vztahů je problematika související s Evropskou unií, zejména s volným pohybem pracovních sil. Rakousko patří mezi nemnoho států, které i 5 let po vstupu České republiky do Evropské unie nepřistoupily k úplné liberalizaci svého pracovního trhu. Na některá odvětví jsou uvalena tzv. přechodná období, což česká diplomacie vnímá jako určitý diskriminační krok a usiluje o co nejrychlejší nápravu. Vzhledem k tendencím rakouského kabinetu, silně chránit pracovní trh a tím čelit stoupající křivce nezaměstnanosti, lze očekávat maximální možné využití přechodných období, tedy až do roku 2011¹⁶ (Regierungsprogramm 2008–2013, 2008: 29).

Rozšíření schengenského prostoru směrem na východ znamenalo pro podalpskou zemi zvýšenou imigrační vlnu. Rakousko bere rozšíření schengenského prostoru jako fakt, s nímž je nutné se postupně vyrovnat. Pokud dojde k efektivnímu prohloubení spolupráce mezi příslušnými policejními orgány, nelze očekávat obnovení hraničních kontrol, jako tomu bylo v případě konání fotbalového Eura v červnu 2008.¹⁷

Velmi ožehavé téma česko-rakouské relace představovala především na přelomu let 2007/2008 otázka dodávky obrněných transportérů Pandur II od rakouské firmy Steyr, se kterou Ministerstvo obrany ČR uzavřelo největší zakázku v dějinách české armády. Steyr měl původně dodat 199 obrněných transportérů za bezmála 800 milionů EUR. Poté, co prototypy neprošly armádními zkouškami v České republice a firma dodala první kusy s prodlevou, Topolánkův kabinet vypověděl koncem prosince 2007 celý kontrakt.

Reakce rakouské strany nedala na sebe dlouho čekat. Vídeň poukazovala na možné existenční potíže Steyru, způsobené náhlým zrušením smlouvy. Další vývoj událostí zahálila rouška tajemství. Český kabinet chtěl dosáhnout snížení dodávky, aby ušetřil v souladu se stále se tenčícím rozpočtem resortu obrany.¹⁸ Do médií dokonce prosákly informace, že jednání definitivně zkrachovala.¹⁹ Nakonec však byl spor vyřešen kompromisně. Rakouská firma dodá české armádě 107 kusů a české ministerstvo tak bude stát celá transakce asi polovinu z původní částky. Spokojeny mohou být obě strany, Steyr neupadne do existenčních potíží, Praha se vyhne arbitráži a celá záležitost proběhne rychleji, než kdyby se konalo nové výběrové řízení (*Die Presse*, 5. 3. 2008, online).

Bez ohledu na peripetie vzájemných vztahů se od roku 1989 dynamicky rozvíjí obchodní výměna mezi oběma státy.²⁰ Rakousko patřilo již v meziválečném období mezi nejvýznamnější československé obchodní partnery, útlum přineslo již vzpomínané období „mrazivého sousedství“. Intenzivnější obchodní výměnu lze zaznamenat až počátkem osmdesátých let (Ullmann, 2006: 285). V devadesátých letech jsme byli ve srovnání s ostatními evropskými státy svědky nízké růstové dynamiky při zachování relativně vysokého základu.²¹ Podalpská republika přesto dlouhodobě patří mezi největší odbytiště českých výrobků, ale vysoké tempo růstu českého exportu se po roce 2004 nepodařilo udržet.²² Počínaje rokem 2005 roste český vývoz jen pozvolna a během posledních čtyř předchozích let došlo k propadu Rakouska ze třetího na sedmé místo v žebříčku odběratelů českého zboží.²³ Na druhé straně jeho pozice i podíl mezi největšími importéry zůstaly zachovány. Podalpská republika je devátým největším exportérem do České republiky, přičemž rakouský vývoz vykazuje v posledních letech akcelerační růst.²⁴ Struktura českého dovozu nedoznala od devadesátých let výraznějších změn, dominují v něm suroviny a jednoduché polotovary. České firmy jsou tak v subdodavatelském postavení k firmám rakouským. Rakousko je třetím největším zahraničním investorem v České republice, přičemž počátkem devadesátých let patřila naše republika k největším příjemcům rakouských přímých investic. Silné zastoupení na českém trhu mají především rakouské banky, pojišťovny, firmy v průmyslu, strojírenství a stavebnictví, realitní kanceláře a obchodní řetězce.²⁵ Na rakouském pracovním trhu působí české firmy zejména v oboru dopravy a cestovního ruchu, roste poptávka

našich podnikatelů po založení vlastního maloobchodního prodeje. Perspektivním oborem pro české firmy jsou ekologické výroby v oblasti obnovitelných zdrojů energie a biopaliv. Uplatnění našich firem výrazně ztěžuje aplikace přechodných období na volný pohyb pracovních sil. V současnosti se jako překážka užší obchodní výměny jeví nedostatečně kvalitní dopravní infrastruktura.²⁶ Rozhovory na toto téma sice probíhají, ale konkrétní výsledky jsou zatím v nedohlednu.

Předčasné parlamentní volby do Národní rady, konané v září 2008, vyvolaly oprávněné otázky českého ministerstva zahraničních věcí, zda koaliční vláda z nich vzešlá nepřistoupí k revizi zahraničněpolitické strategie, která by se dotkla i České republiky. Ve srovnání s minulostí JETE ani Benešovy dekrety nepředstavovaly u žádné z relevantních stran profilující téma předvolební kampaně, ačkoli FPÖ podala k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku žalobu kvůli Temelínu. Pozadu nezůstal ani Jörg Haider, tentokrát v čele Svazu pro budoucnost Rakouska. Neváhal voličům slíbit následující: převezme-li vládní odpovědnost, zasadí se o uzavření JETE. Z povolebního vyjednávání vzešla opět velká koalice značně oslabených lidovců a sociálních demokratů (Šepták, 2008: 21–23). Kabinet, vedený socialistou Wernerem Faymannem, ve svém vládním programu řekl jasné NE atomové energii. V otázce Temelína, na rozdíl od svého předchůdce, netrvá na tzv. nulové variantě a spokojí se s pokračováním dialogu (Regierungsprogramm 2008–2013, 2008: 82). Nový šéf rakouské diplomacie – lidovec a odpůrce jaderné energie Michael Spindelegger – hned po své inauguraci na adresu České republiky uvedl, že problematika JETE bude vždy na pořadu jednání s českým kolegou. O to větší překvapení pak vyvolalo ministrovu rozhodnutí podniknout první zahraniční cestu právě do České republiky.²⁷ Při té příležitosti označil vztahy obou států za „*nyní nejlepší, jaké kdy byly v historii našich zemí*“. Návštěvou severního souseda chtěl vyslat signál, že Českou republiku považuje za jednoho z nejdůležitějších partnerů Rakouska (Český rozhlas, 2009). S Karlem Schwarzenbergem jednal o energetické krizi, o dopravním spojení mezi oběma zeměmi i o problematice liberalizace rakouského pracovního trhu. V otázce dekretů prezidenta Beneše i Temelína vyjádřil přesvědčení o brzkém nalezení konsenzu ve sporných otázkách. Spindeleggerova návštěva podala jasný důkaz, že rakouská strana je nadále připravena rozvíjet přátelské vztahy s Českou republikou a nehodlá svoji dosavadní politiku nějak měnit.

Závěr

Slibný vývoj česko(slovensko)-rakouských vztahů po roce 1989 narušilo znovunastolení problémů, přítomných již v minulosti. Zásadní rozpor v energetické politice obou států a snaha rakouské strany o revizi poválečného transferu německého obyvatelstva představovaly po dlouhou dobu nesmírnou zátěž bilaterálního poměru. Ačkoli diplomacie samostatné České republiky usilovala vždy o korektní a konstruktivní sousedskou spolupráci s Rakouskem, její představitelé se v minulosti nevyvarovali některých nešťastných výroků, ukvapených a zbytečných gest, které prohloubily vzájemnou neústupnost, neochotu porozumět tomu druhému a přispěly tak k lhostejnosti a odcizení. Společná platforma Evropské unie spolu s více konsenzuálním postojem obou exekutiv vedla k postupnému zlepšování vzájemného poměru a po letech absence přispěla rovněž k zahájení konstruktivního dialogu. V atmosféře vzájemné důvěry lze snáze překlenout i mnohdy zdánlivě hluboké nedorozumění. Dojde-li k postupnému prohlubování tohoto trendu, pak bude zužitkován velký potenciál společných zájmů a možných výhod obou zemí. Osobně bych šetřil přílišným optimismem, neboť zejména odlišná energetická politika může v budoucnu způsobit mnohá nedorozumění. Záleží na odpovědných činitelích, zda kontroverzní otázky dokáží vyřešit věcně a s nadhledem, či nikoli.

Poznámky

- ¹ Rakouská vláda např. již 4. 12. 1989 jednostranně zrušila vízovou povinnost pro československé občany. Spolková republika Německo a další státy Evropského společenství tak učinily až po 1. 7. 1990 (*Außenpolitischer Bericht* 1989, 1990: 10).
- ² Šlo zejména o kontakty mezi Horními Rakousy a jižními Čechami a mezi Dolními Rakousy a jižní Moravou. V létě roku 1993 pak v hraniční oblasti Bavorska, Horních Rakous a jižních Čech vznikl „Euroregion Český les“.
- ³ Ačkoli spolkový kabinet Bruna Kreiského dal využití jaderného štěpení pro výrobu energie v Rakousku původně zelenou, nakonec byl celý projekt v polovině sedmdesátých let minulého století pozastaven a posléze zrušen (Böck–Drábová, 2006: 3–5).
- ⁴ Jde o Smlouvu mezi Československou socialistickou republikou a Rakouskem o vypořádání určitých finančních a majetkoprávních otázek, z prosince 1974. Dokument poskytoval náhradu za konfiskovaný, znárodněný nebo jinak postižený majetek osobám, disponují-

- cím ke dni 27. 4. 1945 (znovuobnovení Rakouské republiky) rakouskou státní příslušností (Winkler, 1994: 22–25).
- ⁵ Odmítnutí jaderné energie Rakouskem je umocněno faktem, že v případě jaderné havárie by Horní a Dolní Rakousy patřily k nejpostiženějším oblastem.
- ⁶ Rakouští experti odhadli náklady na přestavbu Temelína ve výši 25 miliard Kč, čeští naopak na 46 miliard Kč (*Außenpolitischer Bericht 1993*, 1994: 126).
- ⁷ Sankce Evropské unie proti Rakousku vyvolal podle interpretace Bruselu Jörg Haider svými xenofobními výroky proti cizincům, pochvalnými slovy na adresu třetí říše apod. Měly podobu zmrazení bilaterálních kontaktů na nejvyšší politické úrovni, nepodporování rakouských kandidátů při jejich kandidaturách v mezinárodních organizacích. Činnost rakouských diplomatů byla v hlavních městech členských států Evropské unie redukována na zabezpečení nejnutnějších záležitostí.
- ⁸ Takzvaný melkský protokol byl podepsán 12. 12. 2000 v dolnorakouském klášteře Melk českým předsedou vlády Milošem Zemanem a spolkovým kancléřem Wolfgangem Schüssellem za přítomnosti evropského komisaře pro rozšiřování Evropské unie Günthera Verheugena. Jeho text srv. www.mzv.cz/www/mzv/default.asp?id=22681&ido=12666&idj=1&amb=1.
- ⁹ Obsahem Závěrů bylo deklarování respektu k suverénnímu právu státu vybrat si vlastní energetickou strategii. Podpisem protokolu došlo ke zřízení horké informační linky s Rakouskem. Česká republika se zavázala informovat Rakousko o technické a procedurální podstatě jaderné elektrárny a včasné je varovat v případě komplikací. Expertní komise pak měla posoudit její vliv na životní prostředí. Naproti tomu Rakousko se zavázalo konstruktivně přispívat k uzavření kapitoly Energetika v rámci snah o přistoupení České republiky k Evropské unii (mzv.cz/public/c5/7c/d/1393414945MelkConclusions.doc).
- ¹⁰ Lidovou iniciativu podepsalo celkem 915 220 občanů (Sora, 2002). Z průzkumu veřejného mínění, realizovaného Sozialwissenschaftliche Studiengesellschaft v průběhu podpisové lhůty pro lidovou iniciativu, vyplývá, že od počátku bylo jasné, kdo stojí v jejím pozadí. V žádném případě nešlo o nadstranickou či spontánní akci obyvatelstva, jak tvrdil deník *Kronen Zeitung* a Svobodní (Dürnsteiner, 2002: 130–133).
- ¹¹ Postoj české strany je zcela pochopitelný, uvědomíme-li si, že zrušením Benešových dekretů by došlo k citelnému zpochybnění stávajících vlastnických vztahů, narušení právní jistoty a stability českého právního řádu.
- ¹² Zakládající konvent nové strany Svaz pro budoucnost Rakouska (*Bündnis für Zukunft Österreichs*) se konal v dubnu 2005. Jeho předsedou byl podle očekávání zvolen Jörg Haider (Luther, 2005).
- ¹³ Pracovní skupina se skládala ze 24 členů. Z toho 13 zákonodárců bylo z Parlamentu ČR (10 poslanců a 3 senátorů) a 11 členů z rakouské Spolkové rady.
- ¹⁴ Komise uzavřela tyto sporné otázky: integrita tlakové nádoby po celou dobu provozu, integrita primárního okruhu, kvalifikace bezpečnostně významných komponentů, výpočty důsledků nadprojektových havárií, návody pro řešení těžkých havárií. Částečně uzavřen byl bod seismicity v lokalitě. Otevřené zůstaly oblasti vysokotlakového potrubí na úrovni 28,8 m a kvalifikaci vysokotlakových ventilů (www.senat.cz/temelin.php; www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=35478).

- ¹⁵ Zástupci rakouských Zelených a Svobodných na protest proti závěrům Komise její zasedání demonstrativně opustili.
- ¹⁶ To ostatně potvrdil i rakouský kancléř Werner Faymann po jednání s českým premiérem Mirkem Topolánkem koncem ledna 2009 (*Die Presse*, 27. 1. 2009, online).
- ¹⁷ V důsledku konání Mistrovství Evropy v kopané Euro 2008 přistoupilo Rakousko k obnově ochrany vnitřních hranic se všemi sousedními zeměmi, včetně České republiky, tj. znovu zavedlo kontrolu na všech státních hranicích.
- ¹⁸ Již od počátku uzavření kontraktu se objevují pochybovačné hlasy, zda česká armáda může efektivně využít tak velké množství obrněných transportérů. Podle některých armádních expertů jsou vozidla Pandur II v zahraničních misích využitelná pouze v omezeném množství, kromě toho trpí některými vážnými nedostatky, jako je např. nepřesná palba z věží.
- ¹⁹ Srv. např. článek „*Steyr bouchl do stolu, jednání skončilo*“ v Hospodářských novinách, 9. 1. 2008, s. 4.
- ²⁰ Není-li uvedeno jinak, údaje o bilaterálních obchodních vztazích jsou převzaty z údajů českého zastupitelského úřadu ve Vídni, www.export.cz/BISOURCE/DATA/1/Rakousko1.pdf.
- ²¹ Vývoz do Rakouska se zvýšil v letech 1993–2004 4,3krát, kdežto např. u Německa to bylo 7,3krát a u Francie dokonce 10krát.
- ²² V období let 2001–2004 zaznamenal český export vysoké tempo růstu, nárůst téměř o 42 % za současného pomalého tempa importu, který za stejné období vzrostl pouze o 8,7 %.
- ²³ Podle rakouských statistik činil podíl České republiky v roce 2007 3,2 % z celkovém rakouském dovozu. Z celkového objemu exportovaného rakouského zboží činil podíl České republiky 3,5 %.
- ²⁴ Akcelerující růst rakouského exportu ve srovnání s malým růstem českého vývozu způsobuje pokles českého obchodního aktiva.
- ²⁵ Například rafinerie OMV provozuje u nás síť více než 200 čerpacích stanic.
- ²⁶ Česká republika nemá s Rakouskem jako jedinou sousední zemí dálniční spojení. Diskutuje se o propojení silnice R52 u Mikulova s dálnicí A5, která by umožnilo rychlejší spojení mezi Brnem a Vídní. Dalším diskutovaným problémem je propojení jižních Čech a Horních Rakous. Rakouská strana se brání požadavku vést dálnici od českých hranic až po Linz, neboť se obává dalšího přetížení Brennerského průsmyku, a prozatím uvažuje o výstavbě pouze po Freistadt. Výhledově se počítá s výstavbou železničního koridoru, který by měl propojit Prahu, České Budějovice a Linz a vést dále do Slovinska.
- ²⁷ V minulosti bylo prvním cílem rakouských ministrů zahraničních věcí Švýcarsko.

Co je to multilateralismus?

Konceptualizace pojmu multilateralismu v české zahraniční politice

Tomáš Weiss, Věra Řiháčková

Úvod

Multilateralismus je nejasný koncept, který je sice široce používán, ale nedostatečně definován. Příspěvek si klade za cíl prozkoumat, jak jsou pojmy multilateralismus, legitimita a účinný multilateralismus konceptualizovány v České republice. ČR je členem NATO a Evropské unie s relativně omezenou kapacitou a zdroji pro vytváření zahraniční politiky. Pohledy víceméně úzce limitované skupiny lidí tak ovlivňují pozice státu k mezinárodním problémům, a tedy, prostřednictvím EU a NATO, i mezinárodní politiku. Česká republika se přitom jako člen EU a NATO podílí na rozhodování v otázkách mezinárodní politiky s takovým regionálním a celosvětovým významem, jakého by za jiných okolností nikdy nedosáhla. To platilo především pro období první poloviny roku 2009, kdy Česká republika převzala rotující předsednictví v Radě Evropské unie.

Studie se nezabývá ekonomickým multilateralismem a zaměřuje svoji pozornost pouze na zahraniční a bezpečnostní politiku, a to z několika důvodů. Ekonomickým multilateralismem se odborná literatura zabývá již několik desetiletí, ale jeho význam v zahraniční a bezpečnostní politice stoupá až od konce studené války. Navíc stále ještě přetrvávají nejasnosti v samé definici pojmu. Vzhledem k přesunu pravomocí v oblasti zahraničního obchodu

na evropskou úroveň také čeští aktéři nemají v těchto otázkách tak vyhraněné pozice.

Z toho vyplývá závěr, že mezi českými aktéry neexistuje jednotné chápání pojmu multilateralismus. Způsob, jakým jej konceptualizují, je spíše náhodný. Nelze stanovit žádný jasný vzorec daný ideologickou příslušností nebo dělicí linií mezi politiky a státními úředníky. Lze ovšem vysledovat jasné názory na koncept „legitimity“ v mezinárodních vztazích.

Akademické chápání multilateralismu

Termínu „multilateralismus“ se během posledních několika let dostalo značné pozornosti. S koncem studené války a úspěšnou mezinárodní operací proti irácké invazi do Kuvajtu se zdálo, že multilaterální řešení pod záštitou Organizace spojených národů převládnu při řešení mezinárodních bezpečnostních problémů. Ale následné selhání OSN na Balkáně, letecké údery NATO proti Jugoslávii a Spojenými státy vedená invaze do Iráku ukázaly, že situace bude trochu složitější. Zejména v souvislosti s Kosovem a Irákem se termín „multilateralismus“ (a jeho údajné antonymum „unilateralismus“) dostal do širšího povědomí, do žurnalistiky a každodenního politického diskurzu, kde mu v rámci jeho reflexe začala věnovat větší pozornost i akademická literatura.

Ačkoli se v analýzách mezinárodních vztahů objevuje velmi často, představuje multilateralismus pro teorii mezinárodních vztahů určitý problém (Caporaso, 1992: 604). To, jak daný autor chápe, proč státy jednají multilaterálně, ovlivňuje jeho interpretaci charakteru mezinárodních vztahů. Strukturalisté vysvětlují multilateralismus se liší od vysvětlení funkcionálního. Strukturalisté pojmají multilateralismus jako nezávislou a normativní proměnnou, kdežto funkcionalisté jako výsledek racionálního jednání, které minimalizuje náklady a zvyšuje efektivitu a zisky. Kvůli zjednodušení je podobná dichotomie v chápání role multilateralismu patrná v realismem inspirovaných konceptech a přístupech na straně jedné a neoliberálním institucionálním (Keohane, 1990) nebo Ruggieho institucionálním přístupem (Ruggie, 1992), kteří považují multilateralismus spíše za ideologický *modus operandi*, na straně druhé. Ale v zahraničněpolitické praxi se zdá, že chápání tohoto termínu v rámci jednotlivých uvedených přístupů je spíše nestálé a chaotické.

I když je multilateralismus předmětem mnoha článků, neexistuje jeho jednotná definice, a to ani mezi politiky, ani mezi akademiky (Van Oudenaren,

2003: 34). To samozřejmě neznamená, že by se neobjevily pokusy termín definovat. Naopak, problémem je spíše značné množství definic produkovaných početnými autory mnoha různými, často protichůdnými způsoby.

Nejjednodušší způsob, jak definovat multilateralismus, nabídl Robert O. Keohane, který považuje multilateralismus za „*koordinaci národních politik ve skupinách tří nebo více států*“ (Keohane, 1990: 731). Tato definice se drží sémantické interpretace slova a nezabývá se okolnostmi té které koordinace. Z tohoto pohledu je každá interakce s více než dvěma účastníky multilaterální, nezávisle na tom, zda ke koordinaci dojde pouze jednou nebo pravidelně, jestli je institucionalizovaná nebo *ad hoc*.

Jiní, jako např. John Gerard Ruggie, se domnívají, že jednoduchá sémantická definice nezachycuje kvalitativní rozměry jevu (Ruggie, 1992: 566). Důležitým atributem multilateralismu není pouhý počet účastníků, ale charakter vztahu mezi nimi. V multilaterálních vztazích se účastníci řídí společnými principy jednání, které všichni dodržují. Proto je podle Ruggieho zapotřebí upravit definici následujícím způsobem: „*multilateralismus označuje koordinaci vztahů mezi třemi nebo více státy na základě ‚obecných‘ principů chování*“ (tamtéž: 571). Tato definice stále výslovně netrvá na tom, aby ke koordinaci mezi státy docházelo pravidelně. Vyžaduje ovšem stanovení standardů spolupráce, které implicitně vedou k institucionalizaci. Ruggie skutečně považuje multilateralismus za „*generickou institucionální formu moderního mezinárodního života*“ (tamtéž: 567).

Badatelé tyto definice stále používají, ačkoli vznikly již během prvních několika let po konci studené války. Příklady takového využití se objevují např. v práci Corbetty a Dixona, kteří se inspirovali Keohanem, a rovněž u Krauseho, jenž využívá Ruggieho definici (cf. Corbetta a Dixon, 2004; Krause, 2004).

V poslední době se obecné principy chování spojují zejména se systémem OSN (především s rolí Rady bezpečnosti OSN v otázkách mezinárodní bezpečnosti). Álvaro de Vasconcelos sice nedefinuje multilateralismus explicitně, ale píše o systému OSN, když tvrdí, že „*nespravedlivé zastoupení v institucích globálního vládnutí oslabuje multilateralismus*“ (Vasconcelos, 2008: 23). Ruggie si povšiml toho, že OSN považuje za multilaterální takové akce, které jsou „*náležitě schváleny multilaterálním fórem*“, a označuje všechno ostatní za „*multinacionální*“ (Ruggie, 1992: pozn. 18). Jiní autoři uznávají specifický význam OSN, ale domnívají se, že si označení multilate-

ralismus zaslouží i jiné typy spolupráce. Van Oudenaren rozlišuje tři takové typy, rozlišené podle aktérů: kromě „*globálního multilateralismu*“, zosobněného OSN a brettonwoodským systémem, navrhuje ještě „*atlantický multilateralismus*“, založený na sdílení nákladů a rizik mezi Evropany a Američany, a zvláštní „*evropský multilateralismus*“ se sdílením nákladů a zisků mezi evropskými zeměmi (Van Oudenaren, 2005: 3). Při zkoumání multilateralismu z pohledu tematického zaměření dochází i Krause k závěru, že kolektivní bezpečnost s jádrem v Chartě OSN představuje specifickou formu multilateralismu, která si zaslouží zvláštní pozornost (Krause, 2004: 44).

Hlavním důvodem pro zvláštní postavení OSN mezi jinými formami multilateralismu je otázka legitimacy. Robert Cooper se domnívá, že OSN „*zůstává primárním zdrojem legitimacy v mezinárodních otázkách*“ (Cooper, 2004: 167). Ale vztah mezi multilateralismem (a multilaterálními organizacemi) a legitimitou je ale velmi složitý.

Van Oudenaren připisuje Evropanům nejjednodušší způsob kombinace multilateralismu a legitimacy (v případě užití síly): multilaterální instituce, přesněji RB OSN, je jediným orgánem, který může udělit autorizaci. Evropský postoj konfrontuje s údajnou pozicí Spojených států, které považují schválení OSN za žádoucí, ale nikoli klíčové (Van Oudenaren, 2005: 25). Z názoru USA, tak jak jej prezentuje Van Oudenaren, vyplývá, že existují i zdroje legitimacy mimo rámec OSN. Ale autor už nespecifikuje, které zdroje to jsou.

Keohane zcela vynechává jiné potenciální zdroje a dokonce zpochybňuje legitimitu vyplývající z mezinárodních organizací, včetně OSN. Na základě díla Fritze Scharpfa rozlišuje dva zvláštní zdroje legitimacy – na výstupu a na vstupu. Výstupní legitimita je založena na úspěchu, jehož organizace dosáhla, vstupní legitimita potom na kvalitě procesů, jimiž je rozhodnutí přijato (Keohane, 2006: 3). Domnívá se, že ačkoli se OSN a multilateralismus opírají rétoricky o výstupní legitimitu, ve skutečnosti jsou neefektivní. Aby mohly být efektivní, musejí být multilaterální organizace legitimní ve svých postupech. Vstupní legitimita je tak podmínkou legitimacy výstupní (tamtéž: 4–5).

Giovanni Grevi ve své práci o reformě OSN tuto interpretaci nepřímou vyvrací. Volá po rovnováze „*mezi inkluzivitou a efektivitou, neboli, jinými slovy, mezi legitimitou a kredibilitou*“ (Grevi, 2008: 162). Ještě jinak to dle Greviho znamená, že existuje napětí mezi legitimitou vstupní („legitimitou“) a výstupní („kredibilitou“), a musíme je navzájem vyvažovat.

Někteří autoři používají termín jiným způsobem, ve smyslu výstupní legitimacy. Vasconcelos tak např. varuje, že mezinárodní společenství ztratí svoji legitimitu, pokud bude bezbranné tváří tvář genocidě (Vasconcelos, 2008: 29). Ve stejném duchu Cooper tvrdí, že OSN se musí stát efektivní, aby zůstala legitimní (Cooper, 2004: 168).

Účinek mezinárodních organizací je úzce spjat s pojmem suverenity. Ani zde se ovšem akademici neshodnou na tom, jakou formu tento vztah má. Pro Christiana Reus-Smita je suverenita jedna ze tří „konstitučních struktur“, z nichž se vyvinul multilateralismus (Reus-Smit, 1997: 556). Bez suverenity by se multilateralismus ve své dnešní podobě neobjevil. Obdobně tvrdí Miles Kahler, že multilateralismus je spjat se „suverénní rovností států“ (Kahler, 1992: 681). Vasconcelos ovšem na druhou stranu vysvětluje indickou, čínskou a ruskou preferenci bilateralismu jejich „postojem silné suverenity“ (Vasconcelos, 2008: 27).

Akademická literatura tak není jednotná ani v tom, co můžeme považovat za multilateralismus, ani v tom, jaký je jeho vztah k legitimitě a suverenitě. Jak dále ukážeme, stejné to je i v případě evropské politiky. A to i přes to, že je multilateralismus klíčovým prvkem zahraniční politiky Evropské unie.

Pojetí multilateralismu v Evropské unii

Multilateralismus je ve vnějších vztazích pro Evropskou unii přirozenou volbou. Když EU podporuje multilateralismus, v podstatě tím prosazuje samu sebe, protože její „vlastní model integrace je nejrozvinutější formou multilateralismu“ (Vasconcelos, 2008: 18). Při prezentaci svých představ o mezinárodních vztazích EU explicitně odkazuje na svoji vlastní zkušenost. Není proto divu, že označuje oddanost multilateralismu za „definující princip [své] vnější politiky“ (Evropská komise, 2003: 3).

Evropská unie argumentuje, že bezpečnost a prosperita závisí stále více na efektivním mezinárodním systému. Má také poměrně jasnou představu o tom, co tento systém je a co jsou jeho klíčové součásti. Skládá se z mnoha multilaterálních organizací, které mají OSN ve svém středu. Podle evropské bezpečnostní strategie je Charta OSN „základním rámcem pro mezinárodní vztahy“ a Rada bezpečnosti má „prvořadou zodpovědnost za udržování mezinárodního míru a bezpečnosti“ (Evropská rada, 2003: 9). Evropská unie vidí

samu sebe jako potenciální „ústřední pilíř systému OSN“ (Evropská komise, 2003: 3) a udržuje s OSN bohaté vztahy (cf. Evropská unie, 2004).

Evropská unie zcela jasně nechápe multilateralismus jako pouhá čísla, ale klade důraz na normy. Volá po mezinárodním pořádku, založeném na pravidlech. Idea pravidel, která ovlivňují a určují chování států, vychází opět z evropské zkušenosti. Nadřazenost evropského práva je jedním z hlavních principů jednotného vnitřního trhu. Proto se EU hlásí k „podpoře a rozvoji mezinárodního práva“ (Evropská rada, 2003: 9), jež je odrazem evropského práva na globální úrovni. Evropská oddanost pravidlům se projevuje i v podpoře Mezinárodního trestního tribunálu (jedno z témat, která údajně ukazují multilaterální přístup EU a unilaterální přístup USA).

Stejně tak se OSN a mezinárodní právo chápe jako zdroj legitimacy. Právní základ evropské společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP), článek 11 Smlouvy o Evropské unii, se zmiňuje o souladu s Chartou OSN ve dvou z pěti hlavních cílů, zejména ve vztahu k míru a mezinárodní bezpečnosti. Všechny důležité dokumenty SZBP uznávají „primární zodpovědnost“ Rady bezpečnosti OSN za mezinárodní bezpečnost (Evropská rada, 1999: odst. 26) a stanovují roli EU jako „podporu mezinárodního pořádku založeného na efektivním multilateralismu v rámci OSN“ (Evropská rada, 2004: odst. 1).

Složitější situace je ovšem na úrovni členských států. Krause vykreslil schematický, ale užitečný obrázek tří různých přístupů k multilateralismu uvnitř EU (Krause, 2004: 48–52). Přestože navíc nemůžeme od EU očekávat jakoukoli zásadnější aktivitu bez mandátu Rady bezpečnosti, od členských států se toho dočkat můžeme. Nejviditelnějším příkladem byly letecké útoky NATO proti Jugoslávii v roce 1999, které žádný mandát neměly. Na rozdíl od invaze do Iráku, kde se zúčastněné státy zaštiťovaly vlastní interpretací příslušné rezoluce Rady bezpečnosti, byla operace NATO během kosovské krize z pohledu mezinárodního práva jednoznačně nelegální (cf. Falk, 2004: 41–42; Wheeler, 2000). Přesto členské státy EU, které jsou zároveň členy NATO, tuto operaci podpořily.

Evropská unie reflektuje měnící se koncept legitimacy (a suverenity) v současném světě. Tato změna byla do značné míry spojena s koncepcemi „lidské bezpečnosti“ (cf. Ferrero-Waldner, 2006) a „povinnosti chránit“ (*responsibility to protect*) (Rada Evropské unie, 2005; 2008a). Změny se neprojevily zavržením Charty OSN nebo mezinárodního práva, ale spíše voláním po při-

způsobení mezinárodního práva současným potřebám, jež bylo do značné míry vyslyšeno na Světovém summitu OSN v roce 2005. Rezoluce Rady bezpečnosti nicméně stále zůstávají základním faktorem a zdrojem legitimacy v systému.

Evropská bezpečnostní strategie nabídla koncept „efektivního multilateralismu“ jako konečného cíle vytváření mezinárodního systému. Termín označuje situaci, kdy mezinárodní vztahy probíhají v rámci Charty OSN prostřednictvím mezinárodních organizací, režimů a smluv, které jsou „*připraveny jednat, když jsou jejich pravidla porušena*“ (Evropská rada, 2003: 9). Ačkoli je cíl jasně stanoven, není úplně zřejmé, jak ho dosáhnout, a to zejména v okamžiku, kdy klíčová instituce systému, Rada bezpečnosti, v mnoha případech není schopna jednat a úspěšně odolává jakémukoli pokusu o reformu. To ovšem nebrání Evropské unii, aby efektivní multilateralismus uváděla v podstatě ve všech klíčových dokumentech a společných prohlášeních s partnery (cf. Rada EU, 2007; 2008b).

Výzkumná otázka a metodologie

Jak jsme se pokusili ukázat, multilateralismus je sporný koncept, který se často používá, ale není jasně definovaný. Ačkoli Evropská unie dává jednomu specifickému významu přednost, členské státy se od něho mohou ve své praktické politice odklánět.

Česká republika je členem Evropské unie a NATO již téměř pět, resp. deset let. Z tohoto titulu se účastní rozhodování v Radě EU i v Severoatlantické radě v nejrůznějších otázkách a deklaracích, v nichž přijde řeč na multilateralismus, legitimitu a efektivní multilateralismus. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí v těchto oblastech vyžaduje v obou radách jednomyslnost, pozice ČR má velký význam. Naším cílem je proto zjistit, jakým způsobem je multilateralismus chápán v české zahraniční politice a aktéry, kteří se na jejím vytváření podílejí.

Tato studie vychází ze dvou hlavních zdrojů. Analyzuje v první řadě relevantní dokumenty vlády, ministerstev a politických stran. Za druhé čerpá informace ze semistrukturovaných rozhovorů autorů s vysoce postavenými úředníky státní správy a zástupci politických stran, s využitím otevřených

otázek a se zaměřením na osoby odpovědné za formulaci české zahraniční politiky.¹ Mediální debata byla záměrně vynechána, protože je zpolitizována a ovlivněna vnitropolitickými souvislostmi, a má tak, jak ukazujeme dále, na skutečnou zahraniční politiku, která je tvořena úzkou skupinou expertů, jen malý vliv.

Cílem je odpovědět na tři následující otázky:

- Co je multilateralismus/multilaterální akce?
- Co je zdrojem legitimacy v mezinárodních vztazích?
- Co je efektivní multilateralismus?

Součástí otázek bylo také několik současných problémů mezinárodních vztahů, při nichž se hledá nebo využívá multilaterální rámec: izraelsko-palestinský konflikt, Dárfúr, iránský jaderný program a nezávislost Kosova. Tyto příklady sloužily k verifikaci a upřesnění obecných otázek o multilateralismu a legitimitě.

Koncepty multilateralismu v České republice

Termín „multilateralismus“ se v klíčových českých zahraničněpolitických dokumentech objevuje často. *Bezpečnostní strategie České republiky* z roku 2003, jež obsahuje základní myšlenky českého strategického myšlení o mezinárodních vztazích, deklaruje, že Česká republika „*upřednostňuje multilaterální způsoby řešení mezinárodních otázek a bezpečnostních problémů*“ (Ministerstvo obrany ČR, 2003a: 11). Totéž platí o dokumentech a prohlášeních politických stran, které tento termín běžně používají.

Většina stran považuje multilateralismus za důležitý faktor v mezinárodních vztazích. Ale jejich pozice se liší v souladu s tím, co Caporaso definuje jako „*multilateralismus jako prostředek*“ a „*multilateralismus jako cíl*“ (Caporaso, 1992: 603). Pro sociální demokracii je multilateralismus „*klíčový aspekt bezpečnostního konceptu mezinárodního uspořádání*“ a „*multilaterální svět*“ prohlašuje za svůj dlouhodobý cíl (ČSSD, 2005: 21). Unilaterální řešení dokonce považuje za „*značné riziko*“ (tamtéž: 15). Podobně i křesťanští demokraté uvádějí „*multilaterální diplomacii*“ mezi svými zahraničněpoli-

tickými pilíři (KDU-ČSL, 2006: 82). Chtějí, aby Česká republika „i nadále hrála významnou roli v multilaterální diplomacii“ (tamtéž: 83). Obě strany jednoznačně považují multilateralismus jako hodnotu samu pro sebe. Občanští demokraté na druhou stranu ve svém posledním volebním programu prohlašují, že „[mezinárodní a nadnárodní organizace] nejsou samy o sobě cílem nějaké politiky, ale pouze prostředkem k jejímu provádění“ (ODS, 2006: 54).

Ale žádný psaný dokument nenabízí přesnou definici toho, co multilateralismus znamená, což ponechává konkrétní význam postojů (a tedy politiky) otevřený. Jsou-li přímo dotázáni, čeští aktéři se skutečně velmi liší ve svém chápání toho, co je multilaterální. V odpovědích českých politiků a úředníků dokonce nalezneme všechny definice multilateralismu, jež jsme v této studii extrahovali z akademické literatury. Pro některé z nich označuje slovo „multilateralismus“ vše, co se týká více než dvou stran. Jiní sice považují počet účastníků za důležitý, ale přidávají, že musejí sdílet společný zájem. Tento společný zájem blíže nespecifikují – zda stačí, aby všechny strany hledaly společný kompromis ve sporné otázce, nebo zda by měly mít i společný postoj vůči třetím stranám. V prvním případě by se taková spolupráce podstatně nelišila od spolupráce definované pouhým počtem účastníků. Ale ve druhém případě by k naplnění definice bylo zapotřebí alespoň *ad hoc* koalice.

Podobně jako Ruggie i někteří čeští aktéři zdůrazňují při definici multilateralismu postupy. Tvrdí, že nestačí mít tři nebo více účastníků, ale je zapotřebí, aby byla jejich interakce založena na obecně přijatých a dodržovaných pravidlech.²

Existuje také podstatná část českých tvůrců zahraniční politiky, kteří ztotožňují multilateralismus přímo s Organizací spojených národů a s odvozenými fóry, agenturami a organizacemi. Tento způsob chápání multilateralismu se zdá být ovlivněný posledním vývojem mezinárodní politiky, jako byla válka v Iráku, a souvisejícími diskusemi. Jeden z dotazovaných definoval multilateralismus jako nástroj „k vyřazení USA ze hry“. Jiný zase nejdříve váhal mezi definicí založenou na počtu účastníků a systémem OSN, ale ve svých dalších odpovědích se držel OSN.

Jak vyplývá z výše uvedeného, jednotné chápání multilateralismu mezi aktéry v ČR neexistuje. Relevantní aktéři pokrývají celé spektrum definicí bez upřednostňování jakéhokoli druhu. Za zmínku také stojí, že nelze vysledovat žádný jasný vzorec rozdělení aktérů. To, jak definují multilateralismus, neodlišuje ani úředníky od politiků, ani levicové politiky od pravicových.

Legitimita

Chápání legitimacy v mezinárodních vztazích jsou mezi českými aktéry také různá, ačkoli rozdíly nejsou tak velké jako v případě definice multilateralismu. Někteří tvrdí, že efektivita se rovná legitimitě – jinými slovy kladou důraz na „výstupní efektivitu“. Nicméně jejich hlas je marginální.

Největší skupina aktérů jasně preferuje legitimizaci prostřednictvím OSN, zejména Radu bezpečnosti. Význam rezoluce Rady bezpečnosti ovšem tuto skupinu dělí do dvou táborů: ty, kteří vidí OSN jako jediný zdroj legitimacy, a ty, kteří jsou ochotni přijmout i jiné zdroje. Tyto dva tábory do značné míry kopírují rozdělení politického spektra na levici a pravici.

KSČM klade extrémní důraz na OSN a mezinárodní právo. Ve svém volebním programu z roku 2006 byli komunisté nejen proti vysílání českých jednotek do zahraničí bez mandátu OSN, ale zdůrazňovali také hodnocení každé „ozbrojené intervence proti kterémukoliv státu, která neodpovídá mezinárodnímu právu, především není v souladu s rozhodnutím Rady bezpečnosti Organizace spojených národů učiněným na základě Charty této organizace, jako agrese a válečného zločinu, se všemi důsledky“ (KSČM, 2006). I přesto, že během rozhovoru definoval jeden z komunistických poslanců legitimitu v mezinárodních vztazích jako „přijetí ostatními“, stranické dokumenty jednoznačně zdůrazňují roli Charty OSN a mezinárodního práva (včetně principu nezasahování do vnitřních záležitostí států) (KSČM, 2004; 2007: 6).

Česká sociální demokracie také zdůrazňuje roli Spojených národů. Domnívá se, že se legitimita odvozuje z jejich mandátu. Vyzdvihuje OSN jako „základní prostředek pro řešení problémů“ a připouští užití síly pouze v nezbytných situacích „v souladu s mezinárodním právem“ (ČSSD, 2005: 21). Strana připouští ve výjimečných případech i možnost legitimizace *ex post*, ale považuje ji za nežádoucí, protože není zaručeno, že k ní dojde, a není možné přesně definovat, co je výjimečný případ.

Strana zelených zastává velmi podobný názor. Jeden z ministrů za tuto stranu kladl v rozhovoru důraz na roli Spojených národů. Také uznal, že v závislosti na počtu států, které danou iniciativu přijmou, je možné dosáhnout legitimacy i mimo rámec OSN. Vzhledem k tomu, že je nemožné stanovit minimální nutný počet, a vzhledem k negativnímu působení na celý systém, je nutné na takový postup pohlížet jako na nežádoucí.

Na rozdíl od výše uvedených postojů středo-pravicové strany a jejich politici sice uznávají důležitost mandátu OSN, ale hledají legitimitu v širším okruhu zdrojů. Faktory, jež pro ně hrají roli, jsou hodnoty a aliance. OSN kritizují pro špatné fungování a absenci mandátu nevidí jako diskvalifikační – slovy jednoho z ministrů za KDU-ČSL: „*Máme vyžadovat souhlas Lukašenka nebo Cháveze?*“ Legitimita podle nich vyplývá z toho, že se dělá „*správná věc*“. Někteří se domnívají, že legitimita se odvíjí od parlamentní demokracie a souhlasu parlamentu legitimizuje mezinárodní akci. Legitimita konání je valnou většinou považována za *ad hoc* otázku, příliš složitou, než aby mohla být svázána jasnými pravidly. Jeden z poslanců za ODS v rozhovoru argumentoval, že není možné říci, zda je nutný souhlas nějaké instituce, protože instituce vždy pracují příliš pomalu. Klíčový je proto sám proces konzultace a skutečnost, že je ohrožena bezpečnost naše nebo našich spojenců. Opuštěn je princip rovnosti mezi státy („*Tady nemůžeme hledat spravedlnost; je v pořádku, že sami sebe hodnotíme podle jiných pravidel než Čínu nebo Severní Koreu.*“). Existují však rozdíly mezi jednotlivými politickými stranami, kupř. v postoji k mezinárodnímu právu. KDU-ČSL oficiálně chce vést zahraniční politiku „*založenou na principech mezinárodního práva*“ (KDU-ČSL, 2006: 83). Ve volebním programu ODS z téhož roku nehraje mezinárodní právo žádnou významnější roli, kromě vágního prohlášení o dodržování mezinárodních závazků (cf. ODS, 2006).

Tento pohled můžeme v umírněnější verzi nalézt i mezi českými úředníky. Přestože mandát OSN a rezoluci Rady bezpečnosti považují za prvořadé, nejsou již nezbytné. Podle vysoce postaveného představitele ministerstva zahraničních věcí „*ustupuje současný multilaterální svět z mezinárodních vztahů založených na hodnotách*“, což je důsledek rostoucí role států, jež stály na okraji během studené války. Rozhodnutí EU nebo NATO jsou proto dostatečným zdrojem legitimacy. Koncept „*mise definuje koalici*“ se ovšem nesmí stát pravidlem. Pouhá efektivita k legitimizaci nestačí. Proto by nikdy nemělo chybět zakotvení v multilaterálním rámci, i když pouze extenzivní interpretací.

Různé chápání legitimacy mezi politickými stranami se projevuje i v dokumentech, které ovlivňují zahraniční politiku ČR. Pokud totiž programové prohlášení sociální demokracie vedené vládou z roku 2004 zdůrazňovalo „*úsilí k vytvoření mezinárodního společenství, založeného na respektu k chartě Organizace spojených národů*“ a vláda se zavázala „*provádět aktivní a vyváže-*

nou zahraniční a bezpečnostní politiku, založenou na principech demokracie, mezinárodního práva, multilateralismu a spojeneckých závazcích“ (Vláda České republiky, 2004: 27), prohlášení vlády, vedené ODS, o tři roky později se o mezinárodním právu vůbec nezmiňuje a zavazuje se k podpoře demokracie ve světě a stanovení minimálních standardů demokracie a lidských práv v zahraniční politice EU (Vláda České republiky, 2007b).

V klíčových dokumentech české zahraniční a bezpečnostní politiky však zůstává nezávisle na vládách zachována určitá úroveň konzistence. OSN, multilaterální systém a mezinárodní právo jsou těžištěm české zahraniční politiky, nicméně vždy se objevuje malý háček, který otevírá další možnosti interpretace. Bezpečnostní strategie z roku 2003 tak např. předpokládá použití síly „*v souladu [... se] zásadami Charty OSN*“ (Ministerstvo obrany ČR, 2003a: 5). Zároveň ovšem slibuje, že se ČR zúčastní donucovacích akcí mezinárodního společenství, jež „*by měly mít co nejširší mezinárodní podporu, včetně mandátu Rady bezpečnosti OSN*“ (tamtéž: 12, zvýraznění přidáno).

Podobně se dočteme v koncepci zahraniční politiky na léta 2003–2006, že základními hodnotami v české zahraniční politice jsou „*nezcizitelnost přirozených lidských práv, obecné mezinárodní právo a princip vlády zákona*“ (MZV ČR, 2003a: odst. 2.3). Česká republika tedy považuje lidská práva za univerzální (přirozená) a na stejném základu jako právo mezinárodní, nebo mu dokonce nadřazená. S podobnými odstíny vyjadřuje vládní zpráva o bezpečnostní politice český „*zájem a ochotu podílet se v rámci mezinárodního demokratického společenství na upevňování míru, stability a bezpečnosti ve světě*“ (Bezpečnostní rada státu, 2006: 21, zvýraznění přidáno).

Efektivní multilateralismus

Ačkoli téměř nikdo z aktérů mimo ministerstvo zahraničních věcí nespojuje termín „efektivní multilateralismus“ s Evropskou unií a její vizí světa, všichni mají poměrně jasné představy o tom, co činí multilateralismus účinným nebo neúčinným.³ Tyto představy jsou nicméně opět velmi rozdílné a v některých případech dokonce protichůdné.

Obecně není multilateralismus na globální úrovni hodnocen z pohledu efektivity velmi pozitivně. Pro jednoho ministra za KDU-ČSL je multilate-

ralismus v krizi a v podstatě nefunkční. Šance na zefektivnění je bez velké reformy OSN navíc mizivá (ta však nastane až po třetí světové válce). Další názory jsou méně výrazné, ale také skeptické. Podle jednoho z poslanců za ODS platí, že čím větší organizace je, tím méně efektivní se stává. Z toho by vyplývalo, že větší efektivitu na globální úrovni téměř nelze dosáhnout. Podobně se i vysoce postavený pracovník ministerstva zahraničních věcí domnívá, že efektivní multilateralismus je *contradictio in adiecto*, protože efektivitě brání právě multilaterální přístup.

Jiní aktéři se soustřeďují na způsob, jak na globální úrovni efektivitu dosáhnout. Pro dva seniorní úředníky ministerstva zahraničních věcí a zástupce ČSSD označuje efektivní multilateralismus situaci, v níž je možné najít společný zájem a prostředky pro jeho prosazení. Takových podmínek se lépe dosáhne při využití existujících sítí mezi státy. Stejným směrem se ubírají i úvahy jednoho ministra za Stranu zelených a poslance za ODS, podle kterých vyšší míra institucionalizace zvyšuje efektivitu multilaterální akce. Pro všechny respondenty je reforma systému OSN podmínkou efektivního systému globálního vládnutí. Takovou reformu ovšem považují za velmi obtížnou a v dohledné době nedosažitelnou.

Je třeba uvést, že skepse vůči efektivitě multilateralismu na českém ministerstvu zahraničních věcí by neměla být přeceňována. Koncept efektivního multilateralismu se bere spíše jako popis ideální situace, jíž by se stát měl pokoušet dosahovat, ačkoli to v praxi není zcela proveditelné. Stejně tak je i systém OSN, který není ve své současné podobě hodnocen velmi kladně, považován za nejlepší možnou variantu. Slovy jednoho z ministerských úředníků, „*pokud by tento systém nefungoval, neexistovala by žádná pravidla. Některá pravidla jsou lepší než žádná.*“

Případové studie

Tři ze čtyř případů (izraelsko-palestinský konflikt, íránský jaderný program, situace v Dárfúru), které byly součástí výzkumu a rozhovorů, nepředstavují pro českou zahraniční politiku žádný výrazný problém. Všichni aktéři více či méně podporují politiku mezinárodního společenství. Tam, kde je to možné, by se mělo řešení hledat v rámci regionu s podporou ostatních zemí světa (Iz-

raelci a Palestinci v případě svého sporu, Africká unie v případě Dárfúru). Zájem o tato témata je spíše malý.⁴

V případě nezávislosti Kosova se však česká politická scéna rozštěpila. Nejspíš nepřekvapí, že rozdělení zhruba odpovídá různým pohledům na mezinárodní právo, kdy se komunisté a sociální demokraté staví proti a ODS pro uznání. Strana zelených se ve svém pohledu rozdělila, přičemž ministři hlasovali pro uznání a zahraničněpolitická sekce strany hlasitě vyjádřila svůj odpor (Zahraniční sekce SZ, 2008). Mezi sociálními demokraty se sice našli zastánci uznání, ale většina se postavila proti němu a tato pozice se brzy stala oficiálním stanoviskem strany. Kritici argumentovali mezinárodním právem, zastánci spornou interpretací rezoluce 1244 a nutností uznat situaci na místě. Jedinou stranou, která do tohoto vzorce nezapadá, je KDU-ČSL. Strana odmítla podpořit uznání a její ministři proti němu hlasovali i ve vládě. Důvody ovšem neměly svůj původ v otázce legitimacy nebo legality, ale v kulturních argumentech a obavě o destabilizaci celého regionu (cf. Král, 2008).⁵

Závěr

Na základě předložené analýzy je třeba konstatovat, že v České republice neexistuje jednotné chápání pojmu „multilateralismus“. Mezi tvůrci české zahraniční politiky lze nalézt všechny definice, jež se k tématu objevují v akademické literatuře. Způsob, jakým jednotliví aktéři multilateralismus konceptualizují, je spíše náhodný a nestálý. Nelze identifikovat žádný vzorec, daný ideologickou příslušností nebo dělením mezi politiky a úředníky. To vede k závěru, že multilateralismus není klíčový koncept, který by určoval postoje politických aktérů. Máme-li odpovědět na Caporasovu otázku (Caporaso, 1993: 55), zda je multilateralismus prostředek nebo cíl, pro tvorbu české zahraniční politiky může platit oboje zároveň.

Lze ovšem nalézt jasné představy o konceptu „legitimity“ v mezinárodních vztazích. Pro českou leviči je legitimita spojena s Chartou OSN a rezolucemi Rady bezpečnosti. Pro pravicové strany a úředníky ministerstva zahraničních věcí vyžaduje nízká efektivita systému OSN širší chápání legitimacy, v němž rozhodnutí NATO, EU a/nebo extenzivní interpretace mezinárodního práva představují dostatečný základ pro mezinárodní akci. Obecný

princip se ovšem v konkrétní situaci nemusí projevit. Vliv může hrát celá řada faktorů – historické a kulturní argumenty, ale také, zda je strana v daný okamžik u moci.

Čeští politici nespojují termín „efektivní multilateralismus“ s Evropskou unií. Objevuje se více názorů na to, co by učinilo multilateralismus účinným. V první řadě je to reforma OSN, která je však zároveň považována za nepravděpodobnou. Vyskytuje se obecná skepse k účinnosti multilaterálních řešení na globální úrovni, která zhruba odpovídá ochotě rozšířit zdroje legitimacy mimo systém OSN.

Ačkoli chybí jasný koncept multilateralismu a shoda nad pojetím legitimacy, základní zahraničněpolitické dokumenty státu jsou nezávislé na vládě konzistentní a neměnné ve svých hlavních postojích. Hlavním důvodem by mohlo být, jak zaznělo úplně stejně v rozhovorech s politiky i úředníky, že v ČR není mnoho politiků, kteří by se o zahraniční politiku zajímali. Proto české pozice vytváří téměř vždy ministerstvo zahraničních věcí, což zajišťuje konzistentnost přístupu. Pouze v případech, kdy se téma výrazně zpolitizuje, což může nastat z nejrůznějších důvodů, hrají politici a rozdíly mezi jejich postoji významnější roli a ovlivňují výslednou politiku.

Tato studie byla podpořena z výzkumného záměru IMS FSV UK č. MSM0021620841.

Poznámky

¹ Rozhovory se uskutečnily v červenci a srpnu 2008 se zástupci všech pěti parlamentních stran (ODS, KDU-ČSL, Strany zelených, ČSSD, KSČM) a s nezávislými poslanci Evropského parlamentu, se zástupci ministerstva zahraničních věcí, ministerstva obrany a kanceláře prezidenta. Tito aktéři byli identifikováni jako klíčoví pro vytváření české zahraniční politiky, zejména v souvislosti s multilateralismem (cf. Bílková, 2008b: 324).

² Respektovat ducha Charty OSN, jak uvedl jeden z expertů.

³ Neznalost evropských souvislostí termínu je poměrně překvapivá, protože Evropská bezpečnostní strategie (EBS) do značné míry inspirovala české myšlení o zahraniční politice. To neplatí jen pro českou bezpečnostní strategii, ale i pro dlouhodobý program ČSSD, který vyzývá k podpoře „včasného, rychlého – a když si to situace vyžaduje – i rozsáhlejšího vojenského zásahu“ (ČSSD, 2005: 21). Podobnost s formulací z EBS je příliš velká, než aby mohlo jít o pouhou shodu okolností.

⁴ Někteří z respondentů, zejména z politických stran, měli určité těžkosti s rozvinutím konceptů na abstraktní úrovni; jejich konceptualizace se projevila až s ohledem na konkrétní příklady.

⁵ V případě války v Iráku se české politické spektrum rozdělilo podle svého názoru na legitimitu ještě zřetelněji. Invazi podporovali křesťanští a občanští demokraté, kdežto komunisté byli proti a sociální demokraté hluboce rozštěpeni (Strana zelených v té době ještě nebyla zastoupena v poslanecké sněmovně) (cf. Král–Pachta, 2005).

ČÁST II

BEZPEČNOSTNÍ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Čeští vojáci a operace na udržení míru OSN

Oldřich Bureš, Lenka Dušková

Úvod

Cílem tohoto článku je zmapování účasti českých vojáků v operacích na udržení míru Organizace spojených národů. Od vzniku České republiky (ČR) v roce 1993 se čeští vojáci přímo podíleli na více než desítkách OUM OSN. Ale ČR do všech těchto misí poskytla pouze omezený počet vojáků. Tato skutečnost souvisí zejména s omezenými možnostmi malé země, nacházející se navíc v procesu ekonomické a politické transformace. Byť omezená, účast vojáků Armády ČR (AČR) v zahraničních misích však pro český stát představuje značné materiální a finanční závazky, o možných ztrátách na životech raději ani nemluvě. Problematika působení českých vojáků v OUM OSN je proto závažným tématem, které si zasluhuje systematické studium, výzkum a hodnocení. Je proto poněkud paradoxní, že se v ČR studiu této problematiky zatím nikdo systematicky nevěnuje – při našem primárním výzkumu jsme alespoň nenalezli žádné veřejně přístupné dokumenty, komplexně zpracovávající problematiku fungování jednotlivých misí OSN s českou účastí, a to ani těch misí, které byly již dávno ukončeny.

Tento text vychází z mnoha různých útržkovitých informací, které se nám podařilo objevit v denním tisku, na internetu, v odborných armádních časopisech a na webových stránkách AČR. Jsme si však vědomi, že tyto zdroje nejsou dostatečné pro komplexní hodnocení působení českých vojáků v zahraničních operacích na udržení míru. Omezili jsme se proto zejména na zkoumání organizační, technické a funkční stránky české účasti v rámci těchto misí. I v těchto oblastech jsme se však potýkali s někdy až zarážejícím nedostatkem veřejně přístupných informací, týkajících se např. financování

materiálního zabezpečení našich vojáků v operacích na udržení míru či po jejich návratu z mise do ČR, a to zejména pokud jde o jejich znovuzačleňování do „normálního“ života. Poměrně dobře je již naopak zpracován přípravný proces předcházející vysílání českých vojáků (jejich výcvik, odborná příprava atd.). Domníváme se nicméně, že tak závažné téma, jakým fungování českých jednotek v zahraničních operacích na udržení míru bezesporu je, si zasluhuje více pozornosti, než se mu doposud dostalo. Tento náš příspěvek, zejména část, týkající se hodnocení působení českých vojáků v zahraničních operacích na udržení míru, je tedy třeba chápat spíše jako podnět k dalšímu bádání a diskusi.

Struktura článku je následující: Nejprve stručně nastiňujeme vybrané aspekty praktické realizace OUM OSN, a to zejména poskytování vojáků členskými státy. V druhé a třetí části nabízíme přehled působení československých a českých jednotek v OUM OSN. V následujících dvou částech analyzujeme právní a finanční rámec pro působení českých vojáků v misích OSN. V páté části se pak zaměřujeme na výcvik a odbornou přípravu českých vojáků, vyjíždějících na mise OSN. V části šesté nabízíme hodnocení působení českých vojáků v OUM OSN, a to z pohledu jejich přínosů pro Českou republiku. V sedmé části analyzujeme zahraniční hodnocení působení českých vojáků v mezinárodních misích a v závěru článku vyzýváme k dalšímu a hlubšímu zkoumání všech aspektů působení českých Modrých příleb.

Operace na udržení míru OSN: Definiční vymezení a praktická realizace

V odborném žargonu jsou operace na udržení míru OSN nazývány operacemi „šest a půl“ (Ramsbotham–Woodhouse, 1999), což znamená, že jsou jakýmsi mezistupněm mezi *Akcemi při ohrožení míru*, definovanými v kapitole VII Charty OSN, a *Akcemi k pokojnému řešení sporů*, definovanými v kapitole VI téhož dokumentu. Funkční rámec ani pravidla pro vysílání OUM OSN sice nebyly nikdy oficiálně na půdě OSN kodifikovány, nicméně již v padesátých letech minulého století byly na základě zkušeností s tehdy probíhajícími misemi stanoveny nepsané zásady pro vysílání a fungování misí OSN, které obecně platí až dodnes. Stručně je lze shrnout do sedmi základních bodů. Mírové operace OSN:

- 1) fungují pod velením a kontrolou generálního tajemníka OSN;
- 2) reprezentují morální autoritu spíše než sílu zbraní;
- 3) reflektují univerzalitu Spojených národů ve svém složení;
- 4) jsou vysílány se souhlasem stran zainteresovaných v konfliktu;
- 5) jsou neutrální a fungují bez předsudků vůči právům a aspiracím jakékoliv strany konfliktu;
- 6) nepoužívají ani nehrozí použitím síly kromě případů nutné sebeobrany;
- 7) riskují co nejméně a snaží se o minimální ztráty (Daniel, 1999: 9).

Tabulka č. 1:
Funkce operací na udržení míru OSN od konce studené války

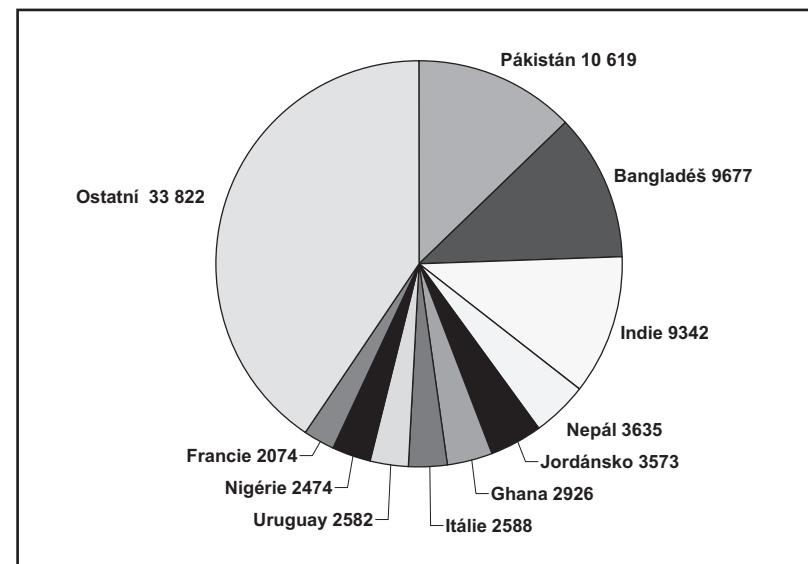
Vojenské	Politické	Humanitární
Monitoring dohod o příměří	Udržování pořádku a dodržování zákonů	Ochrana humanitárních konvojů
Monitoring nárazníkových zón	Pomoc při obnově funkční vlády	Ochrana humanitárních pracovníků
Odzbrojení nepřátelených frakcí	Pomoc s udržením nezávislosti	Zajištění humanitární pomoci
Kontrola rozmístění místních sil	Vyjednávání s vládnoucími entitami	Zřízení, podpora a ochrana místních bezpečných zón
Prevence infiltrace	Administrace voleb	Pomoc při repatriaci uprchlíků
Prevence občanské války	Vykonávání dočasné místní správy	Monitoring uprchlíků
Dohled nad dodržováním bezpečnostních dohod	Zajištění bezpečnosti, nutné pro a pomoc s revitalizací místní ekonomiky	Logistická podpora humanitárních projektů včetně dopravy a zdravotního zabezpečení
Dozor nad regionálním rozdělením	Management a arbitráž lokálních sporů	Dohled nad dodržováním dohod o ochraně lidských práv
Odstraňování min	Tzv. confidence-building opatření	
Výcvik a reorganizace vojenských jednotek	Výcvik místní policie	

Zdroj: Vlastní výzkum a *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict* (Kurz, 1999).

Ve většině periferních mezistátních konfliktů v kontextu studené války tyto zásady sice do jisté míry umožňovaly jednotkám pod vlajkou OSN úspěšně plnit omezené mandáty OUM (většinou šlo pouze o monitoring hraniční zóny mezi znesvářenými stranami – tzv. *klasický peacekeeping*),¹ pro řešení stále komplexnějších, převážně vnitrostátních konfliktů postbipolárního světa se ukázaly být poněkud neadekvátní. Jak ukazuje tabulka č. 1, od tzv. operací na udržení míru druhé generace (*second-generation peacekeeping*)² se dnes totiž často očekává mnohem více než fyzická interpozice Modrých přileb³ mezi znesvářené strany konfliktu. OUM OSN druhé generace lze proto stručně charakterizovat jako multilaterální, multidimenzionální a multinárodní/multikulturní operace, které zajišťují množství rozmanitých vojenských, humanitárních, ale i politických úkolů.

Pro pochopení významu a důležitosti českých příspěvků do OUM OSN je rovněž třeba alespoň krátce vysvětlit, jak probíhá realizace těchto misí v praxi. Poté, co Rada bezpečnosti identifikuje hrozbu mezinárodnímu míru a bezpečnosti a rozhodne o vyslání mise na udržení míru, je na generálním tajemníkovi OSN, aby zajistil materiální, finanční a lidské zdroje pro realizaci této nové mise. Vzhledem k tomu, že i přes ustanovení čl. 43 Charty OSN nikdy neměla a stále nemá k dispozici žádné vlastní vojenské síly, a s ohledem na to, že souběžně v jednom kalendářním roce probíhá vždy nejméně deset dalších OUM, je generální tajemník nucen získat od členských států OSN příslib k vyslání dostatečného počtu vojáků k realizaci nové mise, přičemž poskytnutí vojáků členskými státy je zcela dobrovolné. Tato jednání jsou proto často poměrně zdoluhavá a komplikovaná, což ve svém důsledku mnohdy vede k tomu, že jsou mise OSN rozmísťovány se značným zpožděním.⁴ Až donedávna navíc mezi desítkou největších přispěvatelů nefiguroval ani jeden členský stát EU či NATO. Teprve počátkem roku 2007 se na sedmé místo dostala Francie a na místo desáté Itálie. Na prvních místech naopak již několik let figurují rozvojové země, jako Bangladéš, Indie, Pákistán či Nigérie, jejichž jednotky však často nejsou optimálně vybaveny a vycvičeny pro potřeby postkonfliktního *peacekeepingu*. Česká republika měla k 30. 5. 2007 v misích OSN 38 vojáků a v žebříčku přispěvatelů se tak umístila na 81. místě ze 117. Pro srovnání je vhodné uvést, že Slovensko ke stejnému datu vyslalo do OUM OSN 297 vojáků (43. místo), Rakousko 419 (37. místo), USA 314 (42. místo), Velká Británie 380 (38. místo), Rusko 293 (44. místo), Čína 1828 (12. místo).

Graf č. 1:
„Top 10“ přispěvatelů vojáků do misí na udržení míru OSN
(květen 2007)

Zdroj: Graf vypracován autory s využitím údajů z informační publikace *Ranking of Military and Police Contributions to UN Operations*, UN DPKO 2007.

Díky *ad hoc* systému realizace jednotlivých misí OSN se generální tajemník OSN musí často doslova doprošovat, aby členské státy poskytly své vojenské jednotky do nově vznikajících misí, popřípadě aby své jednotky neodvolaly z misí již probíhajících. Tento způsob realizace misí není ideální a bývalý generální tajemník OSN jej trefně přirovnal k špatně fungujícímu sboru dobrovolných hasičů: „Pokaždé, když vypukne požár, musíme nejprve najít stříkačky a peníze na jejich provoz a pak teprve můžeme začít hasit.“ Příspěvky České republiky sice samy o sobě nemohou zajistit, aby OSN mohla zasáhnout včas a všude tam, kde je jejího zásahu potřeba, nicméně každý český voják alespoň o krůček přispívá k naplnění základního cíle OSN, „uchránit budoucí pokolení metly válek“.

Českoslovenští vojáci v operacích na udržení míru OSN

Československo⁵ dlouhou dobu nepatřilo mezi tradiční poskytovatele vojáků do OUM OSN.⁶ Vůbec první a na dlouhou dobu jedinou misí, na které se českoslovenští vojáci podíleli, byla účast v Dozorčí komisi neutrálních států (DKNS) na Korejském poloostrově v letech 1953–1993.⁷ Svou účastí jednak přispívali k naplnění cíle této mise – tedy dohlížet na dodržování dohody o příměří na 38. rovnoběžce – a dále přispěli k vybudování polní nemocnice. V průběhu čtyřiceti let české účasti působilo na této misi celkově více než 600 vojáků a diplomatů. Jejich zastoupení se však postupem času rapidně snižovalo, a to z důvodu nejen finančních, ale i kvůli postupnému omezování úkolů mise. Na konci jejich působení⁸ se počet pohyboval pouze mezi pěti až osmi členy (Marek, 2006: 14–15). K aktivnější účasti na misích pod vlajkou OSN došlo až po návštěvě bývalého generálního tajemníka OSN Javiera Péreze de Cuellara v Praze v květnu roku 1990. Na základě jeho konzultací s prezidentem Havlem bylo rozhodnuto o vytvoření československého praporu rychlého nasazení mírových sil OSN. Po organizační stránce se tento prapor skládal z velitelství a štábu, jednotky materiálního zabezpečení, rot obecného použití a čet palební podpory. Jako sídlo nové jednotky byly vybrány objekty kasáren v Českém Krumlově. Tam také v druhé polovině roku 1990 vzniklo nové výcvikové středisko (Zdobinsky, 1991: 3).

Znovu a aktivněji se českoslovenští vojáci zapojili do OUM OSN již v lednu 1989 vysláním vojenských pozorovatelů do Angoly (mise UNAVEM I),⁹ v březnu téhož roku pak také do Namibie (mise UNTAG).¹⁰ Od června 1991 do dubna roku 1993 působila desetičlenná skupina chemických specialistů československé armády ve zvláštní komisi OSN v Iráku (UNSCOM)¹¹ a další skupina českých vojáků se v Iráku od června roku 1991 podílela na fungování mise UNGCI. V březnu a dubnu 1992 byl do operace UNPROFOR¹² v bývalé Jugoslávii vyslán československý prapor v přibližném počtu 500 příslušníků a několika vojenských pozorovatelů. Od července 1992 do konce roku 1993 v rámci operace OSN (UNOSOM I)¹³ působilo v Somálsku několik československých vojenských pozorovatelů. Bližší podrobnosti o působení českých vojáků v jednotlivých misích OSN jsou uvedeny v tabulce č. 2.

Čeští vojáci v operacích na udržení míru OSN

Česká republika po svém vzniku v lednu 1993 pokračovala ve vysílání příslušníků české armády do OUM OSN ve stopách demokratizujícího se Československa. V souvislosti s rozdělením federace musela být pochopitelně rozdělena i armáda, což se přímo dotýkalo také fungování československých jednotek v zahraničí. Československá mise v rámci UNPROFOR byla skutečným symbolem mírového a poklidného rozdělení federace. Ačkoliv již od 1. 1. 1993 československá armáda neexistovala, společný česko-slovenský batalion v rámci mírových sil OSN v bývalé Jugoslávii pokračoval ve společné operaci a v plnění zadaných úkolů až do konce dubna 1993. To bylo něco naprosto nepochopitelného pro mnoho Srbů, Chorvatů a Muslimů v zóně, kde naše jednotky působily (Kupilík, 1996).

Po rozdělení federace zůstala ČR oficiálně zastoupena praporem a vojenskými pozorovateli v misi UNPROFOR a kontingentem vojenských pozorovatelů v humanitární misi UNGCI v Iráku. Slovenští vojáci pokračovali v misi UNOSOM v Somálsku, později v průběhu roku 1993 byl z rozhodnutí slovenské vlády vyslán ženijní prapor slovenské armády i do mise UNPROFOR. Již v květnu 1993 vyslala Česká republika 20 vojenských pozorovatelů do nové operace OSN na udržení míru v Mosambiku (mise UNOMOZ)¹⁴ a v prosinci téhož roku stejný počet vojenských pozorovatelů do mise OSN v Libérii (UNOMIL).¹⁵ Na základě žádosti OSN byl v roce 1994 zvýšen počet příslušníků českého praporu UNPROFOR v Chorvatsku na dvojnásobek, a navíc tam byl vyslán samostatný chirurgický tým. V říjnu 1994 pak odcestovalo několik pozorovatelů do mise UNOMIG¹⁶ v Gruzii. Od listopadu 1995 do února 1999 působili dva čeští příslušníci v misi UNPREDEP¹⁷ v Makedonii, od října 1999 další v nebezpečné oblasti – v Sierra Leone (mise UNOMSIL).¹⁸ Z nejnovějších mírových operací OSN se čeští vojáci podílejí např. na misi UNMIK v Kosovu¹⁹ a na misi UNMEE na hranicích mezi Etiopií a Eritreou.²⁰ Podrobný přehled všech misí, ve kterých čeští vojáci působili či doposud působí, podává tabulka č. 2.

Tabulka č. 2:
Působení českých vojáků v mírových misích OSN

Mise	Země	Od	Do	Celkem se zúčastnilo
DKNS	Korea	květen 1955	únor 1993	56
MONUC	Kongo	květen 2000	současnosti	neuvedeno (3 v roce 2006)
UNAVEM	Angola	leden 1989	prosinec 1992	16
UNAVEM II	Angola	prosinec 1992	březen 1993	39
UNCRO	Chorvatsko	leden 1999	leden 2000	750
UNGCI	Irák	červen 1991	únor 2003	320
UNMIK	Kosovo	únor 2000	současnosti	neuvedeno (1 v roce 2006)
UNMOP	Chorvatsko	listopad 1996	prosinec 2002	7
UNMOT	Tádžikistán	červen 1998	červen 2000	6
UNOMIG	Gruzie	říjen 1994	současnosti	neuvedeno (5 v roce 2006)
UNOMIL	Libérie	prosinec 1993	srpen 1997	31
UNOMOZ	Mosambik	březen 1993	prosinec 1994	41
UNOMSIL	Sierra Leone	říjen 1999	současnosti	neuvedeno
UNOSOM	Somálsko	červen 1991	březen 1993	8
UNPREDEP	Makedonie	listopad 1995	únor 1999	2
UNPROFOR	býv. Jugoslávie	leden 1992	červenec 1996	2250
UNSCOM	Irák	červen 1991	duben 1993	10
UNSCOM	Irák	březen 1998	březen 1998	1
UNTAES	Chorvatsko	červenec 1996	červenec 1998	100
UNTAG	Namibie	březen 1989	březen 1990	22
UNMEE	Etiopie/Eritrea	leden 2001	současnosti	neuvedeno (2 v roce 2006)

Zdroje: Armáda ČR, *Zahraniční mise* (2000), a Armáda ČR, *Čeští vojáci v zahraničí k 31. prosinci 2006* (2007).

Je třeba poznamenat, že vojáci AČR se významnou měrou podíleli a podílejí i na fungování mezinárodních misí mimo rámec OSN. Jde zejména o operace pod hlavičkou NATO (Kosovo – přes 400 vojáků, Afghánistán – přes 140 vojáků) a nejnověji i EU (Bosna a Hercegovina – 90 vojáků) (Ministerstvo obrany ČR, 2003b; Ministerstvo obrany ČR, 2007a). Široké veřejnosti patrně nejznámější působení samostatné československé protichemické jednotky v Iráku v roce 1991 v rámci operace Pouštní bouře, či v souvislosti s válkou v Iráku na jaře roku 2003 tolik diskutovaném působení 1. praporu roty chemické a biologické ochrany v Kuvajtu se rovněž neodehrálo v rámci misí pod hlavičkou OSN. V prvním případě sice Rada bezpečnosti (RB) OSN operaci mezinárodní koalice pod vedením USA autorizovala, přesto však ani jednu z těchto operací nelze považovat za klasickou misi na udržení míru, neboť se neřídí výše popsányými pravidly pro fungování OUM OSN. Totéž platí i pro v současnosti probíhající operace NATO v Afghánistánu a Kosovu, ve kterých v roce 2007 působilo více než 600 příslušníků AČR (Ministerstvo obrany ČR, 2003b; Ministerstvo obrany ČR, 2007a).

Strategický bezpečnostní rámec

Působení českých vojáků v zahraničních misích na udržení míru je explicitně zmíněno v několika bodech *Bezpečnostní strategie České republiky* z prosince roku 2003. Jako celek sice text Bezpečnostní strategie klade důraz zejména na posilování strategického partnerství NATO a EU coby hlavní páteře bezpečnostní architektury v euroatlantickém prostoru, nicméně v paragrafu č. 42 se rovněž uvádí, že ČR „*přispěje podle svých možností civilními i vojenskými prostředky také do mírových operací, které sice nevyplývají ze smluvních závazků či přímého ohrožení, ale jsou v souladu se zájmy ČR*“. V paragrafu č. 56 pak autoři Bezpečnostní strategie uvádějí, že „*[v] rámci příspěvku k mezinárodní bezpečnosti a stabilitě se budou ozbrojené síly [ČR] rovněž účastnit mírových a humanitárních operací v rámci EU a OSN a případně účelově vytvořených koalic*“ (Vláda České republiky, 2007a).

Vojenská strategie České republiky z roku 2004 rovněž primárně akcentuje úkoly, které vyplývají z mezinárodních smluvních závazků České republiky, tj. zejména v rámci NATO a EU. Účast českých vojáků v mírových, humanitárních a záchranných operacích mimo území České republiky je poměrně

detailně popsána v paragrafech č. 14–18, přičemž paragrafy 14–16 specifikují maximální možnou výši příspěvků ČR do zahraničních misí:

14. Česká republika je schopna účastnit se v jedné alianční, unijní nebo koaliční operaci na podporu nebo udržení míru až praporem úkolovým uskupením (prapor specializovaných nebo pozemních sil v počtu do 1000 osob) nebo zdrojově ekvivalentním prvkem vzdušných sil s rotací po šesti měsících. Současně je možná účast v druhé operaci, následně vzniklé a paralelně probíhající, úkolovým uskupením do 250 osob po dobu maximálně šesti měsíců bez rotace.

15. Česká republika bude od roku 2007 připravena účastnit se v jedné alianční, unijní nebo koaliční operaci na prosazení míru až brigádním úkolovým uskupením v počtu do 3000 osob po dobu maximálně šesti měsíců bez rotace nebo zdrojově ekvivalentním prvkem vzdušných sil po dobu maximálně tří měsíců bez rotace (po roce 2010).

16. V souladu se současným charakterem angažovanosti mezinárodního společenství v mírových operacích bude Armáda České republiky (dále AČR) schopna přispívat do více probíhajících operací méně početnými kontingenty.

Operace na udržení míru OSN nejsou ve Vojenské strategii explicitně zmíněny, nicméně text strategie v paragrafu 8 odkazuje na *Bezpečnostní strategii České republiky*, která jako strategický zájem ČR uvádí i zachování globální stabilizační role a zvýšení efektivity Organizace spojených národů (Vláda ČR, 2007a).

Právní rámec

Působení českých vojáků v zahraničí je po právní stránce ošetřeno několika zákony a různými vládními nařízeními. Dle paragrafu 10 zákona o ozbrojených silách České republiky (č. 219/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů²¹) je jedním ze stěžejních úkolů AČR mezinárodní spolupráce. V odstavci 2 výše uvedeného paragrafu se pak konkrétně uvádí následující: „*Ozbrojené síly se podílejí na činnostech mezinárodních organizací ve prospěch míru účastí na mírových operacích, záchranných a humanitárních akcích; na tyto akce se mohou vysílat i jednotliví vojáci z povolání.*“ V březnu 1995 vláda ČR doporučila k přijetí návrh ústavního zákona, kterým se stanoví způsob provedení rozhodnutí RB OSN. Zákon vládě umožňuje provést rozhodnutí RB vládním

nařízením s tím, že následuje jeho schválení Parlamentem ČR (Hanzalová, 1995a: 15). Do akce tedy může být česká jednotka sil OSN nasazena vládou ČR na požádání RB OSN a následném souhlasu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Pokud jsou obě podmínky splněny, je určená jednotka vyňata z podřízenosti Generálního štábu AČR a přechází pod velení velitele mírových sil OSN. Původně ovšem byly české jednotky, určené pro OUM OSN, podřízeny řediteli sekce zahraničních věcí Ministerstva obrany ČR (MO), od července 1995 pak náčelníkovi Generálního štábu Armády České republiky (Hanzalová, 1995b: 17). Ještě předtím, než o vyslání českých vojáků do zahraniční mise rozhodne parlament, je potřeba, aby se k požadavku obsazení mise vyjádřilo ministerstvo obrany a zvážilo, zda je v silách české armády dostat požadavkům mise. Do kompetence MO spadá i zhodnocení objemu personálu a finančních prostředků, které bude v souvislosti s misí potřeba vyčlenit. Vojáci AČR, končící službu v OUM, bývají předáni zpět pod národní velení. Jejich návrat zpět do posádek „stálé mírové dislokace“ na území České republiky rovněž spadá do zodpovědnosti národního velení (Ručka, 2005).

Rotace vojáků u českých jednotek, působících v rámci operací OSN, se koná vždy po půlroce, nejdéle lze v zahraničí bez přerušení sloužit jeden rok. Odlišné postavení mají vojenští pozorovatelé působící v zahraničí (v případě OUM OSN většinou jde o malé skupinky neozbrojených důstojníků), kteří podléhají pravomoci náčelníka štábu sil na udržení míru OSN a slouží zpravidla jeden až dva roky (Zdobinsky, 1991: 3). České jednotky mírových sil OSN byly dříve složeny z vojáků z povolání i z dobrovolníků z řad vojáků základní vojenské služby. Již před úplnou profesionalizací AČR však postupně začali být do zahraničí vysíláni pouze vojáci z povolání.²² Naprostou výjimkou byla vůbec první československá účast v misi OSN v Koreji, kdy se na jejím zabezpečení podíleli i vojáci základní služby (šlo o nástupní ročník 1950) (Marek, 2006: 15). Ze zálohy se do služebního poměru podle § 40 zákona č. 221/1999 Sb., povolávají vojáci pouze výjimečně (Majer, 2003: 57).

Profesionálním vojákům, kteří jsou v rámci jednotek mnohonárodnostních sil vysláni mimo území ČR jako vojenští pozorovatelé, je kromě odpovídajícího platu z rozpočtu MO navíc přiznáván zvláštní příplatek v konvertibilní měně.²³ V době svého působení v misi OSN je jim z rozpočtu OSN navíc vypláceno tzv. *Mission Subsistence Allowance* (MSA), tedy příspěvek na životní náklady, spojený s působením v misi (strava, ubytování, další smíšené náklady), snížený o náklady na ubytování a stravu, pokud jsou tyto zabez-

pečeny samou organizací. Tento příspěvek je zcela nebo částečně vyplácen v méně platné v místě působení mise (United Nations, 2007l).

Právní status vojáků, účastníků se zahraničních misí na udržení míru, stále není ani v českém, ani v mezinárodním právu zcela uspokojivě dořešen, a českým vojákům se tak nedostává úplné ochrany a zabezpečení. Obecně platí, že většina misí na udržení míru se uskutečňuje se souhlasem mezinárodně uznávané vlády státu, do kterého je daná mise vyslána. Z tohoto důvodu nelze na účastníky těchto misí nahlížet jako na osoby, které nedovoleně narušily svrchovanost cizího státu. Vojáci, účastníci se OUM, proto nemohou být stíháni za činnost, která je v souladu s mandátem dané mise, byť by byla v rozporu s vnitrostátním právem přijímajícího státu.

V podstatně rizikovějším postavení se nacházejí vojáci, účastníci se zahraničních misí, které se neodehrávají pod patronací OSN. To platí zejména o těch vojácích, kteří působí v misi na území určitého státu bez souhlasu jedné či více znesvářených lokálních stran. I v těchto případech by sice měli být chráněni prostřednictvím mezinárodního humanitárního práva, konkrétně Ženevskými úmluvami z roku 1949 a dvěma dodatkovými protokoly k těmto úmluvám z roku 1977,²⁴ dodržování těchto konvencí je ovšem často velice diskutabilní, neboť místní bojující frakce zpravidla žádné mezinárodní dohody nepodepsaly, a proto se jimi mnohdy necítí být vázány (Marek, 1999: 17).

Finanční rámec

Po rozpadu Československa se na půdě OSN vedl spor o tom, zda pro potřeby určení výše našich příspěvků na operace na udržení míru zařadit ČR do skupiny rozvinutých zemí (tzv. skupina B), nebo do skupiny rozvíjejících se ekonomik (tzv. skupina C).²⁵ Podle konečného rozhodnutí Valného shromáždění OSN v prosinci 1996 zaplatil náš stát za roky 1993–1996 nižší poplatky skupiny C, kdežto od roku 1997 je náš příspěvek vyměřován stejně jako ostatním rozvinutým zemím ve skupině B. Je zajímavé podotknout, že ze sousedních zemí ČR bylo v roce 1997 do skupiny B zařazeno pouze Rakousko a Německo (Němeček, 1997: 1).

Česká republika je jednou z mála zemí s dobrou platební morálkou. Mezi největší dlužníky naopak patří v současné době USA, Japonsko, Německo, Francie a Velká Británie (Global Policy Forum, 2007). Například v roce

2001 příspěvek ČR představoval pouhých devět tisíců celkového rozpočtu OUM OSN za tento rok (Člověk v tísni, 2005a). Je však třeba zdůraznit, že vzhledem ke svým omezeným zdrojům může ČR mnohem více a efektivněji přispět svými odborníky než finančními zdroji či vysíláním početných vojenských jednotek.

Příprava a výcvik

Plnění náročných úkolů kladených na jednotky OSN vyžaduje speciální vojenský výcvik, který v ČR od druhé poloviny roku 1990 do roku 2003 zabezpečovalo výcvikové středisko AČR v Českém Krumlově. Od roku 1991 jsou také ve výcvikovém a školicím středisku AČR v Komorním Hrádku několikrát ročně organizovány třítydenní speciální kurzy pro důstojníky, předurčené pro funkci vojenských pozorovatelů OSN. Od stejného roku rovněž správa zahraničních vztahů MO vysílá české důstojníky na obdobné kurzy do zahraničí.

V roce 2003 bylo speciální výcvikové středisko pro přípravu na mise OSN v Českém Krumlově zrušeno. Od té doby se pro výcvik využívá kteréhokoli vojenského výcvikového prostoru v ČR (Boletice, Libavá atd.), a to s přihlédnutím ke specifickým plánované operace, terénu a dalším požadavkům, spojeným s konkrétní misí či možností a komparativním výhodám daného vojenského prostoru.²⁶ Výcvik a příprava velitelů a vojáků se speciálními funkcemi však zpravidla probíhá v Centru přípravy mírových sil při Vojenské akademii ve Vyškově. Toto Centrum úzce spolupracuje s Informačním centrem OSN v Praze a dalšími vládními a nevládními organizacemi (Ministerstvo obrany České republiky, 2007c; 2007d).

Výcvik vojáků a důstojníků, kteří mají působit v zahraničních OUM, se obecně řídí standardními řády a předpisy AČR, existují ale určité odlišnosti.²⁷ Výcvik je přizpůsoben především odlišnému zaměření a specifickým úkolům misí na udržení míru OSN. Z vojenského hlediska poněkud neobvyklý způsob nasazení a fungování misí OSN vyžaduje, aby všichni jejich účastníci měli vysokou fyzickou a psychickou připravenost. Pozemní a výsadková příprava včetně nácviku boje zblízka, sebeobrany a přežití však není prováděna ani tak pro osvojení způsobu spolehlivého a rychlého zničení protivníka jako pro získání většího sebevědomí, odolnosti a rychlé orientace v neznámém terénu a v mezích situacích. Konkrétní požadavky jsou vždy stupňovány podle funkce.

Jak již bylo uvedeno výše, na zahraniční OUM OSN se v ČR od roku 1999 mohou hlásit pouze vojáci z povolání (VZP). Všichni ostatní možní zájemci nejprve musí kontaktovat jedno z rekrutačních středisek AČR a vstoupit do zaměstnaneckého poměru na ministerstvu obrany. Kritéria pro přijetí do výcviku jsou podobná jako pro VZP – tedy věk do 45 let, zdravotní klasifikace A (bez zdravotního omezení), úspěšné absolvování psychodiagnostického vyšetření, splnění normy v tělesné přípravě a znalost anglického jazyka (Vlach, 1995: 3). Pokud měl v minulosti některý z VZP zájem o službu v zahraničních misích, platilo, že se nejdříve musel obrátit na personálního náčelníka svého útvaru a vyplnit speciální formulář – *Žádost VZP o odvelení do podřízenosti operační sekce GŠ AČR a vyslání do mírové mise KFOR, SFOR, případně jiné zahraniční mise*. Po absolvování výběrového řízení byli uchazeči o službu v jednotce mírových sil zařazeni do databanky s předpokladem výkonu konkrétní funkce v jednotce (Informační centrum o NATO, 2005). V současné době probíhá výběr uchazečů o post českého pozorovatele v misích OSN konkurzem na základě podané přihlášky, resp. žádosti o zařazení do databáze pozorovatelů. Armádní komise pak po zhodnocení všech předložených materiálů a deklarovaných schopností uchazeče z řad profesionálních vojáků vybere ty relevantní a do databáze je zařadí. Jedním ze základních požadavků na potencionálního pozorovatele v misi OSN je minimálně šestiletá praxe v armádě a dosažená hodnost kapitána. Tu lze však v případě potřeby na dobu působení v misi propůjčit (Souček, 2006: 10).

Každý voják zařazený do databáze pozorovatelů musí absolvovat specializovaný kurz v Centru přípravy mírových misí ve Vyškově, který trvá tři týdny (tamtéž: 10). Po vykonání tohoto kurzu voják vyčkává na zařazení do mise. Vzhledem k tomu, že každá operace je velice specifická, je nutné každého vojáka vycvičit tak, aby byl schopen konkrétního působení. Kromě běžného výcviku se mu tedy dostává dodatečně nadstandardní přípravy. Navíc, zpravidla šest týdnů před termínem vyslání vojáků do zahraničí, může být prováděn tzv. stmelovací výcvik (Kupilík, 1996). Nedílnou součástí stmelovacího výcviku je také výuka historie, kultury, geografie, náboženství a zvyků obyvatel v místě předpokládaného nasazení. Velký důraz je dále kladen na jazykovou přípravu, zejména výuku angličtiny, která probíhá diferencovaně podle odbornosti a zastávané funkce. Po ukončení kurzu by každý voják měl být schopen porozumět mluvenému projevu a plynule interpretovat všeobecný i odborný text (tamtéž: 1996).

Důležitou součástí výcviku vojáků, připravujících se na působení v zahraničních misích, je psychologická příprava. Kurzy na tato témata připravují lidé, kteří mají osobní bohaté zkušenosti z již konaných zahraničních misí. Během praktického cvičení na závěr kurzu je vždy navozena určitá situace, se kterou se mohou účastníci za svého působení v mírové misi s velkou pravděpodobností setkat. Absolventi kurzu také trénují z psychologického hlediska náročnější situace, spojené zejména s bezprostředním ohrožením jejich života, přičemž toto vše probíhá v anglickém jazyce.

Kromě praktického výcviku jsou vojáci před odchodem do zahraničních misí také teoreticky vyškoleni, jak se chovat v různých krajních situacích, např. upadnou-li do zajetí. Díky zkušenostem z již konaných misí se např. v této konkrétní situaci došlo k závěru, že peníze v zajetí mnohdy představují větší ochranu než vlastnictví jakékoli zbraně. Většina českých vojáků je totiž vysílána do funkce vojenských pozorovatelů OSN do zemí třetího světa, kde je velice rozšířena korupce, a peníze zde proto často hrají mnohem důležitější roli než paragrafy mezinárodního práva (Marek, 2002: 2).

Výcvik vojáků pokračuje i v době samého vedení operace, s cílem přizpůsobit se konkrétním podmínkám a sladění osob, které přišly dodatečně. Ale tento výcvik již probíhá zcela podle pokynů velitele konkrétní OUM (Ručka, 2005). OSN rovněž často v místě rozmístění mise organizuje tzv. vstupní kurzy, v nichž se snaží o propojení jednotlivých pozorovatelů z různých zemí a o specifickou instruktáž, vztahující se ke konkrétní misi a reáliím prostředí, kde operace probíhá.

Hodnocení působení českých vojáků v OUM OSN: Přínosy pro Českou republiku

Hodnocení působení českých vojáků v zahraničních OUM lze provést na základě mnoha různých kritérií. Podle našeho názoru by jedním z nejdůležitějších z nich mělo být střízlivé zhodnocení toho, co vlastně účast českých vojáků v misích OSN přináší České republice. Neméně důležitým kritériem hodnocení je však také reputace, kterou AČR a ČR naši vojáci během svého zahraničního působení vybudovali.

Co tedy vlastně ČR přináší účast jejích vojáků v mírových misích OSN? Z ankety nadace Člověk v tísni *Jak politici hodnotí českou účast v zahra-*

ničních misích z roku 2001 vyplývá, že naši politici většinou chápou účast českých vojáků na zahraničních OUM jako jeden ze způsobů prosazování národních zájmů ČR ve válkou destabilizovaných oblastech. Podle tehdejšího předsedy parlamentního výboru pro obranu a bezpečnost Petra Nečase z Občanské demokratické strany (ODS) „*česká účast v zahraničních misích přispěla k prosazení našich zájmů, protože většina konfliktů vedoucích k mezinárodní vojenské operaci ohrožovala stabilitu v regionech pro nás významných*“ (Člověk v tísni, 2005b). Podle někdejšího předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Lubomíra Zaorálka z České strany sociálně demokratické (ČSSD) působení českých vojáků v zahraničních misích dokazuje, „*že jsme byli ochotni a schopni nabídnout rychlou a účinnou pomoc*“, čímž se nám také daří „*měnit obraz českého prostředí jako něčeho švejkovského, provincionálního nebo izolacionistického*“ (tamtéž). Nejobširněji na anketní otázku *Čemu pomohla česká účast v zahraničních misích?* odpověděl člen parlamentního zahraničního výboru Jan Svoboda (ODS): „*Všeobecně je třeba říci, že účast všech vojáků, nejen našich, v mírových kontingentech, přispívá k uklidnění situace, což následně vyústí v nějaké politické řešení. Jakákoliv naše účast v podobné akci bezpochyby přispěla k posílení dobrého jména České republiky a připravila půdu pro ekonomickou spolupráci s tou danou zemí, což není vždy efektivně využíváno. Pak je důležitý aspekt vnímání armády, na které dlouhou dobu ležel stín její předchůdkyně. Nakonec bych vyzdvihl takové to know-how moderních západních armád, s kterým se čeští účastníci misí dostávají do styku*“ (tamtéž).

Podobné názory zazněly z úst různých českých politiků na různých debatách a seminářích i po roce 2001. Účastníci jednodenní konference o působení české armády v zahraničních misích, kterou na jaře roku 2005 uspořádalo Informační centrum o NATO spolu s Liberálně-konzervativní akademií CEVRO, se např. shodli na tom, že působení českých vojáků v zahraničních misích zvyšuje prestiž země. Podle člena sněmovního výboru pro obranu a bezpečnost Radima Turka z ČSSD navíc ani „*nelze, abychom v dnešním světě zůstali pasivní*“ (Informační centrum o NATO, 2005). Jedním z hlavních výstupů diskuse s bezpečnostními odborníky, kterou uspořádal bývalý ministr obrany Jiří Šedivý na podzim roku 2006, bylo rovněž zdůraznění významu zahraničních operací Armády ČR. Bývalý československý ministr obrany Luboš Dobrovský zde dokonce prohlásil, že „*zahraniční mise nejsou žádným bonusem. V dnešní době jsou naplněním smyslu armády*“ (Informační centrum o NATO, 2006).

Z výše uvedených citací je patrné, že čeští politici při hodnocení působení českých vojáků v zahraničních misích většinou akcentují specifické národní zájmy ČR spíše než zájmy univerzální, zpředmětněné v Chartě OSN. Z obdobné ankety, provedené v řadách účastníků misí a mezi generalitou AČR, vyplývá, že bývalí účastníci misí a české armádní špičky spíše vyzdvihují schopnost českých vojáků fungovat v mnohonárodnostním prostředí misí na udržení míru a z toho plynoucí cenné zkušenosti, jako např. přímá odpovědnost za své a cizí životy. Zkušenosti získané během misí OSN mohou také podle představitelů AČR být efektivně zužitkovány v akcích NATO, jako tomu bylo např. v případě využití zkušeností z mise UNPROFOR v následné činnosti českých jednotek v rámci operací IFOR a SFOR v bývalé Jugoslávii. Zkušenosti získané během OUM OSN navíc podle představitelů AČR zvyšují schopnost české armády zajišťovat bezpečnost ČR (Marek, 2002: 2).

Hodnocení působení českých vojáků v OUM OSN: Zahraniční ohlasy

Druhým důležitým kritériem hodnocení působení našich vojáků v zahraničních misích je, jakou reputaci AČR a Česká republika jako takové během svého působení ve světě vytvořily. Obecně lze říci, že působení českých vojáků v OUM je ve světě vnímáno pozitivně. Ze zahraničních hodnocení vyplývá, že Češi jsou národem, který hodně pomáhá a je ochoten pomoci komukoli. Pravděpodobně nejvíce ceněnou kvalitou českých vojáků je jejich nestrannost, schopnost navázat kontakt s místní populací a sžít se s ní, a to i ve velice odlišném kulturním prostředí. Tyto schopnosti prokázali např. čeští vojenští pozorovatelé v rámci mise OSN v Sierra Leone (Člověk v tísni, 2005c). Podobně pozitivně je v zahraničí vnímán např. také fakt, že za dva roky (1992–1993) služby vojáků československé armády v rámci mise UNPROFOR v neklidné a nebezpečné oblasti severovýchodního Chorvatska neměl český prapor žádné větší problémy ani konflikty s místním obyvatelstvem (Hanzalová, 1995: 17). České jednotky si během této mise dokázaly získat obrovský respekt nejen od svých britských a kanadských kolegů, ale i od místních aktérů konfliktu (zde konkrétně Srbů a Muslimů) (Kupilík, 1996). Ceněno je v zahraničí i to, že po celou dobu svého působení v rámci mise UNPROFOR čeští vojáci udržovali úzké kontakty s mezinárodními,

nevládními a humanitárními organizacemi a spolupracovali s místními představiteli měst v prostoru své odpovědnosti (Marek, 2002: 2).

Českým vojákům, sloužícím v OUM OSN, se ze zahraničí rovněž dostalo mnohých významných poct a ocenění. V srpnu roku 1993 např. vyznamenal francouzský ministr obrany Francois Léotard čtyři české důstojníky, kteří v lednu téhož roku osvobodili francouzskou jednotku UNPROFOR z obklíčení při bojích v Krajíně. Začátkem prosince 1994 velitel UNPROFOR generál Bertrand de Laprestle zaslal pochvalný list za příkladné chování jednomu z našich vojáků za pomoc, kterou poskytl chorvatskému vojákovu zraněnému při likvidaci min (Hanzalová, 1995: 17). Za zmínku v této souvislosti stojí také v zahraničí vysoce ceněná odmítavá reakce tehdejší české vlády ohledně možnosti stáhnout naši jednotku z mírových sil OSN, působících v Chorvatsku po ostřelování českého praporu v Titově Korenici. Ve svém prohlášení tehdejší vláda ČR zdůraznila, že stažení českých vojáků z mise by považovala za nespolehlivost nejen vůči mezinárodnímu společenství, ale i vůči místnímu obyvatelstvu (Sklenář, 1995: 8).

Z vojenského hlediska čeští vojáci světa obecně imponují zejména perfektní připraveností pro riskantní akce a vysokou úroveň zdravotních a chemických jednotek. Čeští vojáci si totiž výborně počínají zejména při vytváření malých, avšak dobře připravených speciálních oddílů. Další výhodou českých jednotek je téměř bezprecedentní neutralita (resp. nezájatost a nestrannost), která je dána zejména tím, že ČR je sama o sobě nekonfliktní zemí, která dlouhodobě neprojevuje agresivní zahraniční politiku. V mnoha misích na udržení míru je také často velkou předností fakt, že většina českých vojáků *a priori* neinklinuje k žádnému náboženskému vyznání. Oceňován je také všestranný výcvik českých vojáků a pověstná česká „šikovnost“, díky které čeští příslušníci jednotek OSN nemusejí být nutně doprovázeni početným nevojenským personálem, což je naopak typické pro vojáky některých západních států.

Největší slabiny působení českých jednotek v zahraničních misích na udržení míru

Působení českých vojáků v zahraničních OUM není samozřejmě zcela bezproblémové. Představitelé AČR přiznávají, že ani při působení českých jed-

notek v zahraničí se „*nevyhneme případům černého obchodu s pohonnými hmotami, které jsou pro válčící strany nedostatkovým zbožím*“, a dále že „*alkohol je určitým problémem v mírových misích všech praporů*“, poněvadž je „*běžně dostupný a není drahý*“ (Vlach, 1995: 3). Pokud jde o užívání drog, vyskytl se údajně doposud „*pouze jeden případ a ten nebyl dokázán*“ (tamtéž). Čas od času se také objevují drobné krádeže proviantu, porušování strážní služby či různá neuposlechnutí rozkazu (Hanzalová, 1995: 17).

Mnohem závažnější slabinu působení českých jednotek v zahraničí než výše uvedené, mediálně vděčně prohršky českých vojáků představuje zastaralá, popř. nefunkční technika. Nedostatečnou úroveň technické vybavenosti českých jednotek vnímá jako zásadní problém i většina českých politiků, kteří ve výše citované anketě nadace Člověk v tísni odpovídali i na otázku, týkající se největších slabin působení českých jednotek v zahraničních misích. Jan Svoboda např. konstatoval, že „*vysoké profesionalitě našich vojáků neodpovídá jejich technické zabezpečení. Vybavení pro specialisty je dobré, ale obecně je to hrůza*“ (Člověk v tísni, 2005b). Miloš Titz (ČSSD), někdejší místopředseda parlamentního výboru pro obranu a bezpečnost, rovněž jako „zásadní problém“ vnímá především technické vybavení jednotek AČR: „*Ačkoli je stávající technika jistě účinná, její fyzické opotřebení je značné. Zkušenost našich jednotek, kupříkladu na Balkáně, ukázala nezbytnost postupného cíleného přezbrojení*“ (tamtéž). Lubomír Zaorálek jako jediný z dotazovaných politiků považoval za velký problém nejen nedostatečnou technickou vybavenost, nýbrž také „*nedostatky v personální práci – zejména výběr lidí do misí, jejich jazyková vybavenost a psychická odolnost*“ (tamtéž). Vyčerpávající odpověď na otázku týkající se největších slabin působení českých jednotek v zahraničí, včetně návrhů na jejich odstranění, poskytl také Petr Nečas: „*Největší slabinou naší účasti v zahraničních misích je nutnost vytvářet vždy novou, pro tento účel zřizovanou vojenskou jednotku. Cílem musí být nasazování profesionálních jednotek, které jsou standardní součástí naší armády. Účast v misi pak musí být součástí operačního a výcvikového cyklu běžných jednotek Armády ČR. Nedostatečné je logistické zabezpečení našich jednotek. Nutností je vybudování mobilní, modulární a flexibilní logistiky pro naše expediční jednotky. Slabinou je i schopnost rychlé dopravy na místo nasazení. Jsme odkázáni na železnici, tedy jako za války Severu proti Jihu*“ (tamtéž).

Je zajímavé, že na rozdíl od názorů na největší přínosy působení českých vojáků v zahraničních OUM se v otázce identifikace největších slabin české

politické elity víceméně shodnou s názory armádních představitelů, přesto však i v této otázce lze v několika případech vysledovat jisté odlišnosti, zejména pak v oblasti komplexního posuzování celé problematiky fungování OUM. Bývalý náčelník Generálního štábu AČR Jiří Šedivý např. na otázku *Co bylo podle vás největší slabinou působení českých zahraničních vojenských misí?* v rozhovoru pro nadaci Člověk v tísni v roce 2001 odpověděl následovně: „Myslím, že průvodním jevem především misí skutečných pod řízením Organizace spojených národů, misí UNPROFOR a UNCRO, bylo nejasné politické zadání mandátu jednotek. To bohužel vedlo i k obětem na životech. Co se týká mise IFOR a SFOR a KFOR, větší problémy přinesl fakt, že jsme měli málo zkušeností, a i to, že ještě pořád jsme od prvo počátku neměli podmínky, zejména finanční prostředky, na vybudování logistického zázemí“ (Člověk v tísni, 2001).

Velký a dlouhou dobu neřešený problém představuje nedostatečná sociální a zdravotní péče o vojáky navrátilé se ze zahraničních misí (tzv. veterány), která byla v českých médiích kritizována zejména v souvislosti s veterány z Perského zálivu a s tzv. „zálivovým syndromem“. Zákon o válečných veteránech byl totiž přijat až v roce 2002²⁸ a dle mnohých navíc nevhodně vymezuje okruh osob, které lze pod termín válečný veterán zahrnout. Podle kritiků zákon také nevytváří dostatečný prostor pro činnost válečných veteránů ve prospěch AČR a společenských organizací, a neumožňuje proto efektivnější využití zkušeností veteránů nabytých za výkonu jejich služby v zahraniční misi.²⁹ Péče resortu Ministerstva obrany ČR sice podle zmiňovaného zákona zahrnuje i tzv. „novodobé“ veterány,³⁰ ale v praktické rovině se zaměřuje zejména na veterány z druhé světové války, a to jak v médiích, tak i při projednávání vlastních opatření, směřujících k jejich zabezpečení. Pozornost je proto nejčastěji věnována zřizování domovů s péčí o válečné veterány a dalším zdravotnickým a sociálním zařízením, jako návaznost na péči o starší občany. Na novodobé veterány je navíc často jejich staršími „kolegy“, účastníky druhé světové války, pohlíženo s despektem, jako na jakési „žoldáky“, a „otázka peněz [tak často] zastíňuje všechny ostatní aspekty včetně vysoké profesionality vojáků v misích, jejich odhodlání a odvahu“ (Jiskra, 2001). Co však nelze novelizovanému zákonu o veteránech upřít, je zákonné rozšíření dosavadních úkolů Ministerstva obrany ČR v této oblasti. Na rozdíl od období před schválením zákona, kdy váleční veteráni, včetně těch novodobých, neměli nárok ani na zvláštní lékařskou péči či podobné výhody,

požívají dnes všichni váleční veteráni nároky na nadstandardní zdravotní a psychologické vyšetření, ozdravný pobyt, rehabilitaci či služební volno po návratu z mise.

Stále ne zcela dořešenou otázkou zůstává, jak postupovat v případech, kdy se český voják během zahraniční mise na udržení míru zraní, upadne do zajetí, nebo pokud je dlouhodobě nezvěstný. Současná právní úprava již však alespoň umožňuje vyplacení náhrad při služebním úrazu či při úmrtí válečného veterána. Jednorázové vyplacení odškodného několikanásobně převyšuje částky běžné u osob, kterým nebyl přiznán status veterána (Ministerstvo obrany České republiky, 2007b).

Uspokojivě dodnes není rovněž vyřešena otázka, kdo se má postarat o rodiny vojáků, kteří zahynou při plnění úkolů v mezinárodních misích na udržení míru. Tato krajní eventualita sice není v OUM OSN příliš častou skutečností (dle údajů OSN doposud při plnění úkolů v misích OSN zahynulo šest českých vojáků),³¹ nicméně pouze lehce ozbrojení vojáci OSN se stále častěji stávají snadnými terči zneprátených stran.³² Neblahým příkladem v tomto směru je i působení české výsadkové jednotky v Kuvajtu v roce 1991, které její velitel Vlastislav Růžička v rozhovoru pro deník *Právo* popsal následujícím způsobem: „Pro civilní obyvatelstvo v tehdejší ČSFR jsme byli kvůli uklidnění součástí humanitární pomoci. Ve skutečnosti jsme prošli válečnými operacemi. Zajišťovali jsme totiž bojující jednotky, a tedy jsme za nimi museli jít do pole a stát se součástí bojových operací“ (Knoetig, 2003: 3).

Výzva k dalšímu výzkumu působení českých vojáků v operacích na udržení míru OSN

Obecně lze konstatovat, že si české Modré prilby za dobu svého krátkého působení na mezinárodním poli získaly poměrně vysoký kredit, o čemž svědčí zejména velké množství poct a vyznamenání, kterých se českým vojákům působícím v OUM OSN dostalo ze zahraničí. O poznání méně pozitivně v této souvislosti působí přístup českých politiků k našim veteránům, navrátilým se z mezinárodních misí na udržení míru. Ačkoli se velká většina českých politiků shodne na pozitivním hodnocení působení českých vojáků v zahraničních OUM a z něho vyplývajících přínosů pro AČR a ČR jako takovou, nebyli čeští zákonodárci dlouhou dobu schopni pro naše vojáky působící

v zahraničí zajistit odpovídající právní, zdravotní a sociální zabezpečení. Díky nedávným legislativním opatřením však již dnes nehrozí opakování nedůstojné situace z dob mise UNPROFOR, kdy Ministerstvo obrany ČR českým vojákům, působícím v této misi, pouze radilo, aby se před cestou na tuto misi raději osobně připojistili (Sklenář, 1995: 5).

Jak jsme již naznačili v úvodu, naše hodnocení působení českých vojáků v zahraničních misích je třeba vnímat a interpretovat s opatrností, neboť vychází ze série útržkovitých, veřejně dostupných informací z denního tisku, z různých internetových zdrojů a z několika rozhovorů s představiteli MO ČR. Pro komplexní hodnocení působení českých jednotek v OUM OSN by bylo třeba zpracovat původní záznamy a zprávy z jednotlivých operací. Přístup k těmto informacím se nám však během našeho výzkumu nepodařilo získat. Tento článek předkládáme tedy spíše jako podnět k dalšímu bádání a k diskusi, neboť se domníváme, že tak závažné problematice, jakou fungování českých jednotek v zahraničních operacích na udržení míru bezesporu je, by do budoucna mělo být věnováno více pozornosti, a to nejen z řad akademické vědecké komunity.

Tento text byl původně uveřejněn v časopisu Obrana a Strategie, 2007/2, s. 53–72. Autoři tímto děkují za souhlas k přetištění článku v této knize.

Poznámky

- ¹ Místo pojmu *klasický peacekeeping* někteří autoři používají termíny *first-generation*, *traditional* nebo *Cold War era peacekeeping*.
- ² Též v některé literatuře nazývány *multifunctional* nebo *post-Cold War era peacekeepingové* operace.
- ³ Modré přilby (*Blue helmets*) je oficiální přezdívka pro vojáky působící v OUM OSN.
- ⁴ V průměru rozmístění mise OSN trvá 4–5 měsíců (Langille, 2002: 63).
- ⁵ Československá republika (ČSR), Československá socialistická republika (ČSSR) a následně Česká a Slovenská Federativní Republika (ČSFR).
- ⁶ Země s dlouhodobou tradicí vysílání příslušníků národních armád do OUM OSN jsou např. skandinávské země, Kanada, Indie, Rakousko a Polsko.
- ⁷ Podle OSN však v tomto případě nešlo o klasickou operaci na udržení míru, a není proto uvedena ani na oficiálním seznamu OUM OSN.

- ⁸ Československo bylo zapojeno do této mise od jejího počátku v roce 1953 až do roku 1993, kdy po rozdělení federace severokorejská strana odmítla mandát prodloužit (Satrapa, 1995: 30–31).
- ⁹ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007a.
- ¹⁰ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007b.
- ¹¹ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007c.
- ¹² Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007d.
- ¹³ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007e.
- ¹⁴ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007f.
- ¹⁵ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007g.
- ¹⁶ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007h.
- ¹⁷ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007ch.
- ¹⁸ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007i.
- ¹⁹ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007j.
- ²⁰ Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations, 2007k.
- ²¹ 14. 12. 2005 byl ve Sbírce zákonů vyhlášen zákon č. 546/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 219/1992 Sb., o ozbrojených silách České republiky ve znění pozdějších předpisů a další související zákony. Cílem této novely bylo reagovat na řadu institucionálních a právních změn, které nastaly v uplynulém období. Součástí novely zákona je i změna zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání.
- ²² Od roku 1999 totiž vojáci v základní nebo náhradní službě nemohli být vysláni k výkonu vojenské služby do zahraniční mise na území jiného státu. Vyplývalo to z ustanovení §4 odst. 2 zákona č. 220/1999Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, podle kterého bylo možné vojáka základní služby vyslat do zahraničí pouze k účasti na vojenských cvičeních a na vojenském výcviku.
- ²³ Podle zákona č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a některých dalších organizacích a orgánech, ve znění pozdějších předpisů.
- ²⁴ Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných, nemocných a trusečníků ozbrojených sil na moři, Ženevská konvence o zacházení s válečnými zajatci a Ženevská konvence o ochraně civilních osob za války. 1. i 2. dodatkový protokol byly přijaty 8. 6. 1977 na Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts a vstoupily v platnost v roce 1979.
- ²⁵ Členské země OSN jsou podle výkonnosti jejich ekonomik rozděleny do 4 skupin – A až D, s tím, že země skupiny A (členové Rady bezpečnosti) platí do rozpočtu misí na udržení nejvíce.
- ²⁶ Informace získány na základě telefonického rozhovoru s majorem PhDr. Petrem Sýkorou z oddělení tiskové a informační služby MO ČR (17. 7. 2007).
- ²⁷ Národní kontingent plně odpovídá za výcvik vlastních jednotek. Postupně se však, na základě dosavadních zkušeností, prosazuje zavádění určitých prvků mezinárodního standardu pro minimální výcvik potencionálních účastníků misí OSN. Existují materiály a řídicí dokumenty, které jsou vypracovány na úrovni OSN a slouží k přípravě společných výcvikových modulů (Kandráč, 1999).

²⁸ Konkrétně zákon č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech, který byl novelizován v roce 2005.

²⁹ Zákon definuje válečného veterána jako občana České republiky, který nepřetržitě alespoň po dobu 30 kalendářních dnů jako příslušník armády konal službu v místě ozbrojeného konfliktu nebo službu v mírových operacích podle rozhodnutí mezinárodní organizace, již je Česká republika členem.

³⁰ To znamená vojáky, kteří sloužili v zahraničních misích po roce 1990.

³¹ Konkrétně šlo o misi UNPROFOR (4 mrtví) a misi UNCRO (2 mrtví) (United Nations, 2007m).

³² Celkem za více než padesát let fungování OUM OSN zahynulo 2379 příslušníků Modrých přileb (United Nations, 2007m).

Energetická bezpečnost České republiky a (energetické) vztahy s Ruskou federací

Lukáš Tichý

Rusko-ukrajinský spor o ceny plynu na začátku roku 2009 opět rozvířil v Evropské unii včetně České republiky debatu stran důvěryhodnosti Ruska a Ukrajiny jako spolehlivých obchodních partnerů a znovu nekompromisně odhalil evropskou slabinu v podobě závislosti na dovozu energetických surovin z Ruska, pokrývající pětinu, resp. čtvrtinu spotřeby ropy, resp. zemního plynu EU.

Jak vyplývá z českých odborných studií, např. *Zajištění energetické bezpečnosti ČR* nebo Zprávy Pačesovy komise, je závislost České republiky na ruských dodávkách ropy a plynu poměrně vysoká (více než tři čtvrtiny) a postupy energetické politiky Ruské federace, mající za následek omezení nebo zastavení exportu energetických medií, negativně působí na energetickou bezpečnost¹ (Pačesova Zpráva, 2008: 192; *Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 2).

Cílem příspěvku je vysvětlit, proč jsou některé kroky energetické politiky Ruské federace, oscilující mezi představou dosažení maximálního zisku a užívání energie k získání dominantního ekonomického a politického postavení ve světě, schopny ovlivňovat energetickou bezpečnost ČR? Druhým cílem textu je analyzovat, jakými rozhodnutími může Rusko při využívání energie jako politického nástroje negativně působit a ohrožovat energetickou bezpečnost České republiky² a co za potenciální implikace to může způsobit?

Vycházím z hypotézy, že je to asymetrická vzájemná závislost mezi Českou republikou a Ruskou federací, způsobená jednostrannou odkázaností

na dovoz ruských nerostných surovin (zejm. ropy a plynu), která je zdrojem moci (*power*) a vlivu (*influence*) Ruska, prosazovaných prostřednictvím zahraniční energetické politiky, a má za následek vyšší citlivost (*sensitivity*) a zranitelnost (*vulnerability*) energetické bezpečnosti České republiky.

Pro potvrzení nebo vyvrácení dané hypotézy a zároveň nalezení odpovědi na první otázku jsou v textu využity základní myšlenky teorie vzájemné závislosti (*interdependence*) k pokusu analyzovat vzájemnost spolupráce a konfliktní otázky v mezistátní interakci (Keohane–Nye, 2001: 8).

K zajištění odpovědi na druhou zkoumanou otázku jsou analyzovány konkrétní projevy energetické politiky Ruské federace,³ např. monopolizace ruského energetického sektoru, využívání energie jako politické zbraně, snaha Ruska o diverzifikaci odběratelů energie a vstup na nové energetické trhy druhých zemí, které mohou nepříznivě ohrozit zajištění stabilních a plynulých dodávek energie do České republiky.

V textu se snažím navázat a následně prohloubit příspěvek Tomáše Mála, který se zabývá současným stavem nerovnosti v energetické spolupráci mezi Českou republikou a Ruskou federací a některými spornými otázkami ve vzájemných vztazích (Málek, 2008: 232–238).

V české i evropské odborné literatuře není problematice energetických vztahů mezi Českou republikou a Ruskou federací věnována prozatím taková pozornost jako např. otázce energetické spolupráce mezi EU a Ruskem (Waisová a kol., 2008; Aalto, 2008). Na téma energetická (ne)bezpečnost České republiky, závislost a vztahy k Ruské federaci zatím vyšlo pouze několik příspěvků ve sbornících (Litera a kol., 2006; Dančák–Závěšický, 2007), nové poznatky jsou rovněž prezentovány prostřednictvím článků v odborných časopisech (Schneider, 2006: 19–20; Zaplatílek, 2007: 68–71; Macháček, 2009: 25–27).

Teoretický přístup k energetickým vztahům mezi Českou republikou a Ruskou federací

K definování současného stavu energetických vztahů mezi ČR a Ruskem a zjištění míry asymetričnosti či rovnosti ve vzájemných vztazích je třeba nejprve analyzovat některé teoretické modely a přístupy, zabývající se otázkou spolupráce, a následně je aplikovat na stávající formu spolupráce.⁴

Podle neorealistické teorie je řídicí princip mezinárodního systému decentralizovaný, anarchický, státy jsou odkázány pouze samy na sebe, a proto posilují svoje vlastní zájmy, hlavně bezpečnost. „*Anarchie vytváří nejistotu a státy si nemohou navzájem důvěřovat, čímž je spolupráce nemožná. Státy také nejsou ochotny se zapojit do spolupráce, ze které budou jiné státy získávat více, neboť tato rozdílnost by mohla být později použita k útoku na druhou stranu*“ (Powell, 1994: 313).

Neoliberálové na jedné straně předpokládají, že mezinárodní systém je anarchický, ale na straně druhé podle nich absence *world government* nemusí automaticky znamenat vznik války. Je pouze možným výsledkem (Keohane, 1993: 85; Keohane–Nye, 2001: 10). Neoliberálové se zároveň snaží ukázat, že i za podmínek, které předpokládají realisté, tj. anarchické uspořádání mezinárodního systému, stát jako nejvýznamnější aktér, jehož jednání je vedeno individualistickým zájmem, může docházet ke spolupráci⁵ (Kratochvíl–Druhlák, 2009: 263; Keohane, 1993: 87; Keohane, 1986: 158).

Podobně defenzivní realisté a postklasičtí realisté nevylučují možnost spolupráce. Následně argumentují, že technologické, geografické a ekonomické reality jedná jako faktory, které zakazují užívání síly a zabraňují vzniku konfliktu. Jejich hlavní tvrzení je, že státy musí sledovat svoje cíle a sloužit jejich zájmům v mezinárodní aréně, a toho může být dosaženo nejen prostřednictvím konfliktu, ale také spoluprací (Proedrou, 2007: 335; Brooks, 1997).

Ačkoli se vztahem mezi spoluprací a konfliktem zabývalo mnoho odborníků, v příspěvku je použit teoretický model, resp. přístup Josepha Nyea a Roberta Keohana, kteří odmítají převahu anarchie jako zásadního principu mezinárodních vztahů a nahrazují ji pojmem vzájemná závislost neboli *interdependence*⁶ (Keohane–Nye, 2001: 8).

Termín vzájemná závislost může být jednoduše chápán jako oboustranná závislost, v níž odkázanost znamená stav být určován nebo výrazně ovlivňován vnější silou/mocí (tamtéž). *Interdependence* je vztahována k situaci, která je charakterizována vzájemnou závislostí mezi státy nebo mezi aktéry v různých státech (Burchill–Linklater, 2001: 64).

Vzájemnou závislost jako základní koncept a analytický nástroj definují Nye a Keohan jako situaci, v níž napříč hranicemi států probíhají transakce (toky peněz, zboží, osob a informací), které s sebou přinášejí určité náklady (Keohane–Nye, 2001: 9). Interakce aktérů tedy musí zahrnovat výnosy nebo

ztráty, které by bez jejich existence nevznikaly.⁷ „*Vztahy vzájemné závislosti tak budou vždy zahrnovat náklady, protože vzájemná závislost omezuje samostatnost; ale je důležité specifikovat a priori, zdali zisky poměru budou převyšovat náklady*“ (tamtéž).

Analýza nákladů a zisků ve vztazích vzájemné závislosti následně přináší závěry, že interdependence nemůže být omezována pouze na situaci rovnoměrné vzájemné závislosti (Stubbs–Underhill, 2006: 7).

Keohane a Nye zdůrazňují, že „*nerovnoměrná distribuce zisků a nákladů leží v srdci asymetrické vzájemné závislosti, která zajišťuje zdroj moci v procesu vyjednávání jednoho činitele s jinými jednatelem*“ (Keohane–Nye, 2001: 9). To znamená, že asymetrická vzájemná závislost může jednoduše sloužit jako zdroj vlivu při vyjednávání o určitých otázkách, kdy silnější využívá závislosti slabšího, aby si zajistil výhody a zisky a ovlivnil další otázky.⁸

K pochopení povahy asymetrické vzájemné závislosti jako zdroji moci je důležité vidět bližší charakteristické znaky její dimenze a cesty, jak může být zpracovávána. Těmito znaky jsou *citlivost* (*sensitivity*) a *zranitelnost* (*vulnerability*), které nám dávají jasný obraz účinků vzájemné závislosti (tamtéž: 10; Wendt, 1999: 345).

Citlivost referuje k nákladům, které každá strana snáší, když jiná strana jí nenabízí výnosy, které by měla získat z jejich spolupráce, např. zmenšením energetických dodávek nebo zdržováním placení za objednané dodávky nerostných surovin (Keohane–Nye, 2001: 9). Na druhou stranu zranitelnost je stupeň slabosti vzájemně závislého státu, pokud se jiný stát pokouší ukončit jejich vztah vzájemné závislosti (tamtéž: 10; Wendt, 1999: 343).

Vyšší citlivost pak způsobuje, že si státy uvědomují možnosti následků jejich přílišné závislosti na třetí straně, a tím vede státy ke změnám a krokům ke zmenšení jejich závislosti hledáním alternativních schémat spolupráce, která může zmenšit intenzitu jejich závislosti na třetích stranách (Prozorov, 2006: 95; Keohane–Nye, 2001: 10; Wendt, 1999: 343).

Jinou příčinou konfliktu je fakt, že silnější strana se obvykle snaží využít vyšší zranitelnosti slabší strany, aby dosáhla obrácené platby druhé strany. V tomto případě je jeden stát na druhém tak závislý, že opuštění stavu vzájemné závislosti může přinést těžké následky a důsledky. Mocnější stát pak požaduje od zranitelnějšího státu ústupky v jiných oblastech rozvoje jejich vzájemných vztahů (Keohane–Nye, 2001: 11; Prozorov, 2006: 96).

Energetická (ne)bezpečnost České republiky a vztahy s Ruskou federací

Kromě základních znaků teorie vzájemné závislosti je nutné pro pochopení energetických vztahů mezi Českou republikou a Ruskem⁹ vymezit stav závislosti ČR na dovozu ropy a zemního plynu z Ruska. Zároveň je také třeba analyzovat pojem bilateralismus jako právní nástroj a základní koncept prosazovaný ruskou stranou ve svých vztazích vůči zemím EU, včetně ČR.

Podstatu bilateralismu, podporovanou stanovisky mezinárodního práva, vyložil koncem 18. století Emer de Vattel ve svém díle *Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle* tak, že „*státy, jako suverénní aktéři MV, jsou svázány a limitovány ve svých jednáních pouze těmi pravidly, na kterých se shodly, že jimi budou svázány a limitovány*“ (Leal-Arcas, 2009: 339). Základní předpoklad bilateralismu pak byl postupně založen na konceptu právní rovnosti států – ačkoli faktická nerovnost nehraje podstatnou roli. I když bilateralismus klade důraz na teorii právní rovnosti států, Bruno Simma poukazuje na skutečnost, že „*bilateralismus odhaluje, a dokonce podporuje, klíčovou závislost vynutitelnosti státního mezinárodního zákonného práva na vhodné distribuci faktické moci*“ (tamtéž). Kvůli přirozeně nerovné povaze bilateralismu vynutitelnost „slabších“ státních zákonných práv nemůže být promyšleně zajištěna.¹⁰

Závislost České republiky na dovozu nerostných surovin z Ruska

V případě bilaterálních energetických vztahů mezi ČR a Ruskem se nerovnost projevuje zejména v odkázanosti ČR na dovoz nerostných surovin (zejm. ropy a plynu) z Ruska, které zajišťují více než tři čtvrtiny veškeré spotřeby (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 5).

Česká republika¹¹ exportuje¹² z Ruska celkem 71 % své spotřeby¹³ ropy,¹⁴ která je přepravována jižní větví ropovodu Družba.^{15, 16} „*O distribuci ropy z Ruské federace je vyjednáváno se státní společností Transněft a ropa jako taková se nakupuje přímo u těžebních společností*“¹⁷ (Litera a kol., 2006: 114).^{18, 19}

Na exportu ruského plynu, který je od ložisek u ruského města Orenburg exportován prostřednictvím plynovodu Sojuz a poté plynovodem Bratrství,²⁰ je Česká republika²¹ závislá ze 75 %. „*Plynovod Bratrství se v České repub-*

lice napojuje jižně od Brna (Lanžhot) na tranzitní plynovod, který zajišťuje zejména přepravu zemního plynu ve směru východ – západ do zemí EU“ (Zaplatílek, 2007: 70).

Současná provozní konfigurace tranzitního plynovodu České republiky²² umožňuje i paralelní přepravu plynu ve směru západ–východ.²³ „Poprvé byla tato možnost využita během letošní plynové krize,²⁴ kdy tímto způsobem RWE přepravil tranzitní dodávky zemního plynu z plynovodu Jamal na česko-německou hranici. Odtud plyn poputoval přes území České republiky²⁵ na hraniční předávací stanici v Lanžhotě²⁶ a dál na Slovensko“²⁷ (tamtéž: 71; Tichý, 2009a).

Na základě smlouvy mezi zástupci společnosti ČEZ, a. s., a ruské korporace TVEL se od roku 2010 novým dodavatelem jaderného paliva²⁸ pro jadernou elektrárnu Temelín stane ruská společnost TVEL.²⁹ Podepsaná smlouva zajišťuje dodávky jaderného paliva pro dva bloky JE Temelín na dalších 10 let až do roku 2020. Po dobu platnosti smlouvy by měl TVEL dodat přibližně 400 tun paliva (Hodač–Strejček, 2008: 267; *Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 18).

Tímto krokem se ovšem Česká republika stane 100% závislá na dovozu jaderného paliva z Ruské federace, což bude mít do budoucna vliv na výrobu a cenu elektrické energie, ale také na celkovou závislost České republiky na Rusku³⁰ (Hodač–Strejček, 2008: 268).

Asymetrická interdependence jako zdroj moci Ruska vůči České republice
Pokud vezmeme v úvahu takto danou jednostrannou odkázanost na export ruských nerostných surovin (zejm. ropy a plynu) a následně výše uvedené znaky konceptu vzájemné závislosti aplikujeme na současný rámec vztahů mezi Českou republikou a Ruskem, zjistíme, že jsou oba aktéři z hlediska působení a vlivu energetické politiky v postavení zcela nesrovnatelném. To znamená, že konkrétní kroky ruské energetické politiky teoreticky mohou Českou republiku přímo ohrozit, kdežto pokud by se o něco podobného snažila osamocená ČR, neuspěla by – tyto kroky by měly na Rusko velmi malý nebo prakticky žádný vliv (Málek, 2008: 238).

V praxi jde zejména o to, že Česká republika nemůže doplnit výpadek v dodávkách zemního plynu v případě jeho přerušení, a český trh je natolik malý, že by jeho ztráta byla pro Ruskou federaci zanedbatelná. Nejdůležitější je však fakt, že ČR jednoduše nemá možnost jakýmkoli způsobem zastavit

dodávky energií pro ruskou ekonomiku a obyvatelstvo, což je hlavní postulát energetické bezpečnosti.

V případě České republiky tak lze hovořit o asymetrické vzájemné energetické závislosti na rozdíl od konceptu symetrické vzájemné závislosti mezi EU a Ruskem, který spočívá na předpokladu, že EU potřebuje ruské dodávky energie a naopak Rusko potřebuje evropské trhy. Rusko se ve vztahu k ČR téměř sto procentně obejde bez „českých peněz“, ale ČR bez ruských nerostných surovin nikoli.³¹

Například, pokud se Ruská federace rozhodne omezit dojednané dodávky ropy do České republiky, jako tomu bylo např. začátkem července 2008, citlivost se projeví ve vynaložení vyšších nákladů na odběr dražší a nákladnější ropy z alternativního ropovodu Ingolstadt–Kralupy–Litvínov (IKL). Citlivost České republiky se však neprojevuje pouze v důsledku přerušení nebo omezení dodávek ropy či zemního plynu Ruskou federací, ale také v případech prudkého zvýšení cen nerostných surovin, které by se následně negativně projevilo ve všech oblastech.

Stejně tak snahy Moskvy o diverzifikaci odběratelů energie a realizaci nových přepravních tras pro export zemního plynu, např. pro východoasijský trh, směřují ke zranitelnosti ČR, neboť v případě odklonu dodávek plynu ze strany Ruska by Česká republika nebyla schopna tento výpadek v časovém horizontu, přesahujícím 90 dnů,³² pokrýt.

V neposlední řadě asymetrická interdependencí jako zdroj moci přináší pro silnější Rusko možnost požadovat od zranitelnější České republiky ústupky v jiných oblastech rozvoje jejich vzájemných vztahů, např. ruská firma Lukoil se v současné době snaží získat podíl ve státní společnosti Mero, která je výhradním správcem obou ropovodů v České republice.

Využívání ruské energetické politiky a důsledky pro energetickou bezpečnost České republiky

Jak z předchozích informací vyplývá, energetická situace ČR není a nebude rozhodně jednoduchá. Asymetrické postavení ČR, způsobené výraznou závislostí na dovozu ruských nerostných surovin, je pak zdrojem moci a vlivu Ruska a má za následek vyšší citlivost a zranitelnost energetické bezpečnosti ČR vůči některým krokům energetické politiky Ruské federace, která se

v souvislosti s proměnou energetické koncepce od roku 2000 stala agresivnější při bránění a prosazování svých zájmů.

Ruská energetická politika, úzce spojená s diplomacií a zahraniční politikou, je zcela otevřeně vnímána jako nástroj obnovy moci v mezinárodním prostředí a prostředek obrany suverenity státu proti vnějším vlivům. Nicméně zahraniční energetická politika Ruska není v současné době ovládána ideologií, ale spíše reálnou distribucí moci ve světě.³³ Význam a důležitost energie pro Rusko asi nejlépe vyjádřil jeden ruský manažer TNK-BP, když prohlásil, že „ropa a plyn jsou pro současné Rusko tím samým, co nukleární zbraň pro bývalý Sovětský svaz v dobách minulých“ (Legvold, 2008: 14).

Podle Christophera Browninga je možné v současné energetické politice Ruska identifikovat několik teoretických přístupů MV, zejména realismu a geopolitiky (Browning, 2008: 5).

Realistická teorie³⁴ se v energetické politice Ruska projevuje mj. v přístupu spolupráce, která je chápána čistě instrumentálně, tzn. jen pokud je to pro Rusko výhodné (např. v současnosti Moskva otevřeně nabízí Bělorusku nižší ceny za odběr plynu, pokud Minsk uzná nezávislost gruzinských autonomních oblastí Jižní Osetie a Abcházie).

Zároveň je energetická politika Ruska determinována pojetím *geopolitiky*, zkoumající souvislost mezi politikou a prostorem, a *geoekonomiky*, projevující se mj. ve snaze upevnit přítomnost na vnitřních energetických trzích a ovládnout distribuční infrastrukturu produktovodů druhých zemí, aby zabránila diverzifikaci a snížení jejich závislosti. Geopolitika je pak hlavním vektorem ruské energetické politiky, a to zejména ve vztahu k zemím bývalého Sovětského svazu, které Moskva považuje za sféru svého strategického vlivu, a státům střední a východní Evropy.

Strategie rozvoje energetické politiky Ruské federace do roku 2020

Všechny zásadní priority a hlavní úkoly ruské energetické politiky byly stanoveny v srpnu 2003 ve Strategii rozvoje energetické politiky Ruské federace do roku 2020 (dále jen Strategie).³⁵ Tento dokument formuluje nejen hlavní úkoly energetické politiky Ruské federace, ale také předpovídá další rozvoj palivoenergetického komplexu.

Strategie určuje jako hlavní úkol dlouhodobé energetické politiky státu jeho povinnost ochraňovat zákonné zájmy občanů a hospodářských subjektů,

zabezpečit obranu státu, efektivně řídit státní majetek a dosáhnout kvalitativně nového stavu celého energetického stavu (*Энергетическая стратегия России на период до 2020 года*, 2003).

Z analýzy Strategie lze následně identifikovat několik základních pilířů, na kterých koncepce ruské energetické politiky v současnosti spočívá³⁶:

- 1) monopolizace ruského energetického sektoru a omezení vstupu cizích investorů do strategických odvětví;
- 2) zcela otevřeně chápání energetiky jako klíčového nástroje zahraniční politiky k návratu Ruska mezi velmoci;
- 3) přednostní zájmy v otázce přepravy ropy a plynu ze států Střední Asie;
- 4) odstranění závislosti na tranzitních zemích (především Ukrajiny a Běloruska) přímým vývozem ropy přes nové přístavy (Primorsk, Novorossijsk) a plynu přes podmořské plynovody North Stream, South Stream;
- 5) vstup na nové trhy v klíčových státech světa (USA, Čína, Japonsko, Indie), spojený s tím, že tradiční zdroje ropy postupně nahradí nová naleziště na východě Sibíře a Dálném východě. Obdobně ve střednědobém horizontu klesne význam tradičních nalezišť zemního plynu a hlavní část produkce pravděpodobně pokryjí nová naleziště – Štokman a Sachalin;
- 6) upevnění přítomnosti na vnitřních energetických trzích druhých států.³⁷

Právě na těchto základních bodech je možné dokázat rizika současného přístupu Ruska k energetické politice. Následným výčtem sporných otázek, existujících v energetických vztazích mezi EU a Ruskem a jejich analýzou, se snažím odpovědět na druhou položenou otázku, a to, jakými projevy a rozhodnutími může ruská energetická politika ohrozit energetikou bezpečnost ČR. Mezi ně patří zejména:

- 1) monopolizace ruského energetického sektoru;
- 2) ruské využívání energetických zdrojů jako nástroje zahraniční politiky;
- 3) snaha Ruska o diverzifikaci odběratelů energie;
- 4) vstup na nové energetické trhy druhých států.

Monopolizace ruského energetického sektoru

Jedno z velkých rizik pro energetickou bezpečnost České republiky, ale i pro celou EU, závislou na dovozu ruských nerostných surovin, je nejistota ohledně budoucích politických a ekonomických reforem v Rusku. Podle Strategie jsou těžba a vývoz nerostných surovin, zejm. ropy a plynu, označeny za strategická odvětví, kdy Rusko dlouhodobě sleduje politiku, aby se veškerý energetický sektor dostal pod kontrolu státu, který má rovněž monopolní přístup k produktovodům vedoucím přes ruské území.

Kromě toho došlo ke zpřísnění podmínek a pravidel, za kterých se mohou cizí firmy např. podílet na těžbě ropných polí nebo správě nalezišť zemního plynu na území Ruska. Tato opatření pak mohou mít za následek snížení zahraničních investic do přepravní infrastruktury a rozvoje těžby nových nalezišť.

Přitom Rusko se již delší dobu potýká s vyčerpaností nalezišť, stará ložiska ropy a plynu pomalu končí a nová jsou příliš vzdálena od produktovodů, navíc leží v těžce přístupných oblastech a jejich těžba je technologicky náročnější. Mnozí experti upozorňují na to, že vrchol ruské produkce ropy a plynu může nastat již záhy po roce 2010, pokud nebudou objevena a uvedena do provozu nová naleziště a postaveny nové ropovody a plynovody.

Hrozí nebezpečí, že Rusko tak nebude po konci desetiletí schopno pokrýt potřebu ropy a zemního plynu západních klientů. Problémem je rovněž zastaralá ruská ropná a plynová infrastruktura, kde jsou nezbytné investice odhadovány přibližně mezi 65 až 70 mld. USD do roku 2020. Existuje také reálné riziko, že pokud stávající pokles cen ropy a zemního plynu bude dále pokračovat, přestane se Rusku vývoz těchto energetických surovin vyplácet a Moskva export fosilních paliv do západních zemí sníží a použije ropy a plyn pro vlastní potřebu. Snížení exportu by samozřejmě mělo velmi negativní důsledky pro energetickou bezpečnost Evropské unie, včetně České republiky, která dováží z Ruska celkem 71 % svých dovozů ropy a 75 % své spotřeby zemního plynu.

Energetika jako zbraň ruské zahraniční politiky

Další hrozbou pro energetickou bezpečnost České republiky, vyplývající ze státní kontroly systému produktovodů, je reálné riziko zastavení dodávek ruské ropy nebo plynu. Poté, co se Kremlu podařilo akumulovat téměř veškerou kontrolu v energetickém sektoru, začal demonstrovat svoji vůli a sílu

užíváním nerostného bohatství jako nástroje pro své politické cíle, a to jak doma, tak v mezinárodní politice.³⁸ Současně při tom používá svého faktického monopolu na přepravu energetických surovin a závislosti jednotlivých států. Používání energetické karty však nelze vidět ideologicky, Rusko pouze pragmaticky využívá svých silných stránek.

Vladimír Milov identifikoval čtyři základní scénáře pro možné využívání „ruské energetické diplomacie“ v různých případech (Milov, 2008: 14):

- využívání skutečnosti energetické závislosti/dodávek energie z Ruska k dosažení jistých politických cílů ve vztazích se státy, které nakupují ruskou ropy a zemní plyn;
- užití potenciální příležitosti budoucí expanze dodávek energie primárně prostřednictvím nových ropovodů a plynovodů k podpoře jistých zájmů Ruské federace v různých státech;
- zapojení investorů a energetických firem ze států závislých na dovozu energie k účasti na správě projektů těžby ropy a zemního plynu nebo rozvoji ruských energetických rezerv pro podporu bilaterálních vztahů s těmito státy;
- získání kontroly nad klíčovými energetickými společnostmi, spravujícími sítě produktovodů na svém území, ve státech importujících energii ke sledování ekonomických a zejména politických cílů (tamtéž: 14–15).

Následně lze identifikovat několik motivů/cílů, které vedou Moskvu k využití svých nerostných rezerv, zejména zemního plynu, jako nástroje energetické diplomacie vůči zemím bývalého Sovětského svazu a státům střední a východní Evropy, včetně České republiky:

- a) získání lepší ceny za dodávky ropy a zemního plynu od druhé strany;
- b) ovládnutí distribuční infrastruktury produktovodů druhých států;
- c) omezení limitu autonomie a sféry zahraniční politiky sousedních států;
- d) potrestání za prozápadní orientaci a neloajálnost sousedních států vůči Rusku;
- e) vynucení zejm. ekonomických ústupků (např. prodej podílu ve strategických energetických společnostech druhých států).³⁹

Důkazem ruského využívání nerostného bohatství jako nástroje zahraniční politiky jsou např. téměř každý rok se opakující rusko-ukrajinské spory

o ceny plynu, které se bezprostředně dotýkají také energetické bezpečnosti České republiky.⁴⁰

Stejně tak Ruská federace využila nerostného bohatství v posledních několika letech vůči Lotyšsku, Gruzii, Bělorusku, Moldavsku a dalším zemím bývalého Sovětského svazu. Ve většině případů byla záminkou pro uzavření kohoutků odmítnutí těchto států zaplatit náraz několikanásobně vyšší cenu za ruské dodávky zemního plynu nebo ropy.⁴¹

Snaha Ruska o diverzifikaci odběratelů energie

Zranitelnost energetické bezpečnosti ČR, způsobené asymetrickou závislostí, se může projevit také v případě realizace snah Ruska o diverzifikaci odběratelů a výstavby nových tras pro přepravu ropy, které představují konkurenci pro ropovod Družba. První trasou je Baltský systém II s kapacitou 40 až 45 mil. tun ročně, který končí u nově budovaného terminálu Primorsk, jenž má pro Rusko dvě výhody: a) umožňuje realizovat dodávky ropy do celého světa, b) umožní vyhnout se riziku dopravy ropy přes Ukrajinu a Pobaltí. Druhým projektem je východosibiřský ESPO s kapacitou 30 mil. tun ročně, který by měl z terminálu Novorossijsk zabezpečovat dodávky ropy do Číny (Pačesova Zpráva, 2008: 89).

Ropu určenou pro střední Evropu, včetně České republiky, bude po zprovoznění nových ropovodů možno dopravovat do Asie a z nového přímořského terminálu do celého světa. Existuje zde tedy reálné nebezpečí, že pro Českou republiku nemusí být k dispozici plná kapacita, resp. může být za vysoké ceny, a střední Evropa bude závislejší na Ruské federaci, protože ze západního směru chybí kapacita pro zvýšení dodávek.

Upevnění přítomnosti na vnitřních energetických trzích druhých států

V neposlední řadě je cílem a snahou ruských subjektů, resp. energetických společností, např. Gazpromu a Lukoilu, pomocí investic a kapitálu spoluovládat energetické firmy a distribuční infrastrukturu (konkrétně jde o ruskou společnost Gazprom, která může získat podíl v německé RWE Transgas a tím i částečně ovládnout zdejší distribuční síť) druhých států (Málek, 2008: 238).

Pokud by se Moskvě podařilo získat kontrolu nebo většinový podíl v klíčových společnostech zajišťujících dovoz energetických surovin, byla by možnost na snížení závislosti výrazně omezena.

V České republice se Gazprom snaží získat dominantní postavení převzetím pozice výhradního distributora, kterou je RWE Transgas, ovládající z 80 % český trh s plynem. Podobně usiluje Lukoil o podíl v České rafinérské, a.s., která je největším zpracovatelem ropy a výrobcem ropných produktů v České republice, čímž by získal přístup na český trh.

Zároveň existuje možný scénář, podle kterého by se možný nový vlastník mohl rozhodnout rafinerii v Kralupech zavřít, a tím by připravil Českou republiku o možnost zpracovávat tzv. ingolstadtskou, tedy neruskou ropu. Přitom jedině ropovod Ingolstadt představuje alternativu proti závislosti na ruské ropě (Macháček, 2009: 26).

Úsilí Ruské federace se zaměřuje také na vstup na trh se zkapalněným plynem a rozvoj nových směrů exportu energetických surovin. Tímto způsobem Rusko, podle mnohých expertů, naruší rovnováhu vzájemné závislosti, čímž se nejen ČR, ale i celá EU dostane vůči Ruské federaci do ještě nevýhodnějšího postavení. V neposlední řadě může tento krok také výrazně zvýšit ceny energetických surovin.

Závěr: Výzvy energetické bezpečnosti České republiky

Je zcela evidentní, že česká zahraniční politika v současné době nemá prakticky žádné diplomatické možnosti či prostředky, jak krokům ruské energetické diplomacie, které ohrožují energetickou bezpečnost ČR, zabránit. Rusko vystupuje ve zcela výrazné pozici vůči ČR, jež kromě ropy a zemního plynu bude od roku 2010 závislá také na jaderném palivu. Proto by měla ČR usilovat zejména o:

1) Zlepšení a prohloubení energetických vztahů s Ruskem

Česká republika musí přehodnotit svoji energetickou politiku vůči Ruské federaci a přistupovat k Moskvě zcela realisticky a pragmaticky. Prioritním cílem zahraničí (energetické) politiky České republiky by pak ve vztazích vůči Ruské federaci mělo být zajištění stabilních a dostatečných dodávek strategických energetických surovin. K uskutečnění toho záměru a alespoň částečnému zmírnění rizik, spojených s energetickou politikou Ruské federace a jejími důsledky pro energetickou bezpečnost, bude ve krátkodobé a střednědobé perspektivě nutné splnit několik úkolů:

Za prvé snažit se o zlepšení a posílení stávajících vztahů mezi Českou republikou a Ruskou federací prostřednictvím realizace reálné koncepce zahraniční politiky vůči Ruské federaci, v jejímž rámci by byla detailně rozpracována středně i dlouhodobá strategie zahraniční energetické politiky včetně hlavních cílů, východisek a praktických opatření k jejich naplnění.

Na základě této koncepce by měla česká diplomacie usilovat o vybudování dlouhodobého a stabilního energetického partnerství s Ruskou federací, založeného na vzájemné výhodnosti. Partnerství by mělo poskytnout oběma stranám předvídatelnost a bezpečnost v dlouhodobé perspektivě a žádoucí stupeň otevřenosti tržního prostředí.

K tomu má za třetí přispět intenzivnější a systematictější snaha o proniknutí českých firem a podniků na ruské energetické trhy a v rámci možností získat přístup k některým projektům těžby ropy nebo zemního plynu. Tím by došlo u ČR k částečnému posílení podílu vlivu energetické politiky ve vzájemných vztazích.

2) Větší angažovanost České republiky v rámci Evropské unie

Zlepšení česko-ruských energetických vztahů a zmírnění asymetrické interdependence dosažením těchto úkolů bude velmi obtížné a bezesporu překračuje i schopnosti a možnosti české diplomacie.

Česká republika vzhledem ke své velikosti není významným partnerem pro producentské země, a proto je i její vyjednávací pozice horší než u velkých členských států Evropské unie. Patrně z tohoto důvodu je schůdnější dosáhnout rovnoprávnějšího postavení vůči exportujícím zemím a větší energetické bezpečnosti importu v rámci EU než individuálně, kdy může být vyjednávání spojeno s určitými politickými požadavky.

Pro energetickou bezpečnost ČR jsou tak velice důležitá jednání Brusele s Moskvou v rámci Energetického dialogu mezi EU a Ruskem a hlavně jednání o nové smlouvě, která by nahradila dosavadní Dohodu o partnerství a spolupráci.⁴² Součástí dohody má být i kapitola k energetice. Předpokládá se, že následně bude dojednána bilaterální dohoda mezi EU a Ruskou federací o energetické spolupráci.⁴³

3) Posílení role energetické politiky při zajišťování energetické bezpečnosti

Kromě toho lze v neposlední řadě v současných klimaticko-zeměpisně-geopolitických podmínkách ČR budovat a posilovat energetickou bezpečnost následujícími způsoby:

Za prvé kvantitativním posílením role jaderné energetiky v českém energetickém mixu – tzn. a) zachování současné úrovně výroby elektřiny z jádra, tedy prodloužení původně projektované životnosti JE Dukovany a JE Temelín, b) vytvářet podmínky pro další kvantitativní a kvalitativní rozvoj jaderné energetiky státem, c) usilovat o zvýšení výroby elektřiny v rámci stávajících lokalit, tedy dostavba JE Temelín a v delší perspektivě i v původně plánovaných lokalitách (*Zajišťování energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 14).

Za druhé přednostním využíváním domácích zdrojů, tzn. usilovat o zachování současné úrovně výroby elektřiny z domácího uhlí, o zvýšení výroby elektřiny v rámci technologie spalování zplynovaného uhlí. Vedle toho je nutné prosazovat podporu energetických úspor (tamtéž: 15).

Za třetí realistickým hodnocením role obnovitelných zdrojů, tj. podporovat jejich rozvoj při vědomí, že jejich role bude v ČR řadu let pouze doplňková. Geografická poloha předurčuje Českou republiku k omezenému využívání OZE k výrobě energie (tamtéž).

Za čtvrté snižováním dodávek ropy a plynu z jednoho zdroje na úroveň max. 65 % z celkové roční spotřeby a v dlouhodobém výhledu snižování spotřeby ropy a plynu. Dále zajistit maximální možnou kapacitu strategických zásob ropy a plynu pro případ energetické krize (tamtéž).

Za páté diverzifikováním producentů ropy a zejména plynu, pro který neexistuje celosvětový trh. Jednou z cest, jak do budoucna snížit podíl Ruska na dodávkách zemního plynu pod 50 %, je dovoz zkapalněného plynu z Alžírsko, Nigérie a dalších teritorií. Ten by se na cisternových lodích dopravoval do přístavů na Baltu a severní části Jaderského moře. Odtud by už šel potrubím (Pačesova Zpráva, 2008: 111). Zejména je důležitý připravovaný terminál LNG Adria na chorvatském ostrově Krk. Zároveň by přícházel v úvahu také budoucí terminál v polském přímořském městečku Svinoústi. Zkapalňování plynu by z této suroviny udělalo skutečně globální zboží, jakým je např. ropa. Zmizela by totiž závislost na plynovodech a surovinu by bylo možné dopravovat speciálními tankery a poté cisternami po železnici (tamtéž).

Za šesté hledáním alternativních transportních cest v návaznosti na diverzifikaci producentů a obecně hledáním alternativních transportních cest pro existující dodávky ropy a zemního plynu. Diverzifikace zdrojů je dlouhodobá záležitost, která je nesnadno proveditelná i technicky (*Zajišťování energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 16)

Pro Českou republiku jsou v tomto smyslu velmi důležité: a) plynovod Nabucco, který by měl vést plyn i do střední Evropy. Na plynovod Nabucco by se měl v rakouské stanici v Baumgartenu přímo napojit chystaný plynovod s názvem LBL, který bude asi 60 kilometrů dlouhý; b) plynovod Nord Stream, který na dně Baltu přímo propojí Rusko s Německem. Na Nord Stream naváže ze severu Německa k našim hranicím plynovod Opal. Na ten z Hory Svaté Kateřiny po Rozvadov český plynovod Gazela, který by měl být hotov do roku 2011, stejně jako Nord Stream (Pačesova Zpráva, 2008: 112).

Poznámky

- ¹ Pojem energetická bezpečnost se rozumí udržitelné zajištění plynulých a stabilních dodávek energie v odpovídajících cenách.
- ² Problematika energetické bezpečnosti je v ČR formálně integrální součástí ekonomické dimenze *Bezpečnostní strategie ČR* z prosince 2003, která definuje, že životním zájmem ČR je mimo jiné zajištění suverenity a politické nezávislosti a mezi strategické zájmy patří zajištění ekonomické bezpečnosti a v jejím rámci též diverzifikace zdrojů strategických surovin. V čl. 81 pak stanovuje mj. následující: „a) zajišťovat diverzifikaci zdrojů a přepravních tras strategických surovin; b) vytvořit podmínky pro snižování energetické a surovinové náročnosti českého hospodářství a zajišťovat účelné a ekonomicky výhodné využívání domácích energetických zdrojů a vhodně koncipovanou průmyslovou a surovinovou politikou státu; c) minimalizovat dopady na ekonomiku při výkyvu dodávek energetických surovin. Při zajišťování energetické bezpečnosti je v obecné rovině nutné v rámci možnosti sledovat základní princip: nebyť závislí ani v jednom segmentu strategických surovin jen na jednom zdroji a odebírat z jednoho zdroje maximálně 30 % z celkového objemu dané suroviny“ (Ministerstvo obrany ČR, 2003a: 15).
- ³ Otázkou energetické bezpečnosti a politiky a využíváním nerostného bohatství jako nástroje zahraniční politiky se také zabývá *Národní bezpečnostní strategie Ruské federace do roku 2020*, zveřejněná v polovině května 2009.
- ⁴ O povaze spolupráce probíhá významná debata mezi neorealisty a neoliberály. Obě školy předpokládají, že se státy nacházejí v anarchickém mezinárodním prostředí a že jako racionální aktéři usilují o co nejčinnější prosazování vlastních zájmů.

- ⁵ Podle Roberta Keohana se spolupráce může uskutečňovat pouze v situaci, která obsahuje mix konfliktních a doplňkových zájmů. V takové situaci spolupráce nastává, když jednatelé upravují a přizpůsobují svoje chování aktuálním nebo předvídatelným možnostem jiných aktérů (Keohane, 1993: 85).
- ⁶ Podle konstruktivistů, a zejména Alexandra Wendta, jsou aktéři vzájemně závislí, jestliže výsledek interakce pro každého závisí na výběru druhého. Ačkoli interdependence je často užívána k vysvětlení spolupráce, není pouze omezena na vztahy spolupráce; nepřátelé mohou být stejně vzájemně závislí jako přátelé. Wendt definuje vzájemnou závislost takto: aby způsobila kolektivní identitu, interdependence musí být spíše objektivní než subjektivní, protože jakmile existuje kolektivní identita, aktéři zakoušejí navzájem zisky a ztráty jako vlastní. Vztah mezi subjektivní interdependencí a kolektivní identitou je spíše konstitutivní než kauzální. Problém je měnit se objektivní interdependence v subjektivní, což Kelley a Thibaut nazývají „dání“ matice hry v „efektivní“ kolektivní identitu, která později bývá „psychologickou transformací“, což reprezentuje objektivní interdependenci jako jeden ze subjektů (Wendt, 1999: 344).
- ⁷ Tím se vzájemná závislost odlišuje od pouhé propojenosti (*interconnectedness*), z níž pro zapojené aktéry náklady nevyplynou (Keohane–Nye, 2001: 10).
- ⁸ Jestliže hovoříme o tom, že asymetrická interdependence může být zdrojem moci, potom je nutné vnímat moc jako kontrolu nad zdroji nebo jako schopnost ovlivnit výsledek. Pro méně závislého aktéra, který má významné politické zdroje, budou změny (které později může vyvolat nebo ohrozit) ve vzájemném poměru méně nákladné než pro jeho partnera. Tato výhoda není garantována, nicméně politické zdroje zajištěné asymetrickou vzájemnou závislostí, povedou k podobnému vzoru kontroly nad výsledky (Keohane–Nye, 2001: 10).
- ⁹ Zaměříme-li se podrobněji na vztahy a zahraniční (energetickou) politiku České republiky vůči Ruské federaci, zjistíme, že vztahy mezi oběma stranami prošly během patnáctiletého období různými etapami a celou řadou proměn. Od vyložení chladných vztahů první poloviny devadesátých let, a to především ze strany České republiky, k naopak velmi chladným postojům nejvyšších představitelů Ruska ve druhé polovině devadesátých let, přes snahu o oteplení v období vlády Miloše Zemana až k pragmatismu současného prezidenta Václava Klause (Hodač–Strejček, 2008: 263).
- ¹⁰ Leal-Arcas, 2009: 340.
- ¹¹ Celková závislost ČR na dovozu energetických surovin, zejména díky značným zásobám uhlí a uranové rudy, je mírně nad 40 % (Evropská unie jako celek má 50 %). *Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 5.
- ¹² V oblasti dodávek ropy je Česká republika v převážné míře (cca z 97–98 %) závislá na dovozu ze zahraničí. V roce 2008 ČR dovezla celkem 8 mil. tun ropy, z toho 71 % z Ruska, 18,7 % z Ázerbájdžánu, 3,4 % z Libye, 3,7 % z Kazachstánu, 1,7 % z Alžírsko, 0,9 % z Turkmenistánu (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 3).
- ¹³ V ČR se nachází přibližně 28 ložisek s bilančními prozkoumanými zásobami 12,5 mil. tun a bilančními vyhledanými zásobami 8,6 mil. tun. V současnosti je těženo pouze 19 ložisek a tuzemským producentem ropy je společnost Moravské naftové doly, a. s., která na území ČR těží cca 3–4 % roční spotřeby ropy (*Ročenka Surovinové zdroje ČR*, 2007).

- ¹⁴ Jde o tzv. středněsirnou ropu typu Ruská exportní směs (REB), zpracovávanou v rafinerii v Litvinově společnosti Česká rafinérská, a.s., a v rafinerii v Pardubicích společnosti Paramo, a.s. (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 9).
- ¹⁵ „Česká část ropovodu Družba je dlouhá 357 km a přepravní kapacita ropovodu na českém území je 9–10 mil. tun ropy ročně. Ropovodem Družba je do České republiky dopravováno cca 67 % ropy z celkového dovozu“ (Litera a kol., 2006: 16).
- ¹⁶ K energetické bezpečnosti České republiky přispívá také Centrální tankoviště ropy, které slouží k přijímání ropy jak z ropovodu Družba, tak z ropovodu Ingolstadt–Kralupy–Litvinov, ke skladování a míchání různých druhů ropy. Celková skladovací kapacita činí v současnosti 1,55 mil. m³ (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 6).
- ¹⁷ Dodávky ropy upravuje Protokol mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o dodávkách ropy z Ruské federace do ČR z 4. 12. 1994. „Tato dohoda předpokládá orientační dodávky ropy v objemu 5–7 mil. tun/rok s tím, že každoročně do 30. září bude objem dodávek na příští rok kompetentním orgánem ČR, jímž je MPO ČR, upřesněn ve členění na jednotlivá čtvrtletí. Z pohledu současných i budoucích potřeb rafinérského a petrochemického průmyslu v ČR splňuje výše zmíněný Protokol požadavky zpracovatelských společností i státu jak v oblasti výše a plynulosti dodávek ruské ropy, tak i z hlediska ropné bezpečnosti našeho státu“ (Zaplatílek, 2007: 70).
- ¹⁸ Alternativu k dodávkám ruské ropy představuje ropovod Ingolstadt–Kralupy–Litvinov (IKL), uvedený do provozu koncem roku 1995 a zajišťující 30 % spotřeby. IKL jsou do ČR přepravovány nízkosírné ropy, tzv. sladké ropy (např. z oblasti Kaspického moře – Ázerbájdžán, Kazachstán), z ropného terminálu v Terstu prostřednictvím ropovodu TAL, současně zásobující i rafinerie ve Schwechatu (Rakousko), Vohburgu či Karlsruhe (SRN). Spuštěním ropovodu IKL přestala být ČR závislá ze 100 % na dodávkách ropy z Ruska (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 5).
- ¹⁹ Celková přepravní kapacita obou tuzemských ropovodů, spravovaných státní společností Mero, je přibližně 19 mil. t/rok, přičemž kapacita českých rafinerií činí cca 8 mil. t/rok. Ropovodem Družba je do České republiky dopravováno cca 67 % ropy z celkového dovozu, zbývající množství cca 30 % ropovodem IKL (Zaplatílek, 2007: 72).
- ²⁰ Otázku přepravy zemního plynu upravuje Protokol mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o otázkách realizace Dohody mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o spolupráci při osvojování Jamburského naleziště plynu, výstavbě dálkového plynovodu Jamburg–západní hranice Svazu sovětských socialistických republik a objektů Uralského plynárenského komplexu a s tím spojených dodávkách zemního plynu ze SSSR do ČSSR z 16. 12. 1985 [účinnost 9. 7. 1996, 7/1997 Sb.] (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 8).
- ²¹ V České republice je evidováno 84 ložisek s bilančními prozkoumanými zásobami 3,9 mld. m³, bilančními vyhledanými zásobami 40,6 mld. m³ a s nebilančními zásobami 2,0 mld. m³. Tuzemské dodávky, zajišťované společností MND, činí ročně přibližně 60 mil. m³, tedy 0,6 % z celkových dodávek. Denně se v ČR vytěží mezi 200 000–300 000 m³ plynu, což při spotřebě kolem 50 mil. m³ plynu za den je zcela nedostačující (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 9).

- ²² Pokud jde o zemní plyn, ČR je v zásadě 100% závislá na dovozu plynu ze zahraničí. V roce 2008 bylo do ČR přivezeno asi 9 mld. m³ zemního plynu, z toho Rusko dodalo 75 % celkového objemu dovozu. Na norském plynu je ČR závislá z 24 %. Z Německa do ČR přichází 0,4 % zemního plynu (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 11).
- ²³ Pokud se podíváme na zajišťování dodávek zemního plynu tak do poloviny roku 1997, byla Česká republika závislá 100% na ruském plynu. To se změnilo, k velké nelibosti Ruska a společnosti Gazprom, 1. 5. 1997, kdy dorazil první norský plyn. Do České republiky norský plyn vstupuje u krušnohorské Hory Svaté Kateřiny a roční objem dodávek z Norska se pohybuje na úrovni 3,0 mld. m³. V budoucnu se předpokládá, že zejména u zemního plynu (kvůli postupnému vyčerpání nalezišť v Severním moři a tím snížení norské alternativy) se tato závislost ještě více prohloubí (Litera a kol., 2006: 18).
- ²⁴ K energetické bezpečnosti ČR kromě diverzifikace dodávek zemního plynu přispívá také 8 podzemních zásobníků plynu s celkovou kapacitou cca 3,1 mld. m³ zemního plynu. I díky těmto opatřením je ČR schopna, při roční spotřebě 9 mld. m³ zemního plynu ročně, vydržet zhruba třetinu roku bez dodávek ruského plynu.
- ²⁵ V České republice je produkce uhlí stále pilířem portfolia energetických surovinových zdrojů. „Podíl uhlí na celkových primárních energetických zdrojích je téměř 50% a podle všeho zůstane i v budoucnu nejvýznamnějším surovinovým zdrojem pro výrobu energií. V současnosti je na aktivních dolech asi 150 mil. tun reálné vytěžitelných zásob černého uhlí, asi 1,2 mld. tun hnědého uhlí a 50 mil. tun lignitu. Dalších přibližně 1,3 mld. tun hnědého uhlí je vázáno na územní limity těžby“ (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 12).
- ²⁶ Česká republika je nejen spotřebitelskou zemí plynu, ale současně pro Rusko představuje důležitou tranzitní zemi. „Tranzit částí plynu přes české území je prováděn na základě smluv se společností Gazprom, respektive jeho dceřinou společností Gazexport. Jedná se o dodávky společností Ruhrgas a Gaz de France a nákupním místem je hranice (Rozvadov–Weidhaus). Gazexport platí za tranzit plynem, dohodnutá finanční částka se přepočítává na plyn, který následně RWE Transgas prodává domácím odběratelům. Pro Rusko je tedy dlouhodobým zájmem zachování spolehlivosti ČR jako tranzitní země při zajišťování dodávek do západní Evropy“ (Hodač–Strejček, 2008: 268).
- ²⁷ V roce 1998 byl uzavřen dodávkový kontrakt mezi akciovými společnostmi Transgas a Gaseexport na dodávku 8 až 9 mld. m³ zemního plynu ročně, a to na období 15 let. Tato smlouva byla prodloužena společností RWE Transgas do roku 2035, což České republice zajišťuje dlouhodobě a stabilní dodávky plynu (Litera a kol., 2006: 23; *Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 12).
- ²⁸ Otázku jaderné energetiky ve vztazích mezi Českou republikou a Ruskou federací pak upravuje Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o spolupráci v oblasti jaderné energetiky z dubna 1995 (Litera a kol., 2006: 115).
- ²⁹ „V ČR jsou dvě jaderné elektrárny, které vlastní společnost ČEZ. Jedná se o JE Dukovany, která má čtyři bloky o výkonu 440 MW, a JE Temelín o dvou blocích a výkonu 1000 MW. Vzhledem k celosvětové renesanci jaderné energetiky velmi pravděpodobně dojde k velkému nárůstu poptávky po jaderném palivu na trhu. ČR je jediným státem EU, kde je v průmyslovém měřítku dobývána uranová ruda. V ČR je evidováno 7 ložisek s bilančními prozkoumanými zásobami 1655 tun, bilančními vyhledanými zásobami 19 411 tun a nebilančními zá-

- sobami 114 924 tun uranové rudy“ (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 4; *Ročenka Surovinové zdroje ČR*, 2007).
- ³⁰ Česká republika exportuje zhruba 25 % vyrobené energie a je dnes po Francii druhým největším exportérem v Evropě. Díky tomu, že elektřina se u nás vyrábí především z domácích zdrojů (uhlí, cca 63 %) a ze zdrojů dosažitelných z více zemí (jádro, cca 30 %), je ČR v oblasti elektrické energie v této chvíli relativně bezpečná. Zcela to přestane platit zhruba v letech 2011–2012, kdy se výroba a spotřeba energie v ČR zhruba vyrovnají (*Zajištění energetické bezpečnosti ČR*, 2006: 7).
- ³¹ Jednou z mála „energetických karet“, kterou ČR má vůči Rusku a která může alespoň trochu zmenšit jednostrannou závislost, je politická podpora alternativních evropských produktů, vedoucích mimo teritorium Ruské federace. V případě, že by skutečně došlo k realizaci, byť jediného z navrhovaných evropských projektů, Rusko by ztratilo nejen část příjmů za tranzit, ale také, což je mnohem vážnější, část svého geostrategického vlivu v oblastech pro něj životně důležitých. Na druhou stranu tato podpora alternativních produktů je však bez zapojení dalších států EU, kterých by se to přímo týkalo, spíše anachronismem (Málek, 2008: 238–239).
- ³² V současné době Evropská unie vyžaduje po svých členských státech, aby pro případ výpadku dodávek zemního plynu měly zásoby zemního plynu nejméně na 90 dnů; viz poznámka č. 24.
- ³³ Podle Christera Pursiainenena začíná realismus v zahraniční politice Ruska renesanci a důvod je jasný. „Jestliže sovětské vedení využívalo k proklamaci, že ideologie marxismu-leninismu funguje jako teoretický základ pro analyzování, hodnocení a předpovídání mezinárodních vztahů a konkrétních zahraničněpolitických situací, stejně tak jako pro rozvoj strategie a taktiky zahraniční politiky, pak v současném slovníku ruského politického vedení je koncept ideologie nahrazen národním zájmem“ (Orban, 2008: 11).
- ³⁴ Podle realistické školy je mezinárodní politika hra s nulovým ziskem, charakterizovaná soustředěním o zájmy a materiální zdroje a bojem o moc a dominantní postavení.
- ³⁵ Koncem srpna 2009 byla schválena Nová energetická strategie do roku 2030.
- ³⁶ Některé cíle, uvedené ve Strategii, vycházejí z Putinovy ekonomické disertační práce s názvem „Strategické plánování reprodukce surovinové základny oblasti v podmínkách vytváření tržních vztahů“, prezentované v roce 1997. Základní myšlenkou této disertační práce je, že cílem odvětví přírodních zdrojů je zvýšit geopolitickou sílu Ruska (Balzer, 2005: 210). To v praxi znamená následující: Kreml chce evropským zemím zabránit, aby diverzifikovaly své zdroje energetických dodávek, zejména plynu. Chce posílit svou kontrolu mezinárodního trhu s plynem. Chce získat „příslušenství“ – distribuční a skladovací kapacity – v západních zemích. A také chce tento majetek využívat k politickému nátlaku (Balzer, 2006: 48–54).
- ³⁷ Jde o rozšířenou verzi výětů příkladů proměny ruské energetické koncepce od roku 2000, zveřejněné ve Zprávě Pačesovy komise (Pačesova Zpráva, 2008: 89).
- ³⁸ Poprvé začala konzervativní ruská akademická komunita uvažovat o využití energie jako klíčového faktoru zahraniční politiky Ruska v letech 2001–2002, kdy se stalo evidentní, že globální ceny ropy a plynu porostou. Diskuse o možnosti masivně využívat energii k prosazení zahraničních cílů se pak objevila v letech 2003–2004.

- ³⁹ Naproti tomu ty státy, které projevují náklonnost, získávají od Ruské federace např. výhodnější ceny za dodávky zemního plynu či ropy.
- ⁴⁰ Česká republika sama pocítila nespolehlivost Ruska na začátku července 2008. V souvislosti s podpisem dohody mezi českou a americkou stranou o rozmístění americké radarové základny na území České republiky došlo k prudkému omezení dodávek ropy z Ruské federace ropovodem Družba. Česká republika byla nucena tento výpadek nahradit dodávkami ropy z ropovodu IKL. Skutečná příčina tohoto přerušení však stále zůstává předmětem diskusí. Na druhou stranu Rusko touto politikou ztrácí důvěru Evropské unie jako spolehlivý dodavatel.
- ⁴¹ Jedna švédská obranná studie, částečně prezentovaná v článku „A Bear at the Threat; European Energy Security“ v časopise *The Economist* (14. 4. 2007), uvádí, že z 55 hrozeb (po roce 1992) ruského přerušení dodávky nebo upravení ceny jen 11 nemělo žádné politické pozadí. Například státem kontrolovaná společnost Transneft, která má monopol na přepravu ropy, v letech 1998–2000 zastavila přepravu ropy do Litvy devětkrát (Larsson, 2006: 191).
- ⁴² Při jednání s Ruskem o nové dohodě by Česká republika měla mít zájem a snažit se prosadit vystupování EU vůči Rusku jednohlasně, neboť jedině tak si může dohodnout výhodné podmínky. EU musí také trvat na principech Energetické charty a přimět Rusko ji ratifikovat. Jistotu a větší efektivitu dodávek si může EU zajistit investicemi do rozvoje ruských nalezišť, modernizací tranzitní a další infrastruktury a především zpřístupněním této infrastruktury pro dodávky plynu ze států Střední Asie.
- ⁴³ Nová dohoda mezi EU a Ruskem by měla obsahovat všechny nezbytné aspekty a pravidla, která by zajistila firmám z Ruska a států EU získat vzájemný a rovný přístup k energetickým zdrojům, energetickým sítím a trhům. Takovýto rámec vzájemné spolupráce by měl přispívat k bezpečným dodávkám energie a zvýšit efektivitu a rozmanitost investic a zmírnit potenciální mezeru v dodávkách ropy a plynu.

ČÁST III

MEDIÁLNÍ OBRAZ ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Mediální obraz zahraničí a zahraniční politiky České republiky

Jan Křeček

Média a zahraničí – dva klíčové koncepty

Uvažování o zobrazování zahraničí v médiích a přeshraničním informačním toku není v našem kulturním okruhu žádnou novinkou a je dohledatelné v odbornější literatuře (viz např. pozornost věnovaná propagandě během světových válek) dávno předtím, než můžeme hovořit o ustavování mediálních a komunikačních studií jako samostatného vědeckého oboru. Je však zajímavé, že dvě studie právě zahraničního zpravodajství ze šedesátých let stály u zrodu dvou základních konceptů mediálních studií, konceptů tak klíčových, že jejich platnost a explanační potenciál už dávno přesáhly původní doménu zpravodajství zahraničního.

První komplexní a metodologicky podložené stanovení principů orientace zahraničního zpravodajství ve světovém informačním toku (resp. ve světovém dění) přinesli v polovině šedesátých let Galtung a Ruge. Jejich dlouhodobý výzkum zahraničního zpravodajství v norských médiích vyústil v první klasifikaci tzv. *zpravodajských hodnot*. Tento koncept má potenciál vysvětlovat, proč se některé země ve zpravodajství objeví a jiné nikoli, resp. šířeji, které faktory rozhodují o tom, že se z určité události stane zpráva. O „zprávo-
votvornosti“ primárně sociální události podle Galtunga a Ruge rozhodují tyto podmínky: frekvence, práh pozornosti, jednoznačnost, význam, souznění, překvapení, kontinuita, variace, vztah k elitním národům, elitním osobám, personalizace a negativita.

Prvních osm faktorů – frekvence až variace – podle autorů nezávisí na kulturním zázemí. Jinými slovy, nebudou se v různých podmínkách lišit a měly by být „*relativně nezávislé na některých dalších důležitých determinantech médií*“. Existují ale i kulturně podmíněné faktory, které jsou podle autorů důležité především v euroatlantickém světovém prostoru. A těmi jsou právě zmíněné vztahy k elitám, personalizace a negativita.

Všech dvanáct jmenovaných faktorů spolu vzájemně souvisí. Aritmetická hypotéza předpokládá, že čím více faktorů se u události sejde, tím větší je pravděpodobnost, že se událost stane zprávou. Komplementární hypotéza říká, že pokud událost některé faktory neobsahuje, musejí být ostatní faktory o to silnější, aby se událost stala zprávou (viz Galtung–Ruge, 1965; Podzimková, 2006).

Druhý klíčový koncept první poloviny šedesátých let je svázán se jménem Bernarda Cohena a jeho prací *The Press and Foreign Policy*, v níž konstatoval, že „*média nemusejí být schopna určovat, co si lidé mají myslet, ale jsou úspěšná v určování, o čem mají přemýšlet*“ (Cohen, 1964). Toto je asi ne stručnější definice konceptu **agenda-settingu**, který stejně jako koncept zpravodajských hodnot vychází z přesvědčení, že „*mediálně konstruovaná skutečnost je v zásadě transformací mimomediální skutečnosti a k této transformaci dochází nezbytnou redukcí událostí na mnohem menší množinu mediálně akceptovatelných událostí (neboli zpráv), avšak nezůstává pouze u převodu událost-zpráva, ale sleduje i jejich účinek na druhém konci komunikačního toku a předpokládá, že v dnešních společnostech těžko najdeme živé veřejné téma, které současně mediálním tématem není (a následně se snaží rozplést, kdo z aktérů má moc témata nastolovat)*.“

Provedeme-li nyní syntézu, pak vstupní hypotetický rámec pro uvažování o datech, která budeme dále prezentovat, lze asi nej stručněji vyjádřit takto: jakkoli čeští občané cestují a o cestách si pak spolu vyprávějí, jakkoliv získávají povědomí o bližších či vzdálených zemích i mimo (masová) média, lze předpokládat, že značnou část vědění o světě získávají právě z médií. Proto je důležité sledovat, které země se v českých médiích objevují a které ne, protože míra jejich výskytu bude mít přímou úměru s důležitostí, přisuzovanou českou veřejností (dění v) dané zemi.

Ptáme-li se na vazbu mezi obrazem zahraničí a obrazem zahraniční politiky, pak společně mají oba fenomény samozřejmě zobrazovatele, tedy média. Média, která mají ve fungování moderních společností klíčovou roli, roli až sociálních institucí, a jako takové jsou objektem uplatnění řady společ-

enských normativních požadavků. V případě obrazu zahraničí, resp. jeho odchýlení od pomyslného ideálu (ideálu zobrazení „pestrého“, „pravdivého“, „zaměřeného na děje relevantní a důležité“ apod.), můžeme z pomyslné odchylky krom médií samých (podléhání mediální logice a mediálním rutinám) vinit hlavně sílu mezinárodních tiskových agentur. Tedy institucí, v důsledku normativních očekávání české veřejnosti do značné míry vyvázaných, na rozdíl od českého ministerstva zahraničních věcí, které naopak v zájmu a jménem lidu České republiky vzniklo a jeho jménem mluví. A jedná – a právě tato role MZV zpětně odliší naše zamyšlení (a jeho důsledky) nad obrazem zahraničí a obrazem zahraniční politiky v českých médiích – viz dále.

Krom tohoto interpretačního rámce by jistě bylo vhodné zmínit se i o zdrojích zjištěných a interpretovaných dat. Z produkce Katedry mediálních studií Fakulty sociálních věd UK v Praze se jako vhodné jeví zejména dvě práce: klasická „berelsonovská“ obsahová analýza zahraničního zpravodajství *MF Dnes* roku 2005, kterou prováděla Gabriela Podzimková půl roku v rámci své diplomové práce (Podzimková, 2006), a navazující komparativní studie Jakuba Končelíka, jenž srovnával zahraniční zpravodajství *Rudého práva* v letech 1965 až 1967 s *MF Dnes* v roce 2005 (Končelík, 2006). Pro potřeby našeho dnešního setkání jsme tyto dvě studie doplnili originálním výzkumem: částečně komputerovaná (fulltextová) obsahová analýza poskytla bázi 1960 článků z *MF Dnes* z let 2004 až 2008, v nichž explicitně figuruje MZV či jeho představitelé (vystupují jako mluvčí, aktér, zdroj, organizátor pseudoudálosti či komunikační události typu tisková konference, prohlášení apod.), je zmiňována česká zahraniční politika, diplomacie atd.

Důležitá poznámka – budeme-li dále uvádět „agendu MZV“, budeme tím mít na mysli těchto 1960 článků, tedy obraz české zahraniční politiky, MZV atd. tak, jak jej mediuje *MF Dnes* (neanalyzovali jsme žádné textové výstupy ministerstva či jeho interní komunikaci). Máme na mysli onen „mediální obraz“, zmíněný v názvu našeho příspěvku.

Druhá poznámka se týká toho, že u dat pro obraz „agendy MZV“ (v *MF Dnes*) je uváděn průměr za posledních pět let, kdežto analýza „zahraniční agendy MF“ (tedy všeho zahraničního zpravodajství, s MZV i bez MZV) se týká roku 2005. I když se v tomto roce objevilo zpravodajství ze 195 zemí, v příspěvku se to projeví zvýšenou viditelností zahraničních (mimodiplomatických) událostí, tedy zejména jednou přírodní katastrofou a jedním útekem stíhaného podnikatele.

Média a zahraničí I – shodné a rozdílné zájmy MFD a MZV

Pro základní hrubou představu – ve sledovaném deníku tvoří zahraniční zpravodajství 9 % obsahu (plochy), zpravodajství z domova dalších 33 %, zbývající více než polovinu plochy (58 %) obsazují jiné, povětšinou zábavní obsahy, inzerce, sport, kultura apod.

Pokusíme-li se zahraniční zpravodajství *MF Dnes* v roce 2005 rozdělit na kontinenty, pak přesně polovina článků zavádí čtenáře do Evropy či některého evropského státu, 24 % zahraničního zpravodajství je věnováno Severní Americe, 21 % Asii, zbývající kontinenty jsou takřka neviditelné – 2 % pro Afriku, po pouhém jednom procentu pozornosti zbývá pro Jižní Ameriku, Střední Ameriku, Austrálii a Oceánii.

První graf zobrazuje zpravodajskou pozornost jednotlivým státům (v *MF Dnes* v roce 2005). Již při prvním pohledu je možno je seskupit do několika skupin – pořadí samozřejmě otevírá skupina „silných hráčů na mezinárodním poli“, tedy Spojené státy americké, Velká Británie, Německo a Rusko, sem si zařazení zaslouží i Francie, Itálie, Čína a Japonsko. Druhá skupina států je definována pozorností, kterou na sebe vážou válečné konflikty či jejich hrozby, tedy Irák, Írán a Izrael. Třetí skupinou jsou státy postižené přírodními katastrofami, tedy Thajsko, Indonésie, Austrálie; zemí, spadající do obou posledně jmenovaných skupin, je pak Pákistán. Poslední skupinou jsou pak státy, k nimž se pozornost českého tisku odvíjí od geografické blízkosti – Polsko, Slovensko a Rakousko. Specifickým případem jsou pak díky pozornosti jednomu uprchlému českému podnikateli Seychely.

Poprvé a nikoli naposledy se nám potvrzuje platnost nesčetněkrát prověřovaných zpravodajských hodnot, naopak nepotvrzeno v české mediální praxi zůstává zjištění analýz amerických médií (viz např. Hester, 1971; Burrowes, 1974), že země s velkou přistěhovaleckou komunitou mají větší šanci na pokrytí. Vztah mezi počtem imigrantů a mediální pozorností jejich mateřské země by snad šlo ještě nalézt v případě Slovenska, byť se ocitlo až v druhé desítky zpravodajsky pokrytých zemí, ale např. Vietnam či ještě více Ukrajina zůstávají na úplném okraji zpravodajství sledovaného deníku.

Druhý graf přináší pořadí pozornosti jednotlivým státům tak, jak často se objevovaly v článcích o české zahraniční politice, je tedy prvním vyjádřením toho, co jsme s jistou mírou zjednodušení nazvali „agendou MZV“ (viz

výše). Při letmém prvním srovnání s předchozím grafem zaujme zřetelný posun Velké Británie (z 2. na 10. místo), jenž je dobrou ilustrací platnosti zpravodajské hodnoty „vztah k elitním osobám“. Právě Velká Británie, pro českou diplomacii nepříliš zajímavá, je velkododavatelem zpráv o „celebritách“, ať už jde o členy královské rodiny, sportovce, popkulturní „umělce“ apod.

Z výsledků, takto sestavených do dvou pořadí, jsme (trošku „bulvárně“, přiznejme, tedy se snahou okamžitě a nekomplikovaně zaujmout pozornost čtenářů) sestavili tři výsledkové listiny.

Pořadí shodného zájmu, tedy první sloupek **tabulky 1**, je seznamem států, které jsou na vrcholu pozornosti jak „nediplomatického“ zpravodajství *MF Dnes*, tak i článků o české zahraniční politice. Lze ji tedy číst jako TOP 10 států jak dle mediální, tak „diplomatické“ logiky, tedy států, jejichž dění je podle souběhu těchto logik předkládáno české veřejnosti (resp. čtenářům sledovaného deníku) jako nejdůležitější, hodné vrcholné pozornosti.

Následující dvě pořadí je třeba číst přesně opačně – seřadily se v nich státy s největším rozdílem „mediální“ a „diplomatické“ pozornosti, tedy v případě první tabulky státy, u nichž je největší nepřímá úměra zájmu MZV o daný stát (o němž referuje *MF Dnes*) a nezájmu *MF Dnes* (pakliže tedy nejde o zprávu, v níž je v souvislosti s danou zemí zmíněna i česká diplomacie). Jinými slovy – druhý sloupek **tabulky 1** je jakousi hitparádou států, které zajímají české diplomaty, ale nikoli české novináře.

O první místo Vietnamu se nezasloužil ani tak fakt, že je jedním z příjemců rozvojové pomoci ČR, ale daleko více problémy s udílením víz na tamní ambasádě. Znalcům a znalkyním „priorit“ české zahraniční politiky asi není třeba příliš osvětlovat pozornost věnovanou Lukašenkově Bělorusku či Kubánské republice, za vysokým umístěním Turecka stojí diskuse o možném budoucím členství v EU, za dánským pak děje následující po uveřejnění karikatur proroka Mohameda v listu *Jyllands-Posten*. Velkou pozornost Řecku je možno vysvětlit jak zahraničněpolitickými otázkami typu Makedonie (FYROM) a Kypru a souvislostmi se vstupem těchto států do EU, tak i stovkami Čechů a Češek, ohrožených tamními požáry.

Pozornost Kanadě byla věnována vlivem debaty o zrušení či naopak zavedení víz, Maďarsku snad jen tím, že jako člen Visegrádu má místo v diplomatické agendě, ale jinak je novináři příliš zajímavým pro české čtenáře neshledávají.

Druhé zobrazení rozdílných zájmů poskytuje třetí sloupek *tabulky 1* v němž je uvedeno pořadí států s největším počtem opačné pozornosti. Jeli-kož se data mediální (nediplomatické) pozornosti vztahují k roku 2005, pak již při vědomí existence zpravodajských hodnot nepřekvapí, že se v přehledu objevují státy, které pustošily tehdejší přírodní katastrofy (Indonésie, Austrálie, Srí Lanka). Jakkoli největší pozornost českých médií ze zemí poničených tehdejší tsunami získalo Thajsko (viz první dva grafy), což krom řady dalších faktorů ovlivnila i česká modelka Petra Němcová, v jejímž příběhu se sešlo hned několik zpravodajských hodnot najednou, v této tabulce se nenachází proto, že tato země (na rozdíl od ostatních) získala i velkou pozornost české diplomacie (řada zraněných českých turistů, evakuace atd.). Důvod zařazení Seychel jsem již uváděl, v případě Finska vysvětluje výskyt v čele tabulky účast českých sportovců na helsinském atletickém mistrovství, několik jejich medailí a dopingová aféra.

Média a zahraničí II – agenda lidských práv

Jak je snad z předchozích údajů zřejmé, nedistribuuji česká média (resp. *MF Dnes*) svou pozornost po zeměkouli rovnoměrně a nabízejí tak obraz světa spíše zkreslený, nepříliš diverzitní a plastický. Vysvětlením může být krom vnitromediální logiky (viz zpravodajské hodnoty) i globalizace toku informací, jeho koncentrace a propojování s finančními sektory, kdy tok informací následuje finanční toky. Mnohé studie upozorňují na hegemonní pozici tří světových zpravodajských agentur, Reuters, AP a AFP, ovlivňujících i chování menších regionálních agentur, které se namísto hledání alternativ stávají podřízenými dodavateli „velké trojky“, hlavních managerů světového informačního toku.

Jedním z řešení této nevyvážené situace může být vytváření paralelních informačních struktur na národní úrovni, z čehož zde můžeme vyvodit možná překvapivě normativní zadání pro MZV jako komunikátora. Jako každá instituce má i toto ministerstvo svou „komunikační politiku“ – teď mám na mysli zejména politiku komunikace vertikální, „shora dolů“, od vlády k občanstvu, jejímž jménem koneckonců existuje a funguje.

A jestliže má tato instituce (z obdobně založených a placených institucí) nejvíce chapadel a tykadel po světě, jestliže obhospodařuje nejglobálnější

a nejintenzivnější vnitroinstitucionální komunikační/informační tok (viz úřadovny a mise ve 199 státech), pak by jako taková mohla a měla být i nejkomplexnějším poskytovatelem informačních služeb „dovnitř ČR“. Tedy stát se aktivním přispěvatelem k mediální diverzitě, ať už vlastní komunikací (informační služba, web), nebo – a to hlavně – zapojením do komunikace mediované a mediální (PR, servis pro novináře...).

Z hlediska veřejného zájmu lze naopak za špatnou komunikační politiku označit takovou, která využívá širokého arzenálu public relations a politického marketingu k pouhé legitimizaci svých vlastních kroků, učí média vidět svět tak selektivně, jak se to hodí aktuálním politickým zájmům – a vytváří tak z „nezávislých“ médií nástroj vlastní propagace/propagandy. Tím se dostáváme k třetí a poslední klasické práci mediálních studií, která zde bude zmíněna, k *Manufacturing Consent* od Hermana a Chomského, v níž představili svůj „model propagandy“, týkající se pohříchu médií, jež se samozřejmostí chápeme jako svobodná. Oprávněnost modelu o pěti filtrech a jednom kontrolním mechanismu, které ústí v politickou selektivitu a zne-svobodňují (nejen mezinárodní) komunikaci, autoři obhajovali na několika zahraničněpolitických epizodách a jejich mediální prezentaci. Hned první z nich – „Cenné a bezcenné oběti“ – se týká (politicky) účelové selektivity, kdy autoři srovnávali masivní pozornost amerických médií vraždě polského kněze Jerzyho Popieluszka s nezájmem o sto církevních obětí, zaviněných protikomunistickými organizacemi v zemích Latinské Ameriky (Herman–Chomsky, 1988).

Pro prověření této politické selektivity, a to jak českými médii, tak i MZV, jsme vybrali téma lidských práv. Z několika důvodů – málokterý princip je dnes více proklamován jako univerzální, a tedy s latentní samozřejmostí chápáný jako nesubjektivní. V souvislosti s českou zahraniční politikou se tento princip objevuje velmi často (v základním souboru nejčastější významová, legitimační, hodnotová souvislost/princip), je prezentován jako univerzální, a právě proto se jeví jako ideální ke zkoumání možné předpojatosti či účelového nakládání s ním (tedy zda i česká média – a my s nimi – pro pozornost např. jednomu zavražděnému albánskému imámovi nezavíráme oči před zabíjením srbských popů).

Dalším praktickým důvodem pak bylo to, že se s vyhledávacím řetězcem „poruš* lidsk* prá*” dobře pracuje. Umožňuje to analyzovat celou (nejen spojenou s MZV) produkci zpravodajství *MF Dnes* za posledních pět let. Po-

sledním z důvodů byl fakt, že tematické lidských práv jsou v knize věnovány samostatné sekce, a naše zjištění by je snad mohla doplnit.

Human Rights Watch vypočítává ve svém loňském reportu o stavu lidských práv ve světě 99 států s registrovaným porušováním (EU jako jeden stát), seznam Amnesty International čítá států dokonce 150. Naproti tomu *MF Dnes* si za posledních pět let všimla porušování lidských práv jen ve 44 státech. Pohlédneme-li na **graf 3** mírou této pozornosti, pak je dominance jasná. I kdybychom odfiltrovali olympijský rok 2008 (světlá část sloupce), stejně pozornost *MF Dnes* porušování lidských práv v Číně výrazně – takřka o řád – překračuje pozornost, věnovanou porušování lidských práv v jiných zemích světa. Více než 20 článků se týkalo Kuby na druhém místě, následované Ruskem, Běloruskem a USA. Další země si za 5 let vysloužily méně než deset článků.

Ještě větší selektivitu zaznamenáme při pohledu na **seznam států**, u kterých se zmínka o porušování lidských práv v článku snoubí se zmínkou o české diplomacii. Lidskoprávní agenda MZV (ve výše zmíněných intencích) se týká pouhých 20 států. Provedeme-li opět srovnání pořadí *MF Dnes* a MZV, pak z posledního **grafu 4** vyplývá, že „diplomaticky“ je věnována malá pozornost porušování lidských práv v USA, Izraeli, Rusku a především v Číně. Naopak větší pozornost MZV (než *MF Dnes*) věnuje porušování lidských práv v Turecku, Barmě, Bělorusku a hlavně na Kubě: z těch 150 států (dle AI), 99 států (dle HRW) a 44 států (dle *MF Dnes*) poutá třetinovou pozornost MZV jedna jediná země – Kuba.

Závěrem

„...Došlo k přepólování pozornosti a orientace českého zahraničního zpravodajství ze zemí bývalého východního bloku na země západního světa... České deníky tehdy (1965–1967) i dnes (2005) v podstatě ignorovaly a ignorují veškerý zbytek světa: Latinská Amerika byla pro sledované deníky naprosto nezajímavá, pozornost věnovaná Africe i zobrazování Asie jsou vázány na válečné konflikty (resp. přírodní katastrofy)... Zprávy o zahraničí bývají nejčastěji vyprávěny jako příběh o Souboji, měření sil či jako příběh o Utrpení... Obraz vnějšího světa jako světa válek, chaosu a boje...“ shrnuje Jakub Končelík dříve citovanou studii a dospívá k této hodnotící interpreta-

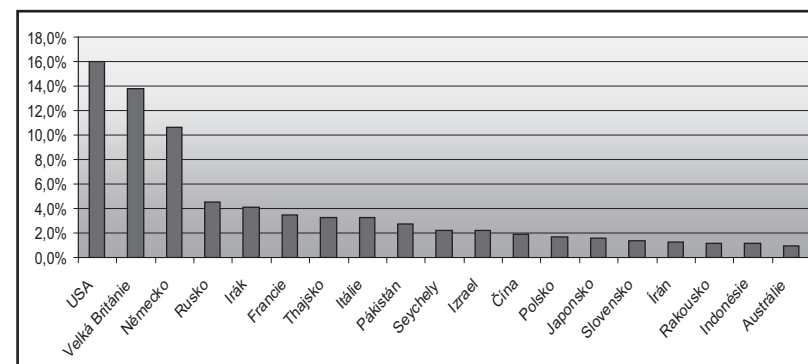
ci: „*Jakkoliv není smyslem mediálních studií zasahovat do mediální agendy a pokoušet se ji orientovat, odpusťte mi na samý závěr přesah mimo rámec prezentovaných zjištění: Není sebeizolace cestou k dalšímu prohlubování odcizení a neporozumění mezi civilizačními okruhy? A tedy i cestou k prohlubování konfliktů a cestou sebezáhubnou?*“ (Končelík, 2006).

I my zde sdílíme přesvědčení, že jestliže se zahraniční zpravodajství českých médií vyznačuje etnocentrismem, opomíjí celé kontinenty a naopak se zaměřuje na celebrity a spektakulární katastrofy, není to ideální stav. Jako možný korektiv zde nabízíme k úvaze za prvé možnost tlaku na mediální sektor a jeho regulaci. Za druhé pak již výše zmíněnou aktivní komunikační politiku MZV.

I když otázka po vzájemném vztahu mediálního obrazu zahraničí a zahraniční politiky České republiky a tvorby české zahraniční politiky svou komplexností přesahuje záběr tohoto příspěvku, alespoň ještě jedno propojení světa médií a světa politiky námi prezentovaná data nabízejí. Jestliže platí premisa, že jsou lidská práva skutečně univerzální, pak tak selektivní mediální pozornost, jakou jsme na zjištěných datech demonstrovali, lze s vědomím o společenské odpovědnosti médií přijmout jen s těžší.

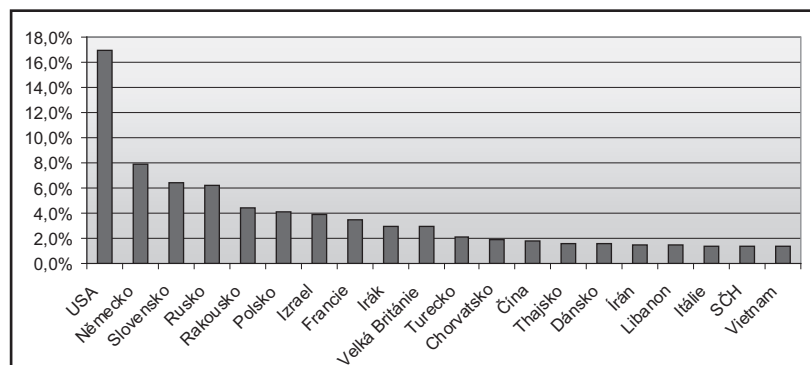
A nejen jako politologický problém pak působí fakt, že ještě více než česká média je v otázce lidských práv selektivní česká zahraniční politika.

Graf č. 1:
Státy v zahraničním zpravodajství MF Dnes (2005)

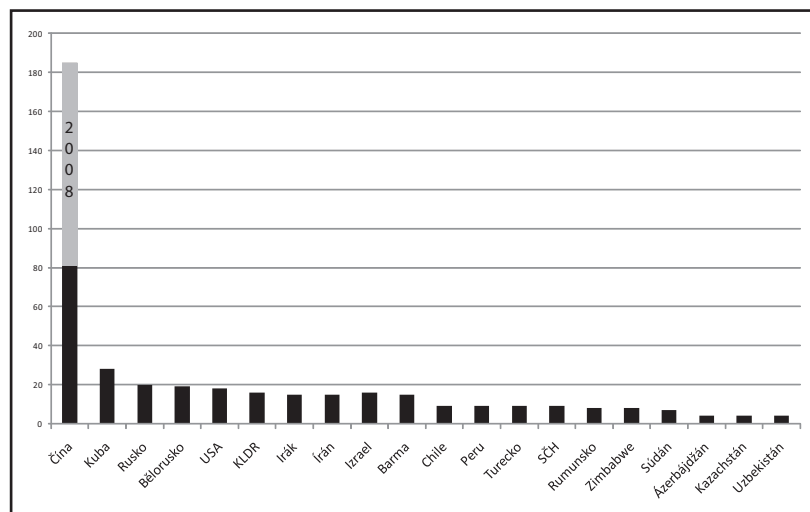
Graf č. 2:

Státy v článcích o české zahraniční politice (MF Dnes 2004–2008)

Graf č. 3:

Lidská práva v zahraničním zpravodajství MFD (2004–2008)

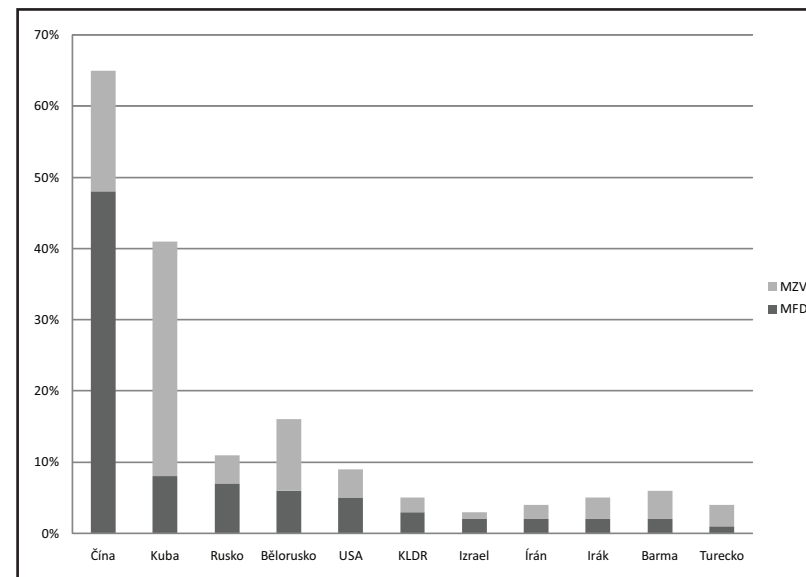
Tabulka č. 1:

Shodné a rozdílné zájmy MZV a MF Dnes

Společná agenda	Agenda MZV	Agenda MFD
1. USA	1. Vietnam	1. Indonésie
2. Německo	2. Bělorusko	2. Austrálie
3. Rusko	3. Turecko	3. Srí Lanka
4. Velká Británie	4. Dánsko	4. Seychely
5. Francie	5. Řecko	5. Pákistán
6. Irák	6. Kanada	6. Finsko
7. Slovensko	7. Kuba	7. Jordánsko
8. Polsko	8. Afghánistán	8. Vatikán
9. Izrael	9. Maďarsko	9. Japonsko

Graf č. 4:

Státy a lidská práva (pozornost MFD a MZV)

Média a politika: Analýza zahraničního zpravodajství českých médií

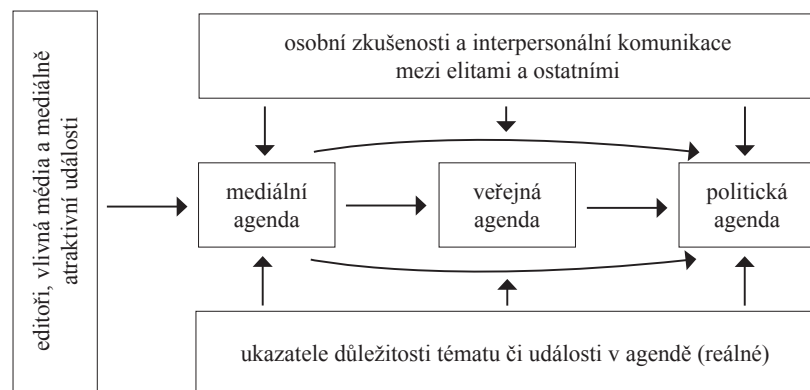
Vlastimil Nečas

Rozvoj komunikačních technologií a s tím spojený nástup audiovizuálních masových médií v průběhu 20. století výrazně ovlivnil vztah mezi politikou sférou a veřejností. Masová média se stala dominantním prostředím, ve kterém se odehrává soupeření o přízeň voličů, a to nejen v předvolebním období. Za klíčové v tomto ohledu bývá označováno masové rozšíření televize v druhé polovině 20. století, jež způsobilo výraznou změnu ve vztahu politiky a médií, označovanou jako mediatizace.¹

Bezproblémové vnímání role masových médií jako pouhých informačních kanálů, či „mediátorů“, které zprostředkovávají styk mezi politickou reprezentací a veřejností, bylo do velké míry naivní. Brzy se začalo ukazovat, že média nejsou pouze pasivním článkem v procesu, ale do vztahu politik–volič aktivně vstupují a formují ho. Analýzy těchto vztahů můžeme objevit v mnoha sociálněvědních oborech, přičemž systematicky se mu věnuje oblast politické komunikace. Definice této disciplíny nalezneme vícero, nicméně pro naše potřeby nabízím instrumentální vymezení politické komunikace od Briana McNaira jako: „účelovou komunikaci o politice“. Politická komunikace se zabývá všemi formami komunikace, jež političtí aktéři používají k oslovení veřejnosti a analyzuje také komunikaci o těchto aktérech a jejich aktivitách (McNair, 2003: 4). Spadají sem tedy nejen pronesená nebo napsaná stanoviska, ale také neverbální složky, jako je vzhled, oblečení, design loga atd. Jednoduše všechny komunikační kanály konstituující politickou identitu.

V politické komunikaci, podobně jako v mediálních studiích a sociálních vědách obecně, můžeme identifikovat dva základní přístupy – objektivistický a konstruktivistický. Objektivistický předpokládá existenci reálného světa, existující nezávisle na myslících subjektech. Z těchto základů vycházející tzv. objektivní žurnalistika považuje zprávy za objekty v reálném světě, které existují nezávisle na mediálních organizacích. Prací novináře je hledat tyto zprávy a objektivně je zaznamenávat. Samozřejmým postupem je vyloučení subjektivních vlivů kontrolními provozními mechanismy v redakcích. Výsledkem takové činnosti je pak co nejpřesnější reflexe reality. V této souvislosti bývá často používána metafora médií jakožto zrcadla světa a společnosti. Z podobných předpokladů vychází např. známá Habermasova (2000) představa médií jakožto platformy pro otevřenou a racionální diskusi, do které vstupují nejrůznější představitelé veřejné sféry. Tyto představy jsou hojně kritizovány mimo jiné² i z pozic konstruktivistických teorií. Ty vnímají člověka jako činitele, který se aktivně podílí na vytváření skutečnosti. Vnímání světa je determinováno naší subjektivitou, dosavadním poznáním a zkušenostmi zakódovanými v jazykových systémech. Tato paradigma – předobrazy – konstituují naše představy světa. Podle konstruktivistických teorií v mediálních studiích pak média a novináři vytvářejí, spíše než odrážejí, a objektivně reflektují skutečnost.³ Z konstruktivistických základů vychází i mnoho komunikačních teorií a modelů distribuce informací ve společnosti.⁴ Mediální konstrukce reality hraje klíčovou roli např. ve známém konceptu spirály mlčení německé socioložky Elizabeth Noelle-Neumann (1993). Pro jedince jsou média jedním z hlavních zdrojů informací o světě, a jsou tedy i jedním ze zdrojů při zjišťování majoritních postojů ve společnosti. Proto mohou masová média, pro výběr událostí a způsoby informování o nich, roztáčet spirálu mlčení a definovat mainstreamové postoje ve společnosti. Další model, nabízející výkladový rámec pro vzájemný vztah médií, politiky a veřejnosti, je koncept nastolování agendy (*agenda-setting*), jemuž se věnuji podrobněji, protože podle mého názoru v sobě zahrnuje i ostatní teorie a hypotézy. Nastolování agendy umožňuje aplikaci teoretických úvah a představ a jejich empirické, kvantitativní i kvalitativní testování.

Schéma č. 1:
Tři hlavní součásti procesu nastolování agendy:
mediální, veřejná a politická agenda

Uvedené schéma představuje hlavní složky konceptu nastolování agendy. Základem výzkumů nastolování agendy je hledání vztahu mezi nastavením mediálních obsahů a preferencemi veřejnosti a tvrzení, že média mají schopnost formovat postoje veřejnosti tím, že určují prioritu témat, která v důsledku veřejnost považuje za důležitá. S nárůstem zájmu se model rozšiřoval a prohluboval. Postupem času se tato oblast rozšířila i na jiné aspekty, jako je např. vliv politické agendy na obsahy médií, popř. relevance mediální agendy k mimomediální realitě. Samostatnou disciplínou se v průběhu času stalo zkoumání nastolování mediální agendy (*media agenda-setting*) a vzájemného ovlivňování médií (intermediální nastolování agendy). Podobným vývojem prošly i používané analytické metody, u nichž je patrný přesun od kvantitativních ke kvalitativním nástrojům (Nečas, 2006).

Základy představ o vlivu mediálních obsahů na veřejnost můžeme nalézt už u Waltera Lippmanna. Ve své obecně známé knize *Public Opinion*⁵ z roku 1922 věnuje problematice vlivu médií na veřejnost celou úvodní kapitolu s příznačným názvem – *The World Outside and the Pictures in Our Heads*. Podle Lippmanna jsou pro každého z nás média významným zdrojem informací o světě, jistým oknem do krajiny mimo naši přímou zkušenost. Proto média výběrem událostí a způsobem jejich zobrazení do velké míry

ovlivňují naše kognitivní mapy světa. Veřejné mínění tak, dle Lippmanna, nereaguje na skutečný stav věcí, ale je odrazem pseudoprostředí, vytvořeného médii. Média nám nabízejí obrazy světa, z nichž si následně utváříme obrazy v našich hlavách (Lippmann, 1990: 3–32). Lippmann tak shrnuje podstatu myšlenky o nastolování agendy, ačkoliv sám tento termín explicitně nepoužívá. Přímým předchůdcem výzkumů nastolování agendy je Bernard Cohen. Ve své publikaci *The Press and Foreign Policy* z roku 1963 se soustředil na okolnosti, za jakých je formována americká zahraniční politika. Jeho hlavním zájmem je role médií v tomto procesu. Kniha je rozdělena do tří hlavních tematických částí podle různého „nastavení“ tisku ve vztahu k zahraniční politice – (a) tisk jako pozorovatel; (b) tisk jako účastník; (c) tisk jako katalyzátor (Cohen, 1965: 4). Cohen nepřisuzuje médiím přímé persvazivní účinky, ale spíše účinky kognitivního charakteru. Tvrdí, že média nejsou schopna přesvědčovat lidi o tom, co si mají myslet, ale spíše určují oblasti a témata, o kterých by lidé měli přemýšlet: „To tedy znamená, že tisk je mnohem více než pouhým zprostředkovatelem informací a názorů. Často bez úspěchu říká lidem, co by si měli myslet, ale dokáže neuvěřitelně zdařile svým čtenářům nabídnout, o čem by měli přemýšlet“ (tamtéž: 13). První operacionalizace těchto hypotéz je spojena s dvojicí autorů Donald Shaw a Maxwell McCombs, s výzkumem nazvaným Chapel Hill,⁶ podle města v Severní Karolině v USA, kde v roce 1968 provedli výzkum během prezidentské předvolební kampaně. Základní hypotéza výzkumu zněla následovně: „Masová média v každé politické kampani nastolují agendu a mají vliv na to, jaký význam budou mít která stanoviska týkající se politických témat“ (McCombs–Shaw, 1972: 177). Hypotézu autoři nazvali agenda-setting, tedy nastolování agendy. K ověření jsou potřeba dvě sady dat: popis veřejné agendy, v tomto případě v podobě výzkumu veřejného mínění v Chapel Hillu, a analýza agendy médií, která měli obyvatelé k dispozici. Základem celého konceptu nastolování agendy je předpoklad, že témata zdůrazňovaná a preferovaná v médiích jsou v průběhu času vnímána veřejností jako důležitá. Jinými slovy: mediální agenda určuje agendu veřejnou. Hlavní závěr výzkumu v Chapel Hillu autoři shrnují následovně: „Závěry vyplývající z této studie – tedy že voliči mají sklon přijímat mediální definici toho, co je důležité – silně podporují tezi o schopnosti masových médií nastolovat agendu“ (tamtéž: 184). Výzkum v Chapel Hillu a následující *Charlotte Study*⁷ odstartovaly analytickou tradici označovanou jako výzkumy nastolování agendy.⁸

S narůstajícím počtem výzkumů se postupně ukazovalo, že klíčovým prvkem v procesu nastolování témat je nastavení mediální agendy. Celkem logicky se odborníci začali zajímat o způsoby a mechanismy, pomocí nichž jsou utvářeny mediální obsahy. Pro tento typ výzkumů je charakteristické hledání odpovědi na otázku: Kdo nebo co nastoluje mediální agendu? Do této oblasti patří bezesporu široký proud organizačních analýz s koncepty, jako jsou *gatekeeping*, zpravodajské hodnoty, mediální rutiny etc.⁹ V našem výzkumu sledujeme specifickou oblast, ovlivňující výslednou podobu mediálních textů. V kontextu výzkumů agenda-setting je tato výše označována jako budování agendy (*agenda building*), intermediální nastolování agendy (*intermedia agenda-setting*) (Weaver et al., 1998), popř. jako nastolování témat v médiích (*media agenda-setting*) (Dearing–Rogers, 1996: 31–40). Pro uvedené přístupy je charakteristická snaha o zmapování a vysvětlení mechanismů vzájemného ovlivňování médií. Předpoklad je vcelku jednoduchý: Důležitým zdrojem výběru událostí do mediálních obsahů jsou témata obsažená v ostatních médiích.

Výzkumy intermediální agendy tedy poukazují na skutečnost, že média nemusejí jako zdroj informací využívat pouze extramediální subjekty, či institucionalizované informační sítě, jako jsou např. zpravodajské agentury, ale také jiná (často konkurenční) média.

Intermediální agenda tak odkazuje k možným informačním tokům mezi jednotlivými médii, z nichž některé mohou být intenzivnější než jiné a některá média se mohou stávat zdrojem témat nebo informací častěji.¹⁰ Právě tohoto typu prolínání agend jednotlivých médií si všímá intermediální nastolování témat, které můžeme vnímat jako překrývání agend jednotlivých médií nebo jako vědomé užívání jiných médií jako informačních zdrojů a přebírání částí jejich agendy¹¹ (Trampota–Nečas, 2007).

Analýza zpravodajství, metodologické poznámky

Následující část příspěvku je věnována obsahové analýze zahraničněpolitického zpravodajství vybraných českých médií. Výzkum nastolování agendy, tak jak je popsán výše, je v tomto případě za hranicí našich možností a kapacit. Skromným cílem naší analýzy bylo zmapovat mediální agendu v oblasti zahraničního zpravodajství českých médií. Pokusím se identifikovat hlavní

charakteristiky zahraničního zpravodajství, především tematickou strukturu agendy, přítomné aktéry a prioritní destinace. Analyzovaný vzorek je tvořen hlavními zpravodajskými relacemi tří českých celoplošných televizních stanic. Konkrétně jde o pořady *Události* (Česká televize), *Televizní noviny* (TV Nova) a *Zprávy* (Prima TV). Sledované období bylo omezeno na kalendářní rok 2008 a výsledná datová báze pro analýzu je tvořena 1066 příspěvky.¹² Vzhledem k množství analyzovaného materiálu jsem postupoval metodou kvantitativní obsahové analýzy,¹³ která má sice jistá metodologická omezení, ale umožňuje zpracování většího množství dat a pro studii tohoto charakteru je dostačující. V případě následujícího výzkumu umožňuje metoda obsahové analýzy médií systematické shrnutí obsahu a formy zpravodajství. Příspěvky jsou kódovány podle předem dané metodiky kontrolovatelným způsobem a ke kódování obsahu využívá společnost Media Tenor tým proškolených pracovníků. Výsledky jejich práce jsou kontrolovány v několika stupních, což umožňuje dosažení 90–95% shody dat (*intercoder reliability*). Ke každému příspěvku je v analýze přiřazeno jedno hlavní téma – obsahový aspekt, kterého se převážná část příspěvku týkala. U každého příspěvku se tak stanovuje právě jedno hlavní téma, může v něm však být zmiňováno více různých tematických aspektů, tzv. výpovědí, vztahujících se k jednotlivým sledovaným subjektům. Témata, která jsou k příspěvkům a výpovědím přiřazována, vybírá analytik z předem definovaného seznamu, jenž obsahuje cca 700 různých položek. Báze dat (N) u jednotlivých grafů a tabulek představuje počet výpovědí/příspěvků, které byly zahrnuty do analýzy. Číslo v bázi se nemusí vždy shodovat se součtem hodnot uvedených v grafu, prezentuje-li např. pouze nejvýznamnější výsledky – nejčastější tematické aspekty, nejčastější komentátory vyjadřující se k určitému subjektu atd.

Na úvod analýzy samé bych rád zdůraznil, že výzkum má spíše přehledový charakter a jeho cílem je zmapovat obrysy mediálního pokrytí české zahraniční politiky ve sledovaném roce. Věnuje se probíraným tématům (událostem), přítomným aktérům a prioritním destinacím. Záměrem není popsat celkovou zahraniční agendu českých médií, stejně jako není účelem přinést odpovědi na otázky po důvodech či motivech autorů a politických a mezinárodních kontextech událostí, o nichž média referovala.

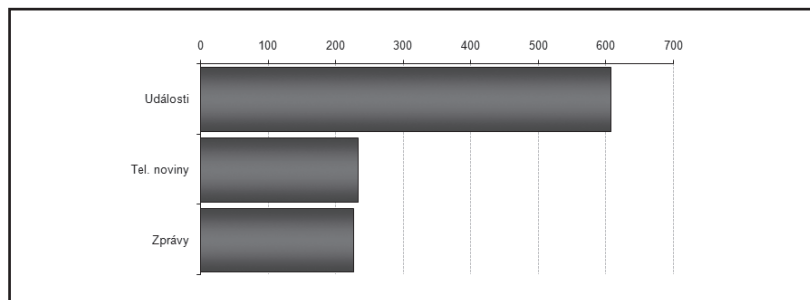
Stanovil jsem si čtyři základní výzkumné otázky:

- 1) Která zahraničněpolitická témata byla zdůrazňována?
- 2) Lišila se jednotlivá média v důrazu kladeném na mediované události?

- 3) Kterým zemím věnovala média nejvíce pozornosti v souvislosti s českou zahraniční politikou?
- 4) Kteří aktéři dominovali zpravodajství o české zahraniční politice?

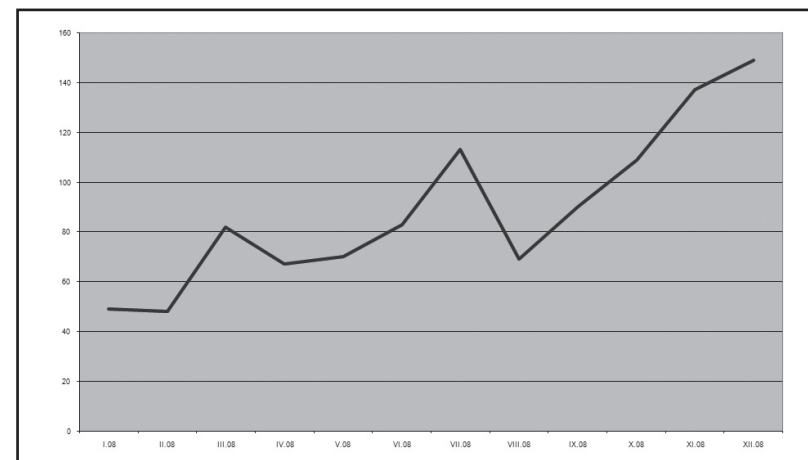
Graf č. 1:
Frekvence pokrytí (N=1066)

Úvodní odstavce jsou věnovány souhrnnému popisu analyzovaného materiálu a výskytům v průběhu roku 2008. Jak je patrné z grafu č. 1, v počtu referencí k zahraniční politice zřetelně dominuje zpravodajská relace prvního kanálu ČT, která pokrývá téměř 60 % ze všech analyzovaných příspěvků. Zpravodajské relace TV Nova a Prima TV jsou co do počtu odkazů téměř totožné. Markantní rozdíl může být způsoben rozdílnou stopáží sledovaných pořadů, nicméně rozdíly v trvání relací nejsou natolik vysoké, aby mohly sloužit jako rozhodující zdůvodnění. *Události* (ČT 1) trvá 40 minut, *Televizní noviny* (TV Nova) 30 minut a *Zprávy* (Prima TV) 35 minut, což jsou malé rozdíly. Dominance jedné stanice je tak nejspíše dána odlišnou editoriální politikou jednotlivých subjektů a odlišnými zpravodajskými hodnotami, aplikovanými při výběru událostí do vysílání.

Pokud se zaměříme na zahraničněpolitickou agendu sledovaných médií v průběhu roku 2008, za nejexponovanější lze bezesporu označit poslední kvartál, kdy je zřejmý nárůst pozornosti u všech zpravodajských relací. Ten souvisí s blížícím se českým předsednictvím Evropské unie. Dalším zajímavým vrcholem je přelom července a srpna. Tento nárůst pozornosti souvisí s mediálně atraktivním tématem výstavby amerického radaru v Brdech. Tolik tedy k souhrnným přehledům.

Graf č. 2:
Frekvence příspěvků v průběhu roku 2008 (N=1066)

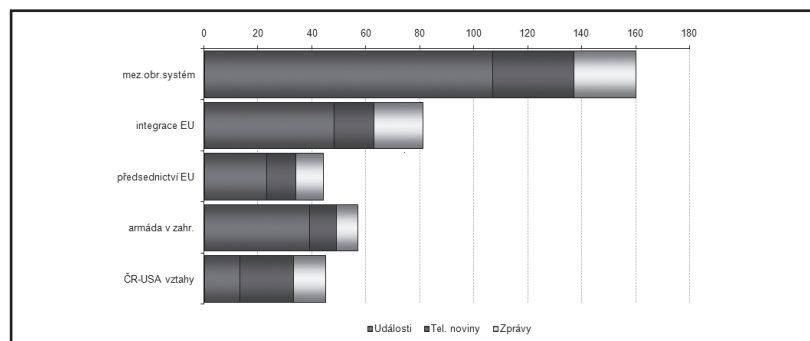

Nyní přejdeme k výše zmíněným výzkumným otázkám.

1) Která zahraničněpolitická témata byla zdůrazňována?

Tematická agenda všech sledovaných médií nebyla příliš rozmanitá. Většinu zahraničněpolitických příspěvků je možné redukovat do pěti tematických oblastí: mezinárodní obranný systém, integrace EU, předsednictví EU, zahraniční mise české armády a vztahy ČR–USA. Největší mediální pozornost byla věnována mezinárodnímu obrannému systému, šlo především o reportáže o výstavbě amerického radaru na českém území. Reference k tomuto tématu tvoří více než 20 % ze všech sledovaných případů a současně je hlavním tématem ve sledovaných médiích (ČT – 17,63 %; TV Nova – 12,88 %; Prima TV – 10,18 %). Druhé a třetí nejfrekventovanější téma souvisí s Evropskou unií, jde o zprávy k integrační politice EU (12 % ze všech příspěvků) a předsednictví EU (7 % z celku). Následují reference k zahraničním misím české armády (6 % z celku) a vztahy ČR–USA (5,6 % z celku). Poslední zmiňované téma souvisí s výstavbou radarové základny a se zrušením vízové povinnosti pro občany ČR.

Graf č. 3:
Dominantní témata (N=1066)

2) Lišila se jednotlivá média v důrazu kladeném na mediované události?

Jak je patrné z výše uvedených dat, celkově televiznímu zpravodajství, zaměřenému na zahraniční politiku ČR, dominuje Česká televize, a to s ohledem na rozsah i tematickou různorodost mediovaných událostí. Hlavní témata sledovaných zpravodajských relací jsou u všech tří subjektů totožná, mírné rozdíly jsou pouze v pořadí. U všech sledovaných stanic byl nejfrekventovanějším tématem mezinárodní obranný systém, Česká televize mu věnovala téměř 18 % ze všech příspěvků, u komerčních stanic to bylo 13 % (TV Nova), resp. 10 % (Prima TV). Integrace EU je na druhém místě u ČT a Prima TV, přičemž u TV Nova se před integraci EU dostává téma vzájemných vztahů ČR a USA. Pozice ostatních hlavních témat jsou téměř totožné. Hlavní témata lze sloučit do tří obecnějších kategorií. Zahraniční zpravodajství tří hlavních českých televizí se tak věnovalo především tématům spojeným s výstavbou radarové základny v ČR a s tím souvisejícím vztahům ČR–USA, záležitostem Evropské unie a zahraničním misím české armády.

3) Kterým zemím věnovala média nejvíce pozornosti v souvislosti s českou zahraniční politikou?

Prioritní destinace českého zahraničního zpravodajství jsou logicky úzce spojeny s dominantními tématy. Jak je zřejmé z tabulky, USA jsou nejčastěji zmiňovaným státem ve sledovaném vzorku, což logicky souvisí s hlavním tématem, tedy s mezinárodním obranným systémem. V případě TV Nova a Prima TV je na druhém místě Rusko, u ČT je na druhém místě Polsko, což zřejmě opět souvisí s budováním obranného systému. Na dalších pozicích se objevuje např. Německo a také Francie, která předsedala EU v druhé polovině roku 2008. Hlavními destinacemi českého zahraničního zpravodajství v roce 2008 tedy byly světové velmoci (USA, Rusko), státy sousedící s ČR (Polsko, Německo) a státy spojené s českým předsednictvím EU (Francie).

Tabulka č. 1:
Prioritní destinace (N=932)*

	ČT	TV Nova	Prima TV
1.	USA	USA	Rusko
2.	Polsko	Rusko	USA
3.	Německo	Německo	Irsko
4.	Rusko	Rakousko	Francie
5.	Francie	Irsko	Polsko

* U zbývajících příspěvků nebyla lokace uvedena.

4) Kteří aktéři dominovali zpravodajství o české zahraniční politice?

Poslední z výzkumných otázek byla zaměřena na přítomnost aktérů v analyzovaném materiálu. Aktéři byli rozděleni do dvou typů. Kódovány byly individuální osoby a institucionální aktéři. Cílem je zjistit, do jaké míry je zahraničněpolitické zpravodajství otevřené různým zainteresovaným veřejným subjektům a které osobnosti mají přístup do mediálního prostoru. V případě individuálních aktérů panuje mezi konkurenčními stanicemi výrazná shoda. Liší se počet výskytů, ovšem pořadí prvních pěti osob je u všech tří stanic

stejně (viz tabulka č. 2). Předním aktérem je předseda vlády Mirek Topolánek, následovaný prezidentem Václavem Klausem, předsedou ČSSD Jiřím Paroubkem, ministrem zahraničních věcí Karlem Schwarzenbergem a více-premiérem pro evropské záležitosti Alexandrem Vondrou.

Tabulka č. 2:
Prioritní aktéři (N=932)*

	ČT	TV Nova	Prima TV
Topolánek M.	160	68	68
Klaus V.	91	42	40
Paroubek J.	71	25	38
Schwarzenberg K.	68	20	29
Vondra A.	54	15	20

Jak je zřejmé, jde výhradně o politiky české národnosti. Nepolitické či zahraniční osobnosti se ve zpravodajství sledovaných stanic objevují sporadicky. Výjimkou je v případě České televize Nicolas Sarkozy (sedmá příčka) a Condoleeza Riceová (jedenáctá příčka). Do zpravodajství TV Nova se ze zahraničních osobností dostal George Bush jako dvanáctý nejčastější aktér a v případě Prima TV je to na devátém místě ministryně zahraničních věcí USA Condoleeza Riceová.

Pozice institucionálních aktérů do velké míry kopíruje předchozí výsledky. Na prvních místech se objevuje vláda ČR a tři české politické strany (ČSSD, ODS, Strana zelených). Výjimkou jsou reference k Evropské unii,¹⁴ ačkoli mezi individuálními aktéry se její představitelé na předních místech nevyskytují. Z dostupných výsledků tak lze konstruovat modelovou zpravodajskou situaci, kdy se český politik vyjadřuje k některému z evropských témat a druhý přítomný aktér, tedy EU, je přítomen pouze v obecné rovině, velmi často bez reference ke konkrétnímu představiteli.

Z hlediska aktérů bylo zahraničněpolitické televizní zpravodajství v roce 2008 značně personifikované, redukováné na přítomnost několika českých

politických elit. Vzhledem k malé diverzitě aktérů tak zahraničněpolitická témata mohou fungovat spíše jako platforma pro vnitrostátní politické debaty.

Z celkového pohledu lze české zahraničněpolitické zpravodajství charakterizovat jako značně personifikované s dominantním postavením českých politických elit. Jiní aktéři politického života mají velmi omezený přístup do zpravodajství. Podobně i tematická struktura zpravodajství je redukována na několik málo témat, kterým se ovšem věnovala všechna sledovaná média, a docházelo tak k významnému překrývání mediálních agend.

Poznámky

¹ Například Livingstone (2008), Lilleker (2008).

² Viz Crossley (2004).

³ Viz například Tuchmann (1978).

⁴ Pro bližší informace viz např. Berger (1999), Reifová (2004: 106–111).

⁵ Lippmann (1990).

⁶ McCombs–Shaw (1972: 176–187).

⁷ Shaw–McCombs (1977).

⁸ Blíže viz metaanalýza: Rogers et al. (1993).

⁹ Viz Reifová (2004: 74–75, 174).

¹⁰ Například tzv. elitní média (Dearing–Rogers, 1996: 32), či CNN effect (Louw, 2008: 252–254).

¹¹ Tyto dvě možné úrovně se samozřejmě prolínají a zásadní odlišností je, zda jde o vědomé či nevědomé přebírání agendy jiného média, popř. zda jde o přiznané či nepřiznané přebírání agendy média.

¹² Kompletní datový soubor k analýze poskytla společnost Media Tenor, www.mediatenor.cz/.

¹³ Více k metodám obsahových analýz viz Neuendorf (2002).

¹⁴ U všech sledovaných stanic shodně na třetím místě v počtu institucionálních aktérů.

ČÁST IV

LIDSKOPRÁVNÍ, TRANSFORMAČNÍ
A MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ROZMĚR
ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Česká republika a lidská práva ve vnějších vztazích Evropské unie

Martin Hrabálek, Lubomír Majerčík, Hubert Smekal

Česká republika se již od svého vzniku snaží hrát roli aktivního zastávce a podporovatele lidských práv v zahraničí, přičemž tento obraz na mezinárodní scéně výrazně posilovala osobnost prezidenta Václava Havla, disidenta a bojovníka proti autoritářskému režimu. Lidskoprávní dimenze české zahraniční politiky, zdá se, zapustila hluboké kořeny a pokračuje při životě i po změně ve funkci hlavy státu.¹

Česká republika zastává ve své vlastní zahraniční politice vůči represivním režimům konzistentně nesmlouvavé postoje, s diktaturami nespolupracuje, snaží se podporovat opoziční hnutí. Předpokládáme, že stejné postoje se bude snažit obhajovat i v zahraniční politice Evropské unie, což ostatně nedávno naznačil případ Kuby, kdy ČR oponovala zmrazení sankcí vůči Kubě.

V našem příspěvku se budeme snažit hledat odpovědi zejména na následující otázky: Do jaké míry je ČR úspěšná při prosazování svých preferencí stran lidských práv v zahraniční politice EU? Jaké koalice se snaží uzavírat? Vyprofilovali se již nějaké stálejší spojení? Je ČR ve svém „tvrdém“ přístupu konzistentní?

Zaměříme se především na tři hlavní země českého zájmu – Kubu, Bělorusko a Myanmar/Barmu (MZV ČR, 2008h: 10), u nichž budeme sledovat působení České republiky v nadnárodní aréně Evropské unie a pokusíme se určit, jak česká (ne)aktivita (ne)ovlivnila výslednou politiku EU vůči zmíněným třem zemím.

Lidskoprávní zahraniční politika EU

Nejprve alespoň ve zkratce představíme lidskoprávní aspekt zahraniční politiky Evropské unie. EU se snaží prezentovat sebe samu jako „civilní“ či „normativní“ mocnost (Sjursen, 2006), která klade velký důraz na prosazování své vůle měkkými nesilovými prostředky. Problematika lidských práv tradičně patří mezi hlavní priority Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU (dále jen SZBP), v rámci níž se právě lidských práv týká většina deklarací a diplomatických demarší. Nezanedbatelná část společných postojů uvádí restriktivní opatření proti autoritativním režimům. Například s Čínou, Ruskem či Íránem zavedla Evropská unie speciální lidskoprávní dialogy a konzultace (Keukeleire–MacNaughtan, 2008: 165).

Lidská práva jsou ve vnější politice EU využívána vícevrstevnatě, kromě vztahů se třetími zeměmi tvoří lidská práva jeden ze stavebních kamenů Evropské politiky sousedství, týkající se zejména východoevropských a severoafrických států, a prominentní roli hrají též v politice rozšiřování. Na kodaňském summitu v červnu 1993 zařadily hlavy států a vlád dodržování lidských práv jako první ze tří kritérií pro přijetí uchazeče o členství za členský stát, přičemž splnění prvního kritéria představuje podmínku pro samo zahájení přístupových vyjednávání. Dodržování lidských práv nicméně *de facto* fungovalo jako kritérium pro přijetí i před kodaňskou formalizací, například u „jižního rozšíření“ o Řecko, Portugalsko a Španělsko se čekalo, až tyto státy s čerstvou nedemokratickou zkušeností prokáží alespoň základy politické stability a demokratického státu, dodržujícího základní práva. Běžnou praxí se stalo rovněž zařazování lidskoprávních doložek do obchodních a rozvojových smluv se třetími zeměmi a EU taktéž financuje rozvoj demokracie a lidských práv prostřednictvím Evropského nástroje pro demokracii a lidská práva (EIDHR).²

Priority předsednictví ČR v kontextu priorit předsednictví předchozích

Předběžná nenáročná úvaha říká – členské státy, které se chtějí profilovat jako aktivistické v podpoře lidských práv a demokracie, učiní z těchto témat priority svého předsednictví. Vypovídajícím způsobem lze srovnávat pouze

předsednictví, na které se vztahuje totožný stav primárního práva, aktuálně tedy Smlouva o založení Evropského společenství a Smlouva o Evropské unii ve znění Smlouvy z Nice, platné od 1. 2. 2003. Komparovat předsednictví v letech 2003 a 2004 nemá valného významu, protože Unie žila zejména východním rozšířením a schvalováním „euroústavy“. Krátké nastínění významu zahraniční lidskoprávní politiky EU tedy zahájíme až irským předsednictvím v roce 2005. Brán zřetel je pouze na priority předsednictví, tedy cíle vlád předsedající země, vypracované buď již před zahájením šestiměsíčního období v čele Unie nebo krátce po jeho zahájení. Důvod je zřejmý – stát jasně rétoricky vyjeví, co pokládá za své důležité hodnoty a jaké politiky chce v rámci EU uplatňovat. Nemá příliš cenu zabývat se závěry předsednictví, protože reálná agenda bývá příliš ovlivněna aktuálními událostmi a z deklarovaných priorit předsednický stát musí „uhnout“ do netušených témat a aktivit.

Jednotlivé státy přistupují k prezentaci svých cílů v rámci poměrně důkladně – např. Irsko představilo svůj program v podobě více než 60stránkové publikace (Department of the Taoiseach, 2005). Ani v jedné sledovaných předsednických prioritách se lidská práva nedostala na přední místa seznamu preferovaných aktivit. Předsednické země tedy buď nepovažují za výrazně důležité, aby Evropská unie podporovala jejich vizi lidských práv, nebo zkrátka nepovažují tento kanál projekce vlastních preferencí do mezinárodního prostředí za efektivní. Popřípadě nikterak zvláště neusilují o lidskoprávní zahraniční politiku.

Je typické, že se státy přihlásí k respektu k lidským právům, vyhlásí, že na lidská práva a svobody budou klást důraz, nicméně jako třeba v případě Lucemburska tato prohlášení najdeme spíše na posledním místě priorit. Žádný ze sledovaných států se neprezentoval vlastním specifickým pojetím lidských práv, ani si nestanovil podporu lidských práv jako první prioritu. V prioritách Velké Británie a Slovinska, které předsedaly EU v letech 2005 a 2008, dokonce nenalezneme termín lidská práva vůbec. Naopak nejvíce odkazů na lidská práva obsahoval pracovní program rakouského³ a francouzského předsednictví, což ovšem může souviset i s jeho rozsáhlostí (až 40 stran). Na omezeném prostoru se státy povětšinou přihlásí k obecné podpoře lidských práv, popř. k podpoře multilateralismu, především OSN a k prosazování práv prostřednictvím jiných mezinárodních organizací. Nicméně typicky zůstává u mlhavých proklamací bez konkrétního obsahu.⁴

České předsednictví se v oblasti lidských práv nijak nevymyká, přihlašuje se k jejich zásadám ve vnější politice, ale nestaví je na agendě zvlášť vysoko. Specificky český pohled na lidská práva či přístup nelze z priorit vyčíst. Česká republika se chce zaměřit zejména na konzistentnost, čitelnost a provázanost mechanismů a nástrojů EU. Zajímavá je lidskoprávní priorita ČR, za kterou české předsednictví považuje obránce lidských práv⁵ a subsidiárně též součinnost s nevládními organizacemi a zefektivnění finančních nástrojů (Czech Presidency, 2009: 23). Jednoduše lze tedy shrnout, že Česká republika nevyužívá předsednictví k prosazení svých specifických priorit v oblasti lidských práv, nenastoluje nová témata, snaží se spíše o konzistentní přístup a o to, aby již započaté aktivity za předchozích předsednictví doznaly nějakého výsledku a neskončily bez valnějšího efektu po půl roce spolu s předsednickým státem. Nutno podotknout, že tento směr uvažování zaslouží spíše pochvalu, protože státy dříve přicházely zhusta s aktivitami, které se omezovaly na jejich předsednictví a byly v souladu zejména s jejich preferencemi.

Příležitosti a omezení pro lidskoprávní politiku ČR v rámci EU

Podle jednotlivých výročních zpráv ministerstva zahraničních věcí lze vyčíst, že se Česká republika aktivně podílí na utváření lidskoprávní politiky Evropské unie, na druhé straně zřejmě nepřichází s novými iniciativami či návrhy, protože o aktivitách tohoto typu zmínky ve zprávách chybějí. Z téměř pětisetstránkových výročních zpráv o české zahraniční politice se otázky lidských práv a EU týká maximálně stránka a půl (MZV ČR, 2004; 2005a; 2006; 2007b a 2008h). Česká republika sama sebe řadí spolu s Velkou Británií, Irskem, Nizozemskem, Dánskem, Švédskem a s dalšími státy v oblasti lidských práv k tzv. „tvrďší“ („severské“) části EU (MZV ČR, 2004).⁶

Jak již bylo popsáno, lidskoprávní zahraniční politika oplývá všemi klady a zápory zahraniční politiky Evropské unie – v nekontroverzních otázkách a při vysoké míře shody mezi členskými státy lze dosáhnout ve společné zahraniční politice nesrovnatelně vyšších výsledků než při samostatném postupu. Oproti prvnímu pilíři EU, kde hraje silnou roli motoru, tlačícího vpřed spolupráci a integraci, Evropská komise, se druhý pilíř musí obejít bez aktivního centrálního orgánu.⁷ To je poznámka o to závažnější, že lidská práva kromě zřidkavých excesivních situací skutečně rozsáhlých porušení

základních lidských práv patří spíše do oblasti, kde mezi členskými státy hrají závažnou roli též úvahy ekonomické či geostrategické. Tři hlavní země zájmu české zahraniční politiky – Bělorusko, Kuba a Barma/Myanmar – nepatří k hlavním obchodním partnerům,⁸ ani ke světovým mocnostem, proto si Česká republika může dovolit roli neústupného proponenta lidských práv. Zdvořilé mlčení ke Guantánamu, popř. k podezřením ohledně zadržovacích center CIA v Polsku nebo v Rumunsku, dává tušit, že česká lidskoprávní zahraniční politika není naprosto ortodoxní a prostá jistých kalkulů. Z hlediska adresátů české zahraniční politiky je tedy zřejmý idealisticko-pragmatický přístup,⁹ cílem našeho příspěvku však je zejména prozkoumat, zda ČR udržuje na půdě EU konzistentně idealistický přístup ke třem prioritním zemím.

Poznámka na okraj: za hlubší diskusi by stál sám základní kámen české zahraniční lidskoprávní politiky, kterým se miní tvrdý přístup vůči totalitním režimům, spočívající v uvalování sankcí za prohřešky proti lidskoprávním standardům ve spojení s podporou disentu. Minimálně v případě Kubu se však takováto politika dlouhodobě nesetkává se žádaným efektem, dokonce ani v případě, že takovou politiku provozují Spojené státy. Uvítali bychom tedy debatu, zda je taková politika vhodná, zda není spíše namístě vyzkoušet „helsinskou“ politiku oficiálního vtažení vlád represivních zemí do mezinárodního systému se všemi důsledky z toho vyplývajících.¹⁰

Velkým dluhem české zahraniční politiky v oblasti lidských práv zůstává fatální nedostatek prezentace základních skutečností veřejnosti, a to i veřejnosti odborné – poslední široce dostupná Koncepce české zahraniční lidskoprávní politiky pochází z roku 2002. Ve vztahu k EU se z ní dozvídáme, že „*mezi ČR a státy EU existuje vysoký stupeň skutečného hodnotového konsensu*“, což je „*příčinou poměrně bezproblémovosti ve sladování postojů ČR s politikou, kterou EU vůči třetím státům uplatňuje*“ (MZV ČR, 2002b: 12). Ale sama koncepce se příliš neujala a záhy se přestala používat, když její roli převzala obecná *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006* (Bílková, 2008c: 9), v jejímž rámci je pojednáno i o lidských právech. Jejich prosazování sice bylo označeno za jeden z principů české zahraniční politiky, nikoli však za jednu z priorit (MZV ČR, 2003a: 4–5). Vzhledem ke stručnosti celé koncepce se nic bližšího nedočteme o pojetí a konceptech lidských práv, které ČR zastává, ani o nástrojích či konkrétních cílech, jakých chce dosáhnout. Pokud se tedy chce Česká republika navenek

prezentovat jako stát podporující lidská práva, měla by minimálně formou nové veřejné koncepce dát jasně najevo, co si pod pojmem lidská práva představuje, jak k nim přistupuje a jakým způsobem je chce v zahraničí prosazovat. Ve vztahu k Evropské unii a k jejím členským státům by se ČR stala předvídatelnějším a čitelnějším partnerem při formulaci lidskoprávní politiky.

Krátká douška na závěr subkapitoly – kromě mezivládního vyjednávání v Radě EU přicházejí v úvahu ještě další, již však hůře ovlivnitelné a použitelné kanály vlivu pro ovlivnění politiky, a to prostřednictvím poslanců v Evropském parlamentu (EP) a prostřednictvím člena Evropské komise. Jak jsme již naznačili, jde pouze o nástroje vlivu nepřímé a v praxi nejisté – poslanci EP jsou voleni přímo – a měly by primárně působit v „evropském zájmu“, tedy nikoli jako prostředek k prosazování národní politiky. Slabost „europoslaneckého“ vlivu je zjevná – disponujeme pouze 24 členy¹¹ EP z celkem 785 a navíc se nezdá, že by kromě Jany Hybáškové jevil někdo o problematiku lidských práv hlubší zájem. Rovněž evropský komisař jedná v první řadě v evropském zájmu, avšak při vhodné personální (a stranické) konstelaci a při racionální formulaci cílů a jejich přesvědčivém odůvodnění lze jistě české a evropské cíle zharmonizovat.

Lidskoprávní politika EU vůči Barmě a role ČR při její formulaci a provádění

Při hodnocení konkrétních zahraničněpolitických aktivit je potřeba mít na vědomí, že velká část diplomacie probíhá neveřejně a i ty aktivity, které nejsou neveřejné, mohou být obtížně dohledatelné z otevřených zdrojů. Proto je potřeba opatrnosti při vynášení hodnotících soudů, což platí dvojnásob u bilaterálních vztahů s prioritními zeměmi.

„Vztahy ČR a Myanmaru/Barmy jsou v oblasti politické i ekonomické ve fázi dlouhodobé stagnace a omezily se pouze na udržování základní úrovně kontaktů. Otázka lidských práv v Myanmaru/Barmě patří mezi priority zahraniční politiky ČR“ (MZV ČR, 2008h: 351). Teritoriální prioritou české zahraniční lidskoprávní politiky je přitom Barma tradičně a dlouhodobě.¹² Toto konstatování lze však dovodit pouze z deklarací politiků nebo konkrétní zahraničněpolitické praxe, orientace na Barmu a její důvody nelze vyčíst z žádného strategického zahraničněpolitického dokumentu. Pouze Koncep-

ce transformační spolupráce zmiňuje Barmu jako prioritní zemi pro českou transformační/rozvojovou spolupráci.

Vstup České republiky do Evropské unie otevřel nové kanály pro prosazování českých zájmů vůči Barmě. ČR hned v říjnu 2004 využila institucionalizovaný dialog mezi EU a Asií ASEM (*The Asia-Europe Meeting*, Asijsko-evropské setkání), v němž přispívala k prosazení přísnějších a efektivnějších sankcí vůči barmskému režimu. Na desátém výročí sdružení ASEM vystoupila v roce 2006 česká delegace, vedená premiérem M. Topolánkem, která účast představitelů Barmy podmiňovala diskusí na téma lidských práv. V roce 2007 na setkání ministrů zahraničních věcí EU s partnery z ASEAN (*Association of Southeast Asian Nations*, Sdružení států jihovýchodní Asie) a ASEM intervenoval na téma lidských práv v Barmě Karel Schwarzenberg.

Díky členství v EU může česká diplomacie rovněž využívat znásobení svého vyjednávacího potenciálu na mezinárodních fórech, kde už má zastoupení. V oblasti multilaterální diplomacie totiž státy EU nejdříve předjednají vlastní pozice a pokusí se shodnout na jedné společné. Tu pak všechny státy prosazují, tudíž ČR, vyjednávající obrátě, může spoléhat i na podporu unijních partnerů. Tak tomu bylo v letech 2005 až 2008, kdy ČR předkládala spolu s ostatními státy EU rezoluci ke stavu lidských práv v Barmě na zasedání třetího výboru Valného shromáždění OSN.

Třetí způsob, jak může ČR zužitkovat své členství v Evropské unii k prosazování vlastních zájmů v lidskoprávní politice, představuje využití zmíněné snahy o shodu na jednotné pozici, prezentované na multilaterálním jednání v situaci, kdy na něm sama ČR nemá vlastní hlas. K tomu došlo např. na podzim 2007, kdy členské státy EU iniciovaly v reakci na násilné potlačení demonstrací v Barmě zvláštní zasedání Rady OSN pro lidská práva ke stavu lidských práv v této zemi. Zvláštní zasedání bylo vyvoláno státy EU, jež právě zasedaly v Radě pro lidská práva, nicméně jednání se dotýkalo též zájmu České republiky, jež se na zasedání podílela jako pozorovatelská země. Na závěr zasedání se opravdu podařilo schválit předkládanou rezoluci.

Členství v EU při prosazování zájmů v Barmě nevyužívá jen česká vláda. S podporou unijních zemí počítají i nevládní organizace, usilující o zlepšení stavu lidských práv v Barmě. Jedním z cílů Centra pro podporu demokracie v Barmě, fungujícího v rámci společnosti Člověk v tísni, bylo také „připojit podpisy členů parlamentů a nevládních organizací z nových členských států Evropské unie pod mezinárodní dopis vyzývající Radu bezpečnosti, aby jed-

nala o Barmě“ (Člověk v tísní, 2007). Na tento projekt přispělo Ministerstvo zahraničních věcí ČR částkou téměř 1,5 milionu Kč.

Těžko lze přesně vyhodnotit, nakolik Česká republika sama přispěla k formulaci unijní politiky vůči Barmě. Ta se totiž do vstupu nových členských zemí velmi podobala té české – snažila se o izolaci a zpřísňování sankcí cílených na představitele režimu.¹³ Na druhou stranu se dá bezpečně říci, že zde nedocházelo k europeizaci lidskoprávní politiky ČR, neboť Česká republika se na Barmu orientovala už před vstupem do EU. V každém případě politika ČR i politika EU na tomto poli jsou ve vzájemném souladu, organicky se doplňují a podporují. Jak lze vyvodit z uvedených příkladů, Česká republika dovede své členství náležitě využít, a to jak vlastním příspěvkem, tak podílením se na politice ostatních unijních partnerů.

Lidskoprávní politika EU vůči Bělorusku a role ČR při její formulaci a provádění

Vztahy České republiky s Běloruskem jsou podstatně diferencovanější než s Barmou, a to zejména pro geografickou i jazykovou blízkost, z níž vyplývají též (ve srovnání s Kubou a Barmou) podstatně čilejší obchodní vztahy,¹⁴ kulturní kontakty i zapojení běloruského exilu do dění v ČR. V neposlední řadě je nutno přiznat, že navzdory neoddiskutovatelné nedemokratičnosti Lukašenkova režimu je Bělorusko mnohem otevřenějším státem než Barma. Stejně jako v případě Barmy nelze v koncepčních dokumentech Ministerstva zahraničních věcí ČR vyčíst původ zvolení Běloruska jako teritoriální priority. Společnost Člověk v tísní zahajuje své aktivity ve prospěch běloruské opozice již v roce 1997 (Pánek–Schuster, 2008: 17; Člověk v tísní, 1997), naproti tomu ještě v roce 2001 neuvádí zpráva MZV o zahraniční politice ČR nic, co by naznačovalo lidskoprávní rozměr bilaterálních vztahů.¹⁵ (Nabízející se závěr, že česká zahraniční politika je v oblasti lidských práv utvářena zdola, by si nicméně vyžádal hlubší analýzu, přesahující možnosti a potřeby tohoto příspěvku.) Už od roku 2002 Česká republika deklaruje „zájem na posílení demokratických principů politického života Běloruska“ (MZV ČR, 2003b: 14), od roku 2003 „se aktivně podílí na politice mezinárodního společenství vůči Bělorusku“ (MZV ČR, 2004: 95).

K tomu má od roku 2004 podstatně větší příležitost. Evropská unie zastává k Bělorusku obdobnou politiku jako Česká republika – na jednu stranu izolaci (je to jediný východoevropský stát, s nímž nebyla podepsána Dohoda o partnerství a spolupráci – *Partnership and Cooperation Agreement*), na druhou stranu snahu o podporu občanského sektoru. Bělorusko nemá mezi členskými státy žádného výraznějšího spojence.

Členství ČR v Evropské unii se podařilo zhodnotit podobným způsobem jako v případě Barmy. I zde dostává česká reprezentace k dispozici nové možnosti na prosazování svých dlouhodobějších zájmů – příkladem mohou být demarše, které doporučuje Pracovní skupina Rady pro lidská práva (COHOM), v případě Běloruska se nejčastěji týkají zastánců lidských práv.¹⁶

Stejně jako v případě Barmy využívala česká diplomacie podporu unijních kolegů na multilaterálních zasedáních, kde už měla zastoupení. Příkladem je společné předložení a podpora rezoluce, týkající se stavu lidských práv v Bělorusku ve třetím výboru Valného shromáždění OSN v roce 2007. Později se ukázalo, že i tyto zdánlivě běžnému životu vzdálené události mohou mít vliv přímo v Minsku: české velvyslanectví distribuovalo běloruské veřejnosti přeloženou rezoluci OSN o stavu lidských práv v její zemi, což vyvolalo hněvivou reakci běloruské státní televize (Tylová, 2006: 1).

Pro českou a unijní lidskoprávní politiku vůči Barmě mělo zvláštní význam zasedání Rady OSN pro lidská práva v roce 2007. Při volbách do tohoto orgánu totiž vážně hrozilo, že uspěje Bělorusko, protože do skupiny východoevropských států, která měla získat dvě místa, kandidovalo pouze Slovinsko a kromě něho právě Bělorusko. Unijní státy vynaložily značné diplomatické úsilí, aby se jim podařilo nechtěný scénář odvrátit. Na poslední chvíli přesvědčily Bosnu a Hercegovinu, ať rovněž kandiduje, a ta nakonec skončila za Slovinskem druhá a získala tak druhé nabízené místo. Bělorusko, třetí v pořadí, zůstalo bezpečně mimo členství v Radě pro lidská práva. Při těchto jednáních se mohla Česká republika opírat o podporu svých unijních kolegů v době, kdy zasedala v Radě pro lidská práva. ČR se navíc zapojila do debat o udržení funkce zpravodaje pro Bělorusko a Kubu.¹⁷

I v případě Běloruska hraje na poli lidskoprávních aktivit významnou roli nevládní sektor. Pomocí několika projektů se Ministerstvu zahraničních věcí ČR podařilo obrátit trajektorii z předchozích případů, kdy využívalo politiky EU k prosazování vlastních zájmů (popř. se zájmy kryly). Evropská

letní škola institutu Europeum a projekt Evropská alternativa pro Bělorusko naopak zprostředkovávaly běloruským studentům znalosti o Evropské unii, evropském právu a evropských hodnotách.

Stejně jako v případě Barmy není snadné vyhodnotit konkrétní přínos České republiky, neboť naše politika se nepotřebovala nově prosazovat, vstupovala do rozjetého vlaku, kdy vůči Barmě existovala dosavadní unijní politika a neprofiloval se žádný odpůrce našeho (sdíleného) stanoviska. V této situaci byla ČR schopna vplout do existujících politik a aktivně se do nich zapojit, a to i na úrovni OSN.

Lidskoprávní politika EU vůči Kubě a role ČR při její formulaci a provádění

Na lidskoprávní orientaci zahraniční politiky EU vůči Kubě lze velmi dobře prezentovat, jak nesnadně funguje formulace zahraniční politiky při nutnosti kooperace 27 států s rozdílnými prioritami. Hned na počátku je nutno uvést, že Česká republika v tomto případě patří k jedněm z nejhlasitějších kritiků kubánského režimu, k zastáncům poměrně tvrdého přístupu k němu a k členským státům, které situaci na „Ostrově svobody“ sledují nejbedlivěji. Na druhou stranu je složité přesvědčit o svém názoru ostatní členské státy.

Vyhraněný postoj České republiky ke Kubě se datuje především od konce devadesátých let, kdy ČR převzala po Spojených státech pomyslnou štafetu v předkládání zpráv kritizujících situaci lidských práv na Kubě. V devadesátých letech sice prezident Havel projevoval výraznou podporu kubánské opozici, přesto se však v oficiální linii vláda jako garant zahraniční politiky příliš nevyjadřovala.

Formálně byla česká pozice prezentována poprvé v roce 1999 v rámci prvního působení České republiky v Komisi OSN pro lidská práva. Společně s Polskem Česká republika předložila rezoluci ke stavu lidských práv na Kubě, v níž vyzývala Kubu ke konstruktivnímu dialogu a hodnotila pokrok dosažený od vydání předešlé rezoluce. Tato angažovanost České republiky vyvolala jak na mezinárodní, tak na vnitrostátní scéně smíšené reakce. Část aktérů ji hodnotila jako logický důsledek lidskoprávního zaměření české zahraniční politiky a formu splácení dluhů vůči obyvatelům státu, jehož režim jsme v minulosti aktivně podporovali. Jiní poukazovali na nesourodý přístup

české zahraniční politiky k jiným nedemokratickým režimům v oblasti a skutečnost, že „štafetu“ převzala ČR od Spojených států, jimž tímto způsobem usnadňovala naplňování jejich zahraničněpolitických cílů (Bilková, 2004: 182).

Ačkoli text rezoluce ničím nevybočoval z tradice obdobných dokumentů vydávaných Organizací spojených národů a česká strana několikrát opakovala, že vydání rezoluce nebylo nepřátelským aktem, sama skutečnost, že Česká republika rezoluci předložila, sklídila z kubánské strany ráznou kritiku a v den schválení rezoluce byla v Havaně před české velvyslanectví narychlo svolána stotisícová demonstrace.

Co se týče vztahu EU ke Kubě a k tamní situaci v oblasti lidských práv, rok před vstupem České republiky do Evropské unie, v březnu 2003, došlo na základě hromadného zatýkání kubánských disidentů k přehodnocení poměrně vstřícné politiky Unie ke Kubě a k následnému pozastavení rozhovorů o přistoupení Kuby k dohodě z Cotonou, která tvoří rámec spolupráce EU se zeměmi Afriky, Karibiku a Pacifiku. Tehdejší komisař pro vnější vztahy Chris Patten prohlásil, že „*míč je na straně kubánských úřadů... dokud nenapraví škody učiněné na těch nejzákladnějších lidských právech*“ (Roy, 2003: 18).

Aznarova vláda ve Španělsku a Berlusconiho v Itálii však chtěly jít v souladu se zatýkáním disidentů ještě dále a redefinovat společný postoj z roku 1996, do té doby základní stavební kámen společné zahraniční politiky vůči Kubě. Na hlasování v Radě EU skutečně došlo v červnu 2003 k přehodnocení společného postoje z roku 1996 a EU se rozhodla omezit setkání s kubánskými představiteli na nejvyšší úrovni a naopak posílit vztahy s disidentskými skupinami.

Výraznou změnu ve vztazích EU–Kuba znamenala výměna vlády ve Španělsku. Vládu Lidové strany premiéra Aznara vystřídala po volbách na jaře 2004 socialistická vláda Josého Luise Rodrígueza Zapatera a tvrdou politiku vůči Kubě nahradilo volání po dialogu s Havanou. Zapaterova vláda vyhodnotila změnu pozice z roku 2003 jako neefektivní a ve druhé polovině roku 2004 se snažila přesvědčit ostatní členské státy o nutnosti návratu k původnímu společnému postoji z roku 1996.

Právě v tomto okamžiku můžeme sledovat, nakolik je/byla Česká republika schopna ovlivnit společný postoj ke Kubě. České republice se podařilo být vůdčím státem malé středoevropské koalice, tvořené dále Polskem a Slovenskem, jež ostře oponovala proti uvolnění sankcí definovaných v rámci

změny společného postoje v roce 2003. Svoji roli v tvrdším postoji bezesporu hraje „komunistická zkušenost“, kterou si tyto státy prošly. Nicméně v diskusi v rámci celé Evropské unie nakonec převážil postoj španělský, jenž volal po zmírnění sankcí. Vzhledem k tomu, že Španělsko bylo vždy v jistém smyslu motorem vzájemných vztahů s Latinskou Amerikou jako celkem, měl jeho názor na kubánskou problematiku velký vliv a Španělsko si dokázalo pro svoji pozici získat spojence. Česká republika však prosadila do revize v lednu 2005 oproti původnímu stavu textu některé své „tvrdší“ formulace, ačkoli text celkově představoval vstřícný krok ke Kubě. Příkladem lze uvést podmíněčnost zrušení sankcí či možnost zvát disidenty na svoje diplomatické zastoupení.

Česká republika tedy v otázce prosazování tvrdšího postoje vůči Kubě neuspěla,¹⁸ nicméně z celkového pohledu situaci v roce 2005 nebylo možno považovat za neúspěch. ČR dokázala prosadit určité změny i navzdory koalici vedené Španělskem¹⁹ jako unijním „opinion-makerem“ v kubánské problematice. Ačkoli tyto změny byly dílčí, šlo o úspěch české diplomacie.

Na druhou stranu ČR zůstávala v kubánské otázce stále ve stínu Španělska, které svou pozici prokázalo např. tím, že jako první stát EU v roce 2007 obnovil diplomatické styky na nejvyšší úrovni.²⁰ Stejně tak Evropská komise preferovala vůči Kubě zmírnění sankcí, což vyjádřil i komisař pro rozvojovou pomoc Luis Michel (Reuters, 9. 3. 2008). Definitivně byly sankce odstraněny v polovině roku 2008 s argumentem, že na Kubě po nástupu Raúla Castra k moci došlo k pozitivním krokům. Tomu již ČR nedokázala zabránit, což kritizoval např. bývalý ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda (*Lidové noviny*, 8. 9. 2008).

Z hlediska mediálního pokrytí vyznívá pro Českou republiku pozitivně, že mnohá zahraniční média o ní referovala jako o vedoucím státu koalice, vyznávající tvrdší přístup ke Kubě (Reuters, 9. 3. 2008; BBC, 20. 6. 2008; Euractiv, 20. 6. 2008).

Na příkladu Kuby se ukázalo, že ČR se nepodařilo dlouhodobě prosadit politiku tvrdé linie, nicméně česká stopa byla po dlouhou dobu patrná. Česká vláda se též profilovala jako diplomaticky schopná, když dokázala získat podporu pro některé dílčí, ale pro ni zásadní změny. Celkově tak lze českou politiku s ohledem na zahraničněpolitickou váhu státu hodnotit jako pozitivní.

Závěr

Při úvahách o tom, nakolik jsou české lidskoprávní priority v rámci zahraniční politiky schopny ovlivnit společnou zahraniční politiku Evropské unie, je třeba počítat s tím, že ČR je pouze jedním z 27 států Unie, navíc velikostně i zahraničněpolitickou vahou patřícím ke středu. Právě v tomto kontextu je pak třeba odpovídat na výzkumné otázky položené v úvodu tohoto příspěvku.

Celkově lze hodnotit, že pro Českou republiku představuje lidskoprávní agenda v rámci zahraniční politiky významnou součást a ČR je při debatách na evropské úrovni značně aktivní. Tato aktivita se nejvíce projevila a byla i v zahraničí mediálně reflektována v případě Kuby, kde je profilace ČR nejzřetelnější. Přesto však česká vláda nezanedbává ani ostatní prioritní země. Politika ČR zůstává v tomto ohledu dlouhodobě konzistentní ve smyslu zastávání tvrdé linie. V případech Běloruska a Barmy následovala již jasně zadaný kurz Evropské unie, kdežto v případě Kuby se České republice nepodařilo otočit kormidlem ve španělských vodách, avšak přece jen zvládla cestu aspoň trochu korigovat. ČR se zjevně v lidskoprávní zahraniční politice snaží hrát roli konstruktivního partnera, který principiálně nevetuje majoritní názor, ale raději se pokouší v rámci většinového mínění prosadit své (dílčí) preference.

Pokud jde o prosazování svých názorů, ČR dokázala zdařile využívat evropské roviny k podpoře pozic, které byly v souladu s postoji Evropské unie. Zároveň se však české diplomacii dařilo budovat koalice na podporu pozic, jež byly odlišné od názorového mainstreamu v rámci Unie. Jako příklad jsme uvedli problematiku lidských práv na Kubě, kde lze ČR do značné míry označit za úspěšnou, s ohledem na to, co se jí podařilo prosadit, i když tvoří pouze jednu „sedmadvacetinu“ v rámci společné zahraniční politiky a patří stále k novým členským státům. Tyto koalice však měly spíše charakter *ad hoc*, nejde o stálá názorová uskupení.

Závěrem nutno dodat, že bude zajímavé s odstupem hodnotit, nakolik se Česká republika byla schopna exponovat a prosazovat svoje lidskoprávní názory v období českého předsednictví v EU. To je bohužel v době odevzdání příspěvku zatím nemožné, avšak již nyní můžeme sledovat, že „běžnou“ agendu zastínily hned zkraje předsednictví naléhavější a neodkladné problémy typu plynové a finanční krize, jež vyžadovaly maximální personální i energetické nasazení.

Poznámky

- ¹ Zajímavé a naši tezi podporující informace v tomto ohledu přináší rozhovor se Šimonem Pánkem (Pánek–Schuster, 2008: zejm. 8).
- ² Pro důkladnější přehled viz např. Lavenex (2004).
- ³ Rakousko společně s Finskem vypracovalo *Operační program prezidentství pro rok 2006*, v němž jako poslední, patnáctou kapitolu zařazují krátkou zmínku o lidských právech (*The Austrian and Finnish Delegations* 2005: 58–59). Osmnáctiměsíční program Německa, Portugalska a Slovinska věnuje lidským právům v zahraniční politice Unie z celkem 69 stran dokonce jen jeden odstavec, opět na samém konci (*The Future German, Portuguese and Slovenian Presidencies*, 2006: 67). Francouzsko-česko-švédská trojka na tom není o moc lépe, z 89 stran se lidským právům v zahraniční politice věnuje kromě zmínky o 60. výročí Všeobecné deklarace lidských práv jediný odstavec (*The Future French, Czech and Swedish Presidencies*, 2008: 80).
- ⁴ Mírně se prohřešíme proti akademické etice a neodkazujeme na zdroje přímo v textu, nýbrž ve vysvětlivce, a to pro přehlednost, protože krátký úsek textu se vzhledem ke svému malému rozsahu opírá o příliš mnoho zdrojů. Subkapitola čerpá z priorit jednotlivých předsednictví od roku 2005; jejich přehled, včetně zdrojů, je k nalezení v seznamu zdrojů.
- ⁵ Zájem o ochránce lidských práv nelze považovat za specifický český vklad, již dříve byly přijaty *guidelines* v rámci lidskoprávní politiky EU, které se zabývají právě ochránci lidských práv (Rada EU, 2008c).
- ⁶ Zajímavé je, že v dalších zprávách se již žádná další explicitní zmínka o možných „koalických“ lidskoprávních partnerech neobjevuje, nicméně Česká republika podle rozhovoru se zaměstnancem Odboru lidských práv a transformační politiky MZV spolupracuje primárně s těmito zeměmi i nadále.
- ⁷ Slovy ředitelky odboru lidských práv a transformační politiky MZV ČR Gabriely Dlouhé: „Nákladné a náročné úsilí věnované Unii podpoře demokracie v jednotlivých oblastech zatím postrádá zastřešující strategii, synergické propojení“ (Dlouhá, 2008: 13).
- ⁸ Ze tří sledovaných zemí se logicky největší obchodní výměna realizuje se zemí geograficky jednoznačně nejbližší – s Běloruskem (celkem téměř 6 miliard Kč; z toho export 3,6 miliardy Kč a import 2,35 miliardy Kč). Kuba se nachází ve světové obchodní relaci ČR až na 99. místě, naopak hlavními zastánci Kuby v EU, Španělsko, patří ke hlavním kubánským obchodními partnerům. S Barmou/Myanmarem je obchodní bilance zcela mizivá, v roce 2007 čeští obchodníci exportovali zboží v hodnotě 136 tisíc USD a dovezli zboží za 1,33 milionu USD (BusinessInfo.cz, 2009a; MZV, 2008h: 172, 306, 351).
- ⁹ Jednotlivé přístupy k lidským právům bychom z hlediska přístupu k adresátům mohli rozdělit na idealistický (lidská práva jako naprostý základ a měřítko lidskoprávní politiky), idealisticko-pragmatický (lidská práva mezi principy zahraniční politiky, nicméně všem zemím se neměří stejně, lidskoprávní aspekt může v konkurenci jiných aspektů ustoupit do pozadí) a neidealistický (pragmatický) přístup (lidskoprávní ohledy nejsou součástí zahraniční politiky, odkazuje se na ně pouze v případě, že to přinese efekt pro národní zájmy). K těmto

- třem typům lidskoprávní politiky lze ještě předřadit adjektivum konzistentní/nekonzistentní podle ustálenosti a předvídatelnosti této politiky.
- ¹⁰ Výborně popisuje mechanismus postupného boření represivních režimů synergií zevnitř i zvenčí Daniel C. Thomas v knize *Helsinský efekt*.
  - ¹¹ A v novém funkčním období Parlamentu po volbách v červnu 2009 již jen 22 europoslanců.
  - ¹² Vysledovat orientaci České republiky na Barmu lze až do roku 1990, kdy Václav Havel už krátce po nástupu do prezidentské funkce navrhl asi nejznámější barmskou disidentku Aun Schan Su Tij na Nobelovu cenu za mír (Havel, 2008). Společnost Člověk v tísni se začala věnovat lidskoprávním aktivitám ve prospěch Barmy od roku 1997, kdy uspořádala „Dny Barmy“.
  - ¹³ Viz Společný postoj 2006/318/CSFP a Společný postoj 2008/349/CFSP.
  - ¹⁴ Obchodní obrát s Běloruskem v roce 2007 činil bezmála 6 miliard Kč.
  - ¹⁵ Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2001: „Ve vzájemných vztazích mezi ČR a Běloruskem neexistovaly otevřené problémy. Bělorusko patřilo z ekonomicko-obchodního hlediska k zajímavým partnerům ČR. Pokračující mezinárodní izolace režimu A. G. Lukašenka a především jim uplatňovaná politika neumožnila rozvoj bilaterálních politických vztahů“ (MZV ČR, 2002b).
  - ¹⁶ Viz Obecné zásady Evropské unie, týkající se zastánců lidských práv, čl. 8.
  - ¹⁷ Neúspěch unijní diplomacie však představuje fakt, že se nakonec funkce zpravodajů pro Bělorusko a Kubu nepodařily udržet a musely být obětovány v zájmu úspěchu reformy Rady pro lidská práva. Samy unijní státy zvedly pro tento „balík“ s těžkým svědomím ruku.
  - ¹⁸ O tom, že postoj vlády v otázce lidských práv na Kubě měl být v rámci jednání tvrdší, hovořil např. bývalý ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda, známý razantní kritik poměrů na Kubě (*Lidové noviny*, 4. 9. 2008).
  - ¹⁹ Mezi další vlivné státy této koalice patřilo např. Německo a Francie. Ale právě Německo se nakonec v rámci jednání přiklonilo na českou stranu.
  - ²⁰ V dubnu 2007 navštívil Kubu španělský ministr zahraničí Miguel Ángel Moratinos.

Česká republika a Mezinárodní trestní soud: poslední dějství

Lubomír Majerčík

„Mezinárodněprávní odbor MZV odmítá tvrzení P. H. [Pavla Hasenkopfa, Legislativní odbor Kanceláře prezidenta republiky, pozn. aut.], která se nezakládají na pravdivých faktech a jejichž cílem jsou zřejmě osobní útoky na MZV“ (Šimíček, 2009, diskuse). Toto prohlášení se dá považovat za jeden z vrcholů debaty o vztahu České republiky a Mezinárodního trestního soudu. Zaměstnankyně Ministerstva zahraničních věcí ČR (dále také MZV) jím dává najevo nesouhlas s tvrzením Kanceláře prezidenta republiky (dále také KPR), že by byla vina na průtazích v přistoupení České republiky k Mezinárodnímu trestnímu soudu na straně vlády. Toto prohlášení je významné hned v několika ohledech. Za prvé, kde k němu došlo – bylo vyřčeno v diskusi na blogu. Jakkoli šlo o odbornou, právní debatu, není doposud v České republice běžné, aby si dva klíčoví zahraničněpolitickí aktéři veřejně vyměňovali názory touto formou.¹ Druhým významným rysem je, že se poprvé v české debatě o Mezinárodním trestním soudu dostáváme do fáze, kdy všechny zúčastněné strany tvrdí, že mají zájem na přistoupení k němu, že jím v dalším postupu brání druhá strana.

Jak jsme se do této situace dostali a jaké může mít potenciální vyústění, na to bude odpovídat tento příspěvek. V jeho první části bude nastíněno, jak Mezinárodní trestní soud vznikl a jakou roli při tom hrála Česká republika. Druhá část se zaměří na vztah České republiky k Mezinárodnímu trestnímu soudu po jeho vzniku, problematika ratifikačního procesu bude nahlížena optikou jednotlivých zahraničněpolitických aktérů. Na závěr budou rozebrány

příčiny změny jejich postoje a perspektivy České republiky v tomto ohledu do budoucna.

Vznik Mezinárodního trestního soudu

Okolnosti vzniku Mezinárodního trestního soudu (*International Criminal Court*, dále také Soud) byly nesčetněkrát podrobně popsány i v české literatuře.² Pro potřeby tohoto článku stačí poznamenat, že Mezinárodní trestní soud vznikl jako stálá instituce, jejímž cílem je vyšetřovat a trestat nejzávažnější zločiny, jako jsou zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a genocida.³ Založen byl na základě několika impulzů. Co se týče praktické stránky, navazuje na činnost Norimberského a Tokijského tribunálu, jejichž dědictvím bylo zakotvení zásady, že i jednotlivec je subjektem mezinárodního práva a nese odpovědnost za spáchání zločinů podle mezinárodního práva.⁴ Dále navazuje na činnost Mezinárodních tribunálů pro bývalou Jugoslávii⁵ a pro Rwandu⁶, jejichž dědictvím je praktická proveditelnost dnešního stíhání podezřelých z těchto zločinů i v komplexních postkonfliktních situacích. Kromě praktických impulzů hrály svoji roli i impulzy smluvně-teoretické, kdy v průběhu studené války byla formulována pravidla předznamenávající budoucí vznik Mezinárodního trestního soudu.⁷ Pro jeho činnost horovaly nevládní organizace⁸ i akademie⁹.

Římský statut Mezinárodního trestního soudu (dále také Statut) byl přijat na závěr Římské konference¹⁰ 17. 7. 1998 jako mnohostranná smlouva. Kofi Annan, bývalý generální tajemník OSN, při této příležitosti prohlásil: „Založení Mezinárodního trestního soudu je darem naděje pro příští generace a gigantickým krokem kupředu v pochodu směrem k univerzálním lidským právům a vládě práva“ (Press Release L/ROM/23, 18. 7. 1998). Účastníci Římské konference byli už skeptičtější. Výsledkem je podle nich kompromis, maximum dosažitelného. „Statut odráží současně politické síly v mezinárodním společenství“ (Bos, 2002: 464). K praktickému vzniku Mezinárodního trestního soudu došlo 1. 7. 2002 poté, co Římský statut ratifikovalo 60 států. Na začátku roku 2009 byl Římský statut podepsán 139 státy a přistoupilo k němu 108 států ze všech světových regionů.

Přestože většina států mezinárodního společenství je nyní smluvní stranou Soudu, zdaleka to neznamena, že Soud má univerzální podporu. Z pěti stálých členů Rady bezpečnosti jsou smluvní stranou pouze dvě – Francie

a Velká Británie. Co víc, Spojené státy americké zahájily ihned po vzniku Soudu aktivní postup usilující o vynětí vlastních občanů z jeho dosahu.¹¹ Toto úsilí, jakkoli bylo a je legitimní, se často pohybovalo na hraně mezinárodního práva a mělo potenciál podkopat počínající fungování Soudu.

Česká republika a Mezinárodní trestní soud

Období do Římské konference

Česká republika má historickou tradici podpory mezinárodních trestních tribunálů. Už od roku 1942 se začal generál Bohuslav Ečer odborně věnovat možnostem stíhání nacistických válečných zločinců, později se stal vedoucím československé delegace u Mezinárodního vojenského soudního dvora pro trestní řízení s válečnými zločinci, Norimberského tribunálu. Zde se aktivně podílel na vyšetřování a formování výsledné podoby řízení.

Česká republika zanechala stopu i na práci novodobých tribunálů. Od roku 2001 do roku 2004 působila u ICTY jako soudkyně *ad litem* Ivana Janů¹², současná soudkyně Ústavního soudu; od roku 2003 do roku 2008 působil u ICTR jako soudce *ad litem* Robert Fremr¹³, současný soudce Nejvyššího soudu. Účast České republiky na mezinárodním trestním soudnictví bude však pokračovat i nadále, neboť v roce 2006 byla ratifikována smlouva o poskytnutí vězeňského personálu ve prospěch ICTY¹⁴, o rok později zase smlouva o relokaaci svědků vystupujících před ICTY do České republiky.¹⁵ Nejenom personálně, ale i finančně se Česká republika podílí na fungování tribunálů. Mimo povinné platby do jejich rozpočtů (cca 5 mil. Kč ročně každému) začala od roku 2003 poskytovat oběma *ad hoc* tribunálům i dobrovolné příspěvky (cca 230 000 Kč ročně každému). Vedle nich přispívá ČR dobrovolnými příspěvky i na chod Speciálního tribunálu pro Sierra Leone¹⁶ od jeho vzniku v roce 2002 až do roku 2007 (cca 1 mil. Kč ročně). Tento dobrovolný příspěvek byl v roce 2007 přeměrován přibližně ve stejné výši ve prospěch nově vznikajícího Speciálního tribunálu pro Libanon.¹⁷

Podobně aktivním způsobem vystupovala Česká republika i na Římské konferenci, sjednávající budoucí podobu Mezinárodního trestního soudu. Česká delegace se zařadila (*Usnesení vlády č. 406*, 1998) do tzv. Skupiny podobně smýšlejících zemí („*Like-Minded Group*“), jež chovaly společnou představu o soudu, co nejvíc nezávislém na jiných zemích a Radě bezpeč-

nosti, a jež tímto směrem vedly koordinovaná vyjednávání. Stanovisko české delegace vyjádřil na Římské konferenci tehdejší náměstek ministra zahraničních věcí Pavel Telička:

„Česká republika vždy důrazně podporovala představu stálého trestního soudu. Rád bych však podotkl, že nestačí pouze zřídit instituci. Soud musí fungovat efektivně, nezávisle, a tím pádem důvěryhodně. Jsem si vědom toho, že tato slova jsou otevřena množstvím interpretací. Proto má delegace zastává stanovisko, že k zajištění dobrého postavení Mezinárodního trestního soudu by měl jeho Statut obsahovat několik základních zásad.“¹⁸

Šlo o následující zásady:

- jurisdikce¹⁹/věcná příslušnost ve vztahu k zločinům genocidy, válečným zločinům, zločinům proti lidskosti a agresí,
- do věcné příslušnosti Soudu spadají rovněž válečné zločiny spáchané v nemezinárodních ozbrojených konfliktech,
- Soud by měl být schopen zahájit řízení bez dalšího souhlasu dotčených zemí,
- podpora subsidiárního vztahu Soudu vůči vnitrostátním soudům (jde o tzv. zásadu komplementarity – Soud nastupuje druhotně až v případě selhání vnitrostátního řízení),
- zločin agrese je podmíněn tím, že Rada bezpečnosti stanoví, že došlo k útočnému činu/agresi,
- Rada bezpečnosti by neměla mít pravomoc zabránit řízení před Soudem, pokud jde o situaci, již se sama zabývá na základě kapitoly VII Charty OSN.

Z dnešního pohledu vidíme, že byly zvoleny zásady opravdu prosazující co nejnezávislejší fungování Soudu. V závěrečném návrhu byl brán zřetel na všechny, s výjimkou zásady týkající se zločinu agrese, jehož definování bylo prozatím odloženo. Poslední zásadu se nepodařilo udržet zcela, neboť podle čl. 16 Statutu sice nemá Rada bezpečnosti pravomoc zabránit řízení nebo vyšetřování před Soudem, ale může je odložit o 12 měsíců.

Období po Římské konferenci – průběh ratifikace Statutu

Na Římské konferenci hlasovala Česká republika pro přijetí *Římského statutu*, podepsala ho 13. 4. 1999, což bylo na člena „skupiny podobně smýšlejících zemí“ relativně pozdě. Od té doby, po následujících deset let, nebyl *Římský statut* přes několikrát pokusy ratifikován. Důvody tohoto stavu se

dají rozdělit do dvou kategorií: právní překážky a politické výhrady. V následujících kapitolách budou rozebrány obě kategorie z pohledu jednotlivých vnitropolitických aktérů.

Pro přehlednost je potřeba ještě v úvodu zmapovat názory na právní řešení vztahu českého ústavního pořádku a Statutu. Ty vykrystalizovaly v průběhu 10 let pokusů o ratifikaci do dvou větví, jež lze dále členit na dvě podskupiny:

- 1) Statut je v rozporu s ústavním pořádkem
  - a. Statut je mezinárodní smlouvou podle čl. 49 Ústavy a rozpor s ním je řešitelný změnou ústavního pořádku; ratifikace by probíhala za souhlasu nadpoloviční většiny přítomných poslanců a senátorů dle čl. 39 odst. 2 Ústavy.

Změna ústavního pořádku by byla možná buď přímou změnou v textu Ústavy ČR, resp. Listiny základních práv a svobod, nebo přijetím zvláštního ústavního zákona.

Tento postoj zastávala vláda v letech 2000–2004 a P. Šturma (Šturma, 2002: 191) před účinností euronovely ústavy či v minimalistické podobě M. Kavěna (Kavěna, 2003: 360–362).

- b. Statut je mezinárodní smlouvou podle čl. 10a Ústavy (tzn. na Soud mohou být přeneseny některé pravomoci orgánů ČR); ratifikace by probíhala souhlasem třípětinové většiny všech poslanců a třípětinové většiny všech přítomných senátorů dle čl. 39 odst. 4, čímž by se vyřešily případné rozpory, neboť pak bude Statut postaven na roveň ústavním zákonům a jako *lex specialis* bude mít aplikační přednost.

Tento postoj zastává MZV od roku 2006 do přítomnosti a J. Malenovský (Malenovský, 2007: 803–840).

- 2) Statut není v rozporu s ústavním pořádkem
  - a. Možný nesoulad se dá překonat výkladem Ústavy, konformním s mezinárodními závazky, na základě čl. 1 odst. 2 Ústavy, Statut lze chápat podle čl. 10a, ale ratifikace na jeho základě není jediná možná, není nezbytná.

Tento postoj reprezentuje J. Kratochvíl (Kratochvíl, 2007: 537–543).²⁰

- b. Žádné rozpory nepanují, odmítání chápání Statutu podle čl. 10a.

Tuto pozici zastává P. Hasenkopf.²¹

Aktéři: vláda

Vláda spolu se souhlasem k podpisu Statutu uložila ministru zahraničních věcí a ministru spravedlnosti, aby provedli analýzu Statutu z hlediska možných důsledků na ústavní a další vnitrostátní předpisy ČR.²² V tomto okamžiku počíná debata o způsobu implementace *Římského statutu*, neboť sama otázka, zda přistoupit k Soudu, byla podle názoru všech vlád od roku 1999 bezproblémová: všechny ratifikaci podporovaly.

Na základě zprávy expertní skupiny došla vláda k závěru, že je potřeba odstranit ústavní překážky, stojící v cestě ratifikaci změnou ústavního pořádku. **K prvnímu pokusu** došlo v únoru 2000 (sněmovní tisk 541, 22. schůze, 3. volební období, předkladatelem ministr spravedlnosti), kdy vláda předložila Poslanecké sněmovně novelu Ústavy ČR /výše načrtnutý postoj 1a/). Ta obsahovala mnoho různých dílčích změn, sahajících od reformy soudnictví po Českou národní banku. Z pohledu Statutu se jednalo o vložení čl. 112a, jenž měl odstranit překážky, spočívající v tehdejší úpravě imunit ústavních činitelů, milostí prezidenta i vydávání/předávání vlastních občanů do ciziny. Z předloženého návrhu se zdá, že vláda buď neočekávala větší odpor poslanců, anebo naopak chtěla pouze „sondovat terén“, neboť důvodová zpráva je v této otázce velmi kusá, nevěnuje se argumentaci pro přistoupení k Soudu a zároveň nesystémově zařazuje otázku upravenou v Listině do změn Ústavy ČR (vydávání–předávání). Návrh jako celek byl pro spojení více kontroverzních otázek zamítnut 17. 5. 2000 114 hlasy vůči 68, vládě se nepodařilo zajistit si podporu ani vlastních poslanců. Hlavní příčinou zamítnutí podle rozpravy nebyl Mezinárodní trestní soud, z diskuse však vyplynulo, že další návrh usilující o sladění právního řádu se Statutem je potřeba připravit samostatně a důkladně ho poslancům představit.²³ Protože vláda nedisponovala ústavní většinou ve sněmovně, ani s hlasy komunistických poslanců by se jí nepodařilo podobný návrh prosadit, k tomu potřebovala naklonit část poslanců ODS.

To se jí však **v druhém návrhu** rovněž nepovedlo. Ten byl předložen Poslanecké sněmovně 1. 10. 2001 (sněmovní tisk 1078, 39. schůze, 3. volební období, předkladatelem ministr zahraničních věcí). Tentokrát se týkal pouze *Římského statutu*, přičemž obsahoval podobný text jako posledně s tím rozdílem, že změny ohledně předávání jsou správně zasazené do Listiny. Návrh se však nedostal ani přes první čtení.²⁴ Výsledkem bylo, že v hlasování o vrácení návrhu k dopracování zvedlo 30. 10. 2001 ruku 80 poslanců proti

62. V průběhu tohoto jednání předložila vláda sněmovně 10. 10. 2001 návrh na ratifikaci Statutu, v důsledku neúspěšných jednání o ústavních změnách ho však stáhla 29. 1. 2002 (*Usnesení vlády č. 104, 2002*). To potvrzuje názor vlády, že při absenci ústavních změn nelze s ratifikací pokračovat.

Na základě vystoupení poslanců lze hodnotit snahu předkladatelů jako dostatečně politicky nepřipravenou, což vyplývá i z rozhovoru s Jaroslavem Horákem, ředitelem mezinárodněprávního odboru MZV (Pospíšil, 2002). R. Břešťan k tomu dodává: „*Ze záznamu parlamentní debaty o ICC [=Soudu, pozn. autora] a novele Ústavy vyplývá i jiná zajímavá věc. Po značné kritice návrhu byl Jan Kavan před hlasováním v prvním čtení vyzván předsedajícím schůze, zda se nechce, aby zástupce předkladatele, ke kritickým vystoupením poslanců vyjádřil. Kavan se ale o žádnou argumentaci ani nepokusil. Důvodem neprojednání Římského statutu tak může být i špatná příprava před jednáním ve sněmovně a nedostatečná informovanost poslanců*“ (Břešťan, 2002).

I druhá socialistická vláda, vzešlá z voleb v roce 2002, byla ratifikaci Římského statutu nakloněna. Předsevzetí z koaliční smlouvy, učinit vše pro ratifikaci Statutu v ČR, znělo odhodlaně.²⁵ Jaroslav Horák z MZV ve výše uvedeném rozhovoru uvádí: „*Jinak jsme připraveni okamžitě po volbách s tímto bodem přijít znovu.*“ Ministr spravedlnosti P. Rychetský v Senátu ČR v říjnu 2002 prohlásil, že nezbytnou změnu Ústavy chce navrhnout ještě v roce 2002, ministr zahraničních věcí C. Svoboda v únoru 2003 sliboval Poslanecké sněmovně předložení návrhu v polovině roku (k čemuž v konečném důsledku nedošlo po dalších 5 let). K dalšímu hmatatelnému posunu došlo až v květnu 2004, kdy se otázka ratifikace Statutu dostala na jednání Zahraničního výboru Poslanecké sněmovny ČR a kdy poslanci v usnesení č. 143 vyzvali vládu, aby předložila varianty ratifikace včetně důsledků pro vnitrostátní legislativu i zahraničněpolitické okolnosti.

Od roku 2004 panovala vnitropolitická nestabilita a docházelo k častému střídání vlád. Ministerstvo zahraničních věcí si bylo vědomo, že bez důkladné diskuse s poslanci neprosadí nic, co by vyžadovalo kvalifikovanou většinu. Proto na základě usnesení zahraničního výboru vypracovalo materiál *Varianty řešení problematiky ratifikace Římského statutu Mezinárodního trestního soudu*. V něm nabídl tři právní cesty, jakými by mohl být Římský statut ratifikován²⁶, a očekávalo instrukce od poslanců, který směr jim je nejbližší. Materiálem se zabýval nejdříve zahraniční výbor (39. schůze, leden 2005),

ústavně právní výbor (63. schůze, duben 2005) a opět zahraniční výbor (53. schůze, únor 2006).²⁷ Ústavně právní výbor se přiklonil k variantě č. 1 (*Usnesení ústavně právního výboru PSP ČR č. 176, 2005*), kterou považoval za ústavně nejčistší, tj. přímé změny v textu Ústavy ČR a Listiny provázené vyslovením souhlasu s ratifikací podle čl. 49 Ústavy ČR čili pokračování v dosavadním postupu. Zahraniční výbor nakonec uzavřel své jednání bez závěru s tím, že bude dále jednat, nicméně se blíží parlamentní volby.

Tímto skončila první fáze ratifikace. Dá se shrnout, že jakkoli byla vláda ratifikaci nakloněna, po neúspěchu v roce 2000 se nepoučila a i v roce 2001 podcenila význam ratifikace a nenašla mezi poslanci dostatečnou podporu. Měla přitom signály, že vůči ní může panovat odpor. Po druhém neúspěšném pokusu ztrácí exekutiva „tah na branku“. To je přitom provázeno odvážnými proklamacemi ministrů v říjnu 2002/únoru 2003 a zájmem poslanců o věc.²⁸ Důvody lze mj. spatřovat:

- v nevyjasněnosti kompetencí mezi Ministerstvem spravedlnosti ČR (dále také MS) a MZV ČR (níže),
- v politické nestabilitě vlád v letech 2004–2006,
- ve vstupu ČR do Evropské unie. Jejím důsledkem byla euronovela Ústavy (ústavní zákon č. 395/2001, účinný od 1. 7. 2002), jež významným způsobem změnila přístup vnitrostátního práva k mezinárodnímu. Ministr spravedlnosti v této souvislosti odkazoval na plánované spojení ústavních změn s implementací evropského zatýkacího rozkazu²⁹ (což zároveň dokládá přetrvávající stanovisko ministerstva spravedlnosti o nutnosti změny Ústavy).

Ve zprávách o zahraniční politice ČR sice MZV uvádí, že „pokračuje v konzultacích zejména se členy Parlamentu“, to se nicméně nepřetavilo do dalšího návrhu na změnu Ústavy/ratifikaci po několik let. Dříve se zdálo, že vláda usiluje o prosazení ratifikace za každou cenu, v tomto okamžiku právě její opatrnický postoj blokoval další postup. Snahu vládě však nelze upřít. V letech 2004 a 2007 se MZV spolupodílelo na organizaci řady diskusních seminářů pro poslance s představiteli Soudu (nelze však jednoznačně potvrdit, že by iniciativa vycházela od MZV). Chvályhodné je úsilí vlády o vyjasnění postojů politických stran na půdorysu dokumentu „*Varianty řešení problematiky...*“ z listopadu 2004. Ale jednak přišlo pozdě, jednak se v následujících letech výsledky projednávání tohoto dokumentu stejně v procesu ratifikace neodrazilily a zvolena byla jiná varianta (přístup 1b z úvodu).

Po volbách v roce 2006 přešla ratifikace Statutu do své druhé fáze. Byť Topolánkova vláda neměla na rozdíl od předchozích vlád ve své koaliční smlouvě ani v programovém prohlášení jedinou zmínku o Soudu, právě ona v Parlamentu úspěšně prosadila **třetí pokus** o souhlas s ratifikací. Ke klíčovému posunu došlo na jaře 2007, kdy v lednu nejdříve několik nevládních organizací zveřejnilo Výzvu k ratifikaci Statutu Soudu³⁰, v reakci na to označil ministr C. Svoboda chybějící ratifikaci za ostudu a projev provinciálnosti.³¹ Následně, při interpelaci poslancem za ČSSD S. Křečkem v březnu 2007, přiznal premiér M. Topolánek, že přistoupení k Soudu je zahraničněpolitickým zájmem ČR a že za současného stavu věci už ČR nemá důvod neratifikovat.³² Dodal rovněž, že předsednictví Evropské unie by mohlo být „akcelérátorem a trochu donucovacím prostředkem k tomu, abychom se této ratifikace zhostili s úspěchem“ (stenoprotokol 13. schůze PSP ČR, 2007).

Do budoucna klíčové a v době jeho přijímání snadno přehlédnutelné rozhodnutí naznačovala premiérova slova, že MZV zpracovává návrh na ratifikaci podle čl. 10a, „*čímž by mohl být nebo byl vyřešen spor nebo rozpor mezi českým ústavním pořádkem a Římským statutem*“ (tamtéž). Tento posun znamenal chápání Soudu jako organizace, na niž jsou přeneseny pravomoci orgánů ČR (podobně jako v případě Evropských společenství), což na jednu stranu vyžadovalo souhlas třípětinové většiny všech poslanců a třípětinové většiny přítomných senátorů, ale výhodou by podle vlády byla neutralizace rozporů mezi ústavním pořádkem a Statutem. V dubnu 2007 byl poslán na ratifikaci do meziresortního připomínkového řízení, ke schválení vládou došlo v lednu 2008 (*Usnesení vlády ČR č. 63, 2008*). Souhlas s ratifikací dali nejdříve senátoři (16. 7. 2008, 60 hlasů bylo pro, proti bylo 6 senátorů za ODS, 4 senátoři za ODS se zdrželi hlasování³³), posléze s ratifikací Statutu vyjádřili souhlas poslanci (29. 10. 2008, 140 hlasů bylo pro, proti bylo 6 poslanců za ODS, zdrželo se 37 poslanců: 2 za ČSSD, 9 za ODS, celý klub KSČM, 1 nezařazený³⁴).

Po překonání jisté nejednotnosti mezi ministry³⁵ je oproti předešlé fázi vidět, že nyní jednala vláda s plnou vervou. Předkládací zpráva obsahovala vysvětlení ratifikačního procesu, pasáž o historii mezinárodního trestního soudnictví, o organizaci Soudu a jeho dosavadní činnosti, o náhledu velmocí, obsahovala Statut v českém i anglickém jazyce (i když v některých drobnostech je v ní použita jiná terminologie než v příloženém Statutu). Při projednávání v Poslanecké sněmovně a v Senátu vystoupili na podporu na-

jednou čtyři členové vlády – ministr zahraničních věcí, ministr spravedlnosti, ministr bez portfeje (C. Svoboda) a místopředseda vlády pro evropské záležitosti. Ministři se znalostí věci vystoupili rovněž ve výborech, kde reagovali na připomínky zákonodárců.

Aktéři: poslanci a senátoři

První fáze ratifikace by se dala charakterizovat čistě sporem v rámci legislativy: stáli proti sobě poslanci opozice a koalice, senátoři se vůbec nedostali ke slovu. Vedl se zde především spor o procedurální způsob ratifikace. V rámci něho nejdříve poslancům vadila snaha o prosazení vzájemně nesouvisajících změn Ústavy najednou. Tento způsob nelze automaticky odmítnout, protože je žádoucí, aby bylo zásahů do ústavního pořádku co nejméně. Jakkoli je tato cesta k Ústavě šetrnější, nese v sobě riziko, že jeden nevyhovující bod může ohrozit kompletní návrh (sázka navrhovatele může být i opačná – průchodnost jedněch změn má pomoci na svět i těm kontroverznějším). Proto podobná představa vyžaduje důkladné politické předjednání a odůvodnění. Ale to navrhovatel podle poslanců zjevně podcenil. K procedurálním výhradám poslanců lze rovněž uvést námitky vůči vystavování „bianko šeku“, otevírajícímu dveře snadným vstupům do suverenity státu dalšími obdobnými tribunály. Tyto obavy, jakkoli jsou legitimní, jsou značně nepodložené, neboť je stěží představitelné, že by vznikl další tribunál mající vůči ČR podobné pravomoci jako Soud. Tato představa se blíží představě o vzniku další OSN. Lze si ještě představit vznik tribunálu pro zemi, v níž působí české vojenské jednotky v rámci mírových sil, ale tam by byla otázka trestního stíhání řešena v příslušné smlouvě předem. Při zpětném pohledu se dá konstatovat, že obavám z vystavení „bianko šeku“ se podařilo zabránit požadavkem na kvalifikovanou většinu při ratifikování smluv podle čl. 10a.

V druhé fázi ratifikace byly už procedurální otázky předem vyřešeny, a to jednak díky kvalitně připravenému vládnímu návrhu, jednak díky jednáním v příslušných výborech. Rozprava se tak mohla plně soustředit na politické výhrady poslanců k fungování Soudu v mezinárodní politice, jež nebyly v první fázi natolik podstatné (výhrady poslanců byly průběžně zmiňovány v textu u příslušných projednávání). Dá se shrnout, že zákonodárci KDU-ČSL byli ve všech fázích ratifikace členy vlád, jež ji předkládaly, proto ji podporovali (i když tři poslanci hlasovali v roce 2001 pro vrácení návrhu). Překvapivou výjimku tvoří pouze výše zmiňované vyjádření ministryně obra-

ny. Poslanci Strany zelených rovněž stáli na straně *Římského statutu*, totéž platí i o zákonodárcích ČSSD, byť v poslední fázi představovali opozici. Poslanci Unie svobody, přestože byli členy sociálně-demokratických vlád, hlasovali s výjimkou M. Lobkowicze pro vrácení návrhu z roku 2001. Vytrvalý odpor vycházel pouze z řad zákonodárců KSČM, ale nejsilnější zastávali zákonodárci ODS.

U poslanců KSČM se dají vysledovat dvě hlavní argumentační linie přednášené po celou dobu ratifikačního procesu. Poukazovali na údajnou neobjektivitu ICTY a absenci většiny stálých členů Rady bezpečnosti mezi smluvními stranami Soudu (několikrát lze dovodit, že je páčila zejména neúčast Spojených států amerických). Odtud se odvíjí požadavek, že pro vyslovení souhlasu s ratifikací zvednou komunističtí poslanci ruce pouze tehdy, až k Soudu přistoupí další dva stálí členové Rady bezpečnosti (čímž chtějí na tyto velmoci vytvářet nátlak). Při rozpravě v roce 2006 se ukazuje, že aktivity Soudu tito poslanci sledují, když upozorňují na možnou finanční nákladnost a na fakt, že ke stávajícím problémům, projednávaným před Soudem, patří pouze africké státy, jež samy souhlasily s tím, že jejich soudní systémy nestačí na potrestání viníků.³⁶ Ale v konečném důsledku není odpor komunistických zákonodárců absolutní, při hlasování v Senátu dva ze tří senátorů návrh podpořili, v Poslanecké sněmovně se přítomní komunisté zdrželi hlasování.

Hlavním odpůrcem mezi zákonodárci je nicméně poslanec M. Benda za ODS (v různých fázích se k němu přidává poslankyně E. Dundáčková a poslanec J. Schwippel). Ten prokazuje asi největší znalost problematiky, když poukazuje na slabou vynutitelnost mezinárodního práva a diskutabilní smysluplnost celého podniku bez velkých hráčů, otevírá také otázku důsledku trestního stíhání na mírové procesy, o níž se nyní v odborné literatuře čím dál tím víc diskutuje. Poslanec J. Schwippel dokonce dokumentoval tento argument příklady konkrétních zemí.

Propracovanou argumentaci předložil poslanec I. Langer, když se dotazoval na stav jednání stran tzv. *Bilateral Immunity Agreements*³⁷, zmínil se o údajných procesních nedostacích řízení před Soudem a především poukázal na ohrožení našich vojáků při operacích v zahraničí. Podle něho by mohli být i čeští představitelé stíháni za účast v iráckém konfliktu:

„Možná vám to, co říkám, připadá jako úsměvné a nadnesené, nicméně realita je nesmírně vážná a nevede podle mne k žádnému úsměvu na tváři. Realita je taková, že ač jsme zastávali různé postoje při vysílání našich vojáků do zahraničních misí, a tato Poslanecká sněmovna z logiky své existence je místem, kde se setkávají rozdílné názory, měli bychom mít v tuto chvíli, když se tak již stalo, jeden jediný zájem, aby naši vojáci, kteří působí v zahraničních misích, opravdu požívali maximální právní ochrany, neboť nejsou vysíláni se zlým účelem. Jsou podle mého názoru vysíláni s dobrým úmyslem. Nicméně i tento dobrý úmysl by se ve své podstatě mohl obrátit vůči nim“ (Odpovědi členů vlády na písemné interpelace, 2003).

Do české diskuse o Soudu očividně vnesl poslanec Langer argumenty pocházející z proveniencí amerických odpůrců Soudu. V konečném důsledku většina zákonodárců ODS vládní návrh podpořila, poslankyně E. Dundáčková a poslanec J. Schwippel se pouze zdrželi hlasování.

Na tomto místě není prostor hodnotit, jakým způsobem se vláda vypořádávala s jednotlivými námitkami, lze však uzavřít, že i její protiargumenty, popř. odpovědi vládních poslanců, dokládají rostoucí orientaci v tématu. Oproti první fázi ratifikace je tak česká debata o Soud obohacena o mnoho nových perspektiv, které se často neobjevují ani v místní odborné literatuře. Ukazuje se, že poslanci ideologicky neulpívají na původních argumentech, předkládaných v prvních letech vzniku Soudu zejména v americké literatuře, ale alespoň minimálně sledují aktuální vývoj. Na druhou stranu, s rostoucími aktivitami Soudu vzrůstá i kritika z odborných kruhů za první přijatá rozhodnutí,³⁸ a ta se žel zatím na půdě Parlamentu ČR neobjevila, byť by představovala pro odpůrce Soudu cennou municí.

Akteři: prezident

Až v nyní probíhající třetí fázi ratifikace se ukázalo, jak důležitou roli v ní sehrává prezident. Podle čl. 63, odst. 1 b) Ústavy totiž *„sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy; sjednávání mezinárodních smluv může přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy“*. Prezident Václav Havel přenesl *ad hoc* svoji pravomoc sjednat Statut na vládu 25. 3. 1999.

Od té doby prezident čekal téměř deset let na chvíli, kdy na něj přijde v ratifikačním procesu řada, kdy dá Parlament k ratifikaci souhlas a on ji bude moci provést podpisem. Když k tomu došlo a 28. 11. 2008 požádal ministr K. Schwarzenberg prezidenta republiky, aby *Římský statut* ratifikoval, prezident tak odmítl učinit.

Tím se dostáváme do dnešní patové situace a obvinění zaměstnance KPR ze lži zaměstnankyní MZV v úvodu příspěvku. Pavel Hasenkopf, právník prezidenta republiky, totiž na zmíněném blogu podal zdůvodnění, proč i přes zájem prezidenta na ratifikaci nemůže být ratifikace ukončena. Renata Klečková z MZV své obvinění dále nerozvedla a neozřejmila, co podle ní mělo onu lež představovat. O několik dní později zveřejnil Václav Klaus podrobné vysvětlení svého postoje.³⁹

Za tento postup si prezident vysloužil kritiku směřující jednak vůči způsobu oznámení svého postoje,⁴⁰ jednak vůči jeho vlastní argumentaci.⁴¹ Na rozdíl od dalších kritiků se nedomnívám, že by šlo o prezidentovu svévoli, P. Hasenkopf ostatně na více místech potvrdil, že prezident nemá k obsahu Statutu žádné výhrady.⁴³ Právní argumentace KPR je podložená a liší se od pojetí J. Malenovského, na němž je vystavěn vládní návrh. Vláda, sázející na jeho názory o aplikační přednost mezínárodních smluv přijatých podle čl. 10a, volbou této procedury v dobré víře usilovala o vyhnutí se námitkám o rozporu Statutu s Ústavou.⁴³ Do cesty její sázce na jistotu se však postavil nález Ústavního soudu o *Lisabonské smlouvě*. Její dobře míněná snaha se tak obrací vůči ní.

Aktéři: nevládní organizace, akademie

Už v roce 1995 se okolo práce Komise OSN pro mezinárodní právo zorganizovalo několik nevládních neziskových organizací a utvořilo Koalici pro Mezinárodní trestní soud (*Coalition for The International Criminal Court*, dále také CICC). Hlavním cílem CICC bylo prosadit založení efektivního mezinárodního trestního soudu, což byl v roce 1995 nadmíru ambiciózní záměr. Nevládní organizace hrály posléze velkou roli nejen na Římské konferenci, ale i při snaze o celosvětovou ratifikaci a implementaci Statutu (Pace, 2002: 391–398).⁴⁴ V České republice byla však situace značně odlišná, české nevládní organizace zaspaly jak vznik Soudu, tak počátky ratifikačního procesu. Jak uvádí Jiří Kopal z Ligy lidských práv:

„Ačkoli koalici pro přijetí Římského statutu tvoří více než tisíc nevládních organizací z celého světa, české zástupce mezi nimi nenajdete. Absurdnost situace vedla až tak daleko, že ministerstvo zahraničních věcí bylo nuceno osvětu ve věci Mezinárodního trestního soudu provádět ve spolupráci s nikoli českou, ale s italskou nevládní organizací „No peace without justice“ a prakticky ani nemohlo najít organizace a jejich reprezentanty, jež by tuto osvětu mohly podstoupit. Natožpak aby ve věci užitečnosti přistoupení ke statutu aktivně participovali, jak je to zcela legitimní v jiných zemích“ (Kopal, 2002).

Tato situace vedla Jiřího Kopala k tomu, že v roce 2002 inicioval vznik České koalice pro Soud, čistě neformální síť organizací bez právního zakotvení. Partnery našel v Amnesty International (u níž lze rovněž vystopovat prvopočátky aktivit jako odraz dění uvnitř mezinárodního hnutí), u obecně prospěšné společnosti Člověk v tísni a české pobočky Mezinárodního výboru Červeného kříže. Česká koalice v lednu 2003 napsala otevřený dopis Ministerstvu zahraničních věcí ČR a Ministerstvu spravedlnosti ČR, doprovázený tiskovou zprávou, apelující na programové prohlášení vlády a vyzývající k urychlenému přístupu k *Římskému statutu*. Svým načasováním se vhodně trefila do počínajícího období pasivity vlády. Odpověď z ministerstev byla příznačná – obě ministerstva vyjádřila podporu myšlenky ratifikace, ale s podrobnostmi odkázalo MS Českou koalici na MZV, do jehož gesce má tato otázka spadat. MZV odkázalo Českou koalici zase zpět na ministerstvo spravedlnosti.

Poté, co se ukázalo, že vláda opustila myšlenku začlenit změny Ústavy do návrhu souvisejícího s evropským zatýkáacím rozkazem na podzim 2003, a co se začala komplikovat vnitropolitická situace, Česká koalice upustila od dalších aktivit. Liga lidských práv a Amnesty International se této agendě nadále věnovaly, vydávaly tiskové zprávy a vystupovaly na odborných seminářích, Liga se rovněž zúčastňovala každoročního zasedání Shromáždění smluvních stran Soudu.

Kromě organizací podporujících ratifikaci se na veřejnosti objevila i organizace s vážnými výhradami proti ní. V srpnu 2002 nejdřív vyšel v tisku článek Romana Jocha z Občanského institutu *Zahraniční politika pro Českou*

republiku – několik rad novému ministrovi (Joch, 2002), posléze je vládě zaslán dopis obsahující obdobné požadavky – odmítnutí Soudu jako „zárodku absolutistické instituce s neomezenou mocí“ a doporučení podpisu dvoustranné dohody o vyjmutí amerických vojáků z jurisdikce Soudu. Americký pohled zprostředkoval také velvyslanec USA C. Stapleton v *Hospodářských novinách* v září 2002 (Stapleton, 2002). O půl roku později se obdobná argumentace objevila v interpelaci I. Langer. Tou dobou rovněž Občanský institut uvádí přednášku R. Wilkinse „Nebezpečí zneužití Soudu“.

Na konci roku 2006 se z iniciativy Ligy lidských práv podařilo obnovit aktivity České koalice. Její původní členství se postupně rozšířilo o další nevládní organizace, došlo k pravidelným schůzkám a hned první výstup – tisková zpráva vyzývající vládu k ratifikaci spojená s upozorněním na historicky první případ obžaloby Thomase Lubangy před Soudem – si získal pozornost veřejnosti i politiků. V říjnu 2007 uspořádala Liga lidských práv diskusní seminář pro poslance,⁴⁵ v té době se také Česká republika stala tzv. *Universal Ratification Campaign Target* Mezinárodní koalice pro Soud,⁴⁶ což znamenalo rozjetí podpisové akce na podporu ratifikace nevládními organizacemi z celého světa. Poté, co návrh na ratifikaci schválila v lednu 2008 vláda, Česká koalice zaměřila své úsilí na poslance, uspořádala veřejný happening „Světoví diktátoři na kávě v Praze“,⁴⁶ vydala několik tiskových zpráv a informační leták. Po odmítavé prezidentově reakci vyvinuly nevládní organizace v dubnu 2009, tentokrát s podporou z ústředí CICC, nátlak formou dopisu prezidentovi, aby buď ratifikoval, nebo se obrátil na Ústavní soud s dotazem na přezkum ústavnosti Statutu.

Co se týče akademie a veřejné diskuse jako takové, ta se důkladněji rozhořela až v průběhu roku 2007. Články o mezinárodním trestním soudnictví vycházely už koncem devadesátých let, nicméně šlo pouze o odborná právní, veskrze teoretická pojednání. Průlom představovala kniha P. Šturmy z roku 2002 celá věnovaná Soudu, od této doby se začínají rovněž konat veřejné semináře/konference na toto téma. Ty jsou většinou iniciované mezinárodními nevládními organizacemi, popř. pořádány ve spolupráci se zahraničními vládami.⁴⁸ Nicméně se buď rovnou orientují na odbornou veřejnost, nebo, pokud jsou obráceny na ústavní činitele a širší veřejnost,⁴⁹ stejně jsou opět navštíveny úzkou skupinou odborníků bez výraznějšího zájmu zákonodárců. K seznámení širší veřejnosti s prostředky mezinárodní trestní spravedlnosti zřejmě nejvíce posloužilo zařazení bloku na toto téma do promítání na festi-

valu *Jeden svět* v březnu 2008, obdobné promítání se konalo i v březnu roku 2009. Vždy to bylo provázáno následnou debatou s diváky.

Dá se uzavřít, že nevládní organizace v České republice první fázi ratifikačního procesu nevěnovaly pozornost, jaké by se těšil v západních zemích. Zájem nevládních organizací byl poté „importován“ z širších mezinárodních sítí, ať už přes FIDH, na niž je napojena Liga lidských práv, nebo přes Amnesty International (u odpůrců vše napovídá tomu, že došlo rovněž ke kopírování od amerických zdrojů). Opadnutí zájmu nevládních organizací, podporujících ratifikaci v letech 2003–2006, zrcadlilo bezvýhodnost situace, kdy slabé sociálnědemokratické vlády měly v Parlamentu problémy prosadit daleko méně kontroverzní návrhy.⁵⁰

Poté, co se po vzniku Soudu vyčerpala mezinárodněprávní literatura, mapující jeho zrod, a nyní ústavněprávní literatura, zaměřená na komplexnost ratifikačního procesu, citelně v českém veřejném diskurzu chybějí publikace, věnující se současným jednáním před Soudem, popř. literatura reflektující vznik a dnešní aktivity Soudu z mezinárodněpolitického pohledu.⁵¹

Důvody změny postoje a další perspektivy ratifikace

Co bylo příčinou toho, že Topolánková vláda po sedmi letech marných pokusů o ratifikaci vytáhla slovy K. Schwarzenberga tohoto starého kostlivce ze skříně? Vytáhla ho navíc s takovou vehemencí, že nyní si sama neví rady, jakým způsobem ho uklidit na správné místo. Ale co bylo důvodem toho, že poslanci ODS v roce 2008 změnili svá negativní stanoviska a hlasovali pro vydání souhlasu ratifikaci? Příčin se zdá být několik souběžných:

- a) Opoziční poslanci se ujali vládního kormidla a jako takoví se byli nuceni chopit i širší odpovědnosti, kterou nesou. Otázky, které se jim zdály dříve méně významné, a proto vhodné k blokování, k naplňování opozičního *raison d'être*, museli nyní posoudit ze strategičtějšího hlediska.
- b) Soud nenaplnil obavy, které se ozývaly v prvních letech jeho fungování a kterým dal průchod ve své interpelaci poslanec Langer. Naopak, Soud získal na vážnosti tím, že dále narostl počet jeho smluvních stran (koncem roku 2001 jich bylo 38, dnes 108). ČR se tím ocitá ve stále nepříjemnější izolaci. I Spojené státy, jež ze začátku velmi vehementně vystupovaly proti fungování Soudu (výše), zmírnily svou rétoriku.

- c) Sám premiér přiznal vliv blížícího se evropského předsednictví. ČR v něm měla předsedat pracovní skupině Rady pro mezinárodní právo veřejné, podskupiny pro Soud (COJUR, ICC subgroup), čehož se nakonec vzdala ve prospěch Švédska, měla vyzývat jiné země, aby k Statutu přistoupily. V této absurdní situaci se ČR nacházela už delší dobu v souvislosti s politikami EU, kdy hlasovala a volala po přistoupení jiných, sama však tento požadavek neplnila.⁵² Ale tlak EU počal ještě daleko před jejím vstupem do EU. V hodnotící zprávě Evropského parlamentu, nakolik jsou kandidátské země připraveny na vstup, je zmíněna ČR v souvislosti s neratifikací Statutu (*European Parliament Resolution*, 2004). Jak vyplývá z předešlého textu, důsledek přístupu není jednoznačný. Vstup ČR do EU znamenal totiž pro ratifikační proces hned dvojí komplikaci. Vládní návrh na změny ústavy v souvislosti s ratifikací Statutu a implementací evropského zatýkácího rozkazu z roku 2003 byl zúžen pouze na evropský zatýkač z obav vlády, aby nebyl celý návrh „potopen“ kvůli Soudu. Aktuálně nález Ústavního soudu ve věci *Lisabonské smlouvy* poskytl prezidentovi argumenty proti ratifikaci. Kdyby projednávání *Lisabonské smlouvy* před Ústavním soudem nebylo tak pozorně sledováno, není vyloučené, že by si nikdo nevšiml rozdílu mezi vládním postojem a postojem Ústavního soudu k otázce ratifikace smluv podle čl. 10a.
- d) Neoddiskutovatelný vliv je potřeba přičíst i nevládním organizacím. Z čistě chronologického výčtu událostí vše napovídá tomu, že právě veřejná výzva České koalice v lednu 2007, podpořená další výzvou v dubnu 2007 k 5. výročí vzniku Soudu (Liga lidských práv, 2007), vedla k tomu, že si této otázky všimli představitelé nové vlády, kteří tuto otázku ještě před pár měsíci ani nezařadili do koaliční smlouvy a programového prohlášení. Nevládní organizace s výraznou podporou ze zahraničí samy iniciovaly diskusní semináře, publikovaly,⁵³ lobbovaly u zákonodárců nebo exekutivy, aktuálně oslovily prezidenta, ať učiní další krok. Objevily se tu i aktivity proti Soudu a těm se zjevně rovněž dostalo pozornosti zákonodárců. Nevládní organizace společně s odbornou veřejností a médii udržovaly povědomí o fungování Soudu i v době, kdy ratifikace politiky téměř nezajímala.

Jaké jsou další perspektivy ratifikace? Sám prezident při příležitosti svého odmítnutí provést ratifikaci naznačil dvě možná řešení. Přijmout změny ústavního pořádku, které by odstranily jeho možné rozpory se Statutem, nebo požádat Ústavní soud o posouzení souladu Statutu s ústavním pořádkem (čl. 87, odst. 2 Ústavy). Jakkoli se mohou nyní zdát tyto kroky po schválení ústavní většinou v Parlamentu nadbytečné, neukazuje se jiné řešení (pomineme-li hlasy volající o postup vůči prezidentovi, jako by bylo vyvolání kompetenčního sporu před Ústavním soudem či postup podle čl. 66 Ústavy o převzetí výkonu funkcí prezidenta předsedou vlády ze závažných důvodů, proč je nemůže prezident vykonávat).

Pravděpodobnější se v této situaci zdá posouzení souladu s ústavním pořádkem před Ústavním soudem, na což je však třeba najít 41 poslanců či 17 senátorů. Sám prezident dával původně najevo svou ochotu toto řízení vyvolat (Tiskové sdělení mluvčího prezidenta republiky, 4. 2. 2009). Podle toho, jak dlouho se bude k tomuto kroku chystat, bude možné posoudit, nakolik bylo jeho odmítnutí ratifikace učiněno v dobré víře (dodržovat Ústavu), nebo nakolik to byl kalkul a snaha ratifikaci oddálit.

Závěr

Jak je zřejmé z předchozího textu, celý desetiletý ratifikační proces se „otočil“ v cyklu. V roce 2000 stály ratifikaci v cestě procedurální otázky, v letech 2001–2007 otázky politické (nejdříve politické výhrady poslanců, posléze se přidal souběh s implementací evropského zatýkácího rozkazu). Nakonec, v roce 2008, byly politické výhrady v rámci schvalovacího řízení překonány, vláda si s opozicí podala ruce. Na povrch však vypluly opět procedurální otázky ratifikace. Od zdravé debaty v první a ve druhé fázi, jež se odehrávala v rámci legislativy, jsme se ve třetí fázi posunuli ke sporu čistě v rámci exekutivy o způsobu ratifikace.

Zdá se, že všechny zúčastněné strany vystupují ve prospěch českého přistoupení k Soudu, ale nedovedou se dohodnout na tom, jakým způsobem tak učiní. Odmítnutí přistoupení by bylo plně legitimní, i kdybychom tak měli být posledním státem v EU, pokud by to byl výsledek demokratického procesu dohadování o přínosech a nákladech. Jestliže však ani po deseti letech, které letos uplynuly od našeho podpisu pod *Římský statut*, není Česká republika

schopna se domluvit, jakým formálním způsobem ratifikuje, to spíš ukazuje na nedospělou politickou kulturu, nedostatek jasnozřivosti a vnímání vážnosti mezinárodních otázek (kupčení v Poslanecké sněmovně „radar za Soud“) nebo prostou neschopnost komunikovat. Vláda si mohla ušetřit problémy, kdyby neignorovala usnesení Ústavně právního výboru z dubna 2005, který upřednostňoval přímé změny ústavního pořádku (a vyslovení souhlasu s ratifikací podle čl. 49 Ústavy) místo experimentování s postupem podle čl. 10a, jenž už tehdy nebyl přijímán bezvýhradně. Prezidentská kancelář mohla rovněž kladně přispět svým dílem, kdyby své výhrady o tomto postupu dala najevo už v rámci meziresortního připomínkování vládního návrhu. Dostali jsme se tak do stavu, kdy na veřejnost vystupuje osobní osočování mezi MZV a KPR, uvedené na začátku tohoto textu.

Bylo by potěšující, kdyby se dalo uzavřít, že až ČR konečně přistoupí k *Římskému statutu* a začne se podílet na práci Mezinárodního trestního soudu, že tím vyšle signál o vyspělosti své politické kultury. Toto však říct nelze, neboť tento krok by byl v běžné západní demokracii naprosto standardní. Zdá se proto, že si ještě musíme chvíli počkat do doby, než něco takového pro nás přestane být důvodem k oslavě.

Poznámky

- ¹ Ať už to vnímáme jako pozitivum (větší zprůhlednění státní moci) nebo negativum (ústup od formy), je to trend, ke kterému už ve světě delší dobou dochází. Blogy začínají hrát roli nejen v akademické sféře, ale také v justici. Viz narůstající počet soudních rozhodnutí odkazujících na právní názory vyjádřené na blozích (Best, Ian: *Court Citation of Law Blogs Study Updated with 2007 Data*, 3lepiphany.typepad.com/3lepiphany/cases_citing_legal_blogs/index.html). Příkladem, kdy blog zasáhl do vrcholné mezinárodní politiky, je případ bývalého Zvláštního zmocněnce generálního tajemníka OSN pro Súdán Jana Pronka, který byl v říjnu 2006 ze Súdánu vyhoštěn a později ze své funkce odvolán pro své kritické komentáře vůči tamní vládě publikované na jeho blogu.
- ² Patří sem mimo jiné Šturma, Pavel (1996): *K aktuálním problémům kodifikace zločinů podle mezinárodního práva a návrhu statutu mezinárodního trestního soudu*. Časopis pro právní vědu a praxi, 1996/1, s. 74–83; Janda, Ivo (1996): *Myšlenka mezinárodního trestního soudu*. Časopis pro právní vědu a praxi, 1996/3, s. 435–451; Čepelka, Čestmír (1999): *Mezinárodní trestní soudnictví*. Právník, 1999/10, s. 897–915; Potočný, Miroslav (1999): *Mezinárodní trestní soud*. Mezinárodní vztahy, 1999/3, s. 19–28; Šturma, Pavel (1999): *Význam přijetí*

- Statutu Mezinárodního trestního soudu*. Právní rozhledy, 1999/1, s. 8–13; Sunardi, Teddy (2000): *Mezinárodní trestní soud a jeho předchůdci*. Mezinárodní vztahy, 2000/1, s. 36–46; Šturma, Pavel (2002): *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2002.
- ³ *Římský statut* Mezinárodního trestního soudu uvádí jako zločin spadající do jurisdikce Soudu i agrese. Ale praktické posuzování spáchání zločinu agrese bude proveditelné, teprve až bude přijato v souladu s čl. 5 Statutu ustanovení definující tento zločin a stanovící podmínky, za nichž může Soud vykonávat jurisdikci ve vztahu k němu.
  - ⁴ *Principle I, Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal*. Tyto zásady byly přijaty Komisí OSN pro mezinárodní právo na jejím druhém zasedání konaném 5. 6.–29. 7. 1950 (ILC Report, A/1316, *Yearbook of the International Law Commission, 1950, Vol. II.*, s. 374–378, untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/7_1_1950.pdf).
  - ⁵ International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, také označován jako International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dále také ICTY), zřízen rezolucí Rady bezpečnosti S/RES/827 (1993) z 25. 5. 1993.
  - ⁶ International Criminal Tribunal for Rwanda (dále také ICTR), zřízen rezolucí Rady bezpečnosti S/RES/955 (1994) z 8. 11. 1994.
  - ⁷ Od roku 1949 do roku 1996 vypracovávala Komise OSN pro mezinárodní právo *Kodex zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva*. Od roku 1983 do roku 1994 se Komise zabývala návrhem Statutu Mezinárodního trestního soudu. Se zřízením Mezinárodního trestního soudu počítal čl. VI *Úmluvy o zabránění a trestání genocidia* z roku 1948 a čl. V *Mezinárodní úmluvy o potlačení a trestání zločinu apartheidu* z roku 1973.
  - ⁸ 25. 2. 1995 se spojila snaha několika nevládních organizací usilujících o zřízení Mezinárodního trestního soudu do Koalice pro mezinárodní trestní soud (*Coalition for the International Criminal Court*). Ta se od té doby rozrostla v zastřešující organizaci, koordinující snahy občanské společnosti po celém světě, zahrnující více než 2500 členských organizací.
  - ⁹ Za všechny odborníky na mezinárodní trestní právo lze jmenovat M. Cherif Bassiouniho a B. B. Ferenze, kteří pravidelně publikovali na téma mezinárodního trestního práva a Mezinárodního trestního soudu dávno před jeho zřízením.
  - ¹⁰ Diplomatická konference zplnomocněných zástupců ke zřízení Mezinárodního trestního soudu (*The United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court*, dále také Římská konference). Pro návrh se vyslovilo 120 států, 7 států hlasovalo proti (Čína, Irák, Izrael, Jemen, Katar, Libye, Spojené státy americké) a 21 států se zdrželo hlasování.
  - ¹¹ V české literatuře např. Šturma, Pavel (2004): *Historie a charakter Mezinárodního trestního soudu*. In: *Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do právního řádu*. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného Českou národní skupinou Mezinárodní společnosti pro trestní právo. C. H. Beck, Praha 2004, s. 16–22.
  - ¹² Ivana Janů byla zvolena 12. 6. 2001 na 55. zasedání Valného shromáždění OSN za soudkyni *ad litem* na čtyři roky. Zasedala v případech Mitar Vasiljević a Radoslav Brdanin, ale tento druhý případ skončil před vypršením jejího mandátu, který byl proto ukončen už 1. 9. 2004.

- ¹³ Robert Fremr byl zvolen 25. 6. 2003 na 57. zasedání Valného shromáždění OSN za soudce *at item* na čtyři roky. Rada bezpečnosti prodloužila později jeho mandát do 31. 12. 2008. Zasedal v případě Simon Bikindi a Siméon Nchamihigo.
- ¹⁴ Jednání mezi Vězeňskou službou ČR a ICTY o zapůjčení čtyř příslušníků VS ČR za účelem jejich působení ve Vazební věznici OSN v Haagu sloužící ICTY započala už v roce 2002. Smlouva mezi vládou České republiky a Organizací spojených národů o zapůjčení vězeňského personálu Mezinárodnímu trestnímu tribunálu pro bývalou Jugoslávii byla podepsána v Haagu v roce 2006 a v platnost vstoupila v roce 2007. K nalezení je jako sdělení MZV, č. 69/2007 Sbírky mezinárodních smluv.
- ¹⁵ V březnu 2001 byla zahájena expertní jednání o dohodě o relokační svědků, jejímž účelem je zajištění ochrany osob svědčících v řízení před ICTY. Vlastní Dohoda mezi ČR a Organizací spojených národů o relokační svědků Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii byla podepsána v roce 2006 a v platnost vstoupila v roce 2007. K nalezení je jako sdělení MZV, č. 56/2007 Sbírky mezinárodních smluv.
- ¹⁶ Právní základ tohoto hybridního tribunálu spočívá v Dohodě mezi OSN a vládou Sierra Leone podepsané 16. 1. 2002 na základě rezoluce Rady bezpečnosti S/RES/1315 (2000) z 14. 8. 2000.
- ¹⁷ Právní základ tohoto hybridního tribunálu spočívá v Dohodě mezi OSN a Libanonskou republikou podepsané 23. 1. 2007 a 6. 2. 2007 na základě rezoluce Rady bezpečnosti S/RES/1664 (2006) ze 29. 3. 2006.
- ¹⁸ Prohlášení Pavla Teličky, náměstka ministra zahraničních věcí České republiky, 16. 6. 1998, www.un.org/icc/speeches/616ceh.htm. Vystoupení české delegace lze dohledat na nedávno zpřístupněných webových stránkách Římské konference: *Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court*, 1998, untreaty.un.org/cod/diplomaticconferences/icc-1998/icc-1998.html.
- ¹⁹ V anglické verzi textu se píše o „inherent jurisdiction“, čímž se má na mysli odlišení věcné příslušnosti automatické (obligatorní) od původně plánovaných fakultativních prohlášení (*opting in/opting out*), na jejichž základě by smluvní státy mohly za sebe uznat, či naopak vyloučit jurisdikci Soudu ve vztahu k jednotlivým zločinům (Šturma, 2002: 119).
- ²⁰ Tento postup byl odmítnut J. Malenovským (2007: 807) a J. Kyselou na schůzi Stálé komise Senátu pro Ústavu ČR a parlamentní procedury, konané 17. 4. 2008.
- ²¹ Jakkoliv autorovi příspěvku není známo, že by P. Hasenkopf tento svůj názor publikoval v odborném tisku, nelze ho pominout jednak pro jeho postavení zaměstnance odboru legislativy a práva Kanceláře prezidenta republiky, jednak z důvodu následné argumentace. Výklad jeho názorů lze najít např. v zápisu z 15. schůze Stálé komise Senátu pro Ústavu ČR a parlamentní procedury, konané 17. 4. 2008, nebo na webové stránce K ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu Českou republikou, www.fragmenty.cz/archiv/iy138.htm.
- ²² Za účelem identifikace a analýzy možných kolizí právního řádu ČR se závazky plynoucími z *Římského statutu* byla na základě vládního usnesení č. 253 z 22. 3. 1999 ustavena vládní expertní skupina. Za úkol dostala předložit vládě do 31. 12. 2000 návrh změn vnitrostátního práva, nutných k ratifikaci *Římského statutu*. Expertní skupina identifikovala v právním řádu České republiky následující právní překážky, k jejichž odstranění je nutné změnit ústavní

- pořádek a trestní zákon: „a) zvláštní podmínky [otázka imunity, pozn. aut.] pro trestní stíhání prezidenta republiky, poslance, senátora a soudce Ústavního soudu; b) pravomoc prezidenta republiky udělit milost ve formě tzv. individuální amnestie nebo ve formě tzv. hromadné amnestie ve vztahu ke zločinům zakotveným Římským statutem; c) zákaz předávání vlastních občanů proti jejich vůli do ciziny.“ (Důvodová zpráva vládního návrhu změn Ústavy z roku 2001, sněmovní tisk 1078.)
- ²³ Mezi poslanci projevil vlažnou podporu pro tyto požadavky pouze M. Výborný (KDU-ČSL). Odpor se zvedl z lavic ODS, kdy M. Benda kritizoval nedostatečnou předcházející diskusi o Statutu a ztrátu práva odepřít jako poslanec svědectví o skutečnostech, které se dozvěděl v souvislosti s výkonem mandátu. E. Dundáčková, rovněž za ODS, se obávala ztráty ochrany poslanců v situaci, kdy Statut nebyl ratifikován Českou republikou a Soud ani nevznikl, zjevně tak vůbec nepochopila důvody změny Ústavy. Neutrální postoj vyjádřila KSČM ústy V. Filipa, který v rozpravě vyžadoval důkladnější projednání otázky, protože může dojít k omezení státní suverenity a svrchovanosti ČR.
- ²⁴ Postavil se proti němu opět poslanec M. Benda se stejnými námitkami – nutnost širší diskuse a obava o svědectví poslanců a senátorů o skutečnostech souvisejících s výkonem mandátu. Přidává nyní i politickou výhradu vůči Soudu: domnívá se, že by v důsledku řízení před ním mohlo dojít ke komplikaci procesů usmiřování a uklidňování a zároveň by mohli diktátory prodloužovat své setrvávání u moci. Tím poslanec M. Benda vnáší do české debaty legitimní námitku proti mezinárodnímu trestnímu soudnictví, o níž se v odborných kruzích čím dál víc seriózně diskutuje (debata „peace vs justice“). Velké politikum vnesl do rozpravy i poslanec V. Filip, jenž upozornil na fakt, že ústavní činitelé ČR mohou být postaveni před ICTY (pravděpodobně s tehdejšími zkoumáním odpovědnosti představitelů států NATO za excesy v souvislosti s bombardováním Kosova). Tato situace se mu zjevně zamlouvá, nicméně proti návrhu namítl, že je nejdříve potřeba si vyjasnit, jak by ČR sama postupovala proti ústavním činitelům, jichž se může řízení před Soudem týkat. Jeho zbylá argumentace byla poměrně nejasná, byť se jeho názory oproti Bendovi zdají mírnější. Další komunistický poslanec, D. Matulka, spolu s M. Výborným za KDU-ČSL upozornili na to, že sněmovní tisk nepojednává pouze o Soudu, ale umožňuje pozdější přistoupení k dalším mezinárodním tribunálům. Vzhledem k tomu, že by na to stačila prostá parlamentní většina, poslanci tvrdí, že vláda návrh nedomyšlela do skutečných důsledků. Minimální podporu našel návrh pouze u poslance Z. Jičínského za ČSSD.
- ²⁵ Čl. VII odst. 10 Koaliční smlouvy zní: „Smluvní strany se zavazují, že učiní vše pro to, aby Česká republika ratifikovala Římský statut Mezinárodního trestního soudu,“ viz volice.cz/Koalici_smlouva_2002.htm.
- ²⁶ Varianta 1 předpokládá přímé změny textu Ústavy ČR, resp. Listiny základních práv a svobod, a vyslovení souhlasu s ratifikací podle čl. 49 Ústavy ČR. Varianta 2 vychází z přijetí zvláštního ústavního zákona a vyslovení souhlasu s ratifikací opět podle čl. 49 Ústavy ČR. Varianta 3 navrhuje ratifikaci podle čl. 10a Ústavy ČR.
- ²⁷ Podporu ratifikaci vyslovili poslanci J. Kavan a V. Laštůvka z ČSSD, který však zároveň vyjádřil obavu, nakolik má Poslanecká sněmovna sílu tento návrh projednat s ohledem na blížící se volby. S odkazem na koaliční dohodu se k poslancům ČSSD přidal i poslanec V. Holáň za KDU-ČSL. Zástupce MZV J. Čížek poukázal na měnící se postoj velmocí

k Soudu (absence veta při postupování situace v Dárfúru v Radě bezpečnosti OSN) a rostoucí počet smluvních stran. Poslanec V. Exner zopakoval, že poslanci KSČM podpoří ratifikaci teprve poté, co ji skuteční stálí členové Rady bezpečnosti OSN. Dále poukázal na domnělou jednostrannost ICTY a na to, že ČR Soud nepotřebuje, neboť se dovedeme s vlastními podezřelými souzenými za zločiny vypořádat i bez něho. Soud doposud neřekl žádný důležitý případ, zatímco náklady na jeho provoz rostou. Nesouhlas s ratifikací vyjádřila rovněž poslankyně H. Mallotová, „neboť toto považuje za zásadní vniknutí do suverenity ČR“. Na zasedání ústavního právního výboru vystoupili zákonodárci V. Parkanová, M. Benda, Z. Koudelka, V. Jičínský, zápis však neobsahuje jejich vyjádření.

²⁸ Zájem některých poslanců a jejich značná znalost problematiky vypluly nečekaně na povrch při interpelaci poslance I. Langra z 10. 1. 2003 a následně debatě v Poslanecké sněmovně. Písemná interpelace místopředsedy Poslanecké sněmovny Ivana Langera na ministra zahraničních věcí Cyrila Svobodu ve věci Mezinárodního trestního tribunálu (ICC), www.langer.cz/projevy.php?pid=83; Odpovědi členů vlády na písemné interpelace, 27. února 2003, 10. schůze, www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/010schuz/s010228.htm.

²⁹ Odpovědi členů vlády na písemné interpelace, 27. února 2003, 10. schůze, www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/010schuz/s010236.htm. V Legislativní radě vlády byl posléze opravdu projednán takovýto návrh změny Ústavy a Listiny. Ale po trojím odročení v říjnu 2003 byl z něho vyrazen návrh související s ratifikací Statutu. Vláda se poučila z neúspěšného pokusu o novelizaci Ústavy v roce 2000, a protože nechtěla ohrozit působnost evropského zatýkacího rozkazu kvůli riziku sankcí od EU, vypustila změny související se Statutem.

³⁰ ČR je jediným státem EU, který nepodporuje činnost Mezinárodního trestního soudu, 29. 1. 2007, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/cr-je-jediny-statem-eu-ktery-nepodporuje-cinnost-mezinarodniho-trestniho-soudu-z71.

³¹ ČR jako jediný stát EU neschválila dohodu o trestním tribunálu, 29. 1. 2007, domaci.ihned.cz/c4-10112060-20297570-002000_d-cr-jako-jedina-zeme-eu-neschvalila-dohodu-o-trestnim-tribunalu.

³² Není zcela jasné, co měl na mysli premiér Topolánek slovy „za současného stavu věci už není důvod neratifikovat“, to by naznačovalo, že docházelo k průběžnému vyhodnocování situace a až po shledání, že odpadly objektivní důvody pro opačný postoj, se vláda rozhodla pro tento krok.

³³ Vládní návrh byl předložen jako senátní tisk č. 188 v šestém funkčním období. Tisk byl zařazen na 15. schůzi Senátu, souhlas byl dán usnesením č. 437. Rozprava v plénu probíhala hladce a ratifikaci se dostalo podpory ode všech vystupujících senátorů (KDU-ČSL, ČSSD, ODS, bezpartijní Martin Mejstřík), ale ústavně-právní výbor Senátu doporučil 16. 4. 2008 odročit projednávání vládního návrhu usnesením č. 64.

³⁴ Vládní návrh byl předložen jako sněmovní tisk č. 423 v 5. volebním období 18. 2. 2008. Tisk byl zařazen do 1. a 2. čtení na 30. a 39. schůzi sněmovny, souhlas byl dán usnesením č. 920. Na podporu vládního návrhu vystoupili poslanci za ČSSD a Strany zelených. Poslanec M. Benda vyjádřil proti Soudu následující výhrady – pochyboval jednak o jeho smyslnosti, důvodem má být fakt, že členskými státy jsou slabé země, žádní významní světoví hráči. Dále upozornil na málo účinnou vynutitelnost mezinárodního práva, následně argumentoval

možností dát znepřáteleným stranám šanci dohodnout se mezi sebou bez hrozby trestního stíhání. Své vystoupení zakončil obavami, zda Soud není projevem evropského pacifismu, zřeknutí se odpovědnosti za efektivnější zásah, donucující strany ukončit vraždění. Poslanec S. Grospič za KSČM naopak upozornil na finanční nákladnost instituce a její sníženou váhu vzhledem k neratifikaci velmocemi. Z toho důvodu navrhl přerušení projednávání, než bude Statut ratifikován zbývajících třemi stálými členy Rady bezpečnosti. Poslanec J. Schwippel za ODS podpořil obavy M. Bendy z ohrožení mírového procesu v důsledku trestního stíhání a jejich oprávněnost uvedl na příkladu Ugandy, Mosambiku a Jihoafrické republiky. Také poukázal na fakt, že Soud není součástí širších snah o rekonstrukci postkonfliktních společností, jak tomu bylo v případě Norimberského a Tokijského tribunálu. V druhém čtení poukázal poslanec V. Exner mimo obligátní neratifikaci všemi stálými členy Rady bezpečnosti OSN také na to, že současné případy před Soudem se týkají afrických zemí, které souhlasí s tím, že jejich trestní systémy nestačí samy na potrestání viníků, kdežto Česká republika by to měla zvládnout sama. Rovněž upozornil na selektivnost ICTY. Odložení ratifikace do doby, než se k tomu uchýlí velmoc, považuje za způsob nátlaku na ně, aby si uvědomily, že nestojí nad právem.

³⁵ Zarážející je, že rozpory mezi ministry na otázku Soudu byly ventilovány přes média. Viz spor ministra K. Schwarzenberga na stránkách *Hospodářských novin* s ministryní V. Parkanovou. Schwarzenberg, Karel: *Vytáhněme kostlivce ze skříně*, Hospodářské noviny, 3. 10. 2007, hn.ihned.cz/c4-10150570-22143410-500000_d-vytahneme-kostlivce-ze-skrine; Parkanová, Vlasta: *Mezinárodní trestní soud utopii?*, Hospodářské noviny, 24. 10. 2007, hn.ihned.cz/c1-22283870-mezinarodni-trestni-soud-utopii.

³⁶ Tento názor je nepřesný, neboť oznámení o situaci v Súdánu podala prokurátorovi Rada bezpečnosti rezoluce 1593 (2005) z 31. 3. 2005.

³⁷ Dvoustanné dohody iniciované USA, o vyjmutí jejich občanů působících ve vojenských operacích na území smluvní strany Soudu z případné jurisdikce Soudu. V českém prostředí viz např. Šturma, Pavel (2004) op. cit. sub 14, s. 20.

³⁸ V odborné literatuře (zprávkách nevládních organizací) reflektující nejnovější aktivity Soudu se tato kritika štěpí do dvou podskupin. Jde o vydání zatýkacího rozkazu na soudánského prezidenta Ahmada Al Bašíra, o nějž prokurátor Soudu požádal 14. 7. 2008, resp. jeho obvinění ze spáchání genocidy – např. Waddel, Nicholas–Clark, Phil (eds., 2008): *Courting Conflict? Justice, Peace and the ICC in Africa*. Royal African Society; Sluiter, Göran (2008): *Obtaining Cooperation from Sudan — Where is the Law?* Journal of International Criminal Justice, 2008/5, s. 871–884; dále jde o postup prokurátora v případě Lubanga, např. Schneider, Cornelia (2008): *Thoughts on ICC-UN Cooperation, Making Sense of Darfur*, 24. 6. 2008, www.ssrc.org/blogs/darfur/2008/06/24/thoughts-on-icc-un-cooperation/; Stuart, Heike-lina Verrijn (2008): *The ICC in Trouble*. Journal of International Criminal Justice, 2008/6, s. 409–417.

³⁹ Podle prezidenta nálezu Ústavního soudu ve věci *Lisabonské smlouvy* (náleze ze dne 26. 11. 2008, sp. zn. Pl. ÚS 19/08) popírá domněnku vlády, že případné rozpory Statutu a ústavního pořádku lze překonat hlasováním ústavní většinou podle čl. 10 a) Ústavy. Protože Ústavní soud tyto účinky hlasování podle čl. 10a) Ústavy upřel a protože sama vláda připouští roz-

pory mezi Statutem a Ústavou, je potřeba tyto rozpory vyřešit jiným mechanismem. (*Římský statut: míč není na straně prezidenta republiky*, tiskové sdělení z 4. 2. 2009, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=SIB9whyzFPeM.)

⁴⁰ Komárek, Jan: *Tajná demokracie*. Respekt 5/2009, s. 15, respekt.ihned.cz/c1-35744060-tajna-demokracie. Prezidentovo vyjádření vládě o tom, že odmítá učinit podpis pod dokument, s nímž vyjádřila souhlas ústavní většina, měl formu neveřejného dopisu. Prezidentovy důvody byly však po kritice zveřejněny na jeho webových stránkách. Kritika směřovala i z části politické scény (*Zelení vyzvali Klause, aby podepsal dohodu o mezinárodním soudu*, 3. 2. 2009, www.zeleni.cz/12197/clanek/zeleni-vyzvali-klause-aby-podepsal-dohodu-o-mezinarodnim-soudu/).

⁴¹ Malenovský, Jiří (2009): *Kulečník namísto štafetového běhu v ratifikačních řízeních o integračních smlouvách ČR*. Právní rozhledy, 2009/4, s. 115–124. Avšak J. Malenovský většinu článku věnuje kritice Lisabonského nálezu ÚS, popř. prezidentově ne/možnosti se ratifikaci bránit. Vlastní prezidentově argumentaci se věnuje na omezeném prostoru, a to ještě sporným způsobem. Cestu ven ze slepé uličky Lisabonského nálezu spatřuje pouze v interpretaci slova „zásadně“ v bodu 91. Lisabonského nálezu. Rovněž se nezdá být jako zcela jednoznačné Malenovského tvrzení, že vláda návrhem ratifikovat Statut a argumenty v předkládací zprávě dala najevo, že žádný relevantní rozpor Statutu s ústavním pořádkem nezjistila. V předkládací zprávě je však jednoznačně řečeno, že ratifikací dojde k průlom u těch ústavních pravidel, u nichž Statut stanoví něco jiného (sněmovní tisk č. 423 v 5. volebním období 18. 2. 2008). Vláda sama připouští rozpory a netají se tím, že mj. z toho důvodu volí právě tento mechanismus ratifikace.

⁴² Zároveň P. Hasenkopf dodal, že by „rád od zástupců ministerstva zahraničí slyšel, že naším zájmem jako smluvní strany bude úprava Statutu způsobem přijatelným pro USA“. (Zápis 15. schůze Stálé komise Senátu pro Ústavu ČR a parlamentní procedury konané 17. 4. 2008.) Vzhledem k dřívějšímu hlasitému odporu USA vůči Soudu nelze toto očekávání chápat konzistentně s bezvýhradným přijetím obsahu Statutu.

⁴³ „Hledáme způsob, jak smlouvu ratifikovat i bez nutnosti měnit ústavu,“ sdělila Zuzana Opletalová, mluvčí Ministerstva zahraničních věcí ČR (*Vláda nechce kvůli soudu měnit ústavu*, 11. 4. 2007, HN, ihned.cz/c4-10073040-20865280-000000_d-vlada-nechce-kvu-li-soudu-menit-ustavu).

⁴⁴ Pace, William (2002): *Participation of Non-governmental organizations*. In: Lee, S. Roy (ed.): *The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results*. Martinus Nijhoff Publishers, 2002, s. 391–398. Právě zvýšená aktivita nevládních organizací při vzniku Statutu vedla k rozmachu literatury o rostoucím vlivu nevládních organizací jako aktérech v mezinárodních vztazích. Například Lindblom, Anna-Karin (2005): *Non-governmental Organizations in International Law*. Cambridge University Press, 2005.

⁴⁵ Liga pořádá diskusní seminář k ratifikaci *Římského statutu* Mezinárodního trestního soudu, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/liga-porada-diskusni-seminar-k-ratifikaci-rimskeho-statutu-mezinarodniho-trestniho-soudu-z14.

⁴⁶ Universal Ratification Campaign, www.iccnw.org/?mod=URC.

⁴⁷ *V kavárně v centru Prahy se setkají světoví diktátoři*, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/v-kavarne-v-centru-prahy-se-setkaji-svetovi-diktatori-z126.

⁴⁸ Regionální konference organizace No Peace Without Justice, konaná v Praze v prosinci 2001; The International Criminal Court: A media symposium for journalists from Central, Eastern, and S.E. Europe, CERGE-IE, leden 2005; Seminář o Mezinárodním trestním soudu a navazující diskusní seminář s poslanci, Parlament ČR, říjen 2007.

⁴⁹ Mezinárodní trestní tribunál, Právnická fakulta Plzeň, říjen 2002; Eurozatykač, dvoustranné smlouvy a Mezinárodní trestní soud, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, únor 2004; Diskusní seminář o Mezinárodním trestním soudu v Parlamentu ČR, březen 2004; Mezinárodní trestní soud a jeho první případy, Právnická fakulta Plzeň, prosinec 2005; V roli unijního solitéra? Česká republika a Mezinárodní trestní soud, kulatý stůl Ústavu mezinárodních vztahů, únor 2008.

⁵⁰ Autor těchto řádek si vybavuje soukromý rozhovor v roce 2002, v němž Jiří Kopal z Ligy lidských práv, jenž byl tou dobou v českém nevládním sektoru hlavním hybatelem proratifikačních aktivit, prorocky předpovídal, že pro nezám české politiky o mezinárodní otázky nemusí být ratifikace dokončena ani v nejbližších pěti letech. V té době se zdál takový odhad těžko uvěřitelný.

⁵¹ Například Pšeja, Pavel: *Mezinárodní trestní soud a jeho legitimita. Analýzy a studie*. Bulletin Ústavu strategických studií MU, 1999/0, s. 5–9. Masarykova univerzita, Brno; Tomáš, Radek: *USA versus Mezinárodní trestní soud*. Mezinárodní politika, 2002/7, s. 20–22; Konečný, Martin: *Miloševič v Haagu a globalizace spravedlnosti*. Sedmá generace, 4/2002, www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=93; Popenková, Monika: *Mezinárodní trestní soud. Reálně fungující instituce*. Mezinárodní politika, 2006/5, s. 39–40; Bureš, Pavel: *Znásilnění Římského statutu aneb (O)pozice USA vůči Mezinárodnímu trestnímu soudu*. Mezinárodní politika, 2006/9, s. 31–33; Ulík, Karel: *Schválí Spojené státy americké statut Mezinárodního trestního soudu?* Mezinárodní politika, 2009/1, s. 32–34.

⁵² Blíže sněmovní tisk č. 423/2008, s. 20; *Variety řešení problematiky ratifikace Statutu Soudu Českou republikou*, 2004, s. 4; Bílková, Veronika: *V roli unijního solitéra? Česká republika a Mezinárodní trestní soud*. Policy paper. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, listopad 2007, s. 8, www.iir.cz/upload/PolicyPapers/2007/vbilkova2007MTS.pdf.

⁵³ Například Kopal, Jiří: *Je Česká republika schopna participovat na mezinárodní spravedlnosti?* Via Iuris, 3/2002, www.eps.cz/via/via.data/old.web/2002-3.shtml; Kopal, Jiří: *Postavení obětí před Mezinárodním trestním soudem*. Via Iuris, 4/2005, www.viaiuris.cz/files/via_iuris_iv.pdf; Kratochvíl, Jan: *Nepřejeme mezinárodní spravedlnosti*. A2, 6/2002, www.advojka.cz/archiv/2007/6/neprejeme-mezinarodni-spravedlnosti.

Dekonstrukce české politiky lidských práv*

Vít Klepárník

Česká lidskoprávní politika spadá do známého trendu, ovlivňujícího více než patnáct let „západní“ státy a mezinárodní instituce. Zakládá se na přesvědčení, že lidská práva jsou pilířem mezinárodního systému a měla by být už skoro všeobecně přijímána. Pro nás zřejmě nejznámější podobu této politiky demonstrovala letecká kampaň nad Srbskem (Válka o Kosovo) v roce 1999, označovaná radikálními kritiky spíše za „nový vojenský humanismus“ než novou humánnější zahraniční politiku, např. Hammond–Herman (eds.) (2000), Chomsky (1999), Chomsky (2000), McGwire (2000) aj. Rozměr lidskoprávní politiky však podstatně přesahuje vojenský intervencionismus a sankce vůči „problémovým“ režimům. Lidskoprávní politika jako globální ideologický komplex mění anebo usiluje měnit v mnoha dalších rovinách celou sociopolitickou realitu.

Cílem následujícího textu je ukázat českou lidskoprávní politiku jako součást tohoto komplexu. Svůj přístup jsem nazval ne zcela přesně „dekonstrukcí“, přestože nijak rigorózně nevyužívám Derridovu koncepci ani diskurzivní analýzu, rozvinutou jeho následovníky v oblasti mezinárodních vztahů (Richardem K. Ashleyem, Jamesem Der Derianem, Michaellem Shapirem a některými dalšími). Diskurzivní analýza, zejména v podobě, jak ji formuloval Foucault, mě ovlivnila především orientací na skryté strukturální předpoklady, prolínající myšlení o zahraniční politice, její zakladatelské texty i samu politiku.¹ Budu-li tedy sledovat ideový či ideologicko-strukturální aspekt české politiky, záměrně odhlédnu od role jednotlivců.² Tento text představuje

pokus o kritickou reflexi a hodnocení české lidskoprávní zahraniční politiky, proto se zaměřím více na celkový politický profil lidskoprávní politiky a ne na její detailní rozbor ve vztahu ke konkrétní zemi nebo regionu.³

V *první* části stručně shrnu kritickou diskusi o konceptu lidských práv v anglo-amerických intelektuálních kruzích druhé poloviny devadesátých let a na jejím základě vymezím tři stěžejní projevy a důsledky lidskoprávní politiky: podkopání koncepce politické rovnosti, přebírání vůdčí zahraničněpolitické role mezinárodními nevládními organizacemi a proměnu zásad působení humanitárního hnutí. Následně budu předpoklady či projevy lidskoprávního diskurzu a politiky diagnostikovat na příkladě české zahraniční politiky – nejprve na textech, posléze na příkladě reálné politiky. Ve *druhé* části se zaměřím na to, jak diskurz ovlivnil hlavní dokumenty české zahraniční politiky po roce 2000, a následně na to, jak předpoklady a podobu lidskoprávní politiky přetavila po roce 2005 nová tzv. transformační spolupráce. V *třetí* části budu sledovat důsledky lidskoprávních východisek na humanitární pomoc a rozvojovou spolupráci. V *závěru* se pokusím shrnout předloženou perspektivu: naznačím, že výtky o selektivitě české politiky ve skutečnosti vznášejí obháječi lidskoprávní politiky, kteří neproblematizují její předpoklady; budu také argumentovat, že největším selháním české politiky je její neschopnost brát zřetel na vlastní základ „lidských práv“: právo na život a zajištění základních potřeb.

Osidla lidskoprávního diskurzu a politiky

Česká lidskoprávní politika podobně jako politiky jiných států obvykle spočívá na bezproblémovém čtení „lidských práv“. Jejich význam je – zvláště v transformujících se společnostech se „zkušeností nesvobody“ – interpretován apodikticky jasně, bezrozporně (v lepším případě), v horším pokládán za samozřejmý: lidská práva a jejich „adresáti“ jsou „zde“, a je nutné a správné je bránit (nechme stranou prostředky, jakými se to činí). Namísto toho, aby se vážně debatovalo o ideologické zatíženosti a *reálných politických důsledcích konkrétní interpretace a „naplňování“* lidských práv, probíhá populární (snad až módní) debata o tom, zda jsou lidská práva univerzální a jaký je jejich vztah k neevropským kulturám – *Teologický sborník* (3/1997), Hanuš (2001), Zemanová (2005).

Navzdory tomu není význam lidských práv zdaleka samozřejmý. Myšlenková konstrukce lidských práv, ustavená válečnými projevy činitelů Západu, stejně jako pozdější Všeobecnou deklaraci lidských práv Organizace spojených národů (OSN) (1948), byla účelově abstraktní. „Lidská práva“ zde nevyjadřovala univerzálně uznaná legální práva, ale *univerzální morální aspirace abstrahované z politických otázek po prioritách společností*. Během poválečných desetiletí pak Spojené státy a organizace, které USA financovaly, lidská práva interpretovaly selektivně a bagatelizovaly *ekonomické a sociální aspirace lidí a komunit*. Po celé období tzv. studené války existoval malý zájem na rozpracování normativní teorie lidských práv, která by lidská práva umožnila legitimizovat jako zvláštní konstrukci odlišnou od práv občanských a politických, Chandler (2002a: 92, 91, 93–94). „*Univerzálnímu spoléhání se na jazyk lidských práv se nepodařilo dosáhnout shody o šíři, obsahu a filosofickém základu lidských práv*“, napsal ještě v polovině devadesátých let americký teoretik keňského původu Makau wa Mutua (1996: 590).

Během devadesátých let byla potlačena (propagandistická) výlučnost politických a občanských práv, avšak lidská práva se dramaticky změnila v radikální a transformativní přístup k mezinárodní společnosti. Ten vytváří dojem, *jakoby zacházel za liberálně-demokratickou konstrukci a aspiroval na širší normativní projekt lidského pokroku oslavující univerzální charakter lidství*. Změny konceptu lidských práv nejlépe ilustrují tři ideje, tvořící osu lidskoprávního přístupu: *idea všeobecnosti, umocnění (empowering) a přístupu zaměřeného na lidi* (blíže Chandler, 2002a: 2, 7–11). Jejich nastolení a uplatňování v politice vyspělých států ve vztahu k nezápadním společnostem má řadu specifických, třeba říci negativních účinků, které podkopávají i nároky, jež mají ideje zastupovat. Omezme se na tři z nich, vzájemně propojené a seřazené dle jejich úrovně obecnosti:

1. Lidskoprávní politika ve svých různých podobách – jako součást agendy mezinárodních politických a ekonomických institucí, stavějících mnohdy „rozvojová“ a ekonomická práva nad práva občanská a politická; jako součást politiky států kontrolujících „protektoráty“, provádějících nátlak na jiné státy či „specificky“ distribuujících pomoc (apod.) – odráží *upadající význam (...) reprezentace v politické sféře*. Ten se projevuje na řadě úrovní: jako *zaměření se na podporu jednotlivců namísto zohledňování potřeb vlád a států*, čímž podkopává politickou rovnost na mezinárodním poli; jako *snaha vybudovat občanskou společnost ze spojení lokálních obhájců občanské sféry*

a nadnárodních nevládních institucí, čímž obchází zastupitelské instituce států; jako podpora opozice, opřená spíše o mezinárodní tlak než o domácí podporu, čímž podemílá politické zapojení občanů, či jako *kritika elit, jež je obvykle rafinovaným způsobem, jak rozvinout širší kritiku politické odpovědnosti zahrnující celou politickou sféru* (apod.). Lidskoprávní politika odděluje obranu práv lidí od kolektivních práv uplatňovaných v rámci politického procesu, čímž se zpochybňuje nejen podpora demokracie lidu „zdola“, ale i sama koncepce politické rovnosti (tamtéž: 93, 10–11, 194, 229; Chandler 2001: 5).

2. Úkol podpořit a umocnit jednotlivce v nezávislých státech někdejšího sovětského bloku a nezápadních společnostech se stal souběžně záležitostí převážně mezinárodních nevládních organizací a jejich kampaní. Kolaps a oslabení národních vlád států Jihu a sovětského bloku jim poskytl obrovskou volnost jednání a dárcovské země začaly přidělovat finanční prostředky „vlastním“ organizacím. Zejména činnost NGOs dokládá narušování politické autonomie a kolektivního naplňování politických práv lidí: NGOs nefungují na bázi *politického procesu kolektivního rozhodování*, jehož se lidé *mohou účastnit jako rovní*, ale mnohdy jen *prostřednictvím právního procesu, skrze přijetí role žalobců (...)*, která může v důsledku *pouze posílit status quo*. Mocné byrokratizované nevládní organizace v *lepší případě umlčují lokálně artikulované zájmy, v horším si chybějící lokální zájem konstruují* (Chandler, 2002a: 9–10, 229–230; Císař, 2003: 19; pro globální občanskou společnost Scholte, 2001; pro odlišný závěr Císař, 2008).

3. Specifický důsledek má lidskoprávní diskurz na proměnu charakteru současného humanitárního hnutí. To ještě během osmdesátých let fungovalo převážně *odděleně a odlišně od světa politiky, míru i války*, podporovalo *základní úroveň lidské důstojnosti* a snažilo se *vyhnout zasahování do geopolitického soupeření mezi státy i do domácích politických problémů*. V rámci širšího procesu proměny NGOs humanitární hnutí přestalo brát zřetel na potřeby konkrétních lidí (*Needs-based Humanitarianism*) a začalo je spojovat s právy (*Rights-based Humanitarianism*), čímž opustilo principy kodifikované Mezinárodním výborem Červeného kříže (ICRC) – lidskost, nestrannost, neutralitu, nezávislost, dobrovolnou službu, shodu a všeobecnost (1965). Humanitární organizace „přestoupily“ od zájmu o okamžitou pomoc obětem konfliktu *ke stále většímu využívání humanitární podpory jako součást mnohem komplexnější strategie k proměně konfliktů a snížení násilí* (Chandler,

2002a: 21, 23–24, 22, 26–27; též Fox, 2002: 20, 27; Uvin, 1999, citován dle Fox, 2002: 27).

Od idejí k ideologii transformační spolupráce

Od protikubánských deklarací z přelomu desetiletí, které představovaly přinejmenším symbolický mezník polistopadové české zahraniční politiky, prošla zahraniční a lidskoprávní politika ČR řadou dalších proměn, odrážejících překonávání či usměrňování jistého idealismu, slovy obhájců – „nedostatek vlastního sebevědomí“. Česká republika se stávala stále silněji součástí globálních lidskoprávních a demokratizačních trendů a i lidskoprávní předpoklady a principy, přinejmenším v symptomatické podobě, stále více pronikaly do její politiky. Pohlédneme na to, jak se to odrazilo ve stěžejních dokumentech.

Koncepce české zahraniční politiky v oblasti lidských práv na období let 2000–2002 (2002) je dosud jediný komplexní a jistým způsobem i sebereflektující materiál:⁴ univerzalitu lidských práv označuje za *koncept evropského původu* a hledání jeho definice považuje za intelektuálně náročný úkol. Válku označuje za *neprípustný způsob řešení sporů mezi státy*; vyhláší, že ČR bude lidská práva v jednotlivých státech *posuzovat bez ohledu na další zájmy v nich*. Podle textu však katalog lidských práv dostává nyní *nový obsah*, jemuž rozhodně neodpovídá zákaz „*vměšování do vnitřních záležitostí*“, který je reliktem *totalitních režimů a diktatur*. Koncepce deklaruje, že ČR hodlá rozvíjet *dialog o zahraniční politice* s občany, které však *nejčastěji reprezentují neziskové organizace* (MZV ČR, 2002a: 3, 4, 5, 6).

Nejobecnější souhrnný dokument české zahraniční politiky, *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006* z roku 2003, je podstatně pragmatičtější a uvádí, že se vláda bude *v souladu se svými zájmy a potřebami (...) podílet na rozvoji evropského hospodářského a sociálního modelu, respektujícího princip demokracie a lidských práv a důstojnosti všech národů* (MZV ČR, 2003a: 5). Nástrojem *úspěšného rozvíjení mezistátních vztahů* má být nejen princip *nezcizitelnosti přirozených lidských práv a posilování respektu k nim* (tamtéž: 4, 5, 8, 12), ale též koncept *demokracie* (tamtéž: 3, 4, 5, 14 a na dalších místech). Naznačuje se zde, že prostorem rozvoje demokracie má být prvotně *mírová, sjednocující se, stabilní, bezpečná a prosperující Ev-*

ropa, zejména uskupení sedmnácti středo-, jiho- a východoevropských zemí tzv. Středoevropské iniciativy (SEI) a teprve druhotně (maximálně abstraktně) *celé mezinárodní společenství* (tamtéž: 6, 11, též 15, 2).⁵

Vláda se zde také přihlásila k Deklaraci tisíciletí OSN (2000, *United Nations Millennium Declaration*, MDGs), jejímž hlavním cílem (č. 1) je odstranit extrémní hlad a chudobu, ale která otevřeně reviduje koncepci bezpečnosti: komunity a jednotlivce v konkrétních státech hodlá ochránit před vnitřním násilím. Konfliktům a válkám, k nimž jsou údajně náchylné chudé státy, chce předcházet jejich *pojmenováním a zostuzením*. Jako *nástroj k prosazování lidských práv a demokratických hodnot* vláda nezakrytě označuje i zahraniční rozvojovou spolupráci (ZRS), tradiční součást české zahraniční politiky (*Millennium Development Goals: 1; UN's Millennium Declaration*; MZV ČR, 2003a: 14, 17; Chandler, 2002a: 171–172, 188).

Podstatně výraznější modifikaci lidskoprávní politiky a jejích předpokladů než u probíraných dokumentů (a zřejmě nejvýraznější od konce devadesátých let) symbolizuje v české politice nová tzv. transformační spolupráce (dále TS), po svém schválení v roce 2005 nový nástroj české politiky. Aktivitami, které transformační spolupráce ustanovuje, dosavadní politické principy spíše rozvádí, než aby je zcela měnila, omezovala a potlačovala; zároveň jim dává otevřeně institucionální podobu. TS vykazuje jistou dualitu cílů – jednak šíření „*všelidských*“ hodnot, jednak prosazování příznivého liberálnědemokratického politického klimatu, které nijak nelze ztotožňovat s „*demokracií zdola*“, politickou rovností a demokratickou odpovědností (k tomu Evans, 1996).

Dualita jejich cílů se odráží zejména ve dvou stěžejních „*úkolech*“ (MZV ČR, 2005a: 1–2, pozn. 4 a 5; Bartovic, 2008: 29–30):

1. V úsilí o sociální transformaci rozvojových a transformujících se zemí bývalého Sovětského svazu (Moldavska, Ukrajiny a Gruzie), Balkánu (Srbska, Bosny a Hercegoviny) a specificky též Iráku.

2. Ve snaze o kodifikaci, podporu a nátlak na demokratizaci *nedemokratických režimů*, v nichž jsou *porušována lidská práva*; česká zahraniční politika dlouhodobě a vytrvale identifikuje tři – Kubu, Bělorusko a Barmu.

Transformační spolupráce je v tomto smyslu s jistou nadsázkou *konečným stupněm v přetvoření politiky (...) z utopické ideje do ideologie* (Williams, 1962: 205–206); pokusme se to specifikovat:

1. Odkazy na význam hlavních mezinárodních lidskoprávních dokumentů, všelidskou solidaritu a mezinárodní odpovědnost ČR (MZV ČR, 2005a: 1, 2) zapadá do rozvrhu širšího normativního „projektu lidského pokroku“. TS zahrnuje lidskoprávní dimenzi, ale velmi těsně ji integruje s určitým normativním konceptem demokracie; obecně hovoří o *vytváření a posilování demokratických institucí, právního státu, občanské společnosti a zásad správy věcí veřejných* (tamtéž: 1), v jiných pasážích však nabývá podstatně pragmatictější tvář.

2. Jak plyne i z vyjádření zainteresovaných činitelů, TS byla *formulována a vymezena* jako originální a progresivní prvek nejen ve srovnání s dosavadní českou politikou, ale i ve srovnání s politikami jiných západních států.⁶ Pracovníci ministerstva ji charakterizují jako „bilaterální“ aktivitu v určitém kontrastu vůči „multilaterálnímu“ lidskoprávním aktivitám ČR předešlého období (viz např. protikubánské deklarace). Přestože se v dokumentu definuje jako *přijímání odpovědnosti při řešení globálních problémů* (tamtéž), lze ji charakterizovat též jako aktivitu „unilaterální“, jejímž prostřednictvím má česká politika ukazovat „světlo pokroku“ a osvojovat si vlastní identitu (a zřejmě získávat i renomé).⁷

3. Někteří autoři již naznačili (srv. Kořan, 2008b: 14–15; Bílková, 2008a: 349, 361, 363), že transformační spolupráce reprezentuje přechod české politiky k ofenzivnějším formám prosazování lidských práv, který je zřejmý i na paralelních domácích listinách, *Koaliční smlouvě* a *Programovém prohlášení vlády* (obě z roku 2006). Výše jsem podotkl, že dřívější stěžejní zahraničněpolitické dokumenty skutečně zachovávaly jistou „zdrženlivost“ a na lidská práva odkazovaly spíše v rovině deklarativní. Cílem transformační spolupráce je v této rovině cíleně působit a *za-hraniční prostředí měnit* podstatně víc, než usilovala dřívější bilaterální a multilaterální lidskoprávní *diplomacie*.

4. *Koncepce TS* neobyčejně zdůrazňuje propojení lidských práv, demokracie a pro ČR (a Západ obecně) příznivého politického klimatu. Ideologicky je tak zatížena daleko víc než starší zahraničněpolitické dokumenty. Na necelých čtyřech stranách zdůrazňuje buď *komplementaritu (...) s politickými a diplomatickými kroky*, nebo *zahraničně-politický zájem* České republiky, potřebu *prosazování hodnotově kompatibilních politických systémů* či zajištění *politických a bezpečnostních zájmů, stability a prosperity* ČR (MZV ČR, 2005a: 1, 2). Nemá tedy jen idealisticko-pokrokařský rozměr, ale i rozměr politicko-strategický a dokonce ekonomicko-bezpečnostní – přívlastky můžeme dále vhodně kombinovat.⁸

Tabulka č. 1: Typy zahraniční spolupráce a pomoci a finanční prostředky uplatněné v roce 2007

druh aktivit	humanitární pomoc	zahr. rozvojová spolupráce, resp. oficiální rozvojová pomoc (ODA)	transformační spolupráce
finanční prostředky (2007) (v milionech Kč)	70 (plus 15, 5 převedených z roku 2006)*	3 628	41,7

* Zpráva o zahraniční politice České republiky 2007, s. 119, uvádí údaj 70 milionů Kč; server Ministerstva zahraničních věcí ČR, Výroční souhrny humanitární pomoci, částku 66,6 milionu Kč.

Pramen: server Ministerstva zahraničních věcí České republiky, www.mzv.eu; Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2007 do prosince 2007. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2008, s. 117–128, zejm. s. 119 a s. 121.

Lidskoprávní ideje sehrávají v TS sice důležitou, nicméně přece jen tlumnou úlohu, neboť jsou součástí širších snah (snad jejich prostředkem) o pragmatické šíření liberálně-demokratické politické kultury.⁹ Z materiálů, ale i z vyjádření činitelů je zřejmé, že význam transformační spolupráce v kontextu české politiky zatím nelze měřit jejím finančním pokrytím, ale právě spíše idejemi, nároky a cíli, které ztělesňuje. Desítky milionů korun, které má k dispozici, představují ve srovnání se stovkami milionů zahraniční rozvojové spolupráce, malou částku a odpovídají tak spíše výdajům na humanitární pomoc (k podílu tabulka 1). Výše „transformačních“ finančních prostředků však stoupá a zvýšila se z 12 milionů Kč v roce 2004 na 14 milionů Kč v roce 2005 a 54 milionů Kč v roce 2006 (Bartovic, 2008: 41).

Konkrétní analýza transformační spolupráce více než sedmdesáti jejích projektů z let 2005–2008 (k jejich přehledu tabulka 2) a předpokladů, na nichž se zakládají, přesahují záměr tohoto obecně zaměřeného textu. Transformační spolupráce však nepochybně představuje příhodný námět pro rozbor lidskoprávního diskurzu a vlivu české politiky, nejen s ohledem na představy o demokracii, ale také na některá východiska: uplatňování „univerzálních“ zájmů, vázaných na jednotlivce před zájmy politických společenství a států, odrážejících se v tezi, že při realizaci *může být kontakt se státními orgány v přijímající zemi záměrně vyloučen* (srv. MZV ČR, 2005a: 2; Bartovic, 2008: 30);¹⁰ nebo na analýzu proměn úlohy lidskoprávních (a humanitárních) orga-

nizací a agentur (všeobecně známého adepta představuje společnost *Člověk v tísni*); stát jim do budoucna hodlá přiznat ještě větší autonomii, svým působením zůstávají přesto stále „důvěrně“ spjatý s politikou a zájmy domácích zahraničněpolitických elit.

Tabulka č. 2:

Počty projektů Transformační spolupráce v letech 2004–2008

rok	2005	2006 (regulérní)	2006 (Bělo- rusko)	2007	2008
počet schválených projektů	13	19	10	17	14

Pramen: Bartovic, Vladimír: „The Czech Republic's Democracy Assistance Policies and Priorities.“ In: Kucharczyk, Jacek–Lovitt, Jeff (eds.): *Democracy's New Champions. European Democracy assistance after EU enlargement*. Policy Association for an Open Society, Praha, 2008, s. 29–49, s. 38; *Přehled aktivit financovaných z prostředků Transformační spolupráce v roce 2005*. Interní materiál Ministerstva zahraničních věcí ČR, 2 strany.

Jiné důsledky lidskoprávní ideologie

Česká politika odráží některé další lidskoprávní ideje a cíle s nimi spjaté: diskurz lidských práv nedává vzniknout pouze novým formám zahraničních aktivit, ale ovlivňuje již existující formy působení, k nimž náleží i humanitární pomoc a zahraniční rozvojová spolupráce (ZRS). Obě tyto dimenze české politiky zůstávají dlouhodobě více méně stranou zájmu veřejnosti i politické reprezentace, čemuž odpovídá také jejich neznalost (Horký, 2008: 376–377). Kromě výtek k výši rozvojové podpory medializovaných během roku 2009 se objevuje minimum kritických komentářů k zaměření i výsledkům obou jmenovaných.

Ministerstvo zahraničních věcí na webových stránkách a v publikacích uvádí, že sám termín „humanitární pomoc“ je *mezinárodně používaným* pojmem, který je *v souladu s právním řádem ČR*, a poskytování pomoci se pak *řídí mezinárodními zásadami tzv. Dobrého humanitárního dárcovství (Good Humanitarian Donorship, 2003)*.¹¹ Česká humanitární pomoc se v mnoha případech skutečně řídí nejdůležitějšími naléhavými potřebami komunit vzdálených oblastí. Výdaje na ni jsou dlouhodobě víceméně stabilní, bývají

zvyšovány dle okamžitých potřeb a pohybují se v řádu desítek milionů korun: od 52 milionů Kč v roce 2004 přes výjimečných 158 milionů Kč v roce 2005 (řešení následků ničivého zemětřesení v Pákistánu a tsunami v jihovýchodní Asii), 80 milionů Kč v roce 2006 až po 70 (resp. 85, 5) milionů Kč v roce 2007 (MZV ČR, 2005c: 105–106; MZV ČR, 2006: 129–131; MZV ČR, 2007b: 145–146; MZV ČR, 2008h: 133–135).

Čeští představitelé dosud nepřijali zásadu přerušit nebo omezit pomoc v souvislosti s „nepřijatelnými“ politickými podmínkami. Pomoc ČR dodává i státům, jejichž vedení vytýká stav lidských práv anebo je přímo řadí k prioritním lidskoprávním zemím. Prohlášení, že je třeba pomoc plošně přehodnotit u těch, kteří nesplnili česká očekávání – jak se vyjádřil Mirek Topolánek po neúspěšné volbě ČR za nestálého člena Rady bezpečnosti v říjnu 2007, jsou ojedinělá a prozatím nemají zásadní důsledky.¹² Dokladem je i Barma, postižená loni v květnu cyklonem Nargis, již ČR jako jedna z prvních zemí uvolnila a prostřednictvím Mezinárodního červeného kříže poukázala 2,5 milionu Kč.¹³

Mnohem signifikantnější pro současné pojetí české humanitární pomoci je ovšem případ Kuby, jež na počátku loňského září zasáhly v rozmezí přibližně týdne hurikány Gustav a Ike. Oba poničily značnou část karibské oblasti a sama kubánská vláda je označila za *nejničivější v kubánské historii*. Nabídka humanitární pomoci Evropské unie se tamní vláda odhodlala přijmout teprve v polovině září souběžně s tím, jak souhlasila s navázáním formálního politického dialogu. Do té doby měla k dispozici pouze humanitární pomoc od států, které vůči kubánskému režimu nevystupují otevřeně negativisticky či nepřátelsky – Brazílie, Ruska a Španělska.¹⁴ Postoj ČR (ale i jiných zemí) bychom v tomto případě měli poměřovat přijatou zásadou pro přidělování pomoci, že *rozhodujícím hlediskem poskytování pomoci ČR musí být potřeby postižené země, vyjádřené oficiální žádostí příslušné vlády*. Bez konkrétních dokumentů lze obtížně vyvozovat, do jaké míry se čeští a evropští činitelé skutečně zajímali o důsledky zmíněných katastrof, lze však předpokládat, že postoj Kuby a s jistou hrstí sdílená neochota žádat o humanitární pomoc (anebo její přímé odmítnutí jako v případě americké nabídky) představují reálný důsledek dlouholeté (a nekritické) podpory protikubánských sankcí a tamního disentu některými evropskými státy.¹⁵

Na české humanitární politice jsou však především patrné ideové změny, spjaté s přidělováním pomoci a cíli, jaké má naplňovat, které do značné míry zpochybňují její *neplánovitý* charakter: ČR v roce 2007 znovu opakovaně

uvolňovala milionové částky především na aktivity v Afghánistánu a Súdánu, čímž se spolupodílela na multilaterální pomoci pod křídly OSN a Evropské komise. Pod hlavičkou „humanitární pomoci“ zde (ve spolupráci s českou armádou, sic!) financovala primárně tzv. Projekty rychlého účinku (QIP) a projekty na odminování, jež svým zaměřením značně přesahují humanitární principy okamžité pomoci trpícím. Změny v pojetí dokládá i podpora 5 milionů Kč mírové mise Africké unie AMIS v súdánském Dárfúru, jejímž cílem je zajišťovat humanitární dodávky, reálně je však vojenským kontingentem s mnohem širším mandátem.¹⁶ V Kosovu měl být v témže roce realizován projekt odminování vybraných oblastí za více než čtyři miliony Kč, ale nakonec ale přerušen pro nesouhlas srbských orgánů.¹⁷

Zahraniční rozvojová spolupráce (též Oficiální rozvojová spolupráce, ODA) funguje na základě explicitních principů, podobných transformační spolupráci – teritoriálních a sektorových priorit. Obdobně jako humanitární pomoc (a na rozdíl od transformační spolupráce) však bývá realizována na základě spolupráce s orgány přijímající země, přestože zároveň bývá někdy legitimně odírána do doby, než jsou splněna jistá kritéria (Fox, 2002: 30; Chandler, 2002a: 26–27).

Konvenční kritika ZRS obvykle oprávněně napadala její sektorovou a teritoriální roztržitenost, která v letech 1996–2004 vedla k realizaci významnějších projektů ve více než čtyřiceti zemích. Tato kritika přetrvávala i schválení *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 až 2007* (MZV ČR, 2002d) a nové verze dokumentu po přistoupení k Unii (2004): v obou dokumentech je snížen počet prioritních zemí na dvacet, resp. na osm, počtem cílových zemí však zůstávají stále předimenzovány (sto projektů v 35 zemích).¹⁸ Druhá kritika ZRS zdůrazňuje, že se dosavadní částka, určená na rozvojovou pomoc, zvýšila v letech 2004 až 2006 na 0,11 %, resp. 0,12 % HDP, ale že se nezvyšuje dostatečně (v roce 2010 má činit 0,17 % HDP). Tento závěr ostatně neplatí jen pro Českou republiku, ale i pro další země EU (srv. také Horký, 2008: 368–369).¹⁹

Vzhledem k oběma kritikám a v souvislosti s lidskoprávní ideologií je vhodné si všimnout souvislosti české politiky v rámci širší mezinárodní rozvojové strategie, ale také charakteru jejího vlastního přístupu. ČR přijala parametry vyjádřené v roce 2000 v *Deklaraci tisíciletí OSN*, která potvrdila potřebu reforem zaměřených na jednotlivce a nikoli státy, v nichž žijí. Rozdíly v postavení mezi bohatými a chudými se navzdory jim stále obtížněji vyrovná-

vají, neboť vysoká míra nerovnosti zmenšuje možnost odstraňovat chudobu, hlad nebo snižovat dětskou úmrtnost (jak požadují body 1 a 4 *Deklarace*).²⁰

Česká rozvojová politika se podílí na ústupu od zmíněných požadavků *Deklarace* i svým vlastním způsobem. Statistiky pro léta 2002–2006, obsažené zčásti v tabulce 3, ukazují, že hlavními příjemci české rozvojové pomoci zůstávají země se středním příjmem, kam proudí dvojnásobek prostředků určených pro země s nízkým příjmem (též Horký, 2008: 370). Z výše uvedeného je zřejmé, že nemalá část rozvojové pomoci opakuje geografické zaměření transformační spolupráce a směřuje do oblasti východní (Ukrajina, Moldavsko, Gruzie) a jihovýchodní Evropy (Bosna a Hercegovina, Srbsko), což nejen kopíruje měnící se – a svrchované *politické* preference států Západu, ale zároveň také kontrastuje s tím, jak se ČR v devadesátých letech oblastem téměř *nevěnovala* (podrobněji Zrno, 2006).

Čelná místa v české ZRS již několik let zaujímá především v mnoha ohledech sporná „rekonstrukce“ Iráku a „obnova“ Afghánistánu. Obecně řečeno, i podle shovívavých hodnocení pracovníků České rozvojové agentury (ČRA) ZRS momentálně funguje *spíš jako hašení požáru*, [což] *nestačí k tomu, aby se podařilo dosáhnout hlavních cílů, redukce chudoby atd.* (cit. v Urbanová, 2008: 3).²¹

Tabulka č. 3:
Nejvýznamnější příjemci české rozvojové pomoci v letech 2004 a 2005
(v milionech dolarů)

největší příjemci	Irák	Srbsko a Černá Hora	Afghánistán	Ukrajina	Rusko	Vietnam	Čína
2004	13,66	6,88	6,08	4,58	3,96	3,05	2,94
největší příjemci	Irák	Srbsko a Černá Hora	Ukrajina	Pákistán	Mongolsko	Afghánistán	Vietnam
2005	8,13	6,89	4,62	3,70	3,04	1,96	1,42

Pramen: Statistická příloha. In: Adamcová, Nicol a kol. (2006): *Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006, s. 77–78, také s. 66 aj.

Ideologicko-politickému pozadí rozvojové podpory odpovídá i její sektorální zaměření, jehož nemalá část se snaží podpořit „dobrou vládu“ a „postkonfliktní situaci“ na úkor podpory zemědělství, vzdělání či ochrany životního prostředí (nemluvě již o odstraňování chudoby).²² Vrcholem ledovce je skutečnost, že ZRS, jak konstatovala i OECD, je *přínejmenším částečně řízena komerčně* a slouží i k podpoře domácího exportu.²³ Zajímavou souvislostí ZRS je skutečnost, že prioritní lidskoprávní státy a hlavní adresáti „transformačních“ prostředků, Bělorusko, Kuba a Barma, jsou ze zahraniční rozvojové pomoci vyloučeny, ačkoli např. Barma by byla vzhledem ke svému sociálně-ekonomickému postavení vhodným příjemcem.²⁴

Ačkoli nemohu odkázat na materiály interní povahy, je patrné, že se již přínejmenším diskutuje také o „lidskoprávní korekci“ rozvojové spolupráce. V debatách na setkání vedoucích zastupitelských úřadů v září 2007, citovaných Ondřejem Horkým, se údajně diskutovalo, zda se má rozvojová spolupráce stát nástrojem prosazování jiných zahraničněpolitických cílů a zda má být podmiňována dodržováním lidských práv. Kritéria, která mají příjemci v budoucnu naplňovat, se tak mohou brzy dostávat do konfliktu s lidskoprávními požadavky. Dokonce i Horký, který se domnívá, že se *zatím spíše doplňují*, předpokládá, že se v budoucnu jejich koherence naruší (Horký, 2008: 376, 370).

Dekonstrukce lidskoprávní politiky

Jak plyne z předešlého, českou lidskoprávní politiku nelze redukovat na kritiku a uplatňování sankcí vůči vybraným režimům a podporu jejich disidentů. Je zřejmé, že „transformativní“ diskurz je součástí platných stěžejních dokumentů české zahraniční politiky a velmi reálnou podobu nabývá v koncepci a projektech transformační spolupráce a dokonce i v rozvojové a humanitární pomoci. Česká zahraniční politika má nepochybně jisté specifické rysy, především však reprezentuje nadnárodní ideologický komplex, ztělesněný diskurzem o nutnosti šířit v zahraničí lidská práva, „příznivý“ typ demokracie a obecněji i sociálně-ekonomické (a politické) transformace.

Také diskurz českých stoupenců a obhájců „etické politiky“ – novinářů, akademiků, státních činitelů, úředníků a pracovníků NGOs, se příliš neliší

od diskurzu jejich západních protějšků. Myšlenku, že lidská práva musí být *nutným východiskem* české politiky a že jejich porušování není záležitostí *pouze státu, na jehož území k němu dochází*, ale záležitostí *všech*, chápou tito obháječi jako nespornou a bezrozpornou: ČR podle nich musí i *vzhledem k vlastní historické zkušenosti považovat lidská práva za univerzální a nemůže od nich ani v dílčích případech ustupovat* (Drulák, 2008c; Nekvapil et al., 2007: 46).²⁵

Dosavadní kritiky české zahraniční (tj. i lidskoprávní) politiky do značné míry opakovaly oficiální politická zdůvodnění a ospravedlnění. České politice nanejvýš vytýkaly absenci celkového rámce, reálnou či zdánlivou nekonceptnost, meziresortní roztržitost, nebo institucionální a finanční deficity a slabou efektivitu.²⁶ Tím, že nezpochybnilly její charakter a zaměření, jako by dokládaly tezi radikálních oponentů o existujícím *konsenzu* o mezinárodní lidskoprávní regulaci a *omezené povaze kritických hodnocení této proměny (...) mezinárodní politiky* (Chandler, 2002a: 2). Oprávněnost tohoto závěru jako by v posledních několika letech – zřejmě v souvislosti s událostmi po 11. září, „válkou proti terorismu“ a zvláště válkou v Iráku – podporovalo zesílení kritiky české lidskoprávní politiky za její „selektivitu“, za výběrově uplatňování lidských práv a upřednostňování vlastních politických a ekonomických zájmů. Zvláštní síly i nádechu získala poté, co se k ní několikrát přihlásil i tehdejší ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg (Schwarzenberg, 2007: 43; Rozhovor s ministrem zahraničních věcí):²⁷ zatímco Schwarzenberg častokrát kritizoval především zacházení s vězni na Guantánamu, jeho akademičtí partneři připomínali zpožděnou ratifikaci *Římského statutu* Mezinárodního trestního tribunálu, selektivní uplatňování lidských práv tam, kde to neohrožuje vlastní hospodářské zájmy, a odhlížení od aktivit USA (Bureš, 2008: 277; Bílková, 2008a: 356–357, 363; Drulák, 2008c: 399–400).

Mnohé z těchto příkladů selektivity (zástupci ministerstva přešli na konferenci k tvrzení, že jde o „specializaci“) velmi dobře dokládají nepochopení charakteru lidskoprávní politiky jejich „zásadovými“ obháječi. Přesvědčení, že neschopnost všeobecně prosadit lidskoprávní standardy je nepřímým důsledkem „omezených“ (sobeckých) zájmů vlád, usilujících udržet mezinárodní obchod a regionální stabilitu, nechtějí lidskoprávní přístup problematizovat, ale naopak perfekcionalizovat, a proto si nejsou schopni či ochotni připustit jeho vadné předpoklady.²⁸ Neuvědomují si, že selektivita není důsledkem sobeckých zájmů států, ale atributem lidskoprávní politiky samé – důsledkem

jejích iracionálních požadavků, usilujících (možná ani ne tak) jednou provždy vymýtít ze světa nespravedlnost, bezprávi či „zlo“, jako prostě dogmaticky „navést“ anebo vnutit zbytku anebo částem světa svou podobu „řádu“. Česká transformační spolupráce víc než možná kterákoli jiná součást naší zahraniční politiky dokládá, že lidskoprávní aktivity nikdy nebyly prosty svrchované politických zájmů a představ o tom, „jak mají fungovat demokracie“.

Neochotu vystoupit proti mučení v Abú Ghraib, na Guantánamu a zabíjení v Iráku, Afghánistánu či na palestinských územích by činitelé jistě obhajovali jako nezamýšlené a nechtěné důsledky upřímných snah „reformovat mezinárodní společnost“. Zdůrazněme tedy ještě jednou reálný význam jejich dogmatických vizí: Irák, Afghánistán, Kubu, Bělorusko a další „kauzy“ lidskoprávní politiky bychom měli (přes jejich odlišnosti) považovat za *typické či modelové projevy projektu lidských práv*, usilujícího transformovat společnosti na cestu od „chaosu“ k „řádu“, od „nesvéprávnosti“ k „dospělosti“, od „uzavřenosti“ k NATO a k „volnému trhu“.

Namísto kritiky politiky za „selektivitu“ nabízím jiný, podle mého názoru důslednější a zásadovější postoj k české lidskoprávní politice. Nastínil jsem jej na začátku – vychází ze zásadní kritiky přesvědčení, jak je vyjadřují polooficiální přehledy, že se česká politika opírá o *ustálené pojetí lidských práv, založené na nehierarchizované souřadnosti a vzájemné propojenosti* občanských a politických práv a sociálních, kulturních a ekonomických práv, a že jsou lidská práva *hodnotově univerzálním a nezcizitelným atributem lidské existence* (Pštrous, 2004: 211). Pojetí lidských práv, nastíněné oficiálními texty a zpodobněné v některých probíraných dimenzích české politiky, ukazuje na něco diametrálně odlišného.

Reprezentace a další aktéři české zahraniční politiky uvažují o lidských právech v různých rovinách (diplomatické, transformační, rozvojové apod.), avšak ani ne „selektivně“, jako ve zvládnuté podobě. Nejeví příliš hluboký zájem o nejzákladnější lidská práva, chránící lidský život a důstojnost, zejména právo na život (k nim obecně Šturma, 1994: 34–39). Analýza české rozvojové pomoci a kontextu jejího přidělování ukazuje, že nemají ani příliš velký zájem o sociálně-ekonomická práva, k nimž náleží zajištění pitné vody, obživy, ochrany před chudobou a epidemiemi atd. S nadsázkou řečeno, česká lidskoprávní politika ztělesňuje na nejvíce viditelné rovině snahu chránit především politická práva některých „vyvolených“ disidentů.

Pokusil jsem se uchopit českou lidskoprávní politiku v jejím celku a nevěnoval jsem se detailnímu a souvislému výzkumu dílčích rovin i konkrétních (geografických) případů politiky ČR. Přesto lze dojít na základě zmíněných skutečností k závěru, že lidskoprávní politika, nevyjímaje tu českou, v mnoha zásadních ohledech a mnoha mezinárodních úrovních posiluje existující sociální a ekonomické nerovnosti. Namísto skutečně humánní politiky a navzdory proklamacím, že nahrazuje realpolitiku, ve skutečnosti s realpolitikou svým způsobem nevědomě i vědomě koexistuje. Chtěl jsem zde proto také naznačit, že absence úvah o předpokladech a principech nové lidskoprávní politiky, i absence zkoumání důsledků jejího uplatňování, náleží k největším selháním dosavadní reflexe české zahraniční politiky.²⁹ Jiným zásadním selháním, jak naznačuje příspěvek O. Slačálka, představuje absence zkoumání možných motivů a pohnutek v pozadí snah o mocenské prosazení lidských práv. To však zůstalo zcela stranou tohoto textu.

* Text vychází z příspěvku, jehož první (velmi krácenou) verzi jsem přednesl na konferenci Česká zahraniční politika a její výzkum, která se konala 10. 2. 2009–11. 2. 2009 na Ministerstvu zahraničních věcí ČR.

Poznámky

- ¹ Diskurzivní analýza představuje soubor spíše volně spojených přístupů, v jejichž centru stojí nejasně vymezený koncept „diskurzu“. Ačkoliv nezkoumám identitu české zahraniční politiky prostřednictvím její politické praxe, historická diskurzivní analýza je mi bližší než kritická diskurzivní analýza spjatá s pracemi Normana Fairclougha, Ruth Wodak či Teuna A. Van Dijka, a orientovaná zčásti na lingvistickou a rétorickou analýzu textu. Srv. Van Dijk, nedatováno; souhrnně Střítecký, 2008: 92–124, zejm. 105–108, 120–121.
- ² Zahraniční politiku ČR posledních deseti let si lze obtížně představit bez vůdčích osobností (Havel, Zeman, Kavan, Špidla, Svoboda, Klaus, Topolánek, Schwarzenberg ad.), pro její základní ideje, cíle, charakter a orientaci je však určující evropský a mezinárodní kontext a „dějinná zkušenost“, kterou reprezentuje.
- ³ Z institucionálního hlediska se budu zabývat pouze politikou formulovanou MZV, přitom ale nebudu sledovat primárně formulaci a implementaci politiky (tj. *politics*), ale politické principy, popř. reálný výkon (tj. *policy*), resp. jednu jejich část. Vycházím z materiálů Ministerstva zahraničních věcí ČR, dokumentů a stanovisek, publikací nebo textů uveřejněných na jeho webu; s jednou výjimkou jsem neměl možnost využít interní materiály.

- ⁴ Detailní analýza dokumentu bohužel přesahuje možnosti tohoto textu.
- ⁵ SEI zahrnuje Albánii, Rakousko, Bělorusko, Bosnu a Hercegovinu, Bulharsko, Chorvatsko, Českou republiku, Maďarsko, Itálii, Makedonii, Moldavsko, Černou Horu, Polsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko, Slovinsko a Ukrajinu. Central European Initiative, CEI. Objectives.
- ⁶ Podle zaměstnanců Odboru lidských práv a transformační politiky MZV má být transformační spolupráce originálním příspěvkem ČR k evropské politice, neboť explicitně žádný evropský stát nemá podobnou politiku koncepčně vymezenou. Rozhovor s Helenou Štohanzlovou a Janem Látalem, Odbor lidských práv a transformační politiky MZV ČR, 24. 2. 2009. Přestože zde českou politiku nesrovnávám s evropskými politikami, je vhodné připomenout, že česká vláda podporuje reformu Evropské iniciativy pro demokracii a lidská práva (EIDHR) a chce ji učinit „flexibilnější a pochopitelnější“ (v procesu se výrazně angažuje nevládní organizace Člověk v tísni). Mimo jiné naléhá na to, aby byly „demokratické síly v cílových zemích zapojeny do všech stupňů EIDHR“ – včetně přípravy a formulace priorit pro každou zemi, hodnocení apod. Šířeji (a ojediněle) viz Bartovic (2008: 30).
- ⁷ V koncepci (MZV ČR, 2005a: 2) se píše, že „(c)ílevědomá činnost České republiky v oblasti transformační spolupráce může přispět k její dobré pověsti jakožto vyspělé, zodpovědné a solidární demokratické země. Transformační spolupráce tak může napomoci i formování identity České republiky, jejímu příznivému obrazu v zahraničí a získávání mezinárodní prestiže.“ Podle mého názoru bychom neměli zpochybňovat oprávněnost těchto očekávání, ale jich význam. Měli bychom se ptát, proč např. činitelé spojují transformační působení s „budováním pověsti“ a prestiže a proč to činí právě takovým způsobem.
- ⁸ Koncepce (MZV ČR, 2005a: 2) uvádí, že transformační spolupráce „nesměřuje ke konkrétním ziskům v ekonomické oblasti, v dlouhodobém horizontu jim však může prospívat“.
- ⁹ Skutečnost dokládá to, že koncepce obsahuje všeho všudy jen tři přímé odkazy na lidská práva (MZV ČR, 2005a: 1–2).
- ¹⁰ FAQ – Odpovědi na nejčastější otázky, týkající se Programu transformační spolupráce. Stejně jako případy Běloruska, Barmy a Kubu naznačují, že nejde ani tak o „podmiňovanou spolupráci“, jako o cílené vyhýbání se jakékoliv spolupráci. Srv. také Horký (2008: 370).
- ¹¹ Postup při zapojování ČR do záchranných operací a při poskytování humanitární pomoci do zahraničí. MZV ČR, 2008h: 119–120.
- ¹² Ale ani tento případ není zcela typický, neboť M. Topolánek konstatoval, „myslím, že je potřeba přehodnotit naši rozvojovou a humanitární podporu. Není přece možné, abychom někam posílali desítky milionů korun, a ta země potom poslechla našeho soupeře. Myslím si, že to patří k diplomacii, k ekonomické diplomacii, tak jak ji prosazujeme.“ Nenabádal tedy k přehodnocení přidělování humanitární a rozvojové pomoci z důvodu dopředu nesplněných podmínek, ale jako ke svého druhu ekonomické „odplatě“ ex post za konkrétní politické rozhodnutí týkající se ČR. Topolánek: *Neúspěch v OSN ovlivní humanitární pomoc*. Týden, 22. 10. 2008; Tisková konference předsedy vlády ČR Mirka Topolánka, 22. 10. 2007.
- ¹³ *Aktuálně.cz* (6. 5. 2008): *Barma pláče, cyklon zabil 22 tisíc lidí, 41 tisíc chybí*.
- ¹⁴ Srv. *Aktuálně.cz*. (18. 9. 2008): *EU sí, hlásí Kuba. Přijme pomoc po hurikánech; Lidové noviny* (8. 9. 2009): *Hurikán Ike dorazil na Kubu, pomoc odmítla*. Krátce před hurikány region pustošila i tropická bouře Hanna. Kuba nebyla jediným a zřejmě ani nejspostříženějším státem regionu, jímž bylo patrně Haiti. Sankce Evropské unie proti Kubě byly politického

charakteru – garantovaly schůzky evropských diplomatů s opozicí a opačně omezovaly styk diplomatů s oficiálními činiteli. Byly v platnosti v letech 2003–2005 a do svého zrušení v červnu 2008 byly po roce 2005 každoročně pozastavovány.

- ¹⁵ Zásady a formy pomoci ČR do zahraničí. In: MZV ČR (2001). Postup při zapojování ČR do záchranných operací. 6. září Kuba odmítla nabídku amerických humanitárních organizací, které chtěly poskytnout obětem hurikánu Gustav v přepočtu 1,7 milionu Kč. Uvedená interpretace neznámá, že by „vinu“ nesly pouze vlády evropských zemí. Cílem analýzy zahraniční politiky by podle mého názoru mělo zejména být jak poznání předpokladů, na jejichž základě strany formulují své postoje, tak i mocenských důsledků, jaké tyto postoje mají na aktéry s ohledem na jejich pozici v mezinárodní politice a v možných „koalicích“.
- ¹⁶ Srv. materiály *Podrobný tabulkový přehled a rozpis humanitární pomoci pro jednotlivé země*; MZV ČR (2008g): *Výroční souhrny humanitární pomoci*; MZV ČR (2008c): *Humanitární pomoc poskytnutá ČR do zahraničí v roce 2007*; MZV ČR (2008d): *Informace o humanitární pomoci poskytnuté ČR v roce 2007*.
- ¹⁷ Spornou „humanitární“ pomocí byly zřejmě i 2 miliony Kč, které organizace Thailand Burma Border Consortium (TBBC) a Humanitarian Aid Relief Trust (HART) použily na pomoc barmským obětem a rodinám postiženým represemi. Pochybnosti vzbuzují i 2 miliony Kč na průmyslový (sic!) rozvoj palestinských autonomních území. Srv. MZV ČR (2008d): *Informace o humanitární pomoci*, s. 6–7. V případě projektu na adminování v Kosovu MZV otevřeně uvádí, že částka měla být vynaložena „také s ohledem na skutečnost, že Česká republika má v Kosovu největší vojenský kontingent v zahraničí“. Tamtéž, s. 3.
- ¹⁸ Srv. Jelínek, 2004: 201–207, ale i kvalitní *Rozvojová politika*. Wikipedie; MZV ČR, 2002d: *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 až 2007*. Srv. též zpráva Světové banky, Ministerstvo financí ČR (2007): *The Czech ODA program in the current aid paradigm*.
- ¹⁹ BusinessInfo.cz. (2009b): *Základní dokumenty zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Cíle a motivace zahraniční rozvojové spolupráce ČR*. Srv. též *Rozvojová pomoc zemí OECD loni značně poklesla*. ČT 24, 4. 4. 2008. Srv. dále *Chat s osobností*. Šimon Pánek, ředitel společnosti Člověk v tísni. ČT 1, 23. 7. 2008; *Málo peněz na humanitární pomoc*. Události, ČT 1, 27. 12. 2008; *Česká vláda dává na pomoc chudším zemím čím dál méně peněz*. ČT 24, 27. 12. 2008.
- ²⁰ Had, Miloslav: *Plníme Rozvojové cíle tisíciletí?* Literární noviny, 21. 1. 2008, číslo 3, s. 6.
- ²¹ Podobné závěry přinesla zpráva Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), srv. Ředitelství pro rozvojovou spolupráci OECD: *Rozvojová spolupráce České republiky. Zvláštní hodnocení Výboru OECD pro rozvojovou pomoc*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2007, cit. dle Horký, 2008: 370.
- ²² Například v roce 2006 se řešení otázek vlády a občanské společnosti podílelo na celkové sumě ODA 15,10 %, oddlužování 14,73 %, zatímco např. problematika zdraví necelými 2 %. Srv. MZV ČR (2007a) *Official Development Assistance*.
- ²³ Citováno dle Horký, 2008: 370; srv. také tamtéž: 372.
- ²⁴ Je třeba dodat, že ČR jako člen EU je v případě Barmy vázána dodržovat každoročně obnovované sankce EU. Přestože část těchto sankcí (zejména ve vojenské oblasti) může mít své oprávnění, jejich šíře a zákaz poskytování bilaterální rozvojové pomoci jsou podle mého

názoru velmi sporné. Srv. informace in: MZV ČR (2008f): *Myanmar. Encyklopedie států a území světa*. 7. část, Obchodní a ekonomická spolupráce s ČR.

- ²⁵ Podle Druláka se porušování lidských práv „týká všech, a nikoliv pouze státu, na jehož území k němu dochází. Upozornění na porušení lidských práv potom nelze smést ze stolu s tím, že do vnitřních věcí státu nikomu jinému nic není“ (Drulák, 2008a).
- ²⁶ Například Veronika Bílková hovoří o „jasných konturách a směřování“ i „uspokojivém nastavení“ české lidskoprávní politiky a zároveň kritizuje tři „jisté vnitřní nekonzistence (...)“: (1) strohé oddělování vnější, zahraniční dimenze lidskoprávní politiky od dimenze vnitřní, národní; (2) nejasný postoj ke koncepci mainstreamingu lidských práv; (3) selektivní přístup k ochraně lidských práv a šíření demokratických hodnot (Bílková, 2008a: 362–363). Podstatně méně kritičtí autoři, jako Nekvapil ad., považují českou lidskoprávní politiku za „efektivnější než snahy na úrovni Evropské unie“ (Nekvapil et al., 2007: 28).
- ²⁷ Ne všichni vnímají Schwarzenbergovu politiku jako důslednější v lidskoprávní oblasti. Bývalý ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda tvrdil na konci roku 2008, že ČR „polevila ze svého již tradičně nekompromisního postoje k dodržování lidských práv ve světě“ – odkazoval na povýšení diplomatického zastoupení v Íránu a postoj ke zrušení sankcí vůči Kubě (Svoboda, 2008).
- ²⁸ Alternativní verzi této kritiky vyjadřují představitelé levicových i radikálnělevicových politických a „protestních“ iniciativ. Lidskoprávní politiku nepovažují za autentickou alternativu dosavadní realpolitice, ale jen za její jinou podobu – plášť pro projekci ekonomických a jiných zájmů. V obou zmíněných verzích je vztah mezi lidskoprávní politikou a „selektivitou“ chápán extrémně disjunktivně, resp. konjunktivně, a představy o lidskoprávní politice jsou v jistém smyslu krajní. Zatímco dominantní tábor si lidskoprávní politiku idealizuje jako přímou opozici vůči tradičním ekonomicko-politickým zájmům, druhý tábor ji považuje za jiný způsob prosazování mocenských zájmů, čímž ji možná v něčem ne zcela oprávněně hání.
- ²⁹ Dokonce i podle zcela konvenčních kritik teoretické studium výsledků a důsledků lidskoprávní politiky „zatím pokulhává“, neboť „(n)eexistují jasně definovaná kritéria, podle nichž se mají výsledky hodnotit, a neexistují ani jasně vymezené postupy, jak výsledky systematicky zpracovat“ (Zemanová, 2007: 39).

Environmentální rozvojová pomoc České republiky – příklad Střední Asie

Petr Kment

Úvod

Těžiště této práce spočívá v problematice, týkající se environmentální rozvojové pomoci České republiky. Problematika se úzce dotýká širšího rámce rozvojové pomoci České republiky, sedmého Rozvojového cíle tisíciletí a teoretického konceptu proveditelnosti a potřebnosti environmentálních rozvojových projektů. O těchto tématech se proto v této práci také diskutuje. Rozvojová pomoc České republiky prochází v letech 2007–2010 transformací, jejímž významným projevem je zřízení České rozvojové agentury. V letech 2008 a 2009 se národní ekonomiky České republiky a dalších poskytovatelů rozvojové pomoci dále ocitají v krizi, která ovlivňuje a bude ovlivňovat výši prostředků poskytovaných na oficiální rozvojovou pomoc. Česká republika přesto hraje v environmentální rozvojové pomoci významnou roli, a to především díky odbornosti expertů realizačních týmů a vazbám na osoby v těch rozvojových zemích, jejichž lokality jsou postiženy znečištěním životního prostředí.

Cíle této práce jsou:

- klasifikovat rozvojové projekty České republiky podle dílčích cílů a indikátorů sedmého Rozvojového cíle tisíciletí;
- stanovit environmentální rozvojovou pomoc v celkovém rámci rozvojové pomoci České republiky;

- na příkladě Střední Asie demonstrovat problémy, s nimiž se environmentální rozvojová pomoc České republiky v rozvojových zemích potýká;
- teoreticky stanovit koncept obecné proveditelnosti a potřeby environmentálních rozvojových projektů.

Environmentální rozvojová pomoc

Rozvojová pomoc je invencí západní civilizace a postmoderní společnosti. V současnosti jsou dárce rozvojové pomoci členské státy Organizace spojených národů (OSN) nebo skupiny států. Hlavními dárce jsou Evropská unie, USA a Japonsko. OSN formuluje rozvojovou pomoc jako prostředek, kterým se má dosáhnout splnění osmi Rozvojových cílů tisíciletí (*Millenium Development Goals*), jimiž vyjadřuje odhodlání do roku 2015 omezit extrémní chudobu, její příčiny a následky. Česká republika Rozvojové cíle tisíciletí přijala také a pomoc rozvojovým zemím je součástí její zahraniční politiky. Projekty rozvojové pomoci jsou realizovány v rozvojových zemích. Macháček a kol. (2006) uvádějí, že pojem „rozvojové země“ se především z politických důvodů již od šedesátých let v odborných i veřejných dokumentech preferuje vůči méně přijatým termínům jako „nerozvinutý“, „zaostávající“ či „méně rozvinutý“. V současnosti je obecně akceptovaný, i pokud jde o formální označování v oficiálních dokumentech.

Oficiální rozvojová pomoc, poskytovaná vyspělými zeměmi rozvojovým zemím, je obvykle členěna na dvě základní kategorie: humanitární (krizovou) pomoc (*Humanitarian /Crisis/ Aid*) a rozvojovou spolupráci (*Development Cooperation*). Rozvojová spolupráce je pojem zdůrazňující rovnocenné postavení mezi příjemcem a poskytovatelem (či dárce) pomoci. Mezi základní motivy k uskutečňování rozvojové spolupráce patří morální, politické a pragmatické důvody (Stojanov, 2009).

Rozvojové země inkorporovaly v průběhu 19. a 20. století průmyslové, zemědělské a těžební technologie do svých materiálních kultur. Antropogenní vlivy na životní prostředí, které těmito technologiemi způsobují, se liší od vlivů způsobovaných v okruhu západní civilizace v kvalitě (např. znečištění bojovými chemikáliemi z vietnamské války na Západě neexistuje) i v kvantitě (např. podzemní vody ve Střední Asii jsou znečištěny stejnými látkami jako na Západě, avšak řádově více). Řešení problémů spojených se

znečištěným životním prostředím je proto jak v zájmu rozvojových zemí, tak v zájmu vyspělých dárcovských zemí, neboť znečištění nekontrolovatelně překračuje hranice států a některé jeho měřitelné formy nabývají globálních rozměrů (např. obsahy /imise/ oxidu uhličitého v atmosféře).

V této práci se environmentální rozvojovou pomocí myslí takové aktivity, které směřují k dosažení sedmého Rozvojového cíle tisíciletí. OSN tento cíl definuje jako „Zajistit udržitelný stav životního prostředí“ (*Ensure Environmental Sustainability*). V tabulce 1 jsou uvedeny jeho dílčí cíle a indikátory jejich plnění.

S narůstajícími negativními vlivy lidské činnosti na přírodu (znečišťováním) bude potřeba environmentálních rozvojových projektů stoupat. Environmentální rozvojové projekty jsou již delší dobu realizovány. Realizátory jsou organizace z dárcovské země či mezinárodní organizace. Projekty jsou součástí oficiální rozvojové pomoci, kterou dárce poskytují rozvojovým zemím. Za konkrétní aktivity, ke kterým při realizaci environmentálních projektů v rozvojových zemích dochází, lze považovat takové, které vedou ke zlepšování stavu měřeného jedním z indikátorů uvedených v tabulce 1. Konkrétně jde např. o tyto aktivity:

Cíl 7.A – projekty zaměřené na:

- výsadbu lesů, boj proti dezertifikaci či jiným procesům, které zalesnění snižují;
- zavádění takových technologií v průmyslu a v dopravě, které zajistí snižování absolutních emisí oxidu uhličitého nebo snižování míry jejich každoročního nárůstu;
- zavádění takových technologií, které zajistí snižování objemu látek narušujících ozonovou vrstvu;
- udržování rybolovu v biologických limitech;
- budování zdrojů vody a surovin a hospodárné využívání přírodních zdrojů (voda, nerostné suroviny, biologický materiál apod.).

Cíl 7.B – projekty zaměřené na:

- ochranu živočišných a rostlinných druhů a jejich ekosystémů.

Cíl 7.C – projekty zaměřené na:

- rekonstrukci vodohospodářských zařízení (rozvodných sítí pitné vody, vrtů, studní apod.) a čištění a úpravu pitné vody.

Cíl 7.D – projekty zaměřené na:

- např. budování nových obydlí a zlepšení infrastruktury.

Tabulka č. 1:
Dílčí cíle sedmého Rozvojového cíle tisíciletí a indikátory
(číslování 7.1 až 7.10) jejich plnění. HDP – hrubý domácí produkt,
PPP – parita kupní síly

Cíl 7.A: Integrovat principy udržitelného rozvoje do politiky a programů jednotlivých států a zabránit ztrátám přírodních zdrojů.
7.1 Podíl lesní plochy na rozloze státu
7.2 Množství vypouštěných emisí oxidu uhličitého (CO ₂) (celkové, na obyvatele a na \$1 HDP /PPP/)
7.3 Spotřeba látek poškozujících ozonovou vrstvu
7.4 Podíl způsobů využívaných lovišť ryb v rámci biologických limitů
7.5 Poměr množství využívaných vodních zdrojů na celkovém množství obnovitelných zdrojů vody
Cíl 7.B: Snižet ztrátu biodiverzity, do roku 2010 významně snížit míru těchto ztrát.
7.6 Podíl suchozemských a mořských chráněných oblastí
7.7 Podíl druhů ohrožených vyhynutím
Cíl 7.C: Do roku 2015 snížit na polovinu počet lidí bez dlouhodobě udržitelného přístupu k nezávadné pitné vodě a k základní hygieně.
7.8 Podíl obyvatelstva využívajícího vylepšený zdroj pitné vody
7.9 Podíl obyvatelstva využívajícího vylepšené hygienické zařízení
Cíl 7.D: Do roku 2020 dosáhnout výrazného zvýšení kvality života minimálně 100 milionů obyvatel příměstských chudinských čtvrtí (slumů).
7.10 Podíl městského obyvatelstva žijícího ve slumech

Zdroj: Millennium Development Goals Indicators (2009).

S uvedenými pracemi je úzce spojena požadovaná odbornost expertů realizačních týmů. Jde především o odborníky z oblasti věd o živé a neživé přírodě, zemědělství a lesnictví a stavební a strojní techniky. S těmito aktivitami je také spojena osvěta obyvatelstva rozvojových zemí, zaměřená na zvyšování znalostí o životním prostředí a potřebu zavádění principů trvale udržitelného rozvoje v praxi.

Rozvojová pomoc České republiky

Vývoj rozvojové pomoci České republiky

Československo patřilo v socialistické éře mezi státy východního bloku, silně angažované v rozvojovém světě. Pomoc byla poskytována v naprosté většině případů zemím kategorizovaným jako „mimoevropské socialistické země“, „země přednostního zájmu“ a „země československého zájmu z hlediska rozvoje dlouhodobých politických a hospodářských vztahů“. Československý stát jim poskytoval hmotnou pomoc (dodávky potravin, léků, pracovního nářadí apod.) a technickou pomoc (vysílání odborníků, zřizování výcvikových a učebních zařízení a přijímání stážistů). Další významnou formou rozvojové pomoci Československa bylo poskytování stipendií ke studiu na českých a slovenských vysokých školách – do počátku devadesátých let v ČSSR vystudovalo přibližně na 20 000 stipendistů.

Po roce 1989 zaznamenala rozvojová pomoc Československa značný útlum, nicméně vstupem do Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) v roce 1995 dala Česká republika najevo, že se hlásí k příslušnosti k bohatší části světa a přistupuje na organizaci deklarovaný princip solidarity se zeměmi méně bohatými. V letech 1996–2000 byly realizovány významnější projekty české zahraniční rozvojové pomoci České republiky ve čtyřech desítkách států. Rozvojová pomoc byla v tomto období charakterizována teritoriální roztržitostí a projekty s nízkými rozpočty.

Dokument *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období 2002–2007* upřesnil cíle, principy a priority zahraniční rozvojové pomoci a nastínil transformaci systému řízení a realizace této pomoci. Také dokument *Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie v roce 2004* víceméně zachoval roztržitý systém

zahraniční rozvojové pomoci České republiky a přinesl pouze několik metodických změn (*Rozvojovka.cz*, 2009).

V souvislosti s transformací zahraniční rozvojové pomoci České republiky, probíhající v letech 2007–2010, se trendem stává postupné zvyšování významu Ministerstva zahraničních věcí ČR ve všech činnostech souvisejících s rozvojovou pomocí ČR a snižování počtu zemí, které rozvojovou pomoc od ČR přijímají (zaměření ve větší míře na prioritní země ZRS). Jedním z projevů této transformace bylo zřízení České rozvojové agentury (ČRA) v roce 2008, jejíž účel spočívá v podpoře realizace zahraniční rozvojové pomoci.

Současný stav rozvojové pomoci ČR

Po vstupu do Evropské unie se Česká republika i další nově přijaté země zavázaly usilovat o zvýšení podílu objemu financí na zahraniční rozvojovou spolupráci měřenou podílem ODA/HND (*Official Development Assistance*, ODA – oficiální rozvojová pomoc; HND – hrubý národní důchod).

Česká republika se konkrétně po vstupu do EU zavázala „usilovat o navýšení podílu objemu financí na zahraniční rozvojovou spolupráci na 0,17 % HND v roce 2010 a 0,33 % HND v roce 2015“. V současnosti lze konstatovat, že celkové financování zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS) bude v absolutních hodnotách stagnovat či dokonce mírně klesat. Pokud jde o procentuální vyjádření ODA/HND, dochází v roce 2009 – a pravděpodobně i v dalších letech – k poklesu pod hodnotu 0,1 % (tabulka 2). Česká republika dosáhla této hodnoty poprvé v roce 2003. Pokles pod tuto hodnotu je v současné době z hlediska mezinárodního postavení ČR nežádoucí (*Střednědobý výhled financování zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci do roku 2010*, 2009).

Lze tedy konstatovat, že rozvojová pomoc České republiky prochází v současné době nejen transformací, ale také poklesem objemu finančních prostředků poskytovaných příjemcům. Nepříznivý vývoj národní ekonomiky v posledních dvou letech ovlivňuje také tuto část mezinárodní politiky České republiky.

Tabulka č. 2:

**Ukazatelé objemu poskytované oficiální rozvojové pomoci ČR.
ODA – oficiální rozvojová pomoc, HND – hrubý národní důchod,
ODA a HND v milionech Kč**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ODA	3 236	3 504	3 391	3 518	3 503	3 460
HND	2 839 100	2 980 526	3 241 000	3 489 000	3 752 000	4 042 000
ODA / HND	0,11 %	0,12 %	0,10 %	0,10 %	0,09 %	0,09 %

Zdroj: *Střednědobý výhled financování zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci do roku 2010* (2009).

Environmentální rozvojové projekty ČR

Ta část rozvojové pomoci ČR, která byla výše uvedena jako environmentální, je svázána s celkovou rozvojovou pomocí a sdílí její osud (snižování výdajů na ODA velmi pravděpodobně ovlivní rozvojové projekty všech odvětví).

Z hlediska oficiálního názvosloví, využívaného v systému zahraniční rozvojové pomoci (či spolupráce) České republiky, lze uskutečnění i probíhající environmentální rozvojové projekty řadit do dvoustranné zahraniční rozvojové spolupráce. V letech předcházejících transformaci ZRS byly environmentální rozvojové projekty realizovány především v gesci Ministerstva životního prostředí ČR, Ministerstva zemědělství ČR a Ministerstva průmyslu a obchodu ČR.

Tabulka 3 zobrazuje příklady environmentálních rozvojových projektů, realizovaných českými organizacemi v rozvojových zemích v uplynulých letech (především v letech, kdy ukazatel ODA/HND vykazoval vzestupnou tendenci). Byly vybrány projekty, které směřují ke konkrétním dílčím cílům sedmého Rozvojového cíle tisíciletí.

Tabulka č. 3:
Deset příkladů environmentálních rozvojových
projektů České republiky. Vysvětlivky cílů a indikátorů –
viz tabulka č. 1 (ZRS – zahraniční rozvojová spolupráce)

název projektu ZRS ČR	země	směřuje k cíli	projekt ovlivní indikátor	realizace
Zalesnění odlesněných lokalit v Andách obalovanými sazenicemi systému PATRIK	Ekvádor, Kolumbie	7.A	7.1	1998–2004
Stavba vrtů pro pitnou vodu a instalace ručních pump v provincii Farah, Afghánistán	Afghánistán	7.A	7.5	2004
Zásobování pitnou vodou města Toma	Burkina Faso	7.A	7.5	2004–2005
Vyloučení látek poškozujících ozonovou vrstvu země	Ukrajina	7.A	7.3	2004–2006
Průzkum zdrojů vod v Etiopii se zaměřením na oblasti postižené suchem	Etiopie	7.A	7.5	2001–2005
Revitalizace odlesněných území místními druhy jako nástroj rozvoje venkova v oblasti centrální vrchoviny Vietnamu	Vietnam	7.A	7.1	2005–2006
Zásobování pitnou vodou v oblasti města Valjeva/Regionální vodopříváděcí systém „Rovni“	Srbsko	7.A	7.5	2003–2005
Řešení systému zdrojů a zásobování vodou v oblasti Mandalgobi	Mongolsko	7.C	7.8	2002–2005
Generel systému zásobování vodou ve městě Kočani	Makedonie (FYROM)	7.C	7.8	2004–2006
Zásobování a úprava pitné vody v oblasti Socotra Archipelago	Jemen	7.C	7.8	2005–2006

Zdroj: Česká rozvojová agentura (2009).

České environmentální rozvojové projekty nejčastěji směřují k dílčím cílům „Integrovat principy udržitelného rozvoje do politiky a programů jednotlivých států a zabránit ztrátám přírodních zdrojů“ a „Do roku 2015 snížit na polovinu počet lidí bez dlouhodobě udržitelného přístupu k nezávadné pitné vodě a základní hygieně“. Jen ojediněle (konkrétně v Kazachstánu) se projekty zabývají biodiverzitou (cíl 7.B) a žádný se nezabývá příměstskými chudinskými čtvrtěmi (cíl 7.D). Environmentální rozvojové projekty ČR byly realizovány především v odvětvích, jejichž označování podle oficiálního názvosloví uvádí tabulka 4.

Tabulka č. 4.:
Hlavní typy dvoustranné zahraniční rozvojové
spolupráce obsahující environmentální rozvojové projekty,
jejich gesční ministerstva a změny po probíhající transformaci ZRS

Typ dvoustranné ZRS	Objem* (mil. Kč)	Původní gestor	Efekt transformace ZRS
průmyslový rozvoj	176,0	MPO	Od r. 2009 nové projekty v gesci MZV, od r. 2011 všechny projekty v gesci MZV.
životní prostředí	113,5	MŽP	Od r. 2009 nové projekty v gesci MZV, od r. 2011 všechny projekty v gesci MZV.
zemědělství	86,0	MZe	Od r. 2009 nové projekty v gesci MZV, od r. 2011 všechny projekty v gesci MZV.

ZRS – zahraniční rozvojová spolupráce, MZV – ministerstvo zahraničních věcí, MPO – ministerstvo průmyslu a obchodu, MŽP – ministerstvo životního prostředí, MZe – ministerstvo zemědělství.

* Jde o orientační objem dané formy pomoci v milionech Kč dle Plánu dvoustranné ZRS a střednědobého výhledu ODA na rok 2008.

Zdroj: Návrh na transformaci systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR (2009).

Příklad Střední Asie

Skupinou rozvojových zemí, potýkajících se se znečištěním všech složek životního prostředí (voda, půda, ovzduší), je Střední Asie. Antropogenní vlivy na životní prostředí mají svůj původ v sovětských i postsovětských dobách. Environmentální rozvojové projekty v současnosti realizují organizace z vyspělých zemí, z nichž stále převládají ty západní.

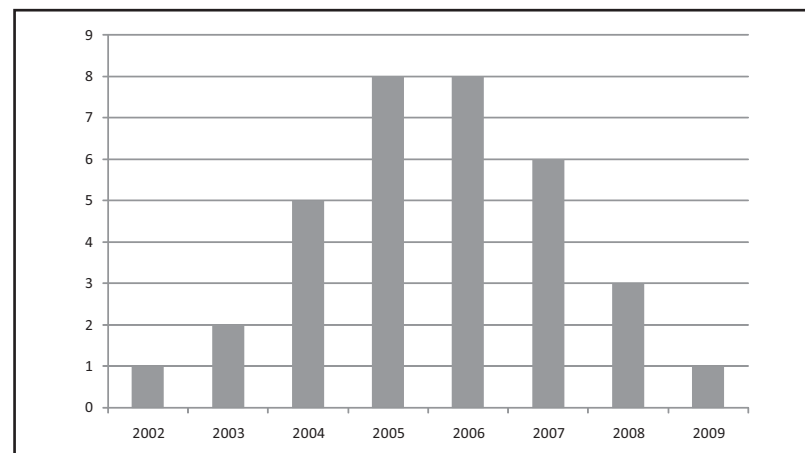
Nelze jednoznačně tvrdit, že problém znečištění životního prostředí je pro středoasijské vlády nepodstatný, neboť související jevy, jakými jsou úmrtnost a migrace, jsou vládními záležitostmi vysoké důležitosti. Odstranění znečištění však nemohou tyto státy realizovat samy pro špatnou ekonomickou situaci a nedostatečné know-how. Zejména znečištění vod průmyslovou, zemědělskou či těžební činností je v některých lokalitách velmi vážným problémem.

Ve středoasijských republikách dochází k významné salinizaci vod (Tádžikistán sedmé a Turkmenistán osmé místo ze 141 zemí světa). Také v obsahu rozpuštěných pevných látek ve vodách zaujímají přední místa (Uzbekistán první, Turkmenistán osmé a Kazachstán patnácté místo ze 141 zemí). Kyrgyzstán se umísťuje na předních místech ve znečištění vod z průmyslu, a to především z potravinářského – sedmé místo ze 114 zemí (*NationMaster.com*, 2008).

Mezi lety 2002 a 2008 se uskutečnilo v Kyrgyzstánu, Kazachstánu a Uzbekistánu 13 projektů zahraniční rozvojové pomoci České republiky, většinou tříletých. Nejintenzivnější pomoc směřovala do oblasti v letech 2005 a 2006 (graf 1). Z těchto 13 rozvojových projektů České republiky ve Střední Asii lze dva klasifikovat jako environmentální (tabulka 5) podle výše uvedené definice. Směřují k dílčímu cíli 7.B (podle indikátoru 7.7) a 7.C (podle indikátoru 7.8).

Problémem znečištění vody se (konkrétně v Uzbekistánu) zabýval environmentální rozvojový projekt České republiky „Zlepšení kvality pitné a závlahové vody v oblasti Aralského moře použitím zařízení sorbentů české výroby“.

Graf č. 1.:
Počty rozvojových projektů České republiky ve Střední Asii

Vlastní zpracování grafu z dat České rozvojové agentury (2008).

Nízká efektivita práce a neuskutečnitelnost smysluplnějších, technologicky náročnějších aktivit, směřujících k odstranění znečištění bez pomoci expertů dárcovské země, je při pracích na environmentálních projektech způsobena několika faktory. Především jde o velmi nízké příjmy místních pracovníků (pohybují se na či těsně nad současnou příjmovou hranicí chudoby 2 USD na den) a nevybavenost pracovními pomůckami, oděvy (řemeslníci často vlastní pouze jeden oděv, a proto manuálně pracují opatrně a pomalu, aby jej neznečistili) a materiálem.

Kulturně je však alespoň část obyvatelstva připravena na práci na technologické úrovni, dostatečně vysoké pro odstranění znečištění vody a udržení složitých zařízení (na čištění pitné vody) v chodu i po odchodu západních expertů.

Ve Střední Asii dochází také k dalším formám znečištění, které se objevují s novými západními importy. Příkladem je používání plastových obalů jako paliva pro přípravu jídla. Tyto a obdobné formy nakládání s odpady jsou příkladem uvažování života *du jour au lendemain*.

Tabulka č. 5:
Environmentální rozvojové projekty ČR ve Střední Asii

projekt ZRS ČR	země	směřuje k cíli	projekt ovlivní indikátor	realizace
Ochrana biodiverzity jižního Altaje v kontextu současných environmentálních transformací a socio-ekonomického rozvoje	Kazachstán	7.B	7.7	2005–2007
Zlepšení kvality pitné a závlahové vody v oblasti Aralského moře použitím zařízení sorbentů české výroby	Uzbekistán	7.C	7.8	2004–2007

Vysvětlivky cílů a indikátorů – viz tabulka 1 (ZRS – zahraniční rozvojová spolupráce).

Zdroj: Česká rozvojová agentura (2009).

Ve Střední Asii se objevuje islamismus jako trend návratu k tradičnímu islámu v politické a právní rovině (snaha o odstranění západních importů), avšak rozvojové projekty realizují západní experti západními technologiemi bez zájmu politicko-nábožensky zainteresovaných hnutí.

Přestože realizace environmentálních rozvojových projektů ve Střední Asii naráží na technologická a sociální úskalí, realizátoři ze zemí bývalého východního bloku zde mohou těžit také z určitých výhod. Vazby sociálního kapitálu (vytvořené v éře socialismu) některých českých realizátorů na obyvatele Střední Asie lze v rozvojové pomoci úspěšně využít.

Teoretický koncept proveditelnosti a potřebnosti environmentálních projektů

V obecné rovině je ideálním případem realizace environmentálního rozvojového projektu v zemi, jejíž kulturní, náboženské a sociální prostředí je proenvironmentální a která zároveň způsobuje výrazné environmentální důsledky (negativní antropogenní vliv na životní prostředí) podle určitého uka-

zatele (míra znečištění, které daná země způsobuje, se nejčastěji vyjadřuje ukazateli *emise CO₂ na obyvatele za rok a ekologická stopa*). Takový projekt by se vyznačoval vysokou proveditelností i potřebností. V praxi je však třeba nalézt mezi proveditelností a potřebností kompromisní přístup.

S ohledem na kulturní, religiózní a sociální charakteristiky jednotlivých zemí či jejich oblastí a měřitelné ukazatele stavu životního prostředí a jeho znečištění lze rozlišit dva typy projektů.

Prvním typem jsou „proveditelné projekty“, pro jejichž realizaci jsou vhodné rozvojové země či regiony, jejichž kulturní, náboženské a sociální prostředí se vyznačuje proenvironmentálními prvky. Tyto prvky jsou měřitelné celou škálou otázek a odpovědí a dalšími metodami společenských věd. Z náboženství vykazuje nejvíce proenvironmentální hodnoty buddhismus (Foltz, 2003) a pravděpodobně také východní polyteistická náboženství. V kulturní oblasti jsou to především femininita kultury (Hofstede–Hofstede, 2007)¹ a zastoupení egalitářského typu v obyvatelstvu podle teorie grid/group (Douglasová in Soukup, 2001). V sociální oblasti zlepšuje vztah obyvatel k životnímu prostředí situace, kdy lidé zastávají postoje shodné s novým environmentálním paradigmatem a mají možnost orientace na postmateriální hodnoty (Inglehart, 1971). Jednou z postmateriálních hodnot je pozitivní orientace k životnímu prostředí a k jeho ochraně, neboli environmentální chování. Uvedený typ projektu se vyznačuje vysokou proveditelností (pravděpodobně také nižšími náklady), avšak nízkou potřebností.

Druhým typem jsou „potřebné projekty“, pro jejichž realizaci jsou vhodné rozvojové země či jejich oblasti, kde lidská činnost způsobuje vysoké environmentální důsledky² měřitelné a kvantifikovatelné metodami přírodních věd. Tento typ projektu se vyznačuje nízkou proveditelností, avšak vysokou potřebností.

Tyto dva typy environmentálních rozvojových projektů vycházejí z výsledků dosavadního poznání a jsou extrémní na spojitě ose. Nelze předpokládat, že rozvojové země či regiony budou spadat v této kategorizaci výhradně do skupiny zemí vhodných pouze pro první nebo druhý typ projektu. Na této pomyslné ose se nacházejí mezi dvěma koncovými body. Metodiky provádění dvou uvedených „koncových“ typů environmentálních projektů a způsob jejich vhodné kombinace pro konkrétní zemi, či spíše region (co možná nejvíce kulturně, nábožensky a sociálně homogenní), jsou předmětem dalšího výzkumu.

Zvláštním typem projektů jsou ty, které jsou realizovány v regionech postýkajících se s psychosociálními důsledky (tj. s novými sociálními jevy jakožto vlivy znečištěného životního prostředí na společnost, které se objeví poté, co společnost poškodí životní prostředí nad určitou úroveň). Potřeba provádění těchto projektů je vysoká, stejně jako ochota obyvatelstva ke spolupráci. Technologická náročnost odstranění znečištění a tím potřeba vysokých rozpočtů však proveditelnost těchto projektů snižují.

Podle výše nastíněných typů se environmentální projekty ve středoasijských zemích vyznačují vyšší potřebností, vyšší ochotou obyvatelstva ke spolupráci a nižší proveditelností. Nízkou proveditelnost environmentálních projektů způsobuje především neutěšená sociálně-ekonomická situace, která neumožňuje orientaci středoasijských obyvatel na postmateriální hodnoty.

Závěr

České projekty, směřující k dosažení sedmého Rozvojového cíle tisíciletí, neboli environmentální rozvojové projekty České republiky, byly v uplynulých letech realizovány v mnoha rozvojových zemích Asie, Jižní Ameriky, subsaharské Afriky a také ve východní Evropě. Tyto projekty nejčastěji směřují k dosažení dílčích Rozvojových cílů tisíciletí 7.A: Integrovat principy udržitelného rozvoje do politiky a programů jednotlivých států a zabránit ztrátám přírodních zdrojů, a 7.C: Do roku 2015 snížit na polovinu počet lidí bez dlouhodobě udržitelného přístupu k nezávadné pitné vodě a základní hygieně. Je to dáno především převládající odborností českých expertů a vazbami sociálního kapitálu na osoby v rozvojových zemích, jež byly často navázány v socialistické éře. Pro následující roky, pokud to umožní vývoj národní ekonomiky, s níž je oficiální rozvojová pomoc ČR bytostně svázána, lze navrhnout také realizaci projektů směřujících k cílům 7.B a 7.D.

V současnosti se termíny dosažení (alespoň některých dílčích) Rozvojových cílů tisíciletí posouvají dále za rok 2015. Sedmého Rozvojového cíle tisíciletí, definovaného jako „Zajistit udržitelný stav životního prostředí“, lze docílit rozvojovými projekty vymezenými jako environmentální projekty. V této práci byl předložen teoretický koncept proveditelnosti a potřebnosti environmentálních rozvojových projektů. Proveditelnost a potřeba byly v obecné rovině konceptualizovány jako měřitelné metodami sociál-

ních a přírodních věd. Tento koncept by měl přispět k vyšší organizovanosti a efektivitě environmentální rozvojové pomoci, která směřuje k dlouhodobé udržitelnosti a kvalitě života na Zemi.

Poznámky

- ¹ V teoretické rovině lze nalézt vztahy mezi kulturou a environmentálním chováním obyvatelstva u různých autorů. V současnosti je vedena diskuse o teorii kulturních dimenzí Hofstede–Hofstede (2007). Vyplývá z ní, že pozitivní orientace vůči životnímu prostředí (environmentální chování) roste s femininitou kultury, přičemž maskulinita a femininita kultury znamenají společenské, kulturou určené role. Nejvíce femininní jsou kultury skandinávských zemí, jejichž životní prostředí je považováno za jedno z nejlepších.
- ² Například z údajů Yorka et al. (2003) vyplývá, že z rozvojových zemích vykazují vysoké environmentální důsledky měřené ekologickou stopou především země v oblasti Perského zálivu a Střední Asie (kromě Tádžikistánu).

Podpora demokracie a česká zahraniční politika

Petr Hlaváček

Úvod

Príspevek hodnotí koncept *podpory demokracie* a zachycuje vývoj v této oblasti z pohledu české zahraniční politiky. Důraz se přitom klade na výkonnou a realizační složku politiky, kterou v případě České republiky představuje Ministerstvo zahraničních věcí (MZV) ČR, popř. také spolupracující nevládní organizace.¹ Text se však zaměřuje rovněž na obecnou problematiku formulace a realizace konceptu, a to s cílem poukázání na jeho problematické stránky v obou rovinách – teoretické i praktické.

Po dokončení demokratického přechodu se České republice na počátku 21. století otevřel prostor pro formulaci nových politik a zahraničněpolitických priorit, resp. se začala přesouvat z pozice příjemce mezinárodní pomoci a doporučení, jak provádět tranzici, do pozice dárce.² Dárce z pohledu poskytování prostředků i předávání zkušeností – v oblasti demokratického přechodu a v oblasti získávání zdrojů na podporu tohoto procesu. Ke stávající *humanitární a rozvojové pomoci* se tedy přiřazuje i tzv. *podpora demokracie* (v terminologii české zahraniční politiky *transformační spolupráce*), přičemž dělení na tyto tři základní kategorie má svůj obsahový význam i nadále.³ Každá z těchto kategorií se obecně zaměřuje na odlišné cílové země, tematické oblasti podpory i formy realizace. Jde o „*tři svěbytné a vzájemné nezastupitelné nástroje zahraniční pomoci*“ (viz *Koncepce transformační spolupráce*. MZV ČR, 2005a: 1, 2; dále jen KTS). Na druhou stranu nelze vyloučit prolínání těchto oblastí, včetně vzájemného ovlivňování a kumulace dopadů

na cílové země. Oficiálně se transformační politika v české zahraniční politice objevuje mnohem později než humanitární a rozvojová pomoc. Důvodem je průběh transformačního procesu i skutečnost, že vnější podpora demokracie se jako samostatná oblast zahraniční politiky i z hlediska vyspělých států zřetelně osamostatňuje od rozvojové pomoci až v průběhu devadesátých let.⁴

Transformační spolupráce v zahraniční politice České republiky

Zrod politiky

Vytváření oficiálních struktur, zabývajících se transformační spoluprací, začalo na MZV v roce 2004, když vzniklo samostatné *Oddělení transformační spolupráce* (tzv. *Oddělení TRANS*).⁵ V dubnu 2005 byla přijata Koncepce transformační spolupráce. V srpnu 2007 došlo k další institucionalizaci, když bylo Oddělení TRANS spojeno s Odborem lidských práv a vznikl *Odbor lidských práv a transformační politiky* (LPTP), v jehož rámci funguje pracovní skupina věnující se transformační spolupráci (tzv. *Programu transformační spolupráce/Transition Promotion Program*).⁶

Stávající struktura neprošla od roku 2007 dalším vývojem, i když se určité varianty nabízely. Ještě před vznikem LPTP OECD v roce 2007 ve zprávě hodnotící rozvojovou spolupráci ČR doporučovala integraci oddělení TRANS do *Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci*. Přínosem mělo být dosažení vnitřní koherence a koordinace politik MZV, včetně zamezení izolování úkolů a činností oddělení TRANS od širších cílů rozvojové spolupráce (Česká rozvojová agentura, 2007b: 6, 16–17, 19). Naproti tomu sloučení TRANS s lidskoprávním odborem bylo zdůvodňováno snahou zlepšit koordinaci činnosti v oblasti ochrany lidských práv, stejně jako upřednostněním vazby transformační spolupráce a ochrany lidských práv před spojením s rozvojovou pomocí (srv. Bartovic, 2008: 35–36; Dlouhá, 2008: 11–13). Je otázka, do jaké míry byl tento krok hodnocen podle další efektivity politiky a proč nevycházel ze zahraničních zkušeností.⁷ Dále stojí za zmínku idea, která se objevuje v Koncepci transformační spolupráce, a to na vytvoření rámce převádějícího agendu do samostatné, na vládě nezávislé instituce (KTS: 2). Podle informací z odboru LPTP se však nyní žádná institucionální změna neplánuje a uvedený návrh je „*výhledem do velmi daleké budoucnosti*“ (emailová korespondence s odborem LPTP, 2009).

Zakotvení politiky v koncepčních dokumentech

Zhodnocení současné pozice podpory demokracie v koncepčních dokumentech zahraniční politiky vychází z *Koncepce zahraniční politiky ČR na léta 2003–2006* přijaté v roce 2003 a z *Koncepce transformační spolupráce* z roku 2005.⁸ Problematika je v Koncepci ZP zmiňována pouze okrajově v rámci jiných tematických oblastí zahraniční politiky, resp. není vyčleněna jako samostatné téma. Je však nutné brát v úvahu, že v době vzniku v roce 2002 transformační spolupráce oficiálně ještě neexistovala.⁹ Naproti tomu KTS, vytvořená rok po založení oddělení TRANS, by měla obsahovat jak vymezení jejích cílů a nástrojů, tak pozici v rámci celé zahraniční politiky. Nicméně i z tohoto dokumentu je již znát jeho „zastaralost“, vycházející mj. ze strukturální změny v podobě vytvoření odboru LPTP v roce 2007. Koncepce se snaží vymezit na relativně nevelkém prostoru čtyř normostran všechny nezbytné aspekty politiky. Má jít o svébytnou činnost, která však zůstává jedním ze segmentů zahraniční rozvojové spolupráce, zaměřující se na nedemokratické, rozvojové i transformující se státy. Cílem je kromě ochrany lidských práv podpořit demokratizaci v cílových zemích, přičemž pomoc má probíhat formou projektů, realizovaných subjekty občanské společnosti a NGOs (KTS; blíže viz dále). Z pohledu „aktuálních“ dokumentů lze obecněji vyjádření, týkající se podpory demokracie, nalézt v *Programovém prohlášení vlády* z roku 2007, v *Prioritních oblastech předsednictví ČR v Radě EU v prvním pololetí roku 2009* a v *Pracovním programu českého předsednictví – Evropa bez bariér* (viz dané materiály).

Aktivita politiky v letech 2004–2008¹⁰

Aktivita v oblasti transformační spolupráce realizuje MZV prostřednictvím každoročního výběrového řízení. V roce 2004 byly realizovány projekty pouze pro Irák a řádná schvalovací procedura se postupně implementovala v letech 2005 a 2006. Žadateli mohou být české subjekty a jejich aktivity mohou mít jednorázový, krátkodobý (12 měsíců) či dlouhodobý (12–36 měsíců) charakter. U projektů je nutné zajistit jejich částečné spolufinancování z jiných zdrojů. Projekty se hodnotí ve dvoukolovém řízení, přičemž v prvním kole je posuzuje odbor LPTP a zároveň se vyjadřují další odbory MZV a zastupitelské úřady. Projekty postoupené do druhého kola hodnotí komise složená ze zástupců MZV a externích odborníků, která je pak může rozdělit na tři skupiny: A. přijaté projekty, B. odložené projekty a C. zamítnuté pro-

jekty. V případě potřeby a disponibilních prostředků může MZV vyhlásit také mimořádné dotační řízení (např. v roce 2006 pro Bělorusko).¹¹

Tabulka č. 1:
Přehled transformační spolupráce MZV v letech 2004–2009

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Výše alokovaných prostředků (v milionech CZK)	12 (jen Irák)	40 (včetně 26 pro Irák)	54 (včetně 20 pro Bělorusko)	40	20	25
Podíl na ODA (v %)	0,49	0,53	1,56	N/A	N/A	N/A
Počet podaných projektů	N/A	N/A	23	53	42	35

Zdroj: *Zprávy o ZP ČR v letech 2004–2007*; Bartovic, 2008, s. 38.

Analýza konceptu podpory demokracie**Předpoklady úspěchu – formulace strategie podpory**

Efektivní politika podpory demokracie vyžaduje uplatňování koncepčního systematického přístupu s jasně vymezenou strategií. Strategie by měla definovat cíle, kategorizaci cílových zemí a subjektů, vhodné nástroje, financování i personální zdroje, pozici v rámci zahraniční politiky, formy spolupráce s NGOs a dalšími organizacemi i metody vyhodnocování úspěšnosti politiky (viz Burnell, 2005: 371; Carothers, 1999: 88).

Stávající podoba transformační spolupráce vykazuje výrazné nedostatky ve všech uvedených aspektech – zejména z pohledu krátkodobého rozměru aktivit a fakticky neexistujícího systému vyhodnocování jejich důsledků a úspěšnosti pro primární cíl – demokratizaci. Rovněž existující KTS představuje jen výchozí materiál, nikoli dlouhodobý koncepční dokument strategického charakteru. Na druhou stranu podpora demokracie, realizovaná euroatlantickým společenstvím (v čele s USA a EU), vykazuje prakticky stejné nedostatky, posilované nadměrnou politizací tématu, resp. zájmy jednotli-

vých aktérů. Strategie EU v dané oblasti je v počátcích a vyznačuje se *ad hoc* jednáním spíše než sofistikovaným a promyšleným koncepčním přístupem (viz Burnell, 2005: 363; Burnell, 2008: 418–419). Nahodilé jednání je charakteristické nesystematickým prolínáním a překrýváním aktivit a nástrojů (např. EIDHR, ENPI), vyplývajícím z minimální či neexistující koordinace na všech úrovních. Současné návrhy na zformulování tzv. evropského konsenzu o demokracii (inspirovaného evropským konsenzem o rozvoji z roku 2005) jsou toho jen důkazem (Miliband, 2008).

Formulaci strategie podpory demokracie lze shrnout do schopnosti zodpovědět následující základní otázky:

1. Jak definovat podporu demokracie a jaký je její cíl?
2. Jakými disponujeme prostředky?
3. Kdo má podporovat a s kým spolupracovat?
4. Co, kdy a jak konkrétně podporovat?
5. Které země a koho v nich podporovat?
6. Jak vyhodnocovat účinnost?

Dále je nutné brát v úvahu následující faktory:

- maximální znalost problémů a potřeb cílové země
- přizpůsobování priorit a projektů podmínkám
- uvědomění si vlastních omezených možností
- spolupráce s dalšími aktéry politiky (informovanost a součinnost)
- zaměřování se na projekty s dlouhodobým a širokým dopadem
- zaměřování se na cílové aktéry s již existujícím potenciálem „změny“
- neustávání v podpoře – být schopen reagovat v každé situaci
- uvědomění si omezené efektivity vnější podpory demokracie

Pojem „podpora demokracie“

Jednoznačný výklad pojmu „podpora demokracie“ může být problematický.¹² Předně je důležité si uvědomit, že jde o podporu realizovanou v dané zemi z *vnějšku*. Je tedy cílem vnějšího dárce zahájení tranzice a *zavedení konsolidované demokracie* v cílové zemi? (Srv. Burnell, 2008: 415). Tento cíl se jeví jako idealistický a předpokládá určitou míru altruismu ze strany dárce. Takový přístup by v zájmu dosažení cíle (zavedení demokracie) předpokládal upřednostňování prostředků na úkor ostatních cílů – tedy i zájmů – daného aktéra (státu), což není reálné (srv. Burnell, 2005: 367–370). Z této politi-

ky nelze vyloučit také hlediska *vlastních zájmů* dárce – např. *minimalizaci bezpečnostních hrozeb a rizik, ekonomické zisky* či *pouhé zvyšování prestiže*. Zachovat si realistický odstup je v této oblasti s již předem vysoce normativními hledisky značně obtížné, zejména ve spojení s problematikou obhajoby lidských práv na jedné straně a s otázkami oprávněnosti dárce „vnucovat“ jinému představu o spravedlivém řádu na straně druhé. Směřuje se tak – v rovině obhajování smysluplnosti její existence i v podobě konkrétních projektů – oblast praktické politiky na podporu tranzice (blížíci se rozvojové pomoci) s hodnotovou stránkou pojmu demokracie a lidských práv.

Z hlediska ČR se na jedné straně říká, že „*transformační spolupráce doplňuje systém zahraniční rozvojové spolupráce ČR*“, na druhé straně má jít o „*svébytnou a samostatně definovanou součást vládní politiky*“, jejímž obsahem je „*podpora demokracie a obhajoba lidských práv*“. Konkrétně je definovaným cílem spolupráce *přispět k tomu, aby (...) změny (...) byly změnami vedoucími k demokracii a právnímu státu, nikoli směrem k chaosu, konfliktu a destabilizaci*“ (KTS: 1, 2). Pomineme-li obecnost a terminologickou neobratnost v poslední tezi, mohl by být český přístup hodnocen jako vyvážený za předpokladu, že by neprotežoval propojení s lidskoprávní problematikou (viz výše argumenty pro vytvoření odboru LPTP), systematicky koordinoval činnost s odborem rozvojové spolupráce a rovnoměrně strukturoval tematické portfolio aktivit. Z hlediska koncepčnosti tedy v případě české zahraniční politiky a podpory demokracie převažuje normativní hledisko.¹³

Předmět podpory

Oblasti podpory lze rozdělit na tři skupiny:¹⁴

1. volební proces, občanská společnost a NGOs, politické strany, svobodná média, státní instituce, právní stát;
2. ochrana lidských práv a základních svobod;
3. podpora ekonomické transformace.

Pokud je cílem politiky podpora demokratizace či konsolidace demokracie, neměly by být konkrétní oblasti podpory formovány nahodile, ale určovány na základě stanovení tohoto primárního cíle. Pomineme nyní možnou polemiku nad definicí konsolidované demokracie a přijmeme pracovní koncept Juana Linze a Alfreda Stepana, který podmiňuje konsolidovanou demokracii přítomností tzv. *pěti arén – občanské společnosti, politické společnosti,*

právního státu, státní byrokracie a ekonomické společnosti –, jež fungují ve vzájemné interakci (viz Linz–Stepan, 1996: 3–15). Takové jednoznačné strukturování cíle podpory demokracie umožňuje rozlišovat formy podpory podle specifických potřeb jednotlivých zemí a fází demokratizačního procesu.

V případě podpory demokracie je nutné kromě tohoto *transferu institucí, procesů a právních norem* zvažovat i onu normativní stránku, tedy *transfer hodnot*, které rovněž představují nedílnou složku konsolidované demokracie (srv. Burnell, 2005: 376, 381; Linz–Stepan, 1996: 6). Přenos hodnot nelze jednoduše realizovat jako tvorbu institucí, ale jde o dlouhodobý proces. Spíše lze o něm uvažovat jako o „nadstavbě“, která se postupně vytváří jako doprovodný efekt „základny“ v podobě pěti arén, než jako o přímé formě podpory.

Česká republika vymezuje předmět podpory jako „*vytváření a posilování demokratických institucí, právního státu, občanské společnosti a zásad řádné správy věcí veřejných. Metodou je přitom vzdělávání, šíření informací, názorů a zkušeností (...) s nenásilným odporem proti totalitnímu systému a (...) procesem společenské transformace*“ (KTS: 1).

Strategické přístupy podpory

Základní přístupy lze rozdělit na aplikaci *silové politiky* (srv. koncept *hard power* a USA) a *politiky zapojení/jednání* (srv. *soft power* a Evropskou unii), což neznamená, že se oba přístupy vylučují (srv. Burnell, 2005: 375–376; Burnell, 2008: 420–421). V praxi je běžná jejich kombinace, čímž se zvyšuje efektivita výsledků. Je třeba brát v úvahu také *dlouhodobost* realizace podpory demokracie – demokratizace je „běh na dlouhou trať“. To znamená, že *krátkodobé* aktivity musí být plánovány a realizovány s ohledem na jejich dlouhodobý účinek a nikoli jen na okamžitý a omezený efekt. Rozhodující je proto systematičnost a kontinuita podpory. V neposlední řadě je nutné počítat i s činnostmi, které nejsou explicitně řazeny do této politiky, ale vyvolávají implicitní demokratizační efekty (např. v oblasti rozvojové či hospodářské politiky), viz tamtéž: 417.

Nabízí se krátké srovnání stávajícího přístupu EU. V základním postoji Unie převažuje šíření hodnot – *politika jako zapojení a dialog* – před působením „silou“ (politika jako konflikt). Unie preferuje vytváření systému *pozitivních pobídek* před uplatňováním diplomatického tlaku a silové politiky (i když se jejich použití nezříká). Tyto pobídky pak v závislosti na konkrétním

ním cílovém státu mohou představovat soubor předchozích podmínek (demokratizace), nutných pro budoucí vstup do EU či další spolupráci. Jde tedy o „*podporu demokracie prostřednictvím integrace*“ (srv. Kodaňská kritéria a podmínky ENP; Burnell, 2005: 376; Burnell, 2008: 423). Efektivita tohoto přístupu závisí na míře stimulů jednotlivých zemí těmto podmínkám vyhovět (možnost vstupu nebo jen omezené spolupráce) a z vyhodnocení celkových *nákladů příležitostí* daného státu (viz např. faktor pobídek jiného aktéra). Ovšem tento přístup – nejprve demokratizace, poté (oficiální) spolupráce a integrace – může být u zemí, které v něm nevidí jednoznačné výhody (či tyto výhody nevyvažují související náklady, resp. konkurenční výhody), kontraproduktivní. Takto Unii nastavené podmínky demokratizace *a priori* z její podpory (v plném rozsahu) vylučují země s určitou kategorií režimu, režimu, ve kterém ještě nebyl iniciován demokratizační proces. Lze jen stěží předpokládat, že pouze na základě uvedených pobídek (s nejasnou vidinou budoucí spolupráce, navíc nejisté z hlediska pozice stávajících elit) se současný režim stanoveným podmínkám bude podřizovat (srv. tamtéž: 415–416, 420–421). Možná pomoc se tak prakticky omezuje převážně na oblast související s problematikou porušování a ochrany lidských práv a občanskou sféru, tedy pouze na jeden z aspektů nutných pro zavedení konsolidované demokracie, což ji výrazně omezuje v množství prostředků, nástrojů i v rozsahu dopadů pro celou společnost.¹⁵

Co se týče ČR, ta v případě transformační spolupráce deklaruje „*pružnost, operativnost a propojení s prioritami zahraniční politiky*“, stejně jako plánování aktivit a projektů „*s ohledem na potřeby přijímající země s cílem dosáhnout s vynaložením minimálních finančních prostředků maximálního výsledku*“ (KTS: 2, 3). Toto vymezení přístupu k podpoře demokracie odkazuje na krátkodobou rovinu, ale postrádá dlouhodobé strategické hledisko, stejně jako propojení s demokratizačními aktivitami s implicitním demokratizačním efektem. Tematicky je zřetelný důraz na podporu nevládních organizací a občanské společnosti.

Cílové země a kategorie režimů

Podpora demokracie směřuje do rozdílných cílových zemí. To znamená, že v závislosti na daných podmínkách by se její konkrétní podoba měla lišit, neboť cílové země mají svá specifika i požadavky. To vyžaduje flexibilitu a schopnost uplatňovat v rámci platné strategie individuální přístup. Nelze

ad hoc podporovat demokratický volební proces či občanskou společnost, aniž bychom měli jasnou představu o konečném cíli, resp. o důsledku této podpory na danou zemi ve všech souvislostech. Naproti tomu na základě podoby a fungování politického režimu a dalších ekonomických a sociálních charakteristik lze stanovit rámcové režimní kategorie, u nichž je velká míra pravděpodobnosti, že budou mít podobné požadavky, resp. že pro ně bude efektivní obdobná skladba nástrojů (srv. Burnell, 2005: 368, 372).¹⁶

1. *Stabilizovaný nedemokratický režim*
  - Systematické porušování lidských práv; neexistující či limitovaná občanská společnost
  - Paralyza všech arén konsolidované demokracie
  - Možná přítomnost proreformních frakcí v rámci mocenských elit či opozičních aktérů
2. *Kolaps/stagnace nedemokratického režimu* (iniciační fáze reformy)
  - Konkurenční boj elit o další podobu/směrování politického režimu
  - Společenská a ekonomická krize
  - „Vyrovnaná“ možnost demokratizace i restaurace nedemokratického režimu
  - Otevření prostoru pro svobodu slova a občanskou společnost
3. *Režim ve fázi tranzice* (stagnující reformy; nebezpečí zvratu)
  - Konkurenční boj elit o další směrování režimu
  - Společenská a ekonomická krize
  - Diskreditace demokratického přechodu ve společnosti
  - Vzestup vlivu konzervativních sil
  - Nebezpečí opětovného omezování lidských práv
4. *Režim ve fázi tranzice* (pokračující reformy)
  - Stabilizace demokratizačního procesu
  - Fáze získávání zkušeností z „běžného fungování“ státu
  - Rozvoj občanské společnosti
5. *Politický režim ve fázi konsolidace*
  - Usazování pěti arén konsolidované demokracie
  - Fáze začleňování země do struktur demokratických států
6. *Režim v postkonfliktním stavu*
  - Kategorie sui generis
  - Společenská a ekonomická krize

- Peace-building, state-building
- Konkurenční boj elit o další směrování politického režimu

Přístup České republiky k výběru cílových zemí vychází ze zemí přednostního zájmu zahraniční politiky ČR a zaměřuje se na rozvojové a transformující se země a nedemokratické režimy. V letech 2004–2009 patřily/patří do transformující se kategorie postsovětské země (Bělorusko, Gruzie, Moldavsko a Ukrajina), Balkán (Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Kosovo) a Irák, kdežto do skupiny nedemokratických režimů Bělorusko, Kuba a Barma (KTS: 1–3). Smysl tohoto dělení není zřejmý (viz zahrnutí Běloruska do dvou kategorií), protože se neodráží v uplatňování zřetelně odlišné strategie podpory či struktury nástrojů pro jednotlivé skupiny zemí. Podle ředitelky odboru LPTP má být při výběru prioritních zemí brán zřetel na dlouhodobé akcenty v zahraniční politice, stejně jako se má vycházet z existence kontaktů, reálných možností působení v dané zemi, míry přenositelnosti české zkušenosti i z výše zájmu o transformační spolupráci v cílové zemi (viz Dlouhá, 2008: 12; rozhovor na odboru LPTP, 2007). V tomto přístupu lze nalézt důraz na krátkodobé a realizační hledisko (více méně všechny uvedené aspekty jsou v čase vysoce proměnlivé). Přitom je diskutabilní, jestli je uplatňován v praxi, pakliže se za dobu existence politiky cílové státy prakticky nezměnily (vyjma vyloučení Černé Hory a začlenění Kosova).

Cíloví aktéři

Aktivita vnější podpory demokracie se dle kategorie režimu a jeho vývojové fáze mohou zaměřovat na nevládní organizace, občanský sektor, samosprávu i státní administrativu. Ze strany české podpory je zjevná již naznačená preference občanské společnosti. „*Transformační spolupráci charakterizuje systematická kooperace se skupinami občanské společnosti a nevládními organizacemi, přičemž kontakt se státními orgány v přijímající zemi může být záměrně vyloučen*“ (KTS: 2). Z uvedeného omezení je zřejmé zaměření ČR na režimy nedemokratické, nebo na ty, jejichž demokratická tranzice stagnuje. Respektive příčinná souvislost může být opačná: Protože se zahraniční politika v oblasti podpory demokracie zaměřuje na tuto skupinu států, vede to k přirozenému důrazu na podporu občanského sektoru, opozičních elit a problematiku ochrany lidských práv. Na druhou stranu, podpora tohoto

typu představuje hlavně ono krátkodobé hledisko, *ad hoc* reagující na aktuální situaci v daných zemích ve snaze omezit negativní působení režimu na společnost. Z hlediska primárního cíle této politiky, tedy vytvoření konsolidované demokracie, nebo v tomto případě nastartování procesu tranzice, se však musí jednat na základě dlouhodobé systematické strategie. Ta musí zvažovat především otázku důsledků politiky – do jaké míry je efektivní podpora jednotlivých izolovaných subjektů a do jaké míry je efektivní preference subjektů s reálným potenciálem provést změny? (Srv. Burnell, 2005: 373). Je také vhodné *a priori* vylučovat v případě nedemokratických režimů spolupráci se státní administrativou, jestliže by tato v dlouhodobém hledisku mohla znamenat posun v podpoře demokracie? Díváme-li se na proces demokratizace jako na zavedení a konsolidaci oněch pěti arén, musí se brát v úvahu podpora všech těchto složek, protože jejich funkčnost je závislá na vzájemné interakci (i když je zřejmé, že různé fáze demokratizace, resp. různé režimy, mohou vyžadovat větší či menší důraz na některou z arén).

Aktéři podpory

Klíčoví realizátoři politiky podpory demokracie se v současné době vyskytují na třech úrovních (srv. Burnell, 2005: 363, 378–379; Burnell, 2008: 416).

1. Stát
– v případě České republiky MZV a odbor LPTP
2. Nevládní sektor
– v České republice cca 20 subjektů v čele s *Člověkem v tísní*;¹⁷
3. Instituce a programy na mezinárodní úrovni, např.:
– UNDP (*Czech – UNDP Trust Fund/Český svěřenecký fond*) (2000)
– *The European Initiative for Democracy and Human Rights*
– EIDHR (1994, 2006)
– *The European Partnership for Democracy* – EPD (2008)

Každá z těchto skupin má nezastupitelnou roli v podpoře demokracie, přičemž jednotliví aktéři disponují specifickými prostředky a nástroji. Stát má vůči jinému státu větší vyjednávací potenciál a může využívat diplomatické nástroje, nevládní organizace jsou flexibilnější z hlediska času, realizovaných aktivit a disponují širokou škálou možností získávání finančních zdrojů. Subjekty na mezinárodní úrovni pak mohou kombinovat možnosti ostatních

dvou aktérů. Schopnost výběru vhodných aktérů a koordinace jejich činnosti souvisí s celkovou efektivitou politiky podpory demokracie.

Aktivity MZV se orientují na spolupráci s domácím nevládním sektorem (realizujícím se ve spojení s místními subjekty projekty v cílových zemích). Pokud jde o mezinárodní spolupráci, tu charakterizují nedostatečná provázanost s rozvojovou pomocí, neexistence dlouhodobé strategické koncepce podpory demokracie na úrovni EU, byrokratické procedury ve strukturách Unie a celkově *ad hoc* jednání a nedostatek systematické spolupráce a výměny informací (viz rozhovor na odboru LPTP, 2007; emailová korespondence s odborem LPTP, 2009).

Konkrétní oblasti a formy podpory

Jde o aktivity, jejichž prostřednictvím přichází politika podpory demokracie do styku se subjekty v cílové zemi a jimiž se realizuje primární cíl v praxi. Koncepčnost a minimalizace nesystémových opatření jsou klíčové. Stávající oblasti se mohou rozdělit na čtyři hlavní skupiny:

1. vzdělávací programy (studentů, NGOs, samosprávy i státní správy);
2. média, informační a osvětové kampaně;
3. monitoring voleb;
4. přímá podpora subjektům občanské sféry a osobám postiženým re-
presemi režimu.

Koncepce transformační spolupráce jmenovitě uvádí: 1. *vzdělávací aktivity*; 2. *publikační činnost*; 3. *studijní a pracovní pobyty*; 4. *kulturní akce* a 5. *projekty realizované samostatně subjekty v přijímající zemi* (KTS: 4). Struktura aktivit automaticky nepředjímá důraz na podporu občanské společnosti. Její preference v případě ČR je výsledkem stanovení cílových aktérů podpory, vlastního předmětu podpory a v důrazu na nedemokratické/nereformující se režimy. Nástrojová skladba by měla využívat nejen vlastní omezené instrumenty, ale kombinovat je také s již existujícími nástroji z jiných oblastí (např. v rámci rozvojové pomoci) a zejména hledat nové formy vycházející z uplatňování zpětné vazby i potřeb a specifík subjektů v cílových zemích.

Hodnocení efektivity

Schopnost formulovat a prakticky uplatňovat metodu měření a hodnotící dopady podpory demokracie představuje klíčovou součástí efektivní strategie

této politiky. Na druhé straně neexistuje jednoznačná a exaktní metodika, jak tohoto hodnocení dosahovat, resp. co přesně by se mělo a co lze měřit (srv. Burnell, 2005: 362). Při vyhodnocování aktivit podpory demokracie totiž nelze zůstat pouze v technické rovině (vynaložené prostředky, počty projektů atd.), ale je nutné hodnotit důsledek realizovaných činností v daném období na primární cíl v podobě postupu demokratizace, popř. na sekundární cíle. Jde tedy o schopnost provázat krátkodobé časové hledisko s dlouhodobým. V úvahu je také nutné brát míru součinnosti s jinými zdroji podpory demokracie (koordinace a posilující efekt, zdvojování aktivit, kontraindikační aktivity atd.). Jedním z potenciálních využitelných a změřitelných ukazatelů může být např. *doba trvání výsledků a společenský i územní vliv dopadu projektů v cílové zemi*.

Metodiku hodnocení je nutné rozdělit na oblast *ex ante* (odhad budoucího účinku) a *ex post* (zpětné vyhodnocení), přičemž první musí být přímo svázána s výsledky druhé (viz Burnell, 2008: 422–424). Formulace cílů musí být korigována získanými zkušenostmi z již realizovaných aktivit (uplatňování zpětné vazby), stejně jako musí být schopna prognózovat budoucí dopady, a to nikoli ve výše naznačené technické rovině, ale na úrovni primárního cíle. Klíčovou otázkou zůstává, které subjekty se mají na hodnocení politiky (i na její formulaci) podílet či spolupodílet – poskytovatelé podpory (MZV), její realizátoři (NGOs) či cílové subjekty v dané zemi? (tamtéž: 427–430).¹⁸ A priori by neměla být vylučována žádná z uvedených skupin. Z hlediska znalosti prostředí v cílových zemích může mít významný vliv zapojení tamních subjektů. Na druhou stranu jsou tyto subjekty – jako příjemci podpory – mnohdy přímo existenčně závislé na jejím získání, což zpochybňuje jejich objektivitu. Zpětná vazba získávaná v cílové zemi by tedy měla zahrnovat (v rámci možnosti) co nejširší bázi, aniž by předem někoho vylučovala.

Stávající systém hodnocení politiky podpory demokracie na MZV se pohybuje maximálně na technické úrovni. Možné zapojování dalších subjektů je výrazně ovlivňováno silnou pozicí personálních vztahů mezi úředníky odboru LPTP a nevládními organizacemi v ČR i cílových zemích, což může mít negativní vliv na objektivitu hodnotících závěrů. V blízké době se obměna nástrojů ani metodiky vyhodnocování aktivit v rámci odboru LPTP neplánuje (emailová korespondence s odborem LPTP, 2009).

Závěr aneb možná doporučení

Podpora demokracie stále představuje „mladou“ součást české zahraniční politiky a jako taková trpí svými nedostatky. Mezi ně patří nedostatečně rozpracovaná koncepce (strategie) politiky jako takové, upřednostňování vazby s lidskoprávní problematikou a preference projektů zaměřených na občanskou společnost, což omezuje komplexní proces demokratizace pouze na jednu část. Hlavním nedostatkem je však nedostatečná, resp. neexistující metodika vyhodnocování efektivity stávající politiky v dlouhodobém a systematickém rámci, stejně jako minimální uplatňování zpětné vazby při formulaci dalších priorit a aktivit.¹⁹ Na druhou stranu je nutné připustit, že značná část problémů je rovněž výsledkem i neuspokojivého stavu politiky podpory demokracie na úrovni Evropské unie.²⁰ Přesto nelze zjevné nedostatky české politiky obhajovat jejími „dětskými nemocemi“ ani vnějšími okolnostmi. V praxi totiž jde zejména o potřebu uplatňovat manažerské postupy (běžné v hospodářské sféře). Tedy zřetelně definovat a realizovat cíl, prostředky, nástroje a systém vyhodnocování efektivity. Pokud bychom měli ve shrnutí formulovat vybraná doporučení pro politiku podpory demokracie na úrovni MZV, měly by být brány v úvahu následující oblasti:

- Koncepčnost a systematičnost (tvorba celkové strategie i plánů podpory pro jednotlivé země)
- Výběr prioritních zemí podřídit možnostem dárce
- Zvýšení personálních kapacit odboru LPTP, provázání skupiny transformační spolupráce s odborem rozvojové spolupráce a humanitární pomoci
- Vytvoření obdoby Rozvojového střediska/České rozvojové agentury pro oblast transformační spolupráce
- Prosazovat konsenzus a větší koordinaci na úrovni EU
- Prosazovat koordinaci na úrovni V4
- Vyvarovat se duplicitních činností, snaha o součinnost
- Zapojovat do formulace priorit a programů subjekty z cílových zemí

Poznámky

- ¹ Z toho důvodu, a také vzhledem k omezenému prostoru, nejsou do příspěvku zahrnuty další doprovodné aspekty problematiky, např. názory českých politických stran.
- ² Česká republika se v roce 2001 stala čistým přispěvatelem *United Nations Development Programme* – UNDP (*Emerging Donors Project Document*, 2005).
- ³ Dle metodiky, používané OECD, vykazuje MZV všechny kategorie jako *oficiální rozvojovou pomoc* (*Official Development Assistance* – ODA). Do ODA se řadí dvoustranná rozvojová spolupráce, humanitární pomoc, transformační pomoc a mnohostranná rozvojová pomoc prostřednictvím rozpočtu EU, agentur OSN a mezinárodních finančních institucí. MZV ČR, 2006: 144; Bartovic, 2008: 41.
- ⁴ Podle Světové banky podíl mezinárodní podpory demokracie na oficiální rozvojové pomoci vzrostl z 0,5 % v roce 1991 na 5 % v roce 2000, což v absolutním čísle představuje zhruba 3 mld. USD ročně. *World Development Report 2004 – Making Services Work for Poor People*, 2003: 210; Burnell, 2005: 361).
- ⁵ Impulzem pro tvorbu transformační politiky bylo zapojení ČR do programu rekonstrukce Iráku v roce 2003 (viz MZV ČR, 2005c: 132). Pojem „transformační spolupráce“ je odvozen od zkušeností ČR s „nenásilným odporem proti totalitnímu systému a následným procesem společenské transformace“. MZV ČR, 2005a: 1.
- ⁶ Odbor LPTP spolupracuje s teritoriálními odbory MZV, českými zastupitelskými úřady a s Odborem rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, srv. Bartovic, 2008: 36.
- ⁷ Ve srovnání se státy V4 má česká existence samostatného odboru ojedinělou pozici. V Maďarsku je agenda spojená s oblastí rozvojové spolupráce a na Slovensku a v Polsku je přímo součástí příslušných rozvojových odborů, srv. Kucharczyk–Lovitt, 2008.
- ⁸ Dle informací z odboru LPTP se na aktualizaci koncepce transformační spolupráce „*teoreticky pracuje*“, ale vzhledem k výkonu předsednictví ČR v Radě EU je nutné ji odložit (emailová korespondence s odborem LPTP, 2009).
- ⁹ Viz pasáže v kapitole 4.3 *Bilaterální a regionální spolupráce v euroatlantickém prostoru*; 4.5 *ČR v mezinárodních organizacích* a 4.6 *Vnější ekonomické vztahy a zahraniční pomoc ČR* (MZV ČR, 2003a).
- ¹⁰ Pro přehled aktivit v oblasti podpory demokracie v letech 2004–2008 MZV i nevládní sférou viz Bartovic, 2008.
- ¹¹ Podrobné informace o metodice a výsledcích výběrových řízení lze nalézt v příslušných vyhlášeních a zprávách uveřejněných na internetových stránkách MZV. Celkově mají tyto zprávy různý stupeň transparentnosti a jejich struktura není ucelená (viz Vyhlášení výběrových dotačních řízení na podporu projektů transformační spolupráce a Výsledky výběrových dotačních řízení na podporu projektů transformační spolupráce v jednotlivých letech). Pro srovnání transformační spolupráce ve státech V4 viz Kucharczyk–Lovitt, 2008.
- ¹² V zahraničí se tato oblast označuje jako *podpora demokracie* (*democracy assistance*, *democracy support*) nebo *podpora demokratizace* (*democratization support*), zatímco ČR zvolila označení *transformační spolupráce*, ve zkratce TRANS (anglicky *transformation cooperation*, i když MZV preferuje nepřesný překlad *transition promotion*), který odkazuje

- na prodělanou společenskou transformaci, srv. Burnell, 2005; Bartovic, 2008; MZV ČR, 2005a.
- ¹³ Což je nepochybně ovlivněno i podílem osob spolupracujících s bývalým prezidentem Václavem Havlem během vzniku oddělení TRANS.
- ¹⁴ Srv. MZV ČR, 2005a; Burnell, 2005.
- ¹⁵ Typickým příkladem je Bělorusko, jeho omezený přístup k nástrojům ENP i tematická a ob-
jemová struktura projektů realizovaných v rámci podpory demokracie (viz výsledky výbě-
rových řízení odboru LPTP v jednotlivých letech).
- ¹⁶ Srv. dělení podpory demokracie *European Partnership for Democracy* (EPD) do čtyř skupin
zemí (EPD, 2008). Viz také Burnell, 2005: 372; Gershman, 2004; Ottaway, 2003.
- ¹⁷ V roce 2008 vznikla *Asociace pro podporu demokracie a lidských práv* – DEMAS, sdružu-
jící 11 NGOs.
- ¹⁸ V úvahu je také nutné brát zapojení akademické obce.
- ¹⁹ Jako inspirace může sloužit např. *Manuál projektového cyklu zahraniční rozvojové spolu-
práce ČR*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006.
- ²⁰ Viz návrhy a snahy české strany na zlepšení stávajících politik a nástrojů v rámci EU, Bar-
tovic, 2008: 30.

Narcismus jako jazyk české zahraniční politiky¹

Ondřej Slačálek

Pojem narcistní porucha osobnosti byl zformulován v návaznosti na Freuda a jeho interpretaci dětské sexuality. Jádrem narcismu je neschopnost vnímat druhého jako něco od sebe odlišného, stojícího mimo Já. Výsledkem tohoto přístupu je neschopnost navázání milostného, ale v podstatě jakéhokoli vztahu.²

Cílem tohoto příspěvku je zkoumat, zda a jak se v jazyce české zahraniční politiky projevuje to, co bychom s analogií k Freudovi mohli označit jako *politický narcismus*. Jde o přístup, v němž je sebepojetí politického společenství tak výrazné, že brání rozeznání specifčnosti odlišných politických společenství a jejich problémů a potažmo navázání jiné než sebestředné komunikace.

Text má tři části. První bude sledovat narcismus v projekci vlastního příběhu. Výchozí domněnka zní, že odkazy z českých národních dějin, používané při popisu zahraničních politických kauz, slouží k tomu, aby zneviditelnily rozlišení mezi odlišností a námi, aby podřídily cizí našemu a udělaly z cizí kauzy pouze epizodický výskyt a projev naší vlastní kauzy. Po deskripci jednotlivých odkazů se budeme věnovat analýze jejich různých možných funkcí.

Druhá část bude sledovat téma vděku a nevďěku v jazyce české zahraniční politiky. Souvislost vděku s narcismem je méně patrná než u historických odkazů. Jde však o přenos diskuse z roviny věcného posouzení současných vztahů, zájmů či normativních stanovisek k vytváření imaginárních kontextů založených na sebe-ocenění Já a jeho zásluh či dluhů vůči druhému. Téma vděčnosti bude sledováno na čtyřech případech z poslední doby – na Topolánkově reakci na nezvolení ČR jako nestálého člena Rady bezpečnosti OSN,

na Klausově reflexi českého uznání Kosova, na Havlových postojích k otázce radaru a na reakcích Alexandra Vondry a některých komentátorů *MF Dnes* na možnost neumístění radaru do ČR.

Třetí, závěrečná část bude věnována sebe-obrazu Česka v politice lidských práv. Založena bude na dekonstrukci textu Tomáše Pštrosse o české politice lidských práv, doplněné návrhem vysvětlení její selektivnosti.

Historické odkazy a jejich funkce

První část příspěvku je zaměřen na historické odkazy u reprezentantů české zahraniční politiky. Za reprezentanty byli pro dané období vybráni ministr zahraničních věcí Karel Schwarzenberg, předseda vlády Mirek Topolánek, vicepremiér Alexandr Vondra, prezident republiky Václav Klaus a Václav Havel. Sporné je zahrnutí Havla, který v dané době nezastával žádnou exekutivní funkci. Jeho začlenění nicméně ospravedlňuje pozice prvního a dlouholetého polistopadového prezidenta se zásadním vlivem na orientaci české zahraniční politiky, který i ve sledovaném období komentoval klíčové zahraničněpolitické události z pozice morální autority a právě i reprezentanta původního rámce české zahraniční politiky.

Na základě několika klíčových slov byly vyhledávány mediální výroky výše zmíněných politiků, které se vztahují zejména k Mnichovu a invazi v roce 1968.³ Do vzorku byly zahrnuty pouze ty, které používají historii pro popis současných zahraničněpolitických problematik.⁴

Časově byl vzorek ohraničen lednem 2008 a lednem 2009. Byl vybrán tak, aby pokrýval dostatečně rozsáhlé časové období a zároveň byl co nejaktuálnější. Do vzorku jsou pojaty jen ty pasáže, které autoři vztahují k aktuální a zahraničněpolitické problematice.

Doba výročí („osmičkový rok“ a měsíc po něm) vzorek zkresluje, protože vedla k dobovému nadužívání historických figur. Ale analýza nevychází z představy o statickém průřezu napříč časem, ale z názoru, že metafory aktualizované příhodným diskurzním klimatem zpětně ovlivňují sebepojetí společnosti i nadále.

Následná analýza shrne, jak byly které odkazy v jaké souvislosti používány, a také způsob, jak s nimi daní politici pracovali. Budou odlišeny *paralela*, kdy je situace metaforicky přirovnána k historii, přičemž se zdůrazňuje

podobnost, ne reálný vztah, a *zdůvodnění*, kdy se historická událost zasazuje do příčinné souvislosti s aktuální realitou. Toto dělení je obdobou rozlišení na *analogie* a *vysvětlení* u Marijke Breuning (2003: 230–233). Ale zároveň si ukážeme, že taková klasifikace platí jen částečně. I tam, kde se odkaz staví jako metafora, se s podobností pracuje často způsobem, který naznačuje vzájemný vliv. Naopak tam, kde zdánlivě nejde o metaforu, neboť odkaz by měl jen vysvětlovat, plní ve skutečnosti i metaforickou funkci (srv. Drulák, 2008a).

Klíčová témata, která byla v našem vzorku reflektována s použitím odkazů na české dějiny, byl radar a válka v Gruzii. Dále se diskutovalo o uznání Kosova a evropské integraci.

V souvislosti s *americkým radarem* se zejména Topolánek a Havel soustředili na odmítnutí analogie mezi vstupem sovětských vojsk v roce 1968 a americkým radarem na českém území.⁵ Důvodem odlišnosti je podle nich jednak povaha režimu (totalita vs. demokracie), jednak povaha vojenské interakce s cizí mocností (invaze vs. spojenecká spolupráce na obraně).

Mnichovské poučení ve vztahu k radaru zdůraznili Havel (delegitimizaci pacifistického hnutí a odporu prezidenta Sarkozyho, kterého srovnal s Daladierem) a Topolánek (důrazem na Churchillův aktivismus).⁶ Ten rovněž přišel s další připomínkou – tentokrát roku 1947 a československého odmítnutí Marshallova plánu. Spolu s válkou v Gruzii vytvořil Marshallův plán pro Topolánka odrazový můstek k tomu, aby z roku 1968 udělal naopak argument pro radar jako pojistku před další okupací a příležitost k vděku „*státu, který nás tohoto otroctví zbavil*“.⁷ S podobným důrazem na poučení z českých dějin a vděčnost mluvil rozsáhleji Václav Havel, tyto jeho výroky budou předmětem následující části.

K delegitimizaci odporu komunistické strany k radaru byla Topolánkem užita paralela s jiným výročí: rokem 1948. Jestliže se strana hlásí k tomuto výročí, není její hlas podle Topolánka legitimní v debatě.⁸ Výročí roku 1968 použil Vondra náznakem k delegitimizaci antiradarového postoje sociálních demokratů – zdůraznil, že právě od tohoto roku sloužil v armádě ruský generál, jehož pozvali na protiradarovou tiskovou konferenci do Lidového domu.⁹

Pokud jde o *válku v Gruzii*, Topolánek a Schwarzenberg zdůraznili nejprve paralelu s českým rokem 1968.¹⁰ Topolánek u paralely setrval a přešel dokonce ke srovnávání s tím, že současný zásah byl „*ještě méně adekvátní*“ než ten v roce 1968.¹¹ Jeho výroky představují tendenci k jasné identifikaci

s Gruzii: „*My víme, jaké to je, když vás přepadne silnější soused. Dokážeme se vžít do pocitů Gruzínců...*“¹² Paralelu s rokem 1968 naopak ostře kritizoval Klaus s tím, že je věcně a morálně nesmyslná, protože zastírá gruzínský útok, který Klaus pro hodnocení události vnímal jako klíčový: „*Československo tehdy nezaútočilo na Podkarpatskou Rus, invaze nebyla odpovědí na náš útok. Dubček nebyl Saakašvili.*“¹³

Vondra mluvil v souvislosti s Gruzii nejprve obecněji o české zkušenosti, aby pak zdůraznil spíše paralelu k Mnichovu.¹⁴ Schwarzenberg nejprve paralelu s rokem 1968 hájil, ale pak od ní ustoupil a rovněž namísto ní navrhl srovnání s Mnichovem.¹⁵ Schwarzenberg také připustil oprávněnost srovnání postupu Ruska s postupem Německa na počátku druhé světové války.¹⁶

Paralelu k roku 1968 použil také Havel, podle něhož jsou shodné zejména ruské imperiální ambice.¹⁷ Podobně jako Schwarzenberg z tohoto srovnání ustoupil při podržení jeho podstatných charakteristik ve prospěch paralely s Mnichovem, kterou adresně zacílil proti nárokům a aktivitám Jihoosetinců. Analogii zde totiž představuje „*...argument, že se musí pomoci tomu našemu etniku, které je pronásledované v jiném státě, a ty bojůvky považujeme za legitimní výraz jejich touhy po jakémsi důstojnějším životě, protože je někdo trápí, mučí.*“¹⁸

Pokud jde o *uznání Kosova*, věnoval se Vondra odmítnutí analogie s Mnichovem.¹⁹ S umírněnou obhajobou této paralely přišel Klaus, který zároveň zdůraznil českou zkušenost se slovem „*protektorát*“, které bývá užíváno pro popis správy Kosova.²⁰ Klaus rovněž zdůraznil vděčnost Jugoslávii za její stanovisko proti intervenci v roce 1968 (viz subkapitola *Nevděk u Klause: české uznání Kosova*). Tuto vděčnost uznali i další představitelé vzorku (Topolánek, Schwarzenberg), ale nezměnila jejich postoj k uznání Kosova.²¹

Důraz na historický odkaz ve vztahu k *Evropské unii* najdeme především u Klause. Zde jsou užívány odkazy ke klíčovým výročím let 1918, 1938 a 1968, ale nikoli jako paralely, ale jako milníky kontinuity v úsilí o státní suverenitu. Paralelou jsou možnosti vzdání se této hodnoty: „*Jsmě v situaci, kterou poměrně důvěrně známe: v přesvědčení, že činíme to nejlepší pro náš stát, jeho nejdůležitějších charakteristik se vzdáváme...*“²² „*...je od nás žádáno přijmout jako axiom všeobecnou platnost doktríny o omezené státní suverenitě relativně malé země a teprve v jejím rámci se pokoušet získat, co je možné.*“²³ (Jako příklad uvedl Klaus Chirakův výrok o české „*příležitosti mlčet*“.) Úkolem politiky je překonávat trauma a restaurovat suverenitu

– a zároveň zúročit českou zkušenost s minulým režimem k opozici vůči jakékoli formě kolektivismu, za jehož nejdůležitější podoby Klaus pokládá EU a ekologický aktivismus.²⁴ Ač Klaus většinou vystupuje proti užívání historických paralel, někdy se jim neubrání. Například podtrhl jako „*d'ábelské*“, že klíčová schůzka evropských zemí k finanční krizi se konala ve stejném složení států jako Mnichov.²⁵

Pro Topolánka představuje odkaz roku 1968 výzvu k aktivní evropské politice, která bude bránit sklonům k nesvobodě, což naznačuje značně kritický přístup k možnostem EU: „*Jako evropští politici jsme povinni dávat našim občanům záruky jejich osobních svobod nikoli jen na papíře, ale naší praktickou činností. (...) Aby jednou nemusel přijít někdo s nápadem budovat Evropskou unii s lidskou tvář.*“²⁶ Použití obrazu Mnichova v souvislosti s EU nalezneme u Schwarzenberga: obavy západních politiků, že ČR nezvládne předsednictví, podle něho představují „*tlumené ozvuky nechvalně proslulého popisu Československa z úst Neville Chamberlaina*“.²⁷

Z předcházejícího přehledu vidíme, že nejčastěji jsou historické obrazy užívány jako paralely, zejména pokud jde o vybraný vzorek po odečtení Klause. Paralely využívají strukturní podobnosti problémů (nátlak velkého státu na malý, problém s menšinou, která je spojencem velkého státu, úsilí o mír, které má nahraovat nepříteli, velký nadnárodní útvar, který má omezovat svobodu). Zároveň však personalizují: postavy, na něž odkazují paralely, jsou představovány jako podobné aktuálním postavám, které mají paralely denuncovat. Paralely utvrzují stereotypy netýkající se strukturních podobností, ale konkrétních aktérů: Ruska, Francie (nebo širše Evropy) či pacifismu. Paralela tak přestává hrát roli pouhého přirovnání a zdůvodňuje negativní postoj naznačenou souvislostí.

Klaus na rozdíl od čtyř ostatních představitelů paralely explicitně odmítá a užívá spíše zdůvodnění. Zdůrazněním souvislostí (např. mezi různými projevy vzdávání si suverenity v českých dějinách) však navozuje paralely, vyvolává obrazy minulosti a sugeruje nejen příčinnou souvislost, ale i podobnost. Jestliže u předchozí skupiny pozorujeme tendenci navodit dojem kontinuity poněkud povrchně pojaté esence (Francouz, Rus, pacifista – nezáleží na tom jaký konkrétně), u Klause můžeme spatřovat snahu o přenos negativního soudu na základě nadřazených pojmů (ekolog a stoupenec Evropské unie spadne do jedné kategorie s komunistou na základě jednotné esence kolektivisty). Zdůvodnění tak v důsledku navozuje paralelu.

V analyzovaných pasážích můžeme odlišit čtyři funkce historických odkazů:

1) **Hodnotící.** Paralelou k historické události, která již je zhodnocena a jejíž hodnocení je pevně usazeno, lze získat silnou podporu pro aktuální hodnocení události. Jestliže v daných událostech historická paměť rozlišuje dobrou a špatnou stranu, má přiřazení aktuálního konfliktu k historickému příkladu funkci určení dobra a zla pro současnou situaci. Historická paralela může aktuální konflikt vyjmout ze současné diskuse a povýšit jej na další dějství historického zápasu mezi dobrem a zlem; psychologicky řečeno navíc nabízí znovuvyvolání traumatické situace s možností zachovat se v ní tentokrát správně a tak danou situaci odčinit.

2) **Přivlastňující.** Použijí-li se morálně-historické paralely z českých dějin, a to ze situací, v nichž je český národ považován za oběť, přináší to českým politikům výsadní postavení v interpretaci situace a potažmo v určování správného přístupu: *my přece známe, my jsme zažili, dokážeme se vcítit...* Morálně i analyticky správná odpověď na danou situaci se tak stává soukromým vlastnictvím konkrétní skupiny, ta má přednostní přístup k vědění (zkušenost) potřebnému pro správné porozumění. To ji předurčuje k nadřazené a nepřístupné pozici vůči ostatním pohledům (mnichovanským, kapitulantským...), které jsou opět jen dalším projevem esence chybného přístupu k novému převtělení boje dobra proti zlu. Rovněž to danou skupinu může vést ke snaze tuto nadřazenou morální znalost, zasazenou ve zkušenosti, propojit s mocí a učinit z ní výraznou součást legitimizační ideologie pro jednání západní moci v případě, že přejde do aktivního a intervencionistického modu. To může být motivováno snahou nejen legitimizovat moc Západu, ale zároveň i zvýznamněním legitimizační role svého vědění (zkušenosti) získat takový vliv na tuto moc, který odpovídá nikoli reálnému významu a podílu České republiky, ale významu danému zhodnocením této její nadřazené legitimizační funkce. S jistou nadsazenou historickou paralelou můžeme v této aktivitě vidět snahu, aby se Praha stala novým Římem amerického či euroatlantického impéria, jehož papež bude svou autoritou posvěcovat moc a křížové výpravy světských císařů.

Jestliže toto shrnutí platí pro konsenzus minus Klaus, i u Klause můžeme pozorovat snahu získat s využitím české historické zkušenosti nadřazené postavení v diskusi. Ale zatímco u ostatních se tato nadřazenost týká především domnělých ohrožení svobody mimo západní svět (Rusko, porušovatelé

lidských práv) a správné reakce Západu na ně, u Klause jde o nadřazenost v diskusi o domnělých ohroženích svobody uvnitř západního světa (ekologický aktivismus, EU).

Tato odlišnost patrně souvisí s odlišným konceptem „my“ (Západu), do nějž politici zasazují svoje pojetí „já“ (češství): zatímco pro Havla a v menší míře pro ostatní je Západ definován především hodnotami lidských práv, pro Klause je vymezen především hodnotami volného trhu. Oba se nicméně shodují na neproblematickém zasazení svého „já“ v hodnotách, které jsou právě tak fakticky západní, jako si nárokují být univerzálně platné, což vede k logické nerovnováze v hodnocení Západu a nezápadních zemí.²⁸

3) **Fixační.** Časté používání Mnichova, osmašedesátého roku a dalších historických odkazů zároveň posiluje právě tu jejich interpretaci, která umožňuje toto jejich používání, oproti možným nebo i reálným interpretacím jiným. Ve stejné míře, v níž politici vybraného vzorku historických paralel určitým způsobem používají, jejich jiné používání explicitně odmítají či implicitně vylučují. Ve stejné míře, v níž se Mnichov stává symbolem výzvy demokracií k intervenci proti zlu, přestává být zároveň možné používat jej jako symbol nespolehlivosti demokracií ve vztahu k vlastním závazkům. Ve stejné míře, v jaké se osmašedesátý rok stane symbolem ruského imperialismu proti kterékoli zemi, se zároveň omezuje možnost použít jej jako symbol jakéhokoli imperialismu (např. tak, jak s ním pracovalo hnutí proti americkému radaru) nebo akcentovat v něm odkaz na konkrétní politický projekt, který představovalo pražské jaro.

4) **Zavazující.** Nejzjevnější funkcí historických paralel je závazek žijících lidí ke konkrétnímu jednání. Tato funkce se poněkud odlišně obrací na domácí a zahraniční publikum. Pro domácí veřejnost platí, že právě jako oběti invaze nebo Mnichova jsme povinni nedopustit další. Vzhledem k našemu nadřazenému rozumu, o němž jsme hovořili v bodu 2, máme nejen privilegovanou pozici, ale také zvýšenou míru odpovědnosti. Pro zahraniční publikum platí, že právě jeho historická vina je zavazuje chovat se propříště odlišně, ve shodě s naším poučením.

Nevděk a sebepojetí české zahraniční politiky

Slovník vděčnosti souvisí s narcistním jazykem velmi úzce. V konceptu vděčnosti se odráží buď nízké, nebo naopak vysoké sebehodnocení subjektu,

jehož vztah k někomu jinému se diskusí o vděku stává důležitější než sama diskutovaná věc.

Nevděk u Topolánka: česká rozvojová pomoc

V prvním případě z října 2007 postrádá nevděk vřazení do metanarace českých národních dějin. Má zcela ekonomickou podobu: Topolánek vysvětluje neúspěch kandidatury na křeslo v Radě bezpečnosti nejprve nedostatečnou kompenzační motivací hlasujících od České republiky oproti vítěznému protikandidátovi (Chorvatsku): „*Asi jsme dali malé dárečky.*“²⁹ Tím zároveň znevažuje chorvatskou výhru (vyhrál-li někdo jiný než my, bylo to jistě v důsledku jeho nečestnosti nebo přinejmenším nezásadovosti) a naznačuje, že cena za případné vítězství by byla příliš vysoká, a to jak ekonomická, tak i politická, kterou by podle Topolánka bylo umírnění české politiky v oblasti obrany lidských práv a západních hodnot.³⁰ Moment křivdy se projevuje právě v tom, že Česká republika vystoupí z těchto citací jako příliš dobrá pro úspěch (méně zkorumpovaná – je zajímavé, že Topolánek mluvil o „malých dárečkách“, ne o žádných – a více oddaná hodnotám).

Moment nevděku má ovšem ekonomickou dimenzi a má být také přijat nikoli jako prostá křivda, ale jako výzva ke změně vztahu: „...*je třeba přehodnotit naši rozvojovou a humanitární podporu. Není přeci možné, abychom někam posílali desítky milionů korun a ta země potom poslechla našeho soupeře. Myslím si, že to patří k diplomacii, k ekonomické diplomacii, tak jak ji prosazujeme.*“³¹ Nad rozvojovou pomocí, která má svůj účel v podpoře chudších zemí světa, zde převažuje narcistně hodnocený jednostranný vztah: *my* vám posíláme peníze a vy nejednáte podle našich zájmů. Křivda má být napravena potrestáním toho, kdo ji způsobil, a to patrně takovým, které bude mít exemplární charakter – propříště, v duchu „ekonomické diplomacie“, přispějí posílané „desítky milionů“ zahraničním prestižním zájmům toho, kdo je posílá, budou zhodnoceny vnucením klientelistického závazku k hlasování ve prospěch dárce.

Nevděk u Klause: české uznání Kosova

Jestliže první případ nevděku popisuje nevděk jiných zemí vůči Česku a jeho základ má materiální a současnou podobu, dva další příklady nevděku jsou případy nevděku Česka vůči jiným zemím a jsou rámovány českým historickým narativem.

Protagonistou druhého případu je Václav Klaus a týká se jeho reakce na české uznání samostatnosti Kosova. Prezident v textu napsaném v reakci na odchod srbského velvyslance po českém uznání Kosova shrnul jugoslávská pročeskoslovenská stanoviska zejména v letech 1917–1918 a v roce 1968 a také česko-jugoslávské kulturně-politické vztahy.³² Tato argumentace tak zaměňuje spor o aktuální situaci v Kosovu a o oprávněnost stanovisek té které strany za diskusi o závazcích národní identity vůči té které straně sporu.

Nevděk u Havla: česká společnost a americký radar

Podobně je tomu v dalším případě: v hodnocení většinového postoje české společnosti vůči americkému radaru Václavem Havlem. V Havlově interpretaci šlo o nevděk k zásluhám USA: na vzniku Československa, ve druhé světové válce a ve studené válce. Radar zde představuje pouhou malou splátku obrovského historického dluhu. Nesouměřitelnost vzájemných zásluh dává u Havla vyniknout absurdnosti postojů českých občanů: „Američané od nás poprvé něco chtějí. Vždycky jsme chtěli my něco od nich. Chtějí od nás maličkost a my najednou začínáme dělat drahoty.“³³ Česká role se má redukovat na vyjití vstříc spojenci, nespadá do ní posuzovat smysluplnost protiraketové obrany a jeho politického rámce: „To je věc, která v USA se vyvíjí 15 let, stála miliardy dolarů. Možná nějaký smysl má, možná ne, to nám nepřísluší posoudit.“³⁴ Malost umenšujícího se subjektu vynikne ve srovnání s velikostí partnera, který je zde charakterizován kvantitativními veličinami (patnáct let, miliardy dolarů).

Politika nevděku u Václava Havla v souvislosti s radarem pokračovala. Jestliže objekt výčitek se nezměnil (zůstala jim většinová česká společnost), proměnil se ten, na kom se daný objekt dopustil nevděku. Už ne USA, ale on sám, patrně se svými spolupracovníky (skrytými v plurálu první osoby), se stal objektem nevděku tím, že většina české populace odmítá radar a v něm zprostředkovaně zahraničněpolitickou orientaci, již vybral. „Spíš se mě někdy na chvíli zmocňuje pocit, zda jsme to všechno nedělali zbytečně. (...) Protože najednou jako by se části obyvatelstva zastesklo po tom dřívějším pevném východním objetí. A tady kvůli jakési obranné západní kouli v Brdech chtějí dělat referendum a zakládají proti tomu organizace (...) Když se to smí.“³⁵ Projev občanské aktivity v oblasti zahraničněpolitické orientace

tedy v této interpretaci znamená nevděk vůči situaci, která samu občanskou aktivitu umožnila, a potažmo vůči těm, kdo se o ni zasloužili.

Nevděk u Vondry: americká politika a americký radar

Jestliže Havel sice přešel k odlišnému nositeli vděku (od USA k českému disentu), ale ponechal stejný objekt, na němž se vděčnost vymáhá (česká společnost), udělal Alexandr Vondra další krok tím, že za zavázanou označil ne českou, ale americkou společnost. Během své návštěvy v USA v listopadu 2007 se vyjádřil k možnostem odkladu či nevybudování radaru v Česku s odkazem na zásluhu své vlády. Podle agentury AP uvedl o odkladu stavby základny, že „it would send a poor signal to his country, after his government has lobbied so hard for domestic approval of the project. ‚You have to be serious with the allies,‘ he told AP after the event. ‚We are fighting and investing a lot of capital.“³⁶ V politice vděčnosti tak došlo k pozoruhodné změně: už to nebyly USA, které chtěly americký radar, a česká společnost, která jim pro něj má z vděčnosti poskytnout prostor, naopak americká společnost byla urgována, aby radar umístila z vděčnosti vůči těm, kdo za něj dosud bojovali. Neumístěním radaru by neučinila prosté rozhodnutí o změně své bezpečnostní politiky, ale poškodila by ty, kteří se angažovali v (jak by se ukázalo zbytečném) hájení jejích zájmů. Projekt americké protiraketové obrany tedy neměl být v důsledku politiky vděčnosti posuzován podle amerických bezpečnostních zájmů, ale podle vnitropolitických zájmů české proamerické politiky.

Je zajímavé, že tento tón oživila česká publicistika z okruhu *MF Dnes* na počátku roce 2009 po nástupu Baracka Obamy. V článku pro *Wall Street Journal* zdůraznil tuto interpretaci komentátor *MF Dnes* Milan Vodička, podle něhož by důsledkem opuštění programu protiraketové obrany ve střední Evropě bylo, že „supporters of the missile shield would feel abandoned by the U.S. What's worse, Czech and Polish leaders would lose credibility among their opponents and, most importantly, Russia“.³⁷ Tématem diskuse se zde tedy stává „pocit opuštění“, radar a rakety jsou třeba už jen kvůli „věrohodnosti“ českých a polských vůdců vůči jejich oponentům (a Rusku). Jestliže jedna americká administrativa požádala o základnu, znamenalo by stažení této žádosti zklamání nadějí. Žádost USA o umístění základny na svou obranu se v této interpretaci změnila v nabídku něčeho tak hodnotného pro ČR

a Polsko, že je to třeba vymáhat, i pokud si to nabízející subjekt mezitím rozmyslel. Vodička stejnými slovy jako Vondra mobilizoval v USA pocit dluhu vůči české proamerické politice: „*Czech politicians and their Polish counterparts have invested a lot of political capital in the missile defense project.*“³⁸ Podobnou pozici zaujal další komentátor *MF Dnes*, Viliam Buchert, který zdůraznil, že čeští proameričtí politici „*kvůli základně dali v sázku hodně. A za několik týdnů mohou vypadat jako přitroublí žáčkové, kteří se nedokázali zorientovat.*“³⁹ Buchert dokonce opět mobilizoval historickou paralelu, když napsal, že eventuelní zrušení plánů na základnu je „*novým malým Mnichovem*“.⁴⁰

Slova o (politickém) kapitálu či sázce implikují v zásadě ekonomickou povahu věci: existuje hodnota, jež byla utracena („investována“) ve prospěch druhé strany (USA) českou proamerickou politikou a již nyní tato druhá strana dluží. Paralela s Mnichovem je indikátorem vážnosti, jakou by nesplacení dluhu mělo – v ekonomii vděčnosti bychom se dostali z relativních do absolutních čísel, Amerika by přestala být pouhým dlužníkem (někým, kdo nevrátil protihodnotu za vložený kapitál) a stala by se hříšníkem (někým, kdo zradil), byť (v porovnání s Evropou) přece jen „*malým*“.

Shrnutí politiky nevďeku

Tematizace nevďeku implikuje depolitizaci. V prvním případě nevďeku je politika vytěsňena materiální směnou s klientelistickou úrovní: my vám platíme (lhostejno co a v jakém rámci), vy pro nás hlasujte (lhostejno pro jakou funkci a v jakém kontextu). V druhých dvou případech je političtíno vytěsňeno morálním ohledem na vlastní minulost a závazek, který z ní plyne. Depolitizační aspekt je explicitní v Havlově pozici ke kauze radaru: „*Já si myslím, že se stala chyba, že vůbec ten radar je nějakým takovým celonárodním tématem.*“⁴¹ Ve čtvrtém případě se depolitizace přesouvá na cizí politické společenství: Američané se nemají rozhodovat podle svých aktuálních priorit a podle výsledku současné politické debaty, ale tak, aby se nezachovali nevďečně vůči české proamerické politice.

V druhém a třetím případě by se zdálo, že se nevďek vztahuje k někomu druhému, ale ve skutečnosti jde o nevďek vůči určité podobě a představě své vlastní identity. To se projevuje v třetí diskusi o nevďeku: v poslední instanci Havel přechází od kritiky za nevďek vůči USA k trpkému pocitu nevďeku vůči sobě a své zásluze na společenské změně. Další logický krok činí

Vondra, když vděk vůči české proamerické politice vymáhá i od původních příjemců vděku, tedy od USA.

Politika lidských práv: Narcistní soupeření

Poslední část příspěvku o narcismu v české zahraniční politice je věnována české politice lidských práv. Jestliže různé koncepční materiály české zahraniční politiky během poslední dekády opakovaně uvádějí, že se budou ve své lidskoprávní politice snažit o zhodnocení české zkušenosti s lidskými právy (srv. Pšross, 2003: 215; Bílková, 2008a: 349),⁴² pak vychází tezí této části bude, že ČR se disproporčně věnuje zemím, které jí připomínají její vlastní osud: na prvním místě Kubě a Bělorusku, relativně malým státům s diktátorskými režimy (srv. tamtéž: 353–354).⁴³ Pšross hovoří o „*empatii*“ (Pšross, 2003: 211), ale vhodnější pojem rovněž z oblasti psychologie by patrně zněl projekce, protože nejde o vcítění se do reálného druhého, ale do námi konstruované představy o něm. Zemím, v nichž může ČR uplatnit svou normalizační zkušenost, je v publicistických, politických, ale i odborných textech věnována mnohem větší pozornost než mnohem významnějším státům daných oblastí nebo rovněž zemím, které mají mnohem horší bilanci porušování lidských práv, srv. tamtéž (212).⁴⁴ Jako zdroj tohoto postoje můžeme kromě narcismu, projektujícího svou zkušenost do odlišných podmínek a rozeznávajícího ve vzdáleném kontextu svůj vlastní příběh, identifikovat dvojí nadřazenost, kterou tento typ projekce přináší:

1) **Definice druhého jakožto porušovatele lidských práv** z něho dělá morálně podřadného. Jakékoli interakce s ním tedy není vedena z pozice rovnosti, je to vztah zločince a obránce práv.

2) **Definice druhého jakožto někoho, kdo s námi sdílí zkušenost**, kterou jsme ovšem my na rozdíl od něho již překonali, z nás dělá někoho, kdo má nadřazenou znalost a je schopen druhému radit.

Logická implikace výše uvedených premis zní, že s druhým nejsme schopni a ochotni komunikovat. Za prvé by to totiž bylo amorální, vzhledem k tomu, že jsme si ho nadefinovali jako zločince, a za druhé by nám nedokázal nic zajímavého říct, protože jeho zkušenost známe a na rozdíl od něho i s účelem, ke kterému směřuje (společenská změna a nastolení demokratického kapitalismu).

Dekonstrukce stati Tomáše Pštrosse: Problematika lidských práv v české zahraniční politice

Z obecného rámce daného výše uvedenými premisami bude vycházet dekonstrukce stati Tomáše Pštrosse (2003). Budeme sledovat, jakými výrazovými prostředky je zde konstituován nadřazený subjekt, tedy ČR a její zahraniční politika, a jakými preventivními textovými strategiemi je naopak podřízený subjekt, tedy Kuba, udržován v nerovném postavení. Následně se pokusíme rozpoznat v textu elementy odlišného příběhu a navrhnout odpověď na otázku, proč nebyl vyprávěn, pro dekonstrukci v MV viz Ashley (1989).⁴⁵

V prvním kroku shrňme výrazové prostředky, používané autorem. Srovnáme charakteristiky přisuzované České republice a charakteristiky přisuzované Kubě. ČR autor v různých částech svého textu přisuzuje např.: „(c)ílevědomou snahu nebyt pouze signatářem..., ale stát se aktivním účastníkem“ (Pštross, 2003: 211), „příznivou bilanci aktivit“ (212), prezidenta-zakladatele, který je pro kubánské disidenty „personifikací inspirativního a úspěšného zvládnutí procesu“ společenské změny (216), takže pro ně orientace na ČR může být „integrujícím činitelem“ (216). Role předkladatele rezoluce, kritizujícího stav lidských práv na Kubě, je proto „logickým vyústěním“ působení ČR (216). ČR má „vůli podstoupit všechna hrozící rizika“ (218) a přijít s dokumentem, jehož charakteristikou je „nová, otevřenější a nekonfrontační dikce“ (218) a obsahem „fundamentální, fakty podložená kritika“ (218), přičemž ale bude vstřícně vyjadřovat „explicitně kooperativní přístup“ (218). (Je zajímavé, že na s. 218 přechází autor při psaní o ČR od třetí mluvnické osoby k osobě první.) Prosazení rezoluce bylo mj. „(s)ymbolickým potvrzením našich schopností zasazovat se za hodnoty, které zdůvodňují samu existenci Aliance [NATO]“ a „(p)restíživním úspěchem české diplomacie“, představovalo „(v)ýraz možné zvláštní role“ ČR v oblasti lidských práv (219) a vůči režimu na Kubě se ČR stala „(p)rotivníkem, kterého již nemohl dále podceňovat“ (220). Mezi další atributy patří „český zájem o nápravu stavu lidských práv na Kubě“ (224), „role České republiky jako principiálního zastávce věci demokracie na Kubě“ (225), „důsledná, ideově zdůvodněná a vhodně zvolená strategie“ (225), „překvapivě dobré výsledky“ (225), „náš solidární postoj k tamní demokratické opozici“ (225) a „angažovanost ve prospěch pozitivních změn“ (226). Z toho plyne, že „v budoucnu nemusí být naše role v tomto procesu limitována velikostí naší země. Navážeme-li na slibné dosa-

vadní úspěchy, budeme mít v systému mezinárodní ochrany lidských práv své pevné, autoritativní místo“ (226). Subjekt označovaný buď jako ČR anebo plurálem první osoby je tedy popisován jako dobrý, věcný, aktivní a úspěšný.

S takto laděnými výrazovými prostředky pro popis aktivity ČR kontrastují výrazové prostředky užívané pro popis Kuby. Nejfrekventovanějším atributem je „propaganda“ či „propagandistický“, tato slova jsou v textu použita celkem pětikrát (218–220); druhým nejčastějším pojmem je „ideologie“, použita pro popis Kuby třikrát – jako přídavné jméno a jako sloveso zideologizovat (215, 217 a 219). Ani slovo „propaganda“, ani slovo „ideologie“ přitom autor neužívá v souvislosti s ČR nebo Západem, pouze kritizuje „ideologickou“ povahu „postojových stereotypů“ blíže neurčených států při hlasování v OSN (z kontextu se zdá, že má na mysli spíše prokubánsky hlasující státy třetího světa než Západ). Aktivity kubánského režimu jsou *a priori* negativně hodnocené: protestní akce proti české rezoluci byly „zinscenované“, jejich patos „pseudorevoluční“ (221). I tam, kde jde o popis diplomatického působení analogického k aktivitám české strany, používá autor slova konotující znepokojení: kritika představovala „výpady“ (219), v případě snahy o neschválení rezoluce kritizující Kubu šlo o snahu rezoluci „torpédovat“ (220), pokusy ovlivnit nerozhodnuté země byly „tlakem“ (221). Funkci ironizujícího odstupu zde plní slovo „dlouhý“: ani „dlouhý výčet případů, kdy ČR sama porušuje lidská práva“ (224), ani „tradičně dlouhý projev samotného F. Castra“ (221) nelze brát v důsledku použití adjektiva „dlouhý“ příliš vážně. Kritika zahraničněpolitického rámce předkládání rezoluce je zgroteskněna jako „výpady na adresu ‚lokajské‘ služební role ČR a Polska“ (219), které jsou užívány „účelově“ (217). Kuba přitom nejen působí v důsledku volených jazykových prostředků jako podřadná, ale také je líčena v okamžiku porážky: výsledek českého úsilí se podobal „ledové sprše pro sebevědomí kubánského režimu“ (219) a zasadil „ránu jeho prestiži“ (219). V důsledku je Kuba popsána jako manipulativní, agresivní, neschopná a neúspěšná.

V druhém kroku se pokusíme dekonstruovat vyprávění: V tomto zarámování, v němž je česká lidskoprávní politika normativně podepřenou samozřejmostí a výrazem neproblematizovaně pozitivního přístupu, kdežto kubánská reakce představuje ideologii, propagandu, výpady a tlak, se dozvídáme některé podstatné informace, které by umožnily napsat příběh odlišným jazykem a s odlišnou zápletkou. Na prvním místě fakt, že ČR roli předkladatele rezo-

lucí kritizujících Kubu převzala na popud USA (autor to označuje za „*vlastně podružené*“ – 217) a navzdory snahám vlastním i snahám EU do návrhu rezoluce na americký nátlak (srv. zejména 222) neprosadila odsouzení amerického embarga. Na druhém místě fakt, že Kuba byla schopna přijít s poukazem na lidskoprávní problémy ČR: počínaje situací Romů, rasismem a xenofobií až po policejní násilí. Tyto problémy v Česku reálně existovaly a existují, ale česká politika ani autor nepřikládali ani nejmenší relevanci jejich kubánské kritice – od téže Kubu, po niž požadovali, aby brala vážně české a americké lidskoprávní výtky. Výběr nepřítele umožnil asymetrickou komunikační pozici – jestliže můžeme vždy říct, že kubánské porušování lidských práv (např. političtí vězni) je nesouměřitelné s porušováním lidských práv v ČR, slouží nám tak zároveň kritika Kubu ke zneviditelnění nebo přinejmenším snížení našich vlastních problémů.

Příběh českého triumfu nad zločinným režimem, zdůvodňující českou mimořádnou roli a „*autoritativní místo*“ v ochraně lidských práv, by tak šlo přepsat na příběh aktivity zadané a kontrolované Spojenými státy americkými, na příběh české ignorance vůči vlastnímu porušování lidských práv a neochoty vzít v potaz zahraniční kritiku, která je v důsledku ideologického hodnocení dopředu pokládána za irelevantní. To, že byl příběh napsán tak, jak jej autor napsal, lze brát jako další doklad toho, že česká zahraniční politika je konstruována v jazyce narcismu a morálního sebeuspokojení.

Příspěvek k „psychoanalýze“ české politiky lidských práv

Českou politiku lidských práv můžeme vymezit jako selektivní geograficky i tematicky.⁴⁶ Geografická selektivita se projevuje výběrem zemí s domněle podobným příběhem. Tematickou selektivitu lze dokumentovat v důrazu na politická práva oproti sociálním a ekonomickým právům, které přitom v řadě případů bezprostředně souvisí s právem na život. Česká republika protestuje proti věznění disidentů či zákazu literatury ve vzdálených zemích, ale není schopna brát zřetel na vlastní roli ve světovém socio-ekonomickém uspořádání, ve kterém umírají miliony lidí následkem nedostatku pitné vody, základních potravin anebo na banální onemocnění. Jejich lidská práva nepatří mezi priority české zahraniční politiky (viz stať Vít Klapálek).

Freudovská psychoanalýza sestupuje při rozboru současných problémů do dětství zkoumaného, aby pohledem na jeho dávná traumata vysvětlila jeho

aktuální chování. Pokusme se k vysvětlení selektivity české zahraniční politiky nabídnout využití analogického přístupu. Jako dětství české zahraniční politiky, tedy dobu, kdy její tvůrci získávali politické zkušenosti, ale nebylo jim umožněno dělat reálnou politiku státu, můžeme určit období normalizace (a v jejím rámci disentu). Snadno pak identifikujeme trauma: invazi vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 a její vnitropolitické důsledky, tedy především rozsáhlé kádrové čistky, které na politických základech znemožnily řadě lidí výkon jejich povolání. Identifikujeme-li si tyto lidi jako sociální základnu jádra disentu (na rozdíl např. od Polska, kde bylo základem odporu proti tehdejší moci dělnické hnutí, byť podporované intelektuály), můžeme pochopit ideologii disentu jako vyjádření sociální pozice těchto vyloučených.⁴⁷

Musíme si připomenout, že jádro této skupiny byli spisovatelé, filozofové a další humanitní vědci, lidé z různých odvětví *společenského psaní*. V přepolitizované diktatuře KSČ představovala politika nejen téma jejich občanského života (jako u ostatních skupin společnosti), ale i téma, nebo spíše překážku, v jejich životě profesním (v čemž se od mnoha jiných vrstev společnosti lišili – do výkonu povolání např. matematika nebo strojního inženýra intervenovala politika v jeho kontextu, ne v jeho obsahu, na rozdíl od spisovatele nebo filozofa; jinými slovy, bylo mnohem snazší být navzdory normalizaci dobrým matematikem či strojním inženýrem než být dobrým oficiálně publikujícím spisovatelem a filozofem). Je pak logické, že na politiku reagovali silněji než jiné skupiny společnosti a že v jejich reakci nejen z taktických důvodů převládá pojem lidských práv. Ten představoval nejen obecné dobro pro celou společnost, ale i konkrétnější záruku před negativním vlivem přepolitizovanosti režimu na dobrý výkon povolání společenských skupin, tvořících jádro disentu. V situaci středoevropského normalizačního režimu (a někdy též materiálních podpor ze zahraničí) fungoval vůči disidentům sice tvrdý existenční a represivní tlak, ale nenacházeli se v situaci strachu o holé ekonomické přežití (kupř. v podobě smrti hladem). Ideologie, která vyjadřovala tuto situaci, se zaměřila na politická práva, nikoli práva sociální a ekonomická (rétoriku některých z nich si navíc přisvojil režim, proti němuž se stavěli). Jako jedno z vysvětlení selektivnosti současné české politiky lidských práv tak můžeme navrhnout právě přetrvávání vlivu disidentské ideologie, která odráží dobovou konkrétní materiální a sociální situaci jejich tvůrců.

Závěr

V první části tohoto textu jsme oddělili paralelu a zdůvodnění ve vztahu k historickým odkazům, ale zdůraznili jsme, že toto oddělení může být spíše analytické, protože paralela naznačuje i reálnou souvislost a zdůvodnění zase často navozuje podobnost. Podobně to platí i pro rétorickou strategii tohoto textu: pojem narcismus byl použit jako *přirovnání*, které má zároveň přispět k *vysvětlení* reálného problému. Smyslem textu nebylo v přesné analogii k psychiatrii diagnostikovat narcistní poruchu diplomacie, ale upozornit na sebestřednost při vnímání zahraniční politiky. Pojem narcismus je metaforou, která nám umožnila kriticky nastínit několik podstatných témat české zahraniční politiky a dojít k několika závěrům:

- 1) Jak používání historických odkazů, tak specifitější chápání zahraniční politiky v pojmech vděku a nevděku, a konečně i politika lidských práv přispívají k tomu, že ČR v diskurzní rovině velmi často nezaujímá s ostatními rovné vztahy. Buď se nad ně nadřazuje prostřednictvím jejich demonizace (porušovatelé lidských práv), nebo povýšením své zkušenosti. Politika nevděku, která někdy vede naopak k sebe-snižování, není antitezí, ale doplňkem tohoto přístupu a verifikací neschopnosti zaujmout rovnocenný postoj i v situaci, kdy není možné mluvit o nadřazenosti.
- 2) Tento narcismus není zahrnut v nějaké reálně existující esenci národní zkušenosti. Tato zkušenost bývá používána selektivně, nahodile a různorodě. Narcismus vyplývá ze způsobu, jakým jsou tyto odkazy uplatňovány. Proto, ač byly historické odkazy v tomto textu ukazatelem narcismu, nelze očekávat, že se snížením jejich frekvence poklesne i míra narcismu, odrážející se v jednostranném, moralistickém a nadřazeném pohledu. To se ostatně projevilo v prvních reakcích české diplomacie na konflikt v Gaze nebo v plánovaném a nakonec nerealizovaném návrhu rezoluce ze summitu EU–USA na počátku dubna 2009 v Praze.
- 3) V diskutované politice vděčnosti ve skutečnosti nejde o nevděk zahraničních subjektů nebo vůči zahraničním subjektům, ač by se to mohlo zdát. Viníkem našeho fiaska v Radě bezpečnosti OSN jsou česká chybná rozhodnutí o humanitární pomoci; stydět by se měli čeští politici ani ne tak vůči jugoslávskému velvyslanci, ale vůči Klausovi,

který se musel stydět vůči němu, nevděk většiny Čechů vůči USA je ve skutečnosti nevděkem vůči Václavu Havlovi a jeho spolupracovníkům. Narcismus zahraničněpolitický se stává narcismem vnitropolitickým. To dokazuje i jeho nová verze povýšení na zahraničněpolitickou úroveň, v níž se má americká politika stydět vůči Vondrovi a dalším českým proamerickým politikům (tento přístup je ovšem jen přenesením časté české pozice k západní Evropě na USA).

- 4) Ze skupiny pěti politiků, uvedených v první sekci, se výrazně vyděluje Václav Klaus, a to nejen východisky a stanovisky, ale i způsobem, jakým pracuje s odkazy na minulost. Naopak Václav Havel jakožto bývalý prezident a morální autorita supluje jeho funkci legitimizátora vládní politiky. V jistém smyslu se tak dá říci, že Česká republika měla v roce 2008 i v době českého předsednictví EU z hlediska legitimizace zahraniční politiky dva prezidenty. Hlavní reprezentant její polistopadové zahraniční politiky zůstal jejím neformálním reprezentantem i nadále.

Poznámky

- ¹ První verze textu zazněla na konferenci Česká zahraniční politika a její výzkum, která se konala 10. 2. 2009–11. 2. 2009 v Praze. Za cenné připomínky děkuji zejména Pavlu Baršovi, Thomasovi Frankemu, Kateřině Vráblíkové, Ondřeji Horkému, Vítu Benešovi, editorovi a dvěma recenzentům a diskutujícím na konferenci.
- ² Srv. Freud (2002: 127–151) a Fromm (1996). Je třeba říci, že Freudova psychoanalytická koncepce je pro naše účely příliš úzká a Frommův sociologizující koncept, který využívá koncept narcismu ke kritice nacionalismu a partikularismu, zase příliš široký.
- ³ Byla použita databáze Anopress, v případě V. Klause doplněná o internetové stránky www.klaus.cz. Hledána byla klíčová slova „Mnichov“, „1968“, „Chamberlain“ a „Daladier“ v kombinaci se jmény vybraných politiků. V nalezených textech byly kódovány i ty výroky vztahující historii k zahraniční politice, které neobsahovaly klíčová slova nebo se dokonce vztahovaly k jiným historickým událostem. Vzhledem k množství subtilnějších odkazů, které daná klíčová slova nepokrývají, je tato analýza pouze přehledová, nikoli vyčerpávající.
- ⁴ Lze namítnout, jako to v diskusi učinil kolega Vlastimil Nečas, že mediální výroky jsou součástí specifického mediálního prostředí, jejich rámování je mimo dosah konkrétních mluvčích, a že tedy nevypovídají o reálné zahraniční politice, ale pouze o její medializované reprezentaci. Vzhledem k zásadní roli médií v produkci diskurzu je nicméně otázkou, zda toto existující zkreslení představuje výzvu ke zkoumání reálných aktérů, anebo naopak

k analýze mediální postav, jejichž výpovědi mají reálný vliv na zahraničněpolitický diskurz společnosti. První část tohoto příspěvku zvolila druhou cestu; je tedy možné si před každým použitím jména toho kterého politika doplnit sousloví „mediální postava“.

⁵ Topolánkovo stanovisko je zachyceno např. zde: Česká televize 2, 21. 8. 2008; *Lidové noviny*, 21. 8. 2008. Havel viz *MF Dnes*, 25. 8. 2008.

⁶ Česká televize 1, 24. 3. 2008; *Lidové noviny*, 24. 11. 2008; *Lidové noviny*, 12. 7. 2008.

⁷ *MF Dnes*, 14. 8. 2008. Opakování tohoto použití roku 1968 viz *Idnes*, 27. 11. 2008 (zde citace o otroctví).

⁸ Česká televize 1, 2. 3. 2008.

⁹ Český rozhlas 6, 9. 7. 2008.

¹⁰ Topolánkovo stanovisko je zachyceno např. zde: *MF Dnes*, 14. 8. 2008; *MF Dnes*, 22. 8. 2008; Česká televize 2, 21. 8. 2008. Schwarzenberg viz *Lidové noviny*, 11. 8. 2008.

¹¹ *Hospodářské noviny*, 22. 8. 2008.

¹² *MF Dnes*, 14. 8. 2008.

¹³ *MF Dnes*, 15. 8. 2008.

¹⁴ Zejména *Lidové noviny*, 12. 8. 2008; *Právo*, 19. 8. 2008. Pro Vondrovu podmíněnou akceptaci paralely s rokem 1968 viz *MF Dnes*, 19. 8. 2008.

¹⁵ Pro obhajobu paralely s rokem 1968 viz *Právo*, 19. 8. 2008; pro obhajobu paralely k roku 1938 *Respekt*, 34/2008.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ *Hospodářské noviny*, 25. 8. 2008.

¹⁸ Česká televize 1, 31. 8. 2008.

¹⁹ Alexandr Vondra viz Česká televize 1, 17. 2. 2008; Václav Havel viz Česká televize 1, 31. 8. 2008 (Havel většinou odmítá analogii zprostředkovaně přes odmítnutí analogie s Gruzii).

²⁰ *MF Dnes*, 23. 2. 2008; TV Prima, 17. 2. 2008 (zde pasáž o protektorátu).

²¹ Ohledně Topolánkova uznání viz Česká televize 1, 2. 3. 2008. Ohledně Schwarzenbergova uznání viz *Týden*, 25. 2. 2008.

²² Projev 28. října 2008, www.klaus.cz.

²³ Projev k 21. 8. 2009, www.klaus.cz.

²⁴ Rádio Česko, 20. 8. 2008, www.klaus.cz.

²⁵ Prima TV, 26. 10. 2008.

²⁶ *MF Dnes* 26. 6. 2008.

²⁷ *Idnes*, 7. 1. 2008.

²⁸ Za podnět ke zdůraznění této odlišnosti a souvislosti vděčím stimulující diskusi s Thomasem Frankem.

²⁹ „*Asi jsme dali malé dárečky... Zřejmě to Chorvatsko v tomto smyslu víc stálo.*“ Tisková konference předsedy vlády ČR Mirka Topolánka po zasedání vlády v pondělí 22. 10. 2007.

³⁰ „*Těžko jsme mohli ovlivnit... i mé projevy, jak na Radě bezpečnosti, tak na recepci pořádané v New Yorku, byly zcela jednoznačné v ochraně lidských práv a ochraně demokratického vývoje v řadě zemí, a to nám zcela jistě vzalo pár hlasů, a já jsem dokonce rád, že nám to vzalo některé hlasy. Já si nedovedu představit, že by nás volilo Bělorusko, Severní Korea, Myanmar, Venezuela, já nevím Čína a další země, to bych pokládal za selhání české diplomacie. Určitě velmi výrazný vliv mělo to, že jsme členy EU, jsme členy NATO, účastníme se*

v celé řadě mírových a rekonstrukčních misí a i to nám mohlo u celé řady zemí vzít hlasy, ale ani to by nás nemělo mrzet.“ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² *MF Dnes*, 24. 5. 2008. Srv. též projev k 21. 8. 2009, www.klaus.cz.

³³ Česká televize 1, 24. 3. 2008.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ *Lidové noviny*, 15. 11. 2008. Srv. též dřívější výrok v souvislosti s válkou v Gruzii a s postoji části české populace: „*Mně se zdá, že jakoby najednou všechno naše disidentské snažení a všechno, co jsme dělali pro rozšíření aliance, proto, abychom se stali součástí toho západního civilizačního okruhu, že to všechno se nemuselo stát, že jsme se trápili zbytečně... (...) je část politických sil, nemalá a je část veřejnosti nemalá, která já koby se najednou přichylovala k názoru, že koneckonců jenom to je bratrská pomoc, že bratrská pomoc je na místě, že se do toho nemáme plést a dýchnul na mě jakýsi duch normalizace a jakéhosi stesku po tom dřívějším medvědími obětmi.*“ Česká televize 1, 31. 8. 2008.

³⁶ *Czech official says missile defense project will keep U.S. engaged in Europe.* AP, November 15, 2007, www.ihl.com/articles/ap/2007/11/15/america/NA-GEN-US-Czech-Republic.php.

³⁷ Vodicka, Milan (2009): „Russia Shouldn't Have a Veto on Missile Defense. European leaders relied on U.S. commitments.“ *Wall Street Journal*, February 11, 2009, online.wsj.com/article/SB123431332358270821.html.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ *Idnes*, 27. 2. 2009.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ *Idnes*, 17. 11. 2008.

⁴² Jako nejaktuálnější srv. MZV ČR (2005a): *Koncepci transformační spolupráce*, dostupné na: www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/koncepcie_transformacni_spoluprace.html.

⁴³ Bílková uvádí kromě těchto dvou zemí ještě Barmu, ale její odraz v českém diskurzivním poli není dle názoru autora tak výrazný.

⁴⁴ Pštross uvádí příklady Saúdské Arábie, Severní Koreje, Palestinské autonomie a Ruska. Mnohem zajímavější je však srovnání kupř. se středoasijskými státy – vztahy s nimi zdaleka neprovázejí podobné lidskoprávní emoce, ač některé mají horší bilanci lidských práv než Kuba a Bělorusko.

⁴⁵ Tento text je pochopitelně velmi skromným pokusem navázat na tradici dekonstrukce.

⁴⁶ Nejpersvědčivějším argumentem, který lze proti tezi o selektivnosti postavit a který také na konferenci z úst představitele ministerstva zahraničních věcí zazněl, je tvrzení, že nejde o selektivitu, ale o *specializaci*: česká zahraniční politika jakožto politika malého státu může dělat jen to, na co má sílu, a měla by dělat přednostně to, co dokáže nejlépe. Protiargument zní, že neschopnost jednat účinně vždy a všude může ospravedlňovat selektivní jednání, neospravedlňuje selektivitu na deklarativní úrovni (nemusíme být schopni změnit lidskoprávní politiku USA na to, abychom měli morální povinnost některé její aspekty odsoudit, a je to ostatně předpoklad toho, abychom mohli být věrohodně aktivní v jiné lidskoprávní agendě), a dále, že ČR neprokázala žádné specifické přednosti týkající se postsovětského prostoru,

a už vůbec ne Latinské Ameriky, takže se lze ptát, zda skutečně existují nějaké předpoklady pro specializaci právě na Kubu a Bělorusko, které jsou součástí uvedených regionů, anebo zda nejde spíše pouze o narcistní předpoklad disponovanosti v důsledku domněle podobného příběhu.

⁴⁷ Výraz „vyjádření sociální pozice“ je zde užíván záměrně, k odlišení pojetí ideologie coby projevu sociální pozice od představy o pouhém instrumentálním prosazování zájmů.

Résumé

The book *Czech Foreign Policy in the Mirror of Social Studies Research* presents the fruits of the research of a collective of authors from diverse disciplines, research institutes, think tanks and universities. The four main topics covered in this book are: bilateral and multilateral dimensions of the Czech foreign policy; security dimension of the Czech foreign policy; Czech foreign policy in the media; and human rights, development policy and international law in the Czech foreign policy.

Aside from presenting the research outcomes, this publication also aims at attempting to overcome the deficit of communication and collaboration in the research of the Czech foreign policy in the Czech pool of experts and researchers. There is a long and fruitful tradition of Czech foreign policy research, even pre-dating the very birth of the Czech Republic in 1993. At the turn of the millennium, the process of the Czech integration into NATO and the EU had the consequence of the extraordinary increase of efforts to analytically understand, explain and influence the Czech foreign policy. However, especially in the past few years, there has been a growing number of publications on the topic of the Czech foreign policy. In 2007 and 2008 alone, 58 monographs, 24 published policy papers and 81 scholarly journal articles on Czech foreign policy were produced.

Despite these impressive figures and a venerable and diverse tradition of Czech foreign policy research, a lot of research agendas remain unexplored and a lot of theoretical, methodological and conceptual approaches remain unutilized. To this, we should add that in the Czech foreign policy research community, permanent and stable communication does not exist. Foreign policy research thus mostly brings forth illuminated yet partial and conventional analyses without these being widely discussed either in a broader research environment or with policy makers and diplomats. As a result, the im-

mense potential of particular research institutes, universities or think – tanks cannot be fully capitalized.

In order to help to close this gap, the Institute of International Relations in Prague organized a symposium called *Czech Foreign Policy and Its Research* (February 2009). The symposium brought together various Czech researchers as a beginning of what we hope will develop into a permanent dialogue among them. The best contributions from this first meeting were selected and subsequently reworked into the form of this collective monograph.

Literatura

Dokumenty a prameny

- Aktuálně.cz* (18. 9. 2008): „EU sí, hlásí Kuba. Přijme pomoc po hurikánech“, aktualne.centrum.cz/zahranici/amerika/clanek.phtml?id=616830 (cit. 3. 2. 2008).
- Aktuálně.cz* (6. 5. 2008): „Barma pláče, cyklon zabil 22 tisíc lidí, 41 tisíc chybi“, aktualne.centrum.cz/zahranici/asie-a-pacifik/clanek.phtml?id=604469&tro5465_0_2 (cit. 20. 1. 2009).
- Amnesty International Report (2008): *The State of the World's Human Rights*. London: Amnesty International Secretariat.
- Außenpolitischer Bericht. Bericht des Bundesministeriums für auswärtige Angelegenheiten*. Jahrgänge 1989, 1993, 2000, 2002, 2007. Wien: Bundesministerium für auswärtige Angelegenheiten, 1990, 1994, 2001, 2003, 2008.
- Austrian Presidency (2006): *The Austrian EU Presidency 2006*, eu2006.bmbwk.gv.at/en/downloads/weissbuch_bmaa_engl.pdf.
- BBC (20. 6. 2008): „EU lifts sanctions against Cuba“, news.bbc.co.uk/2/hi/americas/7463803.stm.
- Bezpečnostní rada států (2006): *Zpráva o stavu zajištění bezpečnosti České republiky*.
- BusinessInfo.cz (2009a): *Myanmar: Obchodní a ekonomická spolupráce s ČR*, www.businessinfo.cz/cz/sti/myanmar-obchodni-a-ekonomicka-spoluprace-s-cr/7/1001198/#sec2.
- BusinessInfo.cz (2009b): *Základní dokumenty zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Cíle a motivace zahraniční rozvojové spolupráce ČR*, www.businessinfo.cz/cz/clanek/rozvojova-spoluprace-cr/zakladni-dokumenty-rozvojova-spoluprace/1001674/44940/ (cit. 16. 1. 2009).
- BusinessInfo.cz (2009c): *Zásady zahraniční rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do Evropské unie. Příloha Usnesení vlády č. 302 ze dne 31. března 2004*, www.businessinfo.cz/files/2005/070628_zasady_zrs.doc (cit. 16. 1. 2009).
- BusinessInfo.cz (2007): *Zahraníční rozvojová spolupráce České republiky – cíle a motivace zahraniční rozvojové spolupráce ČR*, www.businessinfo.cz/cz/clanek/rozvojova-spoluprace-cr/rozvojova-spoluprace-cr-cile-a-motivace/1001674/44906/ (cit. 16. 1. 2008).
- Central European Initiative (2009): *CEI. Objectives*, www.ceinet.org/main.php?pageID=17 (cit. 31. 1. 2009).
- Czech Presidency (2009): *Work Programme*, eu2009.cz/cz/czech-presidency/programme-and-priorities/program-a-priority-478/.

- Česká rozvojová agentura (2009). Online: www.rozvojovestredisko.cz (cit. 18. 9. 2009).
- Česká rozvojová agentura (2008). Online: www.rozvojovestredisko.cz (cit. 5. 9. 2008).
- Česká rozvojová agentura (2007): *Development Cooperation of the Czech Republic – DAC Special Review*, www.rozvojovestredisko.cz/download.php?id=149.
- Česká strana sociálně demokratická (2005). *Otevřenost novým výzvám – věrnost tradici. Základní (dlouhodobý) program ČSSD*, 25.–27. 3. 2005.
- „Česká vláda dává na pomoc chudším zemím čím dál méně peněz“. ČT 24, 27. 12. 2008, www.ct24.cz/ekonomika/40127-ceska-vlada-dava-na-pomoc-chudsim-zemim-cim-dal-mene-penez/ (cit. 6. 1. 2009).
- Český rozhlas (2009): „K návštěvě Spindeleggera v Praze“. 12. 1. 2009, www.rozhlas.cz/ko mentare/porta/_zprava/534842.
- Člověk v tísni (2007): *Cíle projektu Centrum na podporu demokracie v Barmě*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/barma/centrum_na_podporu_demokracie_v_barme.html.
- Člověk v tísni (2005a): „Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích“, www.info servis.net/tema.php3?cid=1008063558 (cit. 29. 3. 2005).
- Člověk v tísni (2005b): „Sierra Leone – diamanty zalité krví“, www.info servis.net/tema.php3?cid=1008063006 (cit. 29. 3. 2005).
- Člověk v tísni (2005c): „Český příspěvek k řešení světových problémů“, www.info servis.net/tema.php3?cid=1008319044 (cit. 20. 5. 2005).
- Člověk v tísni (2001): „Vojáci v mírových misích čekají i bojové operace“, www.info servis.net/tema.php3?cid=1008061964 (cit. 29. 3. 2005).
- Člověk v tísni (1997): *Výroční zpráva 1997*, www.clovekvtisni.cz/download/pin_vz97cz.pdf.
- „ČR jako jediná země EU neschválila dohodu o trestním tribunálu“, *Hospodářské noviny*, 29. 1. 2007, domaci.ihned.cz/c4-10112060-20297570-002000_d-cr-jako-jedina-zeme-eu-neschvalila-dohodu-o-trestnim-tribunalu.
- „ČR je jediným státem EU, který nepodporuje činnost Mezinárodního trestního soudu“, 29. 1. 2007, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/cr-je-jediny-statem-eu-ktery-nepodporuje-cinnost-mezinarodniho-trestniho-soudu-z71.
- Department of the Taoiseach (2005): *Ireland and the European Union*. www.taoiseach.gov.ie/attached_files/Pdf%20files/Ireland%20and%20the%20EU%20IPPG%202005%20En.pdf.
- Die Presse*. Online: diepresse.com.
- Dopis Václava Havla Richardu Weizsäckerovi, Rudé právo, 4. 1. 1990. In: *Česko-německé vztahy po pádu železné opony. Dokumentace k česko-německým vztahům 1989–1997*. Sešit rady pro mezinárodní vztahy. Praha: Polaris, 1997, s. 25.
- Dvořák, Libor: „Výročí vstupu České republiky do NATO“, 12. 3. 2007, Český rozhlas 6, www.rozhlas.cz/cro6/stop/_zprava/327952.
- Emerging Donors Project Document (2005): *The UNDP – EUROPE and CIS, europeandcis.undp.org/files/uploads/czech%20trust%20fund/EMERGING%20DONORS%20PROJECT%20DOCUMENT_2005.doc*.
- Euractiv (20. 6. 2008): *EU scraps political sanctions against Cuba*, www.euractiv.com/en/foreign-affairs/eu-scraps-political-sanctions-cuba/article-173534.

- European Parliament Resolution, 11 March 2004, P5_TA-PROV(2004)0180.
- European Partnership for Democracy – EPD (2008)*. Online: www.eupd.eu/about/efdp-in-a-nutshell.
- Evropská komise, COM (2003) 526 final, The European Union and the United Nations: The Choice of Multilateralism.
- Evropská rada (2004), *Headline Goal 2010* (červen).
- Evropská rada (2003), *A Secure Europe in a Better World*. European Security Strategy (prosinec).
- Evropská rada (1999), *Presidency Conclusions* (prosinec).
- Evropská unie (2004), *The Enlarging European Union and the United Nations: Making Multilateralism Matter*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Finnish Presidency (2006): *Preliminary Agenda for Finland's Presidency of the EU*, www.eu2006.fi/the_presidency/en_GB/presidency_agenda/_files/75429538661335079/default/preliminary_agenda.pdf.
- French Presidency (2008): *Work Programme*, www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/ProgrammePFUE/Programme_EN.pdf.
- Gemeinsamer Namensartikel von Bundesaußenminister Kinkel und Außenminister Hurd für die Süddeutsche Zeitung und die Times: *Eine strategische Vision für Europa*, 26. 4. 1994. In: *Dokumente 1949–1994*, Presse und Informationsamt der Bundesregierung, s. 332.
- Global Policy Forum (2007): *Payments Due to the UN for Peacekeeping Accounts*, 28. 7. 2007, www.globalpolicy.org/finance/tables/pko/due2007.htm.
- Hospodářské noviny* (11. 4. 2007): „Vláda nechce kvůli soudu měnit ústavu“, ihned.cz/c4-10073040-20865280-000000_d-vlada-nechce-kvuli-soudu-menit-ustavu.
- Human Rights Watch (2008): *World Report 2008*. New York: Human Rights Watch.
- Chat s osobností. Šimon Pánek, ředitel společnosti Člověk v tísni. ČT 1, 23. 7. 2008, www.ceska-televiz.cz/chat/chat.php?id=720 (cit. 6. 1. 2009).
- Informační centrum o NATO (2006): „Čeští bezpečnostní experti: Zahraniční mise jsou klíčové“, 13. 10. 2006, www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A061013_111148_na_media_m02.
- Informační centrum o NATO (2005): „Zahraniční mise zvyšují prestiž Česka“, 29. 3. 2005, www.natoaktual.cz/na_cr.asp?r=na_cr&c=A050329_163712_na_cr_m02.
- Klaus, Václav (2007): „Novoroční projev prezidenta republiky“, 1. 1. 2007, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=siOAVU6u9HAM (cit. 20. 1. 2007).
- Koaliční smlouva*, 9. 7. 2002. Online: volic.cz/Koalicni_smlouva_2002.htm.
- Komunistická strana Čech a Moravy (2007). *Alternativní přístupy KSČM k bezpečnostní politice ČR*. Interní dokument, www.kscm.cz/index.asp?managePreview=ok&thema=3068&category=&language=1&item=26721 (cit. 8. 8. 2008).
- Komunistická strana Čech a Moravy (2006). *Volební program Komunistické strany Čech a Moravy na období 2006–2010*.
- Komunistická strana Čech a Moravy (2004). *Přístup k zahraniční a vnitřní bezpečnostní politice ČR po vstupu do Evropské unie*. Interní dokument, www.kscm.cz/index.asp?managePreview=ok&thema=3071&category=&language=1&item=26114 (cit. 8. 8. 2008).

- Křesťanská a demokratická unie-Československá strana lidová (2006). *Volební program*. Volby 2006.
- Kurier. Online: www.kurier.at.
- Lidové noviny (8. 9. 2009): „Hurikán Ike dorazil na Kubu, pomoc odmítla“, www.lidovky.cz/hurikan-ike-dorazil-na-kubu-pomoc-odmitla-f11-/ln_zahranici.asp?c=A080908_115030_ln_zahranici_mel (cit. 12. 4. 2009).
- Lidové noviny (8. 9. 2008): „Svoboda: ČR trochu polevila v prosazování lidských práv ve světě“.
- Liga lidských práv (2007): „Mezinárodní trestní soud oslaví 5. narozeniny – bez České republiky“, 11. 4. 2007, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/mezinarodni-trestni-soud-oslavi-5-narozeniny-bez-ceske-republiky-z75.
- Liga pořádá diskusní seminář k ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, 1. 10. 2007, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/liga-porada-diskusni-seminar-k-ratifikaci-rimskeho-statutu-mezinarodniho-trestniho-soudu-z14.
- Luxembourg Presidency (2005): *The Presidency's Priorities*, www.eu2005.lu/en/presidence/priorities_et_pgm/priorities/index.html#external%20relations.
- „Málo peněz na humanitární pomoc“. Události, ČT 1, 27. 12. 2008, www.ceskatelevize.cz/ivy-silani/208411000101227-udalosti/obsah/69178-headlines/ (cit. 6. 1. 2009).
- Manuál projektového cyklu zahraniční rozvojové spolupráce ČR (2006). Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Memorandum, www.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?id=25576&ido=8654&idj=1&amb=1 (cit. 10. 3. 2008).
- Ministerstvo financí ČR (2007): *The Czech ODA program in the current aid paradigm: challenges and opportunities for a more efficient aid*. World Bank presentation, Praha, 22. 2. 2007, www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zahr_rozv_spoluprace_31369.html (cit. 3. 1. 2009).
- Ministerstvo financí ČR (2003): *Millennium Development Goals (MDGs)*, www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/UN_MDG_Indicators_2003.pdf (cit. 29. 1. 2009).
- Ministerstvo financí ČR (2000): *United Nation's Millennium Declaration*, 8. 9. 2000, www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/UN_GenAssembly_MillenniumDeclaration_Resolution_2000_pdf.pdf (cit. 29. 1. 2009).
- Millennium Development Goals Indicators. Online: unstats.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Indicators/OfficialList.htm (cit. 18. 9. 2009).
- Ministerstvo obrany České republiky (2007a): *Čeští vojáci v zahraničí k 31. prosinci 2007*, 28. 7. 2007, www.army.cz/scripts/detail.php?id=8402.
- Ministerstvo obrany České republiky (2007b): *Vojenská strategie České republiky*, 30. 8. 2007, www.army.cz/images/id_5001_6000/5195/strategie.htm.
- Ministerstvo obrany České republiky (2007c): *Péče resortu MO o válečné veterány*, 27. 8. 2007, www.army.cz/scripts/detail.php?id=8161.
- Ministerstvo obrany České republiky (2007d): *Velitelství sil podpory a výcviku AČR. Vojenská akademie ve Výškově*, 16. 7. 2007, www.army.cz/avis/publikace/idet2005_kata_log/144.pdf.
- Ministerstvo obrany České republiky (2007e): *Posádka Výškov – centrum výcviku AČR*, 16. 7. 2007, www.army.cz/scripts/detail.php?id=3259.

- Ministerstvo obrany České republiky (2003a): *Bezpečnostní strategie České republiky*, www.army.cz/assets/files/Bezpen_ostns_strategie_R-prosinec_2003.pdf.
- Ministerstvo obrany České republiky (2003b): *České jednotky v zahraničních misích*, 3. 2. 2007, www.army.cz/scripts/detail.php?id=627.
- MZV ČR (2008a): *Development Co-operation of the Czech republic in 2006*, www.mfa.cz/aid (cit. 22. 11. 2008).
- MZV ČR (2008b): *FAQ – Odpovědi na nejčastější otázky týkající se Programu transformační spolupráce MZV*, www.mzv.eu/wwwo/mzv/default.asp?ido=15713&idj=1&amb=1&ikony=False&trid=1&prsl=False&poccl (cit. 21. 11. 2008).
- MZV ČR (2008c): *Humanitární pomoc poskytnutá ČR do zahraničí v roce 2007*, www.mzv.eu/wwwo/mzv/default.asp?id=57426&ido=18887&idj=1&amb=1 (cit. 20. 1. 2008).
- MZV ČR (2008d): *Informace o humanitární pomoci poskytnuté Českou republikou do zahraničí v roce 2007*, www.mzv.eu/servis/soubor.asp?id=32566 (cit. 20. 1. 2008).
- MZV ČR (2008e): *Koncepce transformační spolupráce*, www.mzv.cz/public/d3/b8/4f/16396_14945_koncepce_transWEB.doc (cit. 20. 11. 2008).
- MZV ČR (2008f): *Myanmar. Encyklopedie států a území světa*. Obchodní a ekonomická spolupráce s ČR, www.mzv.eu/wwwo/mzv/stat.asp?StalD={CC981FBA-B935-4D7D-B87D-B6886E4EEF56} (cit. 20. 1. 2008).
- MZV ČR (2008g): *Výroční souhrny humanitární pomoci*, www.mzv.eu/wwwo/mzv/default.asp?ido=18887&idj=1&amb=1&ikony=False&trid=1&prsl=False&poccl (cit. 20. 1. 2008).
- MZV ČR (2008h): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2007 do prosince 2007*, www.mzv.cz/public/eb/43/a3/72910_14945_Zprava2007_cesky_verze_k_22_8_2008.pdf.
- MZV ČR (2007a): *Official Development Assistance. Official Bilateral Commitments (or Gross Disbursements) by Sector of Destination*, old.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=26956 (cit. 18. 5. 2009).
- MZV ČR (2007b): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2006 do prosince 2006*, www.mzv.cz/public/89/bb/a3/72806_14945_Zpravaozahranicni_politice2006.pdf.
- MZV ČR (2006): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2005 do prosince 2005*, www.mzv.cz/public/c/2a/f2/16756_14945_Zprava2005hlavnitext.pdf.
- MZV ČR (2005a): *Koncepce transformační spolupráce*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/koncepce_transformacni_spoluprace.html.
- MZV ČR (2005b): *Přehled aktivit financovaných z prostředků Transformační spolupráce v roce 2005*. Interní materiál Ministerstva zahraničních věcí ČR.
- MZV ČR (2005c): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2004 do prosince 2004*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zpravy_o_zahranicni_politice_cr/rok_2004/index.html.
- MZV ČR (2004): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2003 do prosince 2003*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zpravy_o_zahranicni_politice_cr/rok_2003/index.html.

- MZV ČR (2003a): *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003 až 2006*. Schválena vládou 3. 3. 2003, www.mzv.eu/servis/soubor.asp?id=4191 (cit. 6. 1. 2009).
- MZV ČR (2003b): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2002 do prosince 2002*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zpravy_o_zahranicni_politice_cr/rok_2002/index.html.
- MZV ČR (2002a): *Koncepce české zahraniční politiky v oblasti lidských práv na období let 2000 až 2002*, www.mzv.eu/servis/soubor.asp?id=5348 (cit. 6. 1. 2009).
- MZV ČR (2002b): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od ledna 2001 do prosince 2001*, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/zpravy_o_zahranicni_politice_cr/rok_2001/index.html.
- MZV ČR (2002c): *Zpráva o zahraniční rozvojové spolupráci České republiky. Odpověď na globální výzvy nového tisíciletí*, www.czda.cz/download.php?id=55 (cit. 22. 11. 2008).
- MZV ČR (2002d): *Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002 až 2007*, Usnesení vlády ČR č. 91/2002, ze dne 23. ledna 2002, www.mzv.cz/public/7/36/4a/18290_14945_zrp_cz.pdf (cit. 16. 1. 2009).
- MZV ČR (2001): *Postup při zapojování ČR do záchranných operací a při poskytování humanitární pomoci do zahraničí*. Meziřesortní dokument ministerstev zahraničních věcí a vnitra, www.mzv.eu/www/mzv/default.asp?id=42963&ido=18888&idj=1&amb=1 (cit. 21. 11. 2008).
- MZV ČR (2000): *Zpráva o zahraniční politice České republiky za období od července 1998 do prosince 1999*.
- MZV ČR (1993): *Dokumenty k české zahraniční politice*, ročník 1993. *NationMaster.com*. Online: www.nationmaster.com/graph/env_eco_foo-environment-ecological-footprint (cit. 20. 8. 2008).
- Návrh na transformaci systému zahraniční rozvojové spolupráce ČR*. Online: www.rozvojovka.cz/download/pdf/czhhelps_10.pdf (cit. 18. 9. 2009).
- Občanská demokratická strana (2006): *Společně pro lepší život. Volební program 2006*. Odpovědi členů vlády na písemné interpelace, 27. 2. 2003, 10. schůze, 4. volební období, www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/010schuz/s010228.htm.
- Pačesova Zpráva Nezávislé odborné komise pro posouzení energetických potřeb České republiky v dlouhodobém časovém horizontu. Verze k oponentuře, 30. 9. 2008.
- Písemná interpelace místopředsedy Poslanecké sněmovny Ivana Langera na ministra zahraničních věcí Cyrila Svobodu ve věci Mezinárodního trestního tribunálu (ICC), www.lan ger.cz/projevy.php?pid=83.
- Portuguese Presidency of the Council (2007): *A Stronger Union for a Better World*, www.eu2007.pt/NR/rdonlyres/6C297B28-6A54-4C76-9E70DDFD4C1B1B21/0/Caderno Prioridades_Ingles.pdf.
- Pracovní program českého předsednictví – Evropa bez bariér (2009).
- Prager Thesen, 11. 4. 1991. In: *EuropaArchiv*, 1991/10, s. 253–254.
- Press Release L/ROM/23, www.un.org/icc/pressrel/lrom23.htm, 18. 7. 1998.
- Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nüremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, ILC Report, A/1316. *Yearbook of the International Law Commission*, 2/1950, s. 374–378.

- Prioritní oblasti předsednictví ČR v Radě Evropské unie v prvním pololetí roku 2009 (2007). Programové prohlášení předložené předsedou vlády Stanislavem Grosse Poslanecké sněmovně PČR, wtd.vlada.cz/vlada/vlada_progrprohl.htm.
- Prohlášení Pavla Teličky, 16. 6. 1998, www.un.org/icc/speeches/616ceh.htm.
- Rada EU (2008a), doc. 10562/08. EU–US Summit Declaration, 10. 6. 2008.
- Rada EU (2008b). Press Release, doc. S058/08, Javier SOLANA, EU High Representative for the CFSP, welcomes today's launch of the Global Centre for the Responsibility to Protect, 14. 2. 2008.
- Rada EU (2008c): *Ensuring Protection – European Union Guidelines on Human Rights Defenders*, www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/16332-re01.en08.pdf.
- Rada EU (2007), doc. 16344/07. The Africa-EU Strategic Partnership: *A Joint Africa–EU Strategy*, 9. 12. 2007.
- Rada EU (2005), doc. 13737/1/05 REV 1. UN World Summit follow-up: *EU Priorities Paper*. Council conclusions on UN World Summit, Annex, 7. 11. 2005.
- Regierungsprogramm 2008–2013 (2008): *Regierungsprogramm für die 24. Gesetzgebungsperiode*. Wien: Bundeskanzleramt, www.austria.gv.at/DocView.axd?CobId=32965.
- Regierungsprogramm 2007–2010 (2007): *Regierungsprogramm für die 23. Gesetzgebungsperiode*. Wien: Bundeskanzleramt, www.austria.gv.at/DocView.axd?CobId=19542.
- Reuters (9. 3. 2008): „EU Commissioner wants Cuba sanctions abolished“, www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSN09392640.
- Ročenka Surovinové zdroje ČR* (2007). Online: www.geofond.cz/dokumenty/nersur_rocenky/rocenka_2007.pdf.
- Rozhovor s Borisem Lazárem, vyslancem ČR v SRN, červenec 1998, Berlín.
- Rozhovor na Odboru LPTP (2007).
- Rozhovor s Helenou Štohanzlovou a Janem Látalem, Odbor lidských práv a transformační politiky Ministerstva zahraničí ČR, 24. 2. 2009.
- Rozhovor s ministrem zahraničních věcí ČR Karlem Schwarzenbergem v deníku *Sächsische Zeitung*: „Mnohé je z Bruselu zcela nadbytečně regulováno“, 22. 5. 2007. *Zahraníční politika České republiky. Dokumenty*, 5/2007, s. 50–51.
- Rozhovor s Veronikou Hunt Šafránkovou, ředitelkou odboru Evropské unie, a Šárkou Strahalovou, pracovníci odboru, Ministerstvo životního prostředí ČR, 19. 9. 2006, Praha.
- „Rozvoj moderních metod personálního řízení v resortu vnitra“, *Policista*, 1/2001, www.mvcr.cz/casopisy/policista/2001/0001/phare.html (cit. 10. 3. 2006).
- Rozvojová politika*. Wikipedie. Otevřená encyklopedie, cs.wikipedia.org/wiki/Rozvojov%C3%A1_politika (cit. 16. 1. 2008).
- „Rozvojová pomoc zemí OECD loni značně poklesla“, ČT 24, 4. 4. 2008, www.ct24.cz/ekonomika/10934-rozvojova-pomoc-zemi-oecd-loni-znacne-klesla/ (cit. 6. 1. 2009).
- Rozvojové středisko Ústavu mezinárodních vztahů (2007): *Zahraníční rozvojová spolupráce České republiky*. Statistická příloha 2002–2006, www.rozvojovestredisko.cz/download.php?id=55 (cit. 22. 11. 2008).
- Rozvojovka.cz*. Online: www.rozvojovka.cz (cit. 22. 9. 2009).
- Schröder, Gerhard (2004): Interview. *Hospodářské noviny*, 4. 10. 2004.

- Slovenian Presidency (2008): *Slovenian Presidency Programme*. Sinergy for Europe. www.eu2008.si/includes/Downloads/misc/program/Programme_en.pdf.
- Smlouva mezi ČSFR a SRN o dobrém sousedství a vzájemné spolupráci, Sbírka zákonů č. 521/1992.
- Sněmovní tisk č. 423, 5. volební období, 18. 2. 2008.
- Sněmovní tisk č. 1078, 3. volební období, 1. 10. 2001.
- Sněmovní tisk č. 541, 3. volební období, 10. 2. 2000.
- SORA (2002): *Wählerstromanalyse – Anti-Temelin-Volksbegehren 2002*. Wien: Institut for Social Research and Analysis, www.sora.at/de/start.asp?b=107.
- Stenoprotokol 13. schůze PSP ČR, část 107, 15. 3. 2007, www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/013schuz/s013107.htm#r8.
- Střednědobý výhled financování zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci do roku 2010. Online: www.rozvojovka.cz/download/pdf/czhelps_9.pdf (cit. 18. 9. 2009).
- „Sudetendeutsche fordern Teilnahme an. Rückkehrrecht und Entschädigungen für Enteignung verlangt“. *Süddeutsche Zeitung*, 21. 5. 1991, s. 2.
- Teologický sborník*, 3/1997.
- The Austrian and Finnish Delegations (2005): *Operational Programme of the Council for 2006 submitted by the incoming Austrian and Finnish Presidencies*, 22. 12. 2005, Brusel, POLGEN 51, 16065/05, www.eu2006.at/includes/Download_Dokumente/Agendas/0512draft_operationalprogrammeEN.pdf.
- The Federal Government (2007): *Europe – Succeeding Together*. Presidency Programme, www.eu2007.de/includes/Downloads/Praesidentschaftsprogramm/EU_Presidency_Programme_final.pdf.
- The Future French, Czech and Swedish Presidencies (2008): *18-month Programme of the French, Czech and Swedish Presidencies*, 30. 6. 2008, Brusel, POLGEN 76, 11249/08, www.ue2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/ProgrammePFUE/Trio_EN.pdf.
- The Future German, Portuguese and Slovenian Presidencies (2006): *18-month Programme of the German, Portuguese and Slovenian Presidencies*, 21. 12. 2006, Brusel, POLGEN 125, 17079/06, www.eu2007.de/includes/Download_Dokumente/Trio-Programm/trioenglish.pdf.
- The World Bank (2009), web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20421402~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html.
- Tisková konference předsedy vlády ČR Mirka Topolánka po zasedání vlády v pondělí 22. 10. 2007. Vláda České republiky, www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=26250&tmplid=50 (17. 5. 2009).
- Tiskové sdělení mluvčího prezidenta republiky (2009): „Římský statut: míč není na straně prezidenta republiky“, 4. 2. 2009, www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=SIB9whyZFPeM.
- Topolánek, Miroslav (2007): „Projev předsedy vlády na konferenci U.S. Missile Defence in Europe: Consequences for the Transatlantic Relations“, MZV ČR, 31. 5. 2007. *Zahraniční politika České republiky. Dokumenty*, 5/2007, s. 35.

- UK Presidency (2005): *UK Presidency 2005 Priorities*, www.europa-cu-un.org/articles/en/article_4836_en.htm.
- United Nations (2007a): *United Nations Angola Verification Mission*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unavem1/unavemi.htm.
- United Nations (2007b): *United Nations Transition Assistance Group*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/untag.htm.
- United Nations (2007c): *United Nations Special Commission*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/unscom/.
- United Nations (2007d): *United Nations Protection Force*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprofor.htm.
- United Nations (2007e): *United Nations Operation in Somalia*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosomi.htm.
- United Nations (2007f): *United Nations Operation in Mozambique*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/onumoz.htm.
- United Nations (2007g): *United Nations Observer Mission in Liberia*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unomil.htm.
- United Nations (2007h): *United Nations Observers Mission in Georgia*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/missions/unomig/index.html.
- United Nations (2007ch): *United Nations Preventive Deployment Force Georgia*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unpredep.htm.
- United Nations (2007i): *United Nations Observer Mission in Sierra Leone*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unomsil/Unomsil.htm.
- United Nations (2007j): *United Nations Interim Administration in Kosovo*, 19. 4. 2007, www.unmikonline.org/.
- United Nations (2007k): *United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/missions/unmee/index.html.
- United Nations (2007l): *Salaries, allowances, benefits and job classifications*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/OHRM/salaries_allowances/allowances/msa.htm.
- United Nations (2007m): *Fatalities by nationality and mission*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/fatalities/totals.htm.
- United Nations (2007n): *Fatalities by nationality and mission*, 19. 4. 2007, www.un.org/Depts/dpko/fatalities/totals.htm.
- United Nations (2007o): *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty-First Century*, 19. 4. 2007, www.un.org/millennium/sg/report/.
- Universal Ratification Campaign*. Online: www.iccnw.org/?mod=URC.
- Usnesení Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR k dekretům prezidenta republiky, 24. 4. 2002.
- Usnesení ústavně právního výboru Poslanecké sněmovny ČR č. 176 z 63. schůze, 4. volební období, 20. 4. 2005.
- Usnesení ústavně právního výboru Senátu č. 64, z 20. schůze, 6. funkční období, 16. 4. 2008.
- Usnesení vlády České republiky ze dne 10. června 1998 č. 406 + P o obeslání diplomatické konference ke sjednání Úmluvy o založení mezinárodního trestního soudu.
- Usnesení vlády České republiky ze dne 23. 1. 2008 č. 63 k návrhu na ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu.

- Usnesení vlády České republiky ze dne 23. 1. 2002 č. 104 k návrhu na zpětvzetí vládního návrhu na ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu.
- Usnesení zahraničního výboru č. 143 z 33. schůze, 4. volební období, 26. 5. 2004.
- „V kavárně v centru Prahy se setkají světoví diktátoři“, 21. 4. 2008, www.llp.cz/cz/tiskove-zpravy/v-kavarne-v-centru-prahy-se-setkaji-svetovi-diktatori-z126.
- „V roce 2006 bylo zde pod německým velením nasazeno 83 českých vojáků“, www.army.cz/scripts/detail.php?id=6392 (cit. 10. 10. 2006).
- Variety řešení problematiky ratifikace Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, č.j. 137604/2004-MPO, 26. 11. 2004.
- Vláda ČR (2009): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2007a): *Bezpečnostní strategie České republiky*, 30. 8. 2007, www.mzv.cz/wwwol/mzv/default.asp?ido=12734&idj=1&amb=1&ikony=&trid=1&prsl=&poc1=.
- Vláda ČR (2007b): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2005): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2004): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (2002): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (1998): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (1996): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČR (1992): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČSFR (1990): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- Vláda ČSSR (1989): *Programové prohlášení vlády*, www.vlada.cz.
- „Vyhlášení výběrových dotačních řízení na podporu projektů transformační spolupráce v jednotlivých letech“, MZV ČR, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/index.html.
- Výpočet podle údajů Statistisches Bundesamt Deutschland za rok 2005, www.destatis.de/the-men/d/thm_aussen.php (cit. 10. 11. 2006).
- Výroční zpráva za rok 2003*. Policie České republiky, Národní protidrogová centrála, Služby kriminální policie a vyšetřování. Online: www.mvcr.cz/policie/npdc/r2003_policie.html (cit. 15. 2. 2006).
- „Výsledky výběrových dotačních řízení na podporu projektů transformační spolupráce v jednotlivých letech“, MZV ČR, www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/lidska_prava/transformacni_spoluprace_1/index.html.
- World Development Report 2004 – Making Services Work for Poor People* (2003). Washington, D.C.: The World bank–Oxford UP.
- Zahranicni obchod s vybranými státy*. Tab. 19, Český statistický úřad. Online: [www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/FE003CF670/\\$File/60060611.pdf](http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/t/FE003CF670/$File/60060611.pdf) (cit. 10. 10. 2006).
- Zahranicni sekce Strany zelených (2008). Online: zahranici.zeleni.cz/8600/clanek/stanovisko-k-vyhlaseni-nezavislosti-kosova/.
- Zajištění energetické bezpečnosti ČR, stav a riziko realizace hrozeb* (2006). Online: www.no-vysmer.cz/content/view/322/52/.
- Zápis z 15. schůze Stálé komise Senátu pro Ústavu ČR a parlamentní procedury, 17. 4. 2008.

- „Zelení vyzvali Klause, aby podepsal dohodu o mezinárodním soudu“. 3. 2. 2009, www.zeleni.cz/12197/clanek/zeleni-vyzvali-klause-aby-podepsal-dohodu-o-mezinarodnim-soudu/.
- Zentrum gegen Vertreibungen (ZgV) distanziert sich erneut von Preußischer Treuhand*. Online: www.z-g-v.de/aktuelles/index.php3?id=482 (cit. 12. 3. 2006).
- Ziele der Sudetendeutschen gemäß Satzung der SL*. Online: www.sudeten.de/bas/index_b.htm (cit. 15. 3. 2006).
- Энергетическая стратегия России на период до 2020 года, Министерство РФ, 2003, www.minprom.gov.ru/docs/strateg/.
- Knihy, články**
- Aalto, Pami (2008): *The EU–Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*. Ashgate: University of Tampere.
- Adamcová, Nicol a kol. (2006): *Zahranicni rozvojova spolupráce České republiky*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů pro Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Online: www.rozvojovestredisko.cz/download.php?id=55 (cit. 22. 11. 2008).
- Allison, G. T. (1969): „Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis“. *The American Political Science Review*, 63/3, s. 689–718.
- Ashley, Richard K. (1989): „Living on Border Lines: Man, Poststructuralism, and War“. In: Der Derian, James–Shapiro, Michael J. (ed.): *International/Intertextual Relations. Postmodern Reading of World Politics*. Lexington: Lexington Books, s. 259–291.
- Asmus, Ronald D. (2002): *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*. New York, s. 150–151.
- Axelrod, R. (1973): „Schema Theory: An Information Processing Model of Perception and Cognition“. *The American Political Science Review*, 67/4.
- Balzer, Harley (2006): „Vladimir Putin's Academic Writings and Russian Natural Resource Policy“. *Problems of Post-Communism*, 51/1, s. 48–54.
- Balzer, Harley (2005): „The Putin Thesis and Russian Energy Policy“. *Post-Soviet Affairs*, 21/3, s. 210–225.
- Bartovic, Vladimír (2008): „The Czech Republic's Democracy Assistance Policies and Priorities“. In: Kucharczyk, Jacek–Lovitt, Jeff (ed.): *Democracy's New Champions. European Democracy assistance after EU enlargement*. Praha: Policy Association for an Open Society, s. 29–49.
- Benson, Michelle A. (2004): „Dyadic Hostility and the Ties That Bind: State-to-State versus State-to-System Security and Economic Relationships“. *Journal of Peace Research*, 41/6, s. 659–676.
- Berger, P. L.–Luckmann, T. (2000): *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Best, Ian (2007): „Court Citation of Law Blogs Study Updated with 2007 Data“. Online: 3lepi.phany.typepad.com/3l_epiphany/cases_citing_legal_blogs/index.html.

- Bílková, Veronika (2008a): „Lidskoprávní rozměr české zahraniční politiky“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 348–365.
- Bílková, Veronika (2008b): „Multilaterální rozměr české zahraniční politiky“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 321–329.
- Bílková, Veronika (2008c): „Účel, nebo prostředek? Lidská práva v zahraniční politice České republiky“. *Mezinárodní politika*, 32/12, s. 9–11.
- Bílková, Veronika (2007): „V roli unijního solitéra? Česká republika a Mezinárodní trestní soud“. Policy paper, ÚMV, listopad 2007, s. 8. Online: www.iir.cz/upload/PolicyPapers/2007/vbilkova2007MTS.pdf.
- Bílková, Veronika (2004): „Česká republika v mezinárodních organizacích“. In: Pick, Otto–Handl, Vladimír (eds.): *Zahraníční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Böck, Helmut–Drábová, Dana (2006): *Rizika přesahující hranice. Případ Temelín*. Praha: Česká nukleární společnost.
- Böhm, Wolfgang–Lahodynsky, Otmar (2001): *Der Österreich Komplex. Ein Land im Selbstzweifel*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau.
- Bos, Adriaan (2002): „The Interantional Criminal Court: A Perspective“. In: Lee, S. Roy (ed.): *The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results*. Martinus Nijhoff Publishers, s. 463–470.
- Breuning, Marijke (2003): „The Role of Analogies and Abstract Reasoning in Decision-Making: Evidence from the Debate over Truman’s Proposal for Development Assistance“. *International Studies Quarterly*, 47/2003, s. 229–245.
- Brooks, Stephen, G. (1997): „Dueling Realism (Realism in International Relations)“. *International Organization*, 51/3.
- Browning, Christopher (2008): „Reassessing Putin’s Project Reflections on IR Theory and the West“. *Probleme of Post-Communism*, 55/5, s. 5–9.
- Břešťan, Robert (2002): „Svědomí diplomacie. Mezinárodní trestní soud: úkol pro příští parlament“. *Infoservis*, 11. 6. 2002.
- Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Paterson, William E. (2000): *Germany’s European diplomacy. Shaping the Regional Milieu*. Manchester–New York: Manchester University Press.
- Bureš, Jaroslav (2008): „Blízký východ, Středomoří a Afghánistán v české zahraniční politice“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 268–295.
- Burchill, Scott–Linklater, Andrew (2001): *Theories of International Relations*. Třetí vydání. NY: Palgrave Macmillan.
- Burnell, Peter (2008): „From Evaluating Democracy Assistance to Appraising Democracy Promotion“. *Political studies*, 56/2, s. 414–434.
- Burnell, Peter (2005): „Political Strategies of External Support for Democratization“. *Foreign Policy Analysis*, 1, s. 361–384.

- Burrowes, Robert (1974): „Mirror, mirror on the wall: A source comparison study of inter-nation event data“. In: Rosenau, J. N. (ed.): *Comparing Foreign Policies: Theories, Findings, and Methods*. Beverly Hills: Sage, s. 383–405.
- Campbell, David (1999): *Writing Security*. Mineapolis: University of Mineapolis.
- Caporaso, James A. (1992): „International relations theory and multilateralism: the search for foundations“. *International Organization*, 3, s. 599–632.
- Carothers, Thomas (1999): *Aiding Democracy Abroad: The Learning Curve*. Washington, D.C.: CEIP.
- Císař, Ondřej (2008): *Politický aktivismus v České republice. Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Císař, Ondřej (2003): „Vzniká globální občanská společnost? Nestátní aktéři ve světové politice“. *Mezinárodní vztahy*, 38/4, s. 5–23.
- Cohen, Bernard (1965): *The Press and Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.
- Cooper, Robert (2004): *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century*. London: Atlantic Books.
- Corbetta, Renato–Dixon, William J. (2004): „Multilateralism, Major Powers, and Militarized Disputes“. *Political Research Quarterly*, 1, s. 5–14.
- Crossley, N. (2004): *After Habermas: New Perspectives on the Public Sphere*. Oxford, UK; Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Dančák, Břetislav–Závěšický, Jan (eds.) (2007): *Energetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Dauderstädt, Michael (2003): *Von der Ostpolitik zur Osterweiterung Deutschlands Außenpolitik und die postkommunistischen Beitrittsländer*. Bonn. Online: library.fes.de/fulltext/id/01179toc.htm.
- David, Martin (2003): „Austrian-Czech Relations 2000–2003“. In: Gehler, Michael–Pelinka, Anton–Bischof, Günther (eds.): *Österreich in der Europäischen Union. Bilanz seiner Mitgliedschaft*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau, s. 411–430.
- Dearing, J. W.–Rogers, E. M. (1996): *Agenda-Setting*. London: SAGE.
- Dienstbier, Jiří (1999): *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Ditrych, Ondřej: „Spojené státy americké v české zahraniční politice“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 185–200.
- Dlouhá, Gabriela (2008): „Podpora demokracie v pojetí české zahraniční politiky“. *Mezinárodní politika*, 32/12, s. 11–13.
- Domnitz, Christan (2007): *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie*. Praha: Dokořán.
- Donald, C. F. Daniel–Bradd, C. Bayes–Jonge Oudraat, Chantal (1999): *Coercive Inducement*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Doyle, Michael, W. (2008): „Liberalism and Foreign Policy“. In: Smith, Steve–Hadfield, Amelia–Dunne, Tim (eds.): *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.

- Drulák, Petr–Kořan, Michal–Růžicka, Jan (2008): „Außenpolitik im Ostmitteleuropa. Von Universalisten, Atlantikern, Europäern und Souveränisten“. *Osteuropa*, 7, s. 139–152.
- Drulák, Petr (2008a): „Analýza metafor“. In: Drulák, Petr (ed.): *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, s. 125–148.
- Drulák, Petr (2008b): „Kdo stavi radar: mučitelé z USA?“ *Ihned.cz*, 19. 3. 2008. Online: ihned.cz/c4-10076520-23403860-000K00_d-kdo-stavi-radar-mucitele-z-usa (cit. 15. 1. 2008).
- Drulák, Petr (2008c): „Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 395–402.
- Drulák, Petr a kol. (2008): *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Druláková, Radka–Drulák, Petr (2007): *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha: VŠE.
- Dürnsteiner, Franz (2002): *Direkte Demokratie und Medienberichterstattung. Eine Analyse anhand des „Fallbeispiels“ der Berichterstattung über das Volksbegehren „Veto gegen Temelin“ in den Printmedien*. Wien: Universität Wien. Dissertation.
- Ender, Berndt (2001): „Saktionen – die Stunde der Patrioten. Schlüsselszenen und Akteure“. In: Khol, Andreas–Ofner, Günther–Burkert-Dottolo, Günther–Karner Stefan (eds.): *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2000*. Wien–München: Verlag für Geschichte und Politik–Oldenbourg, s. 135–204.
- Evans, Tony (1996): *US Hegemony and the Project of Universal Human Rights*. New York: St. Martin's Press.
- Falk, Richard (2004): „Legality to Legitimacy. The Revival of the Just War Framework“. *Harvard International Review*, 1, s. 40–44.
- Feldman, Lily Gardner (1999): „The principle and practice of reconciliation in German foreign policy: relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic“. *International Affairs*, 75/2, s. 333–356.
- Feldner, Josef (2000): *Freispruch für Österreich*. Graz–Stuttgart: Leopold Stocker Verlag.
- Ferrero-Waldner, Benita (2006): „Human Security and Aid Effectiveness: The EU's challenges“. Speech at the Overseas Development Institute, London, 26. 10. 2006, doc. SPEECH/06/636.
- Foltz, Richard C. (2003): „Does Nature Have Historical Agency? World History, Environmental History and How Historians Can Help Save The Planet“. *The History Teacher*, 37, s. 9–27.
- Fox, Fionna (2002): „Conditioning the Right to Humanitarian Aid? Human Rights and the New Humanitarianism“. In: Chandler, David (ed.): *Rethinking Human Rights: Critical Approaches to International Politics*. London: Palgrave-Macmillan, s. 19–37.
- Foyle, D. (2004): „Foreign Policy and Globalization: Public Opinion, World Opinion, and the Individual“. In: Garrison, J. A. (ed.): „Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium“. *International Studies Review*, 5/5, s. 155–156.
- Freud, Sigmund (2002): *Spisy z let 1913–1917*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Fromm, Erich (1996): *Lidské srdce*. Praha: Šimon.
- Galtung, Johan–Ruge, Mari M. (1965): „The structure of Foreign News“. *Journal of Peace Research*, 1, s. 64–90.

- Gehler, Michael (2005): *Österreichs Außenpolitik der Zweiten Republik. Von der alliierten Besatzung bis zum Europa des 21. Jahrhunderts*. Wien–Innsbruck: Studienverlag.
- George, Alexander L. (2006): *On Foreign Policy. Unfinished Business*. Boulder, London: Paradigm Publishers.
- Gershman, Carl (2004): „Democracy Promotion: The Relationship of Political Parties and Civil Society“. *Democratization*, 11/3, s. 27–35.
- Gibler, Douglas M.–Wolford, Scott (2006): „Alliances, Then Democracy: An Examination Of The Relationship Between Regime and Alliance Formation“. *The Journal of Conflict Resolution*, 50/1, s. 129–153.
- Gourevitch, P. (1978): „The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics“. *International Organization*, 32/4, s. 881–912.
- Grabbe, Heather (2000): „The sharp edges of Europe: extending Schengen eastwards“. *International Affairs*, 3, s. 526.
- Grabbe, Heather–Hughes, Kirsty (1997): *Enlarging the EU Eastwards*. London, s. 26.
- Grevi, Giovanni (2008): „The rise of strategic partnerships: between interdependence and power politics“. In: Grevi, Giovanni–Vasconcelos, Álvaro de (eds.): *Partnerships for effective multilateralism. EU relations with Brazil, China, India and Russia*. Chailiot Paper No. 109. Paris: EU ISS, 2008, s. 145–172.
- Habermas, J. (2000): *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: Filosofie.
- Had, Miloslav (2007): „Plníme Rozvojové cíle tisíciletí?“. Příspěvek přednesený na konferenci „Sociální aspekty globalizace: globální sociální nerovnosti“ organizované Centrem globálních studií AV ČR a FF UK v listopadu 2007. *Literární noviny*, 19/3, s. 6, www.literarky.cz/?p=clanek&id=4854 (cit. 31. 1. 2009).
- Had, Miloslav–Valenta, Jiří a kol. (1993): *České národní zájmy: příspěvek k diskusi*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Hahnová, Eva (1996): *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*. Praha: Prago Media.
- Hammond, Phil–Herman, Edward S. (2000): *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*. London: Pluto Press.
- Handl, Vladimír–Jehlička, Petr (2001): „Evropská environmentální politika Německa a její export na východ“. *Mezinárodní politika*, 11, s. 10.
- Hanuš, Jiří (2001): *Lidská práva. Nárok na obecnou platnost a kulturní diferenciaci*. Brno: Centrum pro demokracii a kulturu.
- Hanzalová, Libuše (1995a): „Vláda ČR schválila návrh zákona o provedení rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN“. *Bohemika-Slovenika*, 8. 3. 1995.
- Hanzalová, Libuše (1995b): „Česká jednotka mírových sil OSN v Chorvatsku“. *Bohemika-Slovenika*, 4. 8. 1995.
- Hasenkopf, Pavel (2009): „K ratifikaci Římského statutu Mezinárodního trestního soudu Českou republikou“. *Fragmenty*, 14. Online: www.fragmenty.cz/iy138.htm.
- Havel, Václav (2008): „Česká pomoc Barmě musí pokračovat“. *Lidové noviny*, 5. 3. 2008. Online: www.lidovky.cz/ceskapomocbarmemusipokracovatdlr/ln_noviny.asp?c=A080305_000069_ln_noviny_sko&klic=224277&mes=080305_0.

- Hegre, Havard (2004): „Size Asymmetry, Trade, and Militarized Conflict“. *The Journal of Conflict Resolution*, 48/3, s. 403–426.
- Herman, Edward S.–Chomsky, Noam (1988): *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Hester, Al (1971): „An analysis of news from developed and developing nations“. *Gazette*, 7, s. 30–40.
- Hloušek, Vít (2003): „Parlamentní volby v Rakousku 2002“. *Středoevropské politické studie*, 5/1, www.cepsr.com/clanek.php?ID=2.
- Hodač, Josef–Strejček, Petr (2008): *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita.
- Hofstede, Geert–Hofstede, Geert Jan (2007): *Kultury a organizace – Software lidské mysli*. Praha: Linde.
- Holsti, Ole (2004): *Public Opinion and American Foreign Policy*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Horák, Slavomír (2008): „Vztahy Ruska a Střední Asie jako determinant ‚plynové bezpečnosti‘ Evropy“. *Mezinárodní vztahy*, 43/2, s. 39–61.
- Horký, Ondřej (2008): „Rozvojový rozměr české zahraniční politiky: Příprava transformace zahraniční rozvojové spolupráce a její výzvy“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 366–380.
- Houžvička, Václav (2005): *Návraty sudetské otázky*. Praha: Karolinum.
- Hudson, Valerie M. (2007): *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*. Plymouth: Rowman & Littlefield.
- Hudson, Valerie M. (2005): *Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations*. London: Blackwells.
- Hudson, Valerie M. (ed.) (1997): *Culture and Foreign Policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Chandler, David (2002a): *From Kosovo to Kabul. Human Rights and International Intervention*. London: Pluto Press.
- Chandler, David (2002b): *Rethinking Human Rights: Critical Approaches to International Politics*. London: Palgrave-Macmillan.
- Chandler, David (2001): „Democracy versus Dictatorship? The 2001 Belarus Presidential Elections“. *Labour Focus of Eastern Europe*, 69, s. 54–70. Online: www.wmin.ac.uk/ssh/pdf/Belarus%20Elections.pdf (cit. 17. 1. 2001).
- Chomsky, Noam (2000): *A New Generation Draws the Line: Kosovo, East Timor and the Standards of the West*. London: Verso.
- Chomsky, Noam (1999): *New Military Humanism: Lessons From Kosovo*. Monroe: Common Courage Press.
- Inglehart, Roland (1971): „The silent revolution in Europe“. *American Political Science Review*, 2, s. 991–1017.
- Jahn, Martin (2002): „Vystoupení na IV. výroční konferenci česko-německého diskusního fóra“. *Mladá Boleslav* 21.–22. 9. 2001. Praha, s. 19.
- Jelínek, Petr (2004): „Česká rozvojová spolupráce“. In: Pick, Otto–Handl, Vladimír (eds.): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004: Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 201–207.

- Jemelík, Zdeněk (2008): „Současná česká politika vůči Kubě“. *Britské listy*, 3. 2. 2008. Online: www.blisty.cz/art/38730.html (cit. 6. 1. 2008).
- Jeřábek, Martin (2006): *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union*. Manuskript disertační práce, IMS FSV UK.
- Jiskra, Marek (2001): „Je veterán jako veterán?“. *Vojenské rozhledy*, 2. Online: www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/2001_2/84.htm (cit. 7. 7. 2007).
- Joch, Roman (2002): „Zahraniční politika pro Českou republiku – několik rad novému ministrov“. *Mladá fronta DNES*, 3. 8. 2002.
- Kaarbo, J. (2003): „Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas“. In: Garrison, J. A. (ed.): „Foreign Policy Analysis in 20/20: A Symposium“. *International Studies Review*, 5/5, s. 156–163.
- Kahler, Miles (1992): „Multilateralism with Small and Large Numbers“. *International Organization*, 46/3, s. 681–708.
- Kandrác, Igor (1999): „Zkušenosti z mírových operací“. *Vojenské rozhledy*, 3. Online: www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1999_3/zkus.htm (cit. 27. 8. 2007).
- Kavěna, Martin (2003): „Ústava ČR a ratifikace Římského statutu Mezinárodního trestního soudu“. *Trestněprávní revue*, 12, s. 360–362.
- Keohane, O. Robert (2006): „The Contingent Legitimacy of Multilateralism“. GARNET working paper No. 9/06. University of Warwick.
- Keohane, O. Robert (1993): „Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategie and Institutions“. In: Baldwin, A. David (ed. 1993): *Neorealism and neoliberalism: the contemporary debate*. New York: Columbia University Press, s. 85–116.
- Keohane, O. Robert (1990): „Multilateralism: An Agenda for Research“. *International Journal*, 45, s. 731–764.
- Keohane, O. Robert (1986): *Neorealism and its critics*. New York: Columbia University Press.
- Keohane, O. Robert–Nye, Joseph (2001): *Power and Interdependence*. 3rd edition. Longman.
- Keukeleire, Stephan–MacNaughtan, Jennifer (2008): *The Foreign Policy of the European Union*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Kinkel, Klaus (1997a): 9. Forum Bundeswehr und Gesellschaft. Vystoupení pořádané Welt am Sonntag, 3. 6. 1997. *Bulletin*, 47.
- Kinkel, Klaus (1997b): Erklärung der Bundesregierung, 180. Sitzung des Deutschen Bundestages, 11. 6. 1997 zur Tagung des Europäischen Rates in Amsterdam am 16.–17. 6. 1997. *Bulletin*, 50.
- Klaus, Václav (2008): „Šílený nápad křísit Bretton-woodský systém“. 22. 10. 2008. Online: www.klaus.cz/klaus2/asp/clanek.asp?id=S2fTaK2vLTU6.
- Knoetig, Petr (2003): „Veterány hodili přes palubu“. *Právo*, 27. 1. 2003.
- Komárek, Jan (2009): „Tajná demokracie“. *Respekt*, 20/5, s. 15. Online: respekt.ihned.cz/c1-35744060-tajna-demokracie.
- Končelík, Jakub (2006): „Mapa virtuálního světa českých deníků: srovnání 60. let 20. století a roku 2005“. In: Köpplová, Barbara–Čebe, Jan (eds.): *Postavení médií v české společnosti a v Evropské unii*. Praha: Matfyzpress, s. 33–49.
- Kopal, Jiří (2002): „Proč Česká republika neratifikovala statut Mezinárodního trestního soudu?“. *Britské listy*, 26. 2. 2002. Online: www.blisty.cz/art/9974.html.

- Kořan, Michal a kol. (2009): *Česká zahraniční politika v roce 2008. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2008a): „Rakousko v české zahraniční politice“. In: Kořan, Michal a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 124–134.
- Kořan, Michal a kol. (2008b): *Česká zahraniční politika v roce 2007. Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Kořan, Michal (2006): „Pokračující pluralizace rakouského stranického systému. Interpretace voleb do Národní rady 2006“. *Mezinárodní politika*, 30/10, s. 25–27.
- Kosta, Jiří (1992): „Československo-německé hospodářské vztahy: vývoj-problémy-perspektivy“. *Mezinárodní vztahy*, 3, s. 31.
- Král, David (2008): „Czech Republic“. In: Král, David–Řiháčková, Věra–Weiss, Tomáš: *Atlanticism of Political Parties in Central and Eastern Europe*. Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM.
- Král, David–Pachta, Lukáš (2005): *Česká republika a irácká krize: formování české pozice*. Praha: Institut pro evropskou politiku EUROPEUM.
- Kratochvíl, Jan (2007): „Římský statut Mezinárodního trestního soudu není v rozporu s Ústavou“. *Právní rozhledy*, 15/15, s. 537–543.
- Kratochvíl Petr–Drulák, Petr (eds.) (2009): *Encyklopedie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Krause, Joachim (2004): „Multilateralism: Behind European Views“. *The Washington Quarterly*, 2, s. 43–59.
- Kubálková, V. (2001): *Foreign Policy in a Constructed World*. New York: M.E.Sharp.
- Kucharczyk, Jacek–Lovitt, Jeff (2008): *Democracy's new champions – European democracy assistance after EU enlargement*. Praha: Policy Association for an Open Society.
- Kunštát, Daniel (2006): „Středoevropské sousedství v perspektivě veřejného mínění“. In: Daniel Kunštát (ed.): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 171, 174.
- Kunštát, Miroslav (2007): „Nová německá vláda a morálně-historická dimenze česko-německých vztahů“. *Mezinárodní vztahy*, 1, s. 48–65.
- Kunštát, Miroslav (2004): „Česko-rakouské paralely: Sbližování sousedů, které není přimočaré“. In: Otto Pick–Vladimír Handl (eds.): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy, perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 83–90.
- Kunštát, Miroslav (2001): *Česko-rakouské vztahy na konci 90. let a jejich vyústění*. In: Kabele, Jiří–Mlčoch, Lubomír (eds.): *Institucionalizace neodpovědnosti. Globální svět, evropská integrace a české zájmy. Proměna české společnosti*. Sv. č. 2. Praha: Karolinum, s. 302–306.
- Kupilík, Václav (1996): *Ve službách míru*. Pardubice.
- Langenbacher, Erik–Eigler, Friederike (2005): „Memory Boom or Memory Fatigue in 21st Century Germany?“. *German Politics and Society*, 23/3.
- Langille, Peter H. (2002): *Bridging the Commitment-Capacity Gap: A Review of Existing Arrangements and Options for Enhancing UN Rapid Deployment*. Wayne, NJ: Center for UN Reform Education.

- Larsson, Robert (2006): *Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reality as an Energy Supplier*. FOI Swedis Defence Research Agency, Scientific Report March, 2006.
- Lavenex, Sandra (2004): „EU external governance in ‚wider Europe‘“. *Journal of European Public Policy*, 11/4, s. 680–700.
- Leal-Arcas, Rafael (2009): „The EU and Russia as Energy Trading Partners: Friend or Foes?“. *European Foreign Affairs Review*, 14/2, s. 337–366.
- Legvold, Richard (2008): „Russia's Strategic Vision and the Role of Energy“. *The National Bureau of Asian Research Informing and Strengthening Policy*, 19/2.
- Lilleker, D. (2008): *Key Concepts in Political Communications*. London: SAGE.
- Linz, Juan José–Stepan, Alfred (1996): *Problems of democratic transition and consolidation*. Baltimore–London: The Johns Hopkins UP.
- Lippert, Barbara (2001): „Die EU-Erweiterungspolitik nach 1989 – Konzeptionen und Praxis der Regierungen Kohl und Schröder“. In: Schneider, Heinrich–Jopp, Mathias–Schmalz, Uwe (eds.): *Eine neue deutsche Europapolitik?* Bonn, s. 360–361.
- Lippmann, Walter (1990): *Public Opinion*. New Brunswick: Transaction.
- Litera, Bohuslav a kol. (2006): *Energie pro Evropu. Energetická spolupráce Ruska a zemí post-sovětského prostoru s Evropskou unií*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Livingstone, S. (2008): *On the mediation of everything*. Online: www.icaahdq.org/conferences/presaddress.asp#_ftn1.
- Louw, E. (2008): *The Media and Political Process*. London: SAGE.
- Luther, Kurt Richard (2005): „Die Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) und das Bündnis für Zukunft Österreichs (BZÖ)“. KEPRU Working Paper 22, Keele: Keele European Parties Research Unit. Online: www.keele.ac.uk/depts/spire/Working_Papers/KEPRU/Luther%20KEPRU%20WP%2022%20FINAL.pdf.
- Macháček, Jan (2009): „Poprask na ropné laguně“. *Respekt*, 36, s. 25–27.
- Macháček, Jaroslav a kol. (2006): *Problémy rozvojových zemí, jejich příčiny a cesty k řešení*. Praha: VŠE.
- Majer, Petr a kol. (2003): *Armáda České republiky a zahraniční mise*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- Málek, Tomáš (2008): „Pohled Ruské federace na energetickou politiku“. In: Prorok, Vladimír (ed.): *Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti*. Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, s. 232–238.
- Malenovský, Jiří (2009): „Kulečník namísto štafetového běhu v ratifikačních řízeních o integračních smlouvách ČR“. *Právní rozhledy*, 17/4, s. 115–124.
- Malenovský, Jiří (2007): „Znovu k navrhované ratifikaci Římského statutu Českou republikou“. *Právní rozhledy*, 15/15, s. 803–840.
- Marek, Vladimír (2006): „První a pak dlouho nic“. *A-Report*, 11.
- Marek, Vladimír (2002): „Získali respekt a uznání“. *Armádní technický magazín*, 34/1.
- Marek, Vladimír (1999): „Náš voják ve válce“. *Armádní technický magazín*, 31/2.
- Martýkáňová, Zuzana (2007): *Rakousko – volby 2006*. Praha: Parlament České republiky. Kancelář Poslanecké sněmovny, Parlamentní institut. Online: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw.

- Mayr-Harting, Thomas (2001): „Die Sanktionen der EU-14 gegen Österreich – Brüsseler Erfahrungen“. In: Khol, Andreas–Ofner, Günther–Burkert-Dottolo, Günther–Karner, Stefan (eds.): *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2000*. Wien–München: Verlag für Geschichte und Politik-Oldenbourg, s. 389–404.
- McGwire, Michael (2000): „Why did we bomb Belgrade?“. *International Affairs*, 76/1, s. 1–23.
- McCombs, M. E.–Shaw, D. L. (1972): „The agenda-setting function of the mass media“. *Public Opinion Quarterly*, 36, s. 176–187.
- McNair, B. (2003): *Introduction to political communication*. London: Routledge.
- Miliband, David (2008): *The Democratic Imperative*. Online: www.davidmiliband.info/speeches/speeches_08_02.htm.
- Milner, Helen (1997): *Interests, Institutions, and Information: Domestic Politics and International Relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Milov, Vladimir (2006): „The Use of Energy as a Political Tool“. *EU-Russia Centre Review*, květen 2006. Online: www.eu-russiacentre.org.
- Moravcová, Dagmar (2007): „Česká republika a ‚opášení‘ Evropské unie proti Rakousku v roce 2000. Mezi obranou evropských hodnot a českých národních zájmů“. *Mezinárodní vztahy*, 22/3, s. 54–68.
- Mutua, Makau W. (1996): „The Ideology of Human Rights“. *Virginia Journal of International Law*, 36/3, s. 589–657.
- Neack, Laura–Hey, Jeanne A.–Haney, Patrick J. (1995): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Nečas, Vlastimil (2006): „Agenda-setting: teoretická východiska“. In: Kunštát, Daniel (ed.): *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Nekvapil, Václav–Berdych, Antonín–Veselý, Luboš (2008): *Agenda pro českou zahraniční politiku 2008*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky.
- Nekvapil, Václav–Berdych, Antonín–Veselý, Luboš (2007): *Agenda pro českou zahraniční politiku 2007*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky.
- Němeček, Jiří (1997): „V letošním roce zaplatíme poplatky“. *Hospodářské noviny*, 14. 1. 1997, s. 1–2.
- Neuendorf, K. A. (2002): *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Noelle-Neumann, E. (1993): *The Spiral of Silence*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Olt, Reinhart (2001): „Die Torheit der Regierenden“. In: Khol, Andreas–Ofner, Günther–Burkert-Dottolo, Günther–Karner, Stefan (eds.): *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2000*. Wien–München: Verlag für Geschichte und Politik-Oldenbourg, s. 405–454.
- Orban, Anita (2008): „Power, Energy and the New Russian Imperialism“. Praeger Security International.
- Ottaway, Marina (2003): „Promoting Democracy after Conflict: The Difficult Choices“. *International Studies Perspectives*, 4, s. 314–322.
- Pace, William (2002): „Participation of Non-governmental organizations“. In: Lee, S. Roy (ed.): *The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute: Issues, Negotiations, Results*. Martinus Nijhoff Publishers, s. 391–398.

- Pánek, Šimon–Schuster, Robert (2008): „Euroamerická demokracie není model, který je vynutitelný teď hned kdekoli po světě“. *Mezinárodní politika*, 32/12, s. 17–20.
- Parkanová, Vlasta (2007): „Mezinárodní trestní soud utopii?“. *Hospodářské noviny*, 24. 10. 2007. Online: hn.ihned.cz/c1-22283870-mezinarodni-trestni-soud-utopii.
- Petrovic, Jeronim–Orttung, Robert W.–Wenger, Andreas (2009): *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for conflict and cooperation*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Pick, Otto–Handl, Vladimír (eds.) (2004): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004: Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Podzimková, Gabriela (2006): „Anamorfovaná mapa virtuálního světa českých deníků. Obsahová analýza zahraničního zpravodajství Mladé fronty DNES a Blesku v roce 2005“. Diplomová práce. Praha: FSV UK.
- Poláčeková, Klára (2004): „Česká republika v rakouské zahraniční politice“. In: Hloušek, Vít–Sychra Zdeněk (ed.): *Rakousko v evropské a středoevropské politice*. Brno: Masarykova univerzita, s. 32–59.
- Pospíšil, Filip (2002): „Svědění diplomacie“. *Infoservis*, 11. 6. 2002.
- Powell, Robert (1994): „Anarchy in International Theory: the Neorealist-Neoliberal Debate“. *International Organization*, 48/2, s. 313–344.
- Proedrou, Filippou (2007): „The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence“. *European Security*, 16/3–4, s. 329–355.
- Prozorov, Sergei (2006): *Understanding Conflict between Russia and the EU: The Limits of Integration*. Palgrave Macmillan.
- Pšross, Tomáš (2004): „Problematická lidských práv v české zahraniční politice“. In: Pick, Otto–Handl, Vladimír (eds.): *Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 211–226.
- Putnam, Robert (1988): „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two – Level Games“. *International Relations*, 42/3, s. 427–460.
- Ramsbotham, Oliver–Woodhouse, Tom (1999): *Encyclopedia of International Peacekeeping Operations*. Santa Barbara: ABC-CLIO Inc.
- Reifová, Irena (2004): *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Reus-Smit, Christian (1997): „The Constitutional Structure of International Society and the Nature of Fundamental Institutions“. *International Organization*, 4, s. 555–589.
- Riekhoff, Harald (1993): „Introduction: Toward a Comparison of Relations Between Austria/FRG and Canada/United States“. In: Riekhoff, Harald von–Neuhold, Hanspeter (eds.): *Unequal Partners. A Comparative Analysis of Relations Between Austria and the Federal Republic of Germany and Between Canada and the United States*. Boulder: Westview Press, s. 5–8.
- Ripley, Brian (1995): „Cognition, Culture and Bureaucratic Politics“. In: Neack, Laura–Hey, Jeanne A.–Haney, Patrick J. (eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Risse-Kappen, T. (1991): „Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy“. *World Politics*, 43/4, s. 479–512.

- Rogers, E. M.–Dearing, J. W.–Bregman, D. (1993): „The anatomy of agenda-setting research“. *Journal of Communication*, 43/2, s. 68–84.
- Rorty, Richard (1979): *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rosengren, Karl Erik (1974): „International News: Methods, Data and Theory“. *Journal of Peace Research*, 11, s. 145–156.
- Rothgeb, John M. (1995): „The Changing International Context for Foreign Policy“. In: Neack, Laura–Hey, Jeanne A.–Haney, Patrick J. (eds.): *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Roy, J. (2003): *European Union Perception of Cuba: From Frustration to Irritation*. University of Miami. Online: www6.miami.edu/EUCenter/roy_EUCuba.pdf.
- Ručka, Josef (2005): „Nasazení kontingentu AČR v mírové operaci“. *Obrana a strategie*, 2. Online: www.army.cz/mo/obrana_a_strategie/2_2005/rucka.pdf.
- Ruggie, John Gerard (1992): „Multilateralism: the anatomy of an institution“. *International Organization*, 3, s. 561–598.
- Satrapa, Petr (1995): „Česká účast v mírových silách OSN, EU a OBSE“. *Bohemika-Slovenika*, 28. 11. 1995, s. 30–31.
- Seppain, Hélène (1993): „European Integration, German Unification and the Economics of Ostpolitik“. In: Kurz, Heinz D. (ed): *The United Germany and the New Europe*. Aldershot, s. 83.
- Shaw, D.–McCombs, M. (1977): *The Emergence of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press*. St Paul, Minn: West Publishing Company.
- Schneider, Jiří (2006): „Energetická bezpečnost z české perspektivy“. *Zahraniční politika*, 10/1, s. 19–20.
- Scholte, Jan A. (2001): „Civil Society and Democracy in Global Governance“. Center for the Study of Globalisation and Regionalisation. The University of Warwick, Working Paper, 65/2001. Online: www2.warwick.ac.uk/fac/soc/csgr/research/workingpapers/2001/wp6501.pdf (cit. 1. 3. 2009).
- Schwarzenberg, Karel (2007a): „Výroční přednáška ministra zahraničí ČR v AMO v Praze: Priority české zahraniční politiky“. 10. 5. 2007. *Zahraniční politika České republiky. Dokumenty*, 5, s. 41–44.
- Schwarzenberg, Karel (2007b): „Vytáhneme kostlivce ze skříně“. *Hospodářské noviny*, 3. 10. 2007. Online: hn.ihned.cz/c4-10150570-22143410-500000_d-vytahneme-kostlivce-ze-skrine.
- Singer, Eric–Hudson, Valerie (eds.) (1992): *Political Psychology and Foreign Policy*. Boulder–San Francisco–Oxford: Westview Press.
- Sjursen, Helen (2006): „The EU as a ‚normative power‘: how can this be?“. *Journal of European Public Policy*, 13/2, s. 235–251.
- Sklenář, Josef (1995): „Plní vojáci v Chorvatsku svoji misi a udržují mír?“. *Svobodné slovo*, 8. 8. 1995, s. 5.
- Snyder, R. C.–Bruck, H. W.–Sapin, B. (1991): *Foreign Policy Decision Making*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Souček, Tomáš (2006): „Jak se rodí pozorovatelé“. *A-Report*, 11, s. 10.

- Soukup, Petr (2001): *ISSP Životní prostředí. Sociologické texty*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Stapleton, Craig (2002): „USA a Mezinárodní trestní soud“. *Hospodářské noviny*, 16. 9. 2002.
- Stojanov, Robert: „Remittance nebo rozvojová pomoc?“. Online: www.rozvojovka.cz/remiten-ce-nebo-rozvojova-pomoc_200_36.htm (cit. 23. 9. 2009).
- Stola, Dariusz (2001): „Two Kinds of Quasi Migration in the Middle Zone: Central Europe as a Space for Transit Migration and Mobility for Profit“. In: Wallace, Clair–Stola, Dariusz (ed.): *Patterns of Migration in Central Europe*. Houndsmills, s. 91.
- Střítecký, Vít (2008): „Diskurzivní analýza“. In: Drulák, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, s. 92–124.
- Stubbs, Richard–Underhill, Geoffrey R. D. (2006): *Political Economy and the Changing Global Order*. Oxford University Press.
- Svoboda, Cyril (2008): „Nejasná zahraniční politika: Jednou Hot, podruhé čehý“. *Parlamentní zpravodaj*, 7. 10. 2008. Online: www.cyrilsvoboda.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=391 (cit. 3. 4. 2009).
- Šepták, Miroslav (2008): „Co přinesly rakouské parlamentní volby?“. *Mezinárodní politika*, 32/11, s. 21–23.
- Šimíček, Vojtěch (2009): „Může prezident republiky odmítnout ratifikaci mezinárodní smlouvy?“. 14. 1. 2009. Online: jinepravo.blogspot.com/2009/01/me-prezident-republiky-odmtnout.html.
- Šturma, Pavel (2004): „Historie a charakter Mezinárodního trestního soudu“. In: *Problémy implementace Statutu Mezinárodního trestního soudu do právního řádu. Sborník příspěvků ze semináře pořádaného Českou národní skupinou Mezinárodní společnosti pro trestní právo*. Praha: C. H. Beck, s. 16–22.
- Šturma, Pavel (2002): *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*. Praha: Karolinum.
- Šturma, Pavel (1994): *Úvod do evropského práva ochrany lidských práv*. Praha: Univerzita Karlova.
- Tampke, Jürgen (2002): *Czech-German Relations and the Politics of Central Europe: From Bohemia to the EU*. Basingstoke.
- Thomas, Daniel C. (2007): *Helsinský efekt: mezinárodní zásady, lidská práva a zánik komunismu*. Praha: Academia.
- Tichý, Lukáš (2009a): „Bruselský rybář v Kaspickém moři & plynová bezpečnost ČR“. *Nato-aktual*, cz. Online: www.natoaktual.cz/na_analyzy_m02.
- Tichý, Lukáš (2009b): „Význam jižního Kavkazu pro energetickou politiku EU“. *Mezinárodní politika*, 33/4, s. 12–15.
- Tichý, Lukáš (2008): „Energie a bezpečnost jejich dodávek ve vztazích EU a Ruska“. *Mezinárodní politika*, 32/8, s. 25–28.
- Topolánek, Miroslav (2008): „Neúspěch v OSN ovlivní humanitární pomoc“. *Týden*, 22. 10. 2008. Online: www.tyden.cz/rubriky/domaci/topolanek-neuspech-v-osn-ovlivni-humanitarni-pomoc_27467.html (cit. 17. 5. 2009).
- Trampota, T.–Nečas, V. (2007): „Intermediální agenda českých médií“. *Naše společnost*, 5/2, s. 12–19.

- Tuchmann, G. (1978): *Making news: a study in the construction of reality*. London: Free Press.
- Tylová, Klára (2006): „Bělorusko viní Česko z rozvracení režimu“. *Lidové noviny*, 23. 2. 2006, s. 1.
- Ullmann, Paul (2006): *Eine schwierige Nachbarschaft. Die Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Tschechoslowakei von 1945 bis 1968*. Wien: Lit Verlag.
- Urbanová, Hana (2008): „Jak funguje systém zahraniční rozvojové spolupráce v České republice“. *Migraceonline.cz*, 22. 8. 2008. Online: www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2112161 (cit. 16. 1. 2008).
- Válek, Ladislav (1999): „Schlußstrich unter Vergangenheit. Entschädigungsansprüche der Sudetendeutschen kein Thema“. *Süddeutsche Zeitung*, 12. 4. 1991.
- Van Dijk, Teun A. (2009): „Critical Discourse Analysis“. Online: www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf (cit. 1. 7. 2009).
- Van Oudenaren, John (2005): „Transatlantic Bipolarity and the End of Multilateralism“. *Political Science Quarterly*, 1, s. 1–32.
- Van Oudenaren, John (2003): „What Is ‚Multilatera‘?“. *Policy Review*, 117, s. 33–47.
- Vasconcelos, Álvaro de (2008): „‚Multilateralising‘ multipolarity“. In: Grevi, Giovanni–Vasconcelos, Álvaro de (eds.): *Partnerships for effective multilateralism. EU relations with Brazil, China, India and Russia*. Chaillot Paper no. 109, Paris: EU ISS, s. 11–32.
- Vlach, Jaroslav (1995): „Český prapor vojsk OSN ceněn pro nestrannost“. *Denní telegraf*, 5. 1. 1995, s. 3.
- „Vybraná literatura k české zahraniční politice vydaná v roce 2008“. In: Kořan, Michal a kol. (2009): *Česká zahraniční politika v roce 2008: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- „Vybraná literatura k české zahraniční politice vydaná v roce 2007“. In: Kořan, Michal a kol. (2008): *Česká zahraniční politika v roce 2007: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- Waisová, Šárka a kol. (2008): *Evropská energetická bezpečnost*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Weaver, D. H.–McCombs, M. E.–Shaw, D. L. (1998): „International Trends in agenda-setting Research“. In: Holtz-Bacha, Ch. (ed.): *Wie die Medien die Welt erschaffen und wie die Menschen darin leben*. Opladen/Wiesbaden: Westdeutsche Verlag.
- Webber, Mark–Smith, Michael (2002): *Foreign Policy in a Transformed World*. Harlow: Prentice Hall.
- Weichsel, Volker (2007): *Tschechien in Europa. Nationalpolitische Traditionen und integrationspolitische Konzepte*. Münster.
- Wendt, Alexandr (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wheeler, Nicholas (2000): „Reflections on the Legality and Legitimacy of NATO's Intervention in Kosovo“. *International Journal of Human Rights*, 3/4, s. 145–163.
- Williams, William A. (1962): *Tragedy of American Diplomacy*. Druhé přepracované a rozšířené vydání. New York: Delta Books.
- Winkler, Pavel (1994): „Majetkoprávní vypořádání s Rakouskem“. *Mezinárodní politika*, 18/7, s. 23–25.

- Wolforth, William C. (2008): „Realism and Foreign Policy“. In: Smith, Steve–Hadfield, Amelia–Dunne, Tim (ed.): *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- Yaacov Bar-Siman-Tov (2004): *From Conflict Resolution to Reconciliation*. Oxford: University Press.
- York, R.–Rosa, E. A.–Dietz, T. (2003): „Footprints on the Earth: The Environmental consequences of modernity“. *American Sociological Review*, 68, s. 279–300.
- Zahradil, Jan–Plecitý, Petr–Adrián, Petr–Bednář, Miloslav (1998): „Manifest českého eurorealismu“. Online: www.ods.cz/docs/dokumenty/zahradil-manifest.pdf (cit. 10. 3. 2008).
- Zaplatilek, Jan (2007): „Zásobování České republiky ropou“. *Pro-Energy Magazin*, 1/2, s. 68–71.
- Zdobinsky, Michal (1991): „Modré barety“. *Armádní technický magazín*, 22/6, s. 3.
- Zeman, Karel–Grexa, Boris (1998): „Ekonomické vztahy SRN ke státům střední a východní Evropy“. In: Handl, Vladimír–Hon, Jan–Pick, Otto (eds.): *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední Evropy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů–Karolinum, s. 126–127.
- Zemanová, Štěpánka (2007): „Zahraniční politika v oblasti lidských práv. Postup a metody analýzy“. *Mezinárodní vztahy*, 42/1, s. 25–47.
- Zemanová, Štěpánka (2005): „Nové chápání univerzality lidských práv“. *Mezinárodní vztahy*, 40/4, s. 79–95.
- Zrno, Matyáš (2006): „Český díl odpovědnosti vůči Balkánu“. *Mezinárodní politika*, 30/11, s. 15–16. Online: www.obcinst.cz/cs/Ceska-politika-vuci-zapadnimu-Balkanu-myty-a-realita-c998/ (cit. 8. 2. 2009).

O autorech

Mgr. *Oldřich Bureš*, M.A., Ph.D. (1979), je vedoucím katedry Mezinárodních vztahů a evropských studií Metropolitní univerzity Praha a odborným asistentem Katedry mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

Mgr. *Lenka Dušková* (1980) působí na Katedře rozvojových studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a je doktorandkou Katedry politologie a evropských studií Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

JUDr. *Vladimír Handl*, CSc. (1957), je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze, přednáší na Katedře německých a rakouských studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

Mgr. *Petr Hlaváček* (1977) působí v Ústavu obranných a strategických studií Univerzity Obrany v Brně a je doktorandem na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Mgr. *Martin Hrabálek* (1979) je doktorandem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a působí v Senátu Parlamentu ČR.

Mgr. *Vít Klepárník*, Ph.D. (1975), je vedoucím Centra pro studium lidských práv a radikalismu a odborným asistentem ARC – Vysoké školy politických a společenských věd, s.r.o., v Kolíně a působí v Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

O autorech

RNDr. *Petr Kment* (1978) působí na Katedře humanitních věd Provozně ekonomické fakulty Zemědělské univerzity v Praze.

PhDr. *Michal Kořan*, Ph.D. (1977), je vedoucím výzkumného oddělení Ústavu mezinárodních vztahů v Praze a odborným asistentem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

PhDr. *Jan Křeček*, Ph.D. (1974), působí na Katedře mediálních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a v Centru pro mediální studia (CEMES).

Mgr. et Mgr. *Lubomír Majerčík*, LL.M. (1979), je doktorandem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a pracuje na Evropském soudu pro lidská práva ve Štrasburku. V roce 2009 spoluzaložil České centrum pro lidská práva a demokratizaci.

Mgr. *Vlastimil Nečas* (1980) působí na Katedře mediálních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.

Mgr. *Věra Řiháčková* (1975) je doktorandkou na Katedře mezinárodních vztahů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a výzkumnou pracovnící Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM.

PhDr. *Ondřej Slačálek* (1982) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze a působí v Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Mgr. *Hubert Smekal*, M.A., Ph.D. (1979), je odborným asistentem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a odborným pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity v Brně. V roce 2009 spoluzaložil Centrum pro lidská práva a demokratizaci.

PhDr. *Miroslav Šepták* (1984) je interním doktorandem Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

Mgr. et Mgr. *Lukáš Tichý* (1982) je interním doktorandem Metropolitní univerzity Praha a spolupracovníkem Asociace pro mezinárodní otázky.

Mgr. *Tomáš Weiss*, M.A. (1980), je doktorandem na Katedře západoevropských studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a výzkumným pracovníkem Institutu pro evropskou politiku EUROPEUM.